ADIYAMAN, ELAZIĞ, HATAY, MARDİN, ŞANLIURFA MÜZELERİNDE BULUNAN İSLAMİ DÖNEM CAM ESERLER

Gül GEYİK KARPUZ

Doktora Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dali
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
2014
Her hakkı saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Gül GEYİK KARPUZ

ADIYAMAN, ELAZIĞ, HATAY, MARDİN, ŞANLIURFA MÜZELERİNDE BULUNAN İSLAMİ DÖNEM CAM ESERLER

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

ERZURUM – 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

18/04/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin, Şanlıurfa Müzelerinde Bulunan İslami Dönem Cam Eserler" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
X Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/04/2014

Gül GEYİK KARPUZ

p

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU danışmanlığında, Gül KARPUZ tarafından hazırlanan bu çalışma 18/04/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	İmza:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Üzlifat CANAV ÖZGÜMÜŞ	İmza:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	İmza:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	İmza:
Jüri Üyesi	: Yrd. Doç. Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 18 / 04 / 2014

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **V**
ÇİZİMLER DİZİNİ ..... **VI**
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ ..... **X**
ÖNSÖZ ..... **XVI**
GİRİŞ **1**
I. KONUNUN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ **1**
II. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR **2**
III. YÖNTEM **7**

BİRİNCİ BÖLÜM

CAMIN TANIMI, YAPIM-SÜSLEME TEKNİKLERİ, GENEL TARİHİ

1.1. CAMIN TANIMI **9**
1.2. CAM YAPIM TEKNİKLERİ **16**
1.2.1. İç-Kalıp Tekniği **16**
1.2.2. Mozaik Cam Tekniği **18**
1.2.3. Döküm ve Kalıplama Tekniği **19**
1.2.4. Üfleme Tekniği **22**
1.2.5. Pencere Camı Yapımı **23**
1.3. CAM SÜSLEME TEKNİKLERİ **25**
1.3.1. Sıcak İşlemler **25**
1.3.2. Soğuk İşlemler **28**
1.4. CAM İŞÇİLİĞİNİN GENEL TARİHİ **29**
1.4.1. İslami Döneme Kadar Cam İşçiliği **29**
1.4.2. İslami Dönem Cam İşçiliği **35**

İKİNCİ BÖLÜM

KAZILARDA ÇIKARILAN CAM BULUNTULAR

2.1. SAMSAT KAZILARINDA ÇIKARILAN CAM BULUNTULAR **53**
2.2. ANTAKYA KAZILARINDA ÇIKARILAN CAM BULUNTULAR **57**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KATALOG

3.1. BARDAKLAR 60
3.2. KADEHLER 68
3.3. ŞİŞELER 71
3.4. MİNYATÜR ŞİŞELER 74
3.5. KASELER 107
3.6. MİNYATÜR KAPLAR 109
3.7. KANDİLLER 113
3.8. OYUN TAŞLARI 114
3.9. SIKKE AĞIRLIĞI VEYA SENCELER 116
3.10. BİLEZİKLER 118
3.11. GÜLABDANLAR 149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA

4.1. BARDAKLAR 154
4.2. KADEHLER 168
4.3. ŞİŞELER 172
4.4. MİNYATÜR ŞİŞELER 177
4.5. KASELER 187
4.6. MİNYATÜR KAPLAR 190
4.7. KANDİLLER 194
4.8. SATRANÇ OYUN TAŞLARI (PİYONLAR) 198
4.9. SİKKE AĞIRLIKLARI VEYA SENCELER 201
4.10. BİLEZİKLER 204
4.11. GÜLABDANLAR 220

SONUÇ 224
KAYNAKÇA 230
SÖZLÜK 258
ÖZGEÇMİŞ 262

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ADIYAMAN, ELAZIĞ, HATAY, MARDİN, ŞANLIURFA MÜZELERİNDE BULUNAN İSLAMİ DÖNEM CAM ESERLER

Gül GEYİK KARPUZ

Danışman: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

2014, 263 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof.Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU
Prof.Dr. Üzlifat CANAV ÖZGÜMÜŞ
Yrd.Doç.Dr. Demet OKUYUCU YILMAZ

M.Ö. III. binin sonlarında Mezopotamya'da keşfedilen cam, insanlık tarihi boyunca çeşitli amaç ve işlevlerde kullanılmıştır. Mısır, Anadolu ve Avrupa gibi geniş bir yayılma alanına sahip olan cam, M.Ö. II. binden itibaren Anadolu'da görülmeye başlamıştır.

Camın Anadolu'ya geliş yolu üzerinde önemli olan bir coğrafi bölgeyi kapsaması itibariyle *Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde Bulunan İslami Dönem Cam Eserler* üzerine hazırlanan bu tez, genel hatlarıyla dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk üç bölümde konunun önemi, cam yapımı ve cam işçiliğinin tarihi ile katalogda bulunan eserlerin çıkarıldığı kazılar hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise kataloglama ile eserlerin değerlendirme ve karşılaştırması yapılmıştır.

Bu çalışmada, Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan, Anadolu'da İslami dönemin erken tarihlerinden Osmanlı dönemine kadar kullanılmış 92 adet cam eser tanıtılmış, incelenmiş ve tarihlendirilmiştir. Bu inceleme doğrultusunda Anadolu'da yerel cam üretimi olup olmadığı konusu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cam, İslami Dönem Camcılığı, Adıyaman-Elazığ-Hatay-Mardin-Şanlıurfa Müzeleri.

ABSTRACT

Ph. D. Dissertation

GLASSWORKS OF ISLAMIC PERIOD IN ADIYAMAN, ELAZIĞ, HATAY, MARDİN, ŞANLIURFA MUSEUMS

Advisor: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

2014, Pages: 263

Jury: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof.Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU
Prof.Dr. Üzlifat CANAV ÖZGÜMÜŞ
Assist. Prof. Demet OKUYUCU YILMAZ

At the end of the 3000 BC glass which was discovered in Mesapotamia has been used for various purposes and functions throughout human history. Having a large span in Egypt, Anatolia and Eurpe, glass has been seen in Anatolia since 2000 BC.

As glass covers a significant geographical region on the way to Anatolia, this dissertation prepared on *Glassworks of Islamic Period in Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin and Şanlıurfa Museums* consists of four chapters.

In the first two chapters of this study, information has been given on the significance of the subject, glass production and the history of glassworking and the excavations where the works in the catalogue were unearthed. In the third and fourth chapter, however, cataloguing and the evaluation and comparison of the works have been done.

In this study, 92 glassworks in Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin and Şanlıurfa museums, which were used from the early times of Islam to the Ottoman period in Anatolia, have been introduced, analyzed and dated. In accordance with this analysis, the subject whether there was a local glass production in Anatolia has been discussed.

Key Words: Glass, Glasswork in Islamic Period, Adıyaman-Elazığ-Hatay-Mardin-Şanlıurfa Museums.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ş.	: Anonim Şirketi
AJA.	: American Journal of Archaeology
Anat. St.	: Anatolian Studies
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DOP	: Dumbarton Oaks Papers
Edit.	: Editör
Env. No	: Envanter No
Fig.	: Figür
Foto.	: Fotoğraf
Gen.	: Genişlik
Haz.	: Hazırlayan
IEJ	: Israel Exploration Journal
JAOS	: Journal of the American Oriental Society
JEA	: The Journal of Egyptian Archaeology
JGS	: Journal of Glass Studies
JRAS	: Journal of the Royal Asiatic Society
Kat.No.	: Katalog No
M.Ö.	: Milattan Önce
mad.	: Maddesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
Vol.	: Volume
YYK	: Yapı Kredi Yayınları

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. Geleneksel Cam Yapım Aletleri (Küçükerman, 1998)....16
Çizim 2. İç-Kalıp Tekniği (Canav Özgümüş, 2013)....17
Çizim 3. Mozaik Cam (Canav Özgümüş, 2013)....19
Çizim 4. Mozaik Cam (Canav Özgümüş, 2013)....19
Çizim 5. Kalıba Basma (Canav Özgümüş, 2013)....20
Çizim 6. Kalıba Basma (Canav Özgümüş, 2013)....21
Çizim 7. Döküm Cam (Canav Özgümüş, 2013)....21
Çizim 8. Serbest üfleme (Canav Özgümüş, 2013)....22
Çizim 9. Kalıba Üfleme (Canav Özgümüş, 2013)....23
Çizim 10. Göbekli Cam (Canav Özgümüş, 2013)....24
Çizim 11. Silindir Cam (Canav Özgümüş, 2013)....25
Çizim 12. Dökme Düz Cam (Canav Özgümüş, 2013)....25
Çizim 13. Bardak....61
Çizim 14. Bardak (Restitüsyon)....63
Çizim 15. Bardak....63
Çizim 16. Bardak Parçası....64
Çizim 17. Bardak Parçası....65
Çizim 18. Bardak....66
Çizim 19. Bardak-Figüratif Süslemesi....67
Çizim 20. Kadeh....68
Çizim 21. Kadeh....69
Çizim 22. Kadeh....70
Çizim 23. Şişe....71
Çizim 24. Şişe....72
Çizim 25. Şişe....73
Çizim 26. Minyatür Şişe....74
Çizim 27. Minyatür Şişe....75
Çizim 28. Minyatür Şişe....76
Çizim 29. Minyatür Şişe....77
Çizim 30. Minyatür Şişe....78
Çizim 31. Minyatür şişe....79

Çizim 32. Minyatür Şişe 80
Çizim 33. Minyatür Şişe 81
Çizim 34. Minyatür Şişe 82
Çizim 35. Minyatür Şişe 83
Çizim 36. Minyatür Şişe 84
Çizim 37. Minyatür Şişe 85
Çizim 38. Minyatür Şişe 86
Çizim 39. Minyatür Şişe 87
Çizim 40. Minyatür Şişe 88
Çizim 41. Minyatür Şişe 89
Çizim 42. Minyatür Şişe 90
Çizim 43. Minyatür Şişe 91
Çizim 44. Minyatür Şişe 92
Çizim 45. Minyatür Şişe 93
Çizim 46. Minyatür Şişe 94
Çizim 47. Minyatür Şişe 95
Çizim 48. Minyatür Şişe 96
Çizim 49. Minyatür Şişe 97
Çizim 50. Minyatür Şişe 98
Çizim 51. Minyatür Şişe 99
Çizim 52. Minyatür Şişe 100
Çizim 53. Azıdişi Formlu Şişe 101
Çizim 54. Azıdişi Formlu Şişe 102
Çizim 55. Azıdişi Formlu Şişe 103
Çizim 56. Düğme Dipli Minyatür Şişe 104
Çizim 57. Düğme Dipli Minyatür Şişe 105
Çizim 58. Düğme Dipli Minyatür Şişe 106
Çizim 59. Kase 107
Çizim 60. Kase 108
Çizim 61. Minyatür Kase 109
Çizim 62. Minyatür Vazo 110
Çizim 63. Minyatür Vazo 111

Çizim 64. Minyatür Vazo 112
Çizim 65. Kandil 113
Çizim 66. Oyun Taşı 114
Çizim 67. Oyun Taşı 115
Çizim 68. Dairesel Kesitli Bilezik 118
Çizim 69. Dairesel Kesitli Bilezik 119
Çizim 70. D Kesitli Bilezik 120
Çizim 71. D Kesitli Bilezik 121
Çizim 72. D Kesitli Bilezik 122
Çizim 73. D Kesitli Bilezik 123
Çizim 74. D Kesitli Bilezik 124
Çizim 75. D Kesitli Bilezik 125
Çizim 76. D Kesitli Bilezik 126
Çizim 77. D Kesitli Bilezik 127
Çizim 78. D Kesitli Bilezik 128
Çizim 79. Dikdörtgen Kesitli Bilezik 129
Çizim 80. Dikdörtgen Kesitli Bilezik 130
Çizim 81. Üçgen Kesitli Bilezik 131
Çizim 82. Üçgen Kesitli Bilezik 132
Çizim 83. Üçgen Kesitli Bilezik 133
Çizim 84. Üçgen Kesitli Bilezik 134
Çizim 85. Üçgen Kesitli Bilezik 135
Çizim 86. Üçgen Kesitli Bilezik 136
Çizim 87. Üçgen Kesitli Bilezik 137
Çizim 88. Üçgen Kesitli Bilezik 138
Çizim 89. Üçgen Kesitli Bilezik 139
Çizim 90. Üçgen Kesitli Bilezik 140
Çizim 91. Üçgen Kesitli Bilezik 141
Çizim 92. Üçgen Kesitli Bilezik 142
Çizim 93. Üçgen Kesitli Bilezik 143
Çizim 94. Üçgen Kesitli Bilezik 144
Çizim 95. Üçgen Kesitli Bilezik 145

Çizim 96. Üçgen Kesitli Bilezik 146
Çizim 97. Üçgen Kesitli Bilezik 147
Çizim 98. Üçgen Kesitli Bilezik 148
Çizim 99. Gülabdan 149
Çizim 100. Gülabdan 150
Çizim 101. Gülabdan 151
Çizim 102. Gülabdan 152
Çizim 103. Gülabdan 153
Çizim 104. Kulplu Kandil IX. yy (Crowfoot-Harden, 1931) 195
Çizim 105. Çubuklu Kandil IX. yy (Crowfoot-Harden, 1931) 195
Çizim 106. Ekli Bilezik Yapımı (Baykan-Baykan, 2012) 207
Çizim 107. Ekli Bilezik Yapımı (Baykan-Baykan, 2012) 208

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto. 1. Obsidyen....11
Foto. 2. Kuvars....11
Foto. 3. Kandil, Hırvatistan Spalato Museum (Stern, 1999)....12
Foto. 4. Cam fırın örnekleri (Küçükerman, 1998)....13
Foto. 5. 'De Universo' Cam Fırını Çizimi (Charleston, 1978)....14
Foto. 6. Surname-i Hümayun (Bağcı vd., 2006)....15
Foto. 7. Necef Maşrapa XVI. yy (www.antikalar.com Erişim tarihi 08.08.2013)....47
Foto. 8. Çeşmibülbül Sürahi (TŞCF Cam Eserler Koleksiyonu)....50
Foto. 9. Bardak....61
Foto. 10. Bardak....63
Foto. 11. Bardak Parçası....64
Foto. 12. Bardak Parçası....65
Foto. 13. Bardak....66
Foto. 14. Bardak....67
Foto. 15. Kadeh....68
Foto. 16. Kadeh....69
Foto. 17. Kadeh....70
Foto. 18. Şişe....71
Foto. 19. Şişe....72
Foto. 20. Şişe....73
Foto. 21. Minyatür Şişe....74
Foto. 22. Minyatür Şişe....75
Foto. 23. Minyatür Şişe....76
Foto. 24. Minyatür Şişe....77
Foto. 25. Minyatür Şişe....78
Foto. 26. Minyatür Şişe....79
Foto. 27. Minyatür Şişe....80
Foto. 28. Minyatür Şişe....81
Foto. 29. Minyatür Şişe....82
Foto. 30. Minyatür Şişe....83
Foto. 31. Minyatür Şişe....84

Foto. 32. Minyatür Şişe 85
Foto. 33. Minyatür Şişe 86
Foto. 34. Minyatür Şişe 87
Foto. 35. Minyatür Şişe 88
Foto. 36. Minyatür Şişe 89
Foto. 37. Minyatür Şişe 90
Foto. 38. Minyatür Şişe 91
Foto. 39. Minyatür Şişe 92
Foto. 40. Minyatür Şişe 93
Foto. 41. Minyatür Şişe 94
Foto. 42. Minyatür Şişe 95
Foto. 43. Minyatür Şişe 96
Foto. 44. Minyatür Şişe 97
Foto. 45. Minyatür Şişe 98
Foto. 46. Minyatür Şişe 99
Foto. 47. Minyatür Şişe 100
Foto. 48. Azıdişi Formlu Şişe 101
Foto. 49. Azıdişi Formlu Şişe 102
Foto. 50. Azıdişi Formlu Şişe 103
Foto. 51. Düğme Dipli Minyatür Şişe 104
Foto. 52. Düğme Dipli Minyatür Şişe 105
Foto. 53. Düğme Dipli Minyatür Şişe 106
Foto. 54. Kase 107
Foto. 55. Kase 108
Foto. 56. Minyatür Kase 109
Foto. 57. Minyatür Vazo 110
Foto. 58. Minyatür Vazo 111
Foto. 59. Minyatür Vazo 112
Foto. 60. Kandil 113
Foto. 61. Oyun Taşı 114
Foto. 62. Oyun Taşı 115
Foto. 63. Sikke Ağırlığı veya Sence 116

Foto. 64. Sikke Ağırlığı veya Sence 117
Foto. 65. Dairesel Kesitli Bilezik 118
Foto. 66. Dairesel Kesitli Bilezik 119
Foto. 67. D Kesitli Bilezik 120
Foto. 68. D Kesitli Bilezik 121
Foto. 69. D Kesitli Bilezik 122
Foto. 70. D Kesitli Bilezik 123
Foto. 71. D Kesitli Bilezik 124
Foto. 72. D Kesitli Bilezik 125
Foto. 73. D Kesitli Bilezik 126
Foto. 74. D Kesitli Bilezik 127
Foto. 75. D Kesitli bilezik 128
Foto. 76. Dikdörtgen Kesitli Bilezik 129
Foto. 77. Dikdörtgen Kesitli Bilezik 130
Foto. 78. Üçgen Kesitli Bilezik 131
Foto. 79. Üçgen Kesitli Bilezik 132
Foto. 80. Üçgen Kesitli Bilezik 133
Foto. 81. Üçgen Kesitli Bilezik 134
Foto. 82. Üçgen Kesitli Bilezik 135
Foto. 83. Üçgen Kesitli Bilezik 136
Foto. 84. Üçgen Kesitli Bilezik 137
Foto. 85. Üçgen Kesitli Bilezik 138
Foto. 86. Üçgen Kesitli Bilezik 139
Foto. 87. Üçgen Kesitli Bilezik 140
Foto. 88. Üçgen Kesitli Bilezik 141
Foto. 89. Üçgen Kesitli Bilezik 142
Foto. 90. Üçgen Kesitli Bilezik 143
Foto. 91. Üçgen Kesitli Bilezik 144
Foto. 92. Üçgen Kesitli Bilezik 145
Foto. 93. Üçgen Kesitli Bilezik 146
Foto. 94. Üçgen Kesitli Bilezik 147
Foto. 95. Üçgen Kesitli Bilezik 148

Foto. 96. Gülabdan 149
Foto. 97. Gülabdan 150
Foto. 98. Gülabdan 151
Foto. 99. Gülabdan 152
Foto. 100. Gülabdan 153
Foto. 101. Kubad-Abad Sarayında Bulunan Çinide Bardak (Uysal, 2013)..... 157
Foto. 102. Selçuklu Tabağı (Öney, 1990)..... 157
Foto. 103. Mineleme Tekniği Ile Süslenmiş Bardak (Carboni, 2001)..... 163
Foto. 104. Kitabeli ve Balık Figürlü Bardak (Lamm, 1929) 163
Foto. 105. Mineleme Tekniği Ile Süslenmiş Bardak (Lamm, 1929) 164
Foto. 106. Aplike Tekniği Ile Süslenmiş Rakka bardağı TİEM (Uysal, 2013) 165
Foto. 107. Aplike Tekniği Ile Süslenmiş Kubad-Abad Bardağı Restitüsyon..... 165
Foto. 108. Kesme Tekniği ile Süslenmiş Silindirik Bardak (Whitehouse, 2010)..... 166
Foto. 109. Kesme Tekniği ile Süslenmiş Silindirik Bardak (Carboni, 2001)..... 166
Foto. 110. Hedwigsglas (Tait, 1991) 167
Foto. 111. Serçe Limanı Batığı Kesme Tekniği Ile Süslenmiş Bardak (Özet, 1998).. 167
Foto. 112. Kesme Tekniği Ile Süslenmiş Kase (Whitehouse, 2010) 167
Foto. 113. Kadeh, İslam Öncesi V.-VI. yy (Tait, 1991) 171
Foto. 114. Kadeh, XII.-XIII. yy (Carboni, 2001) 171
Foto. 115. Kadeh, VIII.-IX. yy (Jenkins, 1986) 171
Foto. 116. Foto. 112. Kadeh, XIII. yy (Yardımcı, 2007)..... 171
Foto. 117. Samsat Kazısından Çıkan Kadehler (Özgüç, 2009) 171
Foto. 118. Altın Sandviç Tekniğinde Süslenmiş Küresel Gövdeli Şişe, IX.-X. yy (Tait, 1991) 173
Foto. 119. Cevsakü'l-Hakani Sarayındaki Fresk (Blair-Bloom, 2007) 173
Foto. 120. Küresel Gövdeli Şişe IX.-X. yy (Whitehouse, 2010)..... 173
Foto. 121. Mineleme tekniğinde süslenmiş şişe XIII. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)..... 173
Foto. 122. Qumqum, XIII. yy (Carboni, 2001) 173
Foto. 123. Qumqum, XIII. yy (Vose, 1984) 173
Foto. 124. Yatık Ağızlı Silindirik Gövdeli Şişe (Carboni, 2001)..... 174
Foto. 125. Yatık Ağızlı Silindirik Gövdeli Şişe (Kröger, 1995) 174

Foto. 126. Kubad-Abad Şişe Ağzı (Uysal, 2008) 175
Foto. 127. Şişe IX.-X. yy (Kröger, 1995) 175
Foto. 128. Kare Kesitli Şişe X. yy (Jenkins, 1986) 176
Foto. 129. Kare Kesitli Şişe X. yy (Carboni, 2001) 176
Foto. 130. Kare Kesitli Yedirme Tekniğinde Süslenmiş Şişe, XII. yy (Carboni, 2001) 176
Foto. 131. Silindir Gövdeli Minyatür Şişe Maraş Müzesi Env. No. 31.6.72 179
Foto. 132. Küresel Gövdeli Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Kröger, 1995) 179
Foto. 133. Kesme Tekniğinde Süslenmiş Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001). 180
Foto. 134. Kesme Tekniğinde Süslenmiş Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Whitehouse, 2010) 180
Foto. 135. Prizmal Gövdeli Minyatür Şişe 181
Foto. 136. Prizmal Gövdeli Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001) 182
Foto. 137. Prizmal Gövdeli Minyatür Şişeler, IX.-X. yy (Carboni, 2001) 182
Foto. 138. Minyatür Şişe (Foy-Vichy, 2003) 183
Foto. 139. Azıdişi formlu şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001) 184
Foto. 140. Azıdişi Formlu Şişeler, IX.-X. yy (Carboni, 2001) 185
Foto. 141. Azıdişi Formlu Şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001) 185
Foto. 142. Düğme Dipli Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Kröger, 1995) 186
Foto. 143. Düğme Dipli Minyatür Şişe, XII.-XIII. yy (Ettinghausen, 1965) 186
Foto. 144. Düğme Dipli Minyatür Şişeler, XII.-XIII. yy (Folsach, 2007) 186
Foto. 145. Pres Tekniği İle Süslenmiş Kase, IX.-X. yy (Whitehouse-Carboni, 2001) 188
Foto. 146. Mozaik Tekniğinde Yapılmış Kase, IX. yy (Whitehouse-Carboni, 2001). 188
Foto. 147. Lüster Tekniğinde Süslenmiş Kase, XI.-XII yy (Whitehouse-Carboni, 2001) 188
Foto. 148. Yedirme Tekniği İle Süslenmiş Ayaklı Kase, XIII. Yy (Whitehouse-Carboni, 2001) 188
Foto. 149. Kase, IX.-X. yy (Lamm, 1929) 189
Foto. 150. Kase, X. yy (Kröger, 1995) 189
Foto. 151. Pres Tekniği ile Süslenmiş Minyatür Kase, IX.-X. yy (Whitehouse-Carboni, 2001) 190

Foto. 152. Pres Tekniği ile Süslenmiş Minyatür Kase, IX.-X. yy (Whitehouse-Carboni, 2001) 190
Foto. 153. Minyatür Kase, IX.-X. yy (Kröger, 1995) 191
Foto. 154. Minyatür Vazo, X. yy (Kröger, 1995) 192
Foto. 155. Minyatür Vazo, X. yy (Pinder Wilson-Scanlon, 1987) 192
Foto. 156. Minyatür Vazo VIII.IX.yy-X.-XI yy (Carboni, 2001) 193
Foto. 157. Minyatür Vazo VIII.IX.yy-X.-XI yy (Carboni, 2001) 193
Foto. 158. Fitil Tüplü Kandil IX. yy (Kröger, 1995) 195
Foto. 159. Cami Kandili, XIV. yy (Jenkins, 1986) 196
Foto. 160. Cami Kandili, XIV. yy (Carboni, 2001) 196
Foto. 161. Cami Kandili, XIV. yy (Whitehouse-Carboni, 1986) 196
Foto. 162. Kandil (Akat-Fıratlı-Kocabaş, 1984) 196
Foto. 163. Kandil (Canav, 1985) 196
Foto. 164. Samsat Kazısından Çıkan Kandiller (Özgüç, 2009) 197
Foto. 165. Oyun Taşları (Carboni, 2001) 198
Foto. 166. Oyun Taşları (Jenkins, 1986) 198
Foto. 167. Sence İle Mühürlenmiş ölçü kabı (Jenkins, 1986) 202
Foto. 168. Üzerinde 'Kist' Yazan Sence (Balog, 1963 202
Foto. 169. Sikke Ağırlıkları (Jenkins, 1986) 202
Foto. 170. Kubad-Abad Burma Bilezik (Uysal, 2008) 215
Foto. 171. Meyandır Motifli Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013) 216
Foto. 172. Meyandır Motifli Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013) 216
Foto. 173. Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013) 217
Foto. 174. Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013) 218
Foto. 175. Bilezik, Filistin (Spaer, 1992) 218
Foto. 176. Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013) 219
Foto. 177. Diyarbakır Müzesi Env. No. 5-1-74 223
Foto. 178. TŞCF Koleksiyonu (Canav, 1985) 223
Foto. 179. Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi, Env. No. 281 223
Foto. 180. Gülabdan (Bayramoğlu, 1974) 223
Foto. 181. Gülabdan (Bayramoğlu, 1974) 223
Foto. 182. Gülabdan (Bayramoğlu, 1974) 223

ÖNSÖZ

Yaklaşık 4500 yıllık bir geçmişe sahip olan cam, üretildiği ilk zamanlardan günümüze kadar, farklı şekillerde ve değişik amaçlarla insanlık tarihinde varlık göstermiştir.

M.Ö. III. binin sonlarında Mezopotamya'da keşfedilen cam Mısır'a, Avrupa'ya ve Anadolu'ya ulaşmıştır. Anadolu'da M.Ö. II. binden itibaren varlığı bilinen cam, insanlık tarihinin her döneminde karşılaşılan bir malzemedir.

Anadolu'da İslami dönem cam sanatı İslamiyet'in Anadolu'ya hakim olması ile başlatılmaktadır. Bu nedenle doktora çalışmasının konusunu Anadolu sanat tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz Güneydoğu Anadolu Müzelerinde Bulunan İslami Dönem Cam Eserler olarak tespit ettik.

Güneydoğu Anadolu müzelerinde bulunan İslami döneme ait cam eserler üzerine yapılan bu araştırmada müzelerin hepsinde çalışma olanağı bulunamamıştır. Diyarbakır Müzesi'nin taşınma halinde olması, Gaziantep Müzesi'nin onarım ve tadilatta olması nedeniyle Güneydoğu Anadolu müzeleri, İslami dönem cam eserler hakkında gerekli veriyi sağlayamamıştır. Bu nedenle çalışmanın örneklendiği bölge genişletilerek Hatay ve Elazığ müzeleri de tez kapsamına alınmıştır. Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki müzelerdeki cam eserler teze dahil edilmek istenmiş ancak Malatya Müzesi'nde İslami dönem cam eser bulunmaması, Van Müzesi'nin depremden dolayı eserleri koruma altına almak için hizmet vermemesi, Erzurum, Kars, Adana ve Tarsus Müzelerinin Doç. Dr. Nurettin Öztürk tarafından çalışılmakta olması ve Mersin Müzesi'nde yer alan eserlerin de çalışılmış olması nedeniyle teze dahil edilen eser sayısı 92 olmuştur.

"Adıyaman-Elazığ-Hatay-Mardin-Şanlıurfa Müzelerinde Bulunan İslami Dönem Cam Eserler" üzerine hazırlanan bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez çalışmasında konunun niteliği ve önemi, kaynak ve araştırmalar ile yöntem üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde camın tanımı yapıldıktan sonra, cam yapım teknikleri ve cam işiçiliğinin tarihçesi hakkında bilgi verilmektedir. İslami Dönem Camcılığı'nın anlatıldığı tarihçe bölümünde İslami Dönem Cam Sanatı başlığı altında yeni bir din ve siyasi gücün başladığı VII. yüzyıldan, XIX. yüzyıl Osmanlı Dönemine kadar geçen süreçte Suriye, İsrail-Filistin, Mısır, İran, Irak ve Anadolu'da görülen cam sanatı

hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. İkici Bölümde, Adıyaman ve Hatay'da arkeolojik kazılarda bulunan ve adı geçen şehirlerdeki müzelere gelen İslami Dönem camları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü Bölümde Adıyaman-Elazığ-Hatay-Mardin-Şanlıurfa müzelerinde bulunan İslami döneme ait cam eserler kataloglanmıştır. Kadehler, şişeler, kaseler, minyatür vazolar, kandiller, oyun taşları, sikke ağırlığı veya senceler, bilezikler ve gülabdanlar şeklinde kataloglanan eserlerin benzer örnekleri verilmiştir. Dördüncü Bölümde eserlerin değerlendirmesi ve karşılaştırılması yapılmıştır. Bu bölümde, kataloglamadaki sıralamaya bağlı kalınarak cam eserler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın fikir aşamasından tamamlanma sürecine kadar kıymetli bilgilerini ve engin hoşgörüsünü esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof.Dr. Hamza GÜNDOĞDU'ya ve kıymetli hocam Prof.Dr. Üzlifat CANAV ÖZGÜMÜŞ'e teşekkür ederim. Bu çalışmanın hazırlanması esnasında yardımlarını gördüğüm Sayın Prof.Dr. Hüseyin YURTTAŞ'a, Prof.Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU'na, Prof.Dr. Haldun ÖZKAN'a, Yrd.Doç.Dr. Zerrin KÖŞKLÜ'ye, Yrd.Doç.Dr. Demet OKUYUCU'ya, Doç.Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK'a, Yrd.Doç.Dr. Sevda ÖNAL'a, Arş.Gör. Fevziye EKER GÜNEŞ'e, Yrd.Doç.Dr. Burak ERKAYMAN'a, Yrd.Doç.Dr. Tuğba GÜNDOĞDU'ya, Arş.Gör. Elif CEYLAN'a, Yrd.Doç.Dr. Dilek OKUYUCU'ya, Arş.Gör. Esma ÖZ'e, Arş.Gör. Funda TÜRKBEN'e, Arş.Gör. Zehra KIMIŞOĞLU'na, Dr. Constanze HÖPKEN'e, Dr. Margeret O'HEA'ya ve müze çalışmalarımda yardımlarını gördüğüm Adıyaman Müzesi Müdürü Fehmi ERARSLAN ve müze personeline, Elazığ Müzesi Müdürü Arkeolog Haydar KALSEN'e ve Arkeolog Kenan ÖNCEL'e, Hatay Müzesi Müdürüne ve Arkeolog Demet KARA'ya, Mardin Müze Müdürü Nihat ERDOĞAN'a ve müze personeline, Şanlıurfa Müze Müdürü Müslüm ERCAN'a ve Arkeolog Bülent ÜÇDAĞ'a ve Aileme, Ükaşe TAVLAŞOĞLU'na, Erol GEYİK ve Yakup KARPUZ'a teşekkür ederim.

Erzurum–2014 **Gül GEYİK KARPUZ**

GİRİŞ

I. KONUNUN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ

Tez çalışmasının içeriğini oluşturan cam eserler, Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan İslami döneme ait camlardır. Katalogda bulunan cam eserlerin, benzer buluntular aracılığı ile IX. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar tarihlendirilmesi yapılmıştır. Cam eserler 92 adet olup işlevlerine göre servis kapları (bardak, kadeh, kase), saklama kapları (şişe, minyatür parfüm şişesi, minyatür kase, minyatür vazo, gülabdan), aydınlatma elemanları (kandil), takılar (bilezik), oyun taşı, sikke ağırlığı veya senceler şeklindedir. Katalogda yer alan camlar, adı geçen müzelerde genelde kırık olmayıp bütün şeklinde muhafaza edilmektedir. Ancak Adıyaman Müzesi'ne Samsat kazısından gelen bardaklar içerisinde birkaç tanesi parça halinde olup (Kat.No.3-4), bazıları ise kırık ve eksiktir (Kat.No.2, 6, 7).

Cam ilk defa Yakın Doğu'da icat edilmiştir. Eski Mısır'da ve Suriye'de yavaş yavaş olgunlaşan cam sanayi Helenistik devirde ve özellikle Roma İmparatorluğu zamanında doğu ülkeleriyle yapılan temaslardan sonra Avrupa'da yayılmıştır. Ortaçağ'da ise İslam cam endüstrisi büyük bir gelişme göstererek Suriye'de Şam, Halep, Hama, Rakka, Mısır'da Fustat şehirleri cam yapım merkezleri haline gelmiştir.

Anadolu'da kazılarla çıkarılmış olan cam malzemeler yoğun bir şekilde İslam öncesi dönemden kalmış olan eserlerdir. Bunda özellikle Bizans ve Roma yerleşkelerinde yapılan kazıların yoğunluğu ve İslam inancında mezarlarda ölü hediyesinin bulunmaması önemli etkenlerdir. Dört Halife döneminde Hz. Ömer'in Şam'dan sonra Antakya'yı 636 yılında alması ile Anadolu, İslam hakimiyeti altına girmeye başlamış, Güneydoğu Anadolu ile fetihler devam etmiştir. Bizans-Arap mücadeleleri ardından, Anadolu'nun İslam kimliğini kazanması Anadolu Selçuklu dönemine (1071-1308) rastlar. Bununla birlikte Dört Halife-Emevi-Abbasi-Eyyubi-Memluklu-Anadolu Selçuklu dönemlerinde cam yapımı ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır ve kazılarda bulunan camların da Suriye'den ithal edildiği ifade edilmiştir. Özellikle mineli ve yaldızlı lüks tüketime giren camların ithal edildiği görüşü yaygındır. Bununla birlikte basit günlük kullanıma ait cam kapların ve pencere camlarının yerel

üretim olduğu görüşü de bulunmaktadır. Suriye'den gelen gezici ustaların yanında getirdikleri cam blokları eriterek cam yaptıkları da ileri sürülen görüşler arasındadır.

Anadolu'da İslami döneme ait cam fırını henüz tespit edilememiştir. Harran'da Antik dönemden itibaren kullanıldığı bilinen fırının dışında kazı sonuçları raporunda cam fırınından bahsedilmemektedir. Ayrıca Kubad-Abad Sarayı kazılarında bulunan cam cürufları Anadolu Selçuklu döneminde burada geçici de olsa cam üretiminin yapıldığını desteklemektedir. Osmanlı döneminde ise minyatürlerde resmedilmiş cam fırını ve yapılan camların teşhir sahneleri ile Marmaray kazılarında üretim artıklarının bulunması, minyatürlerdeki camların yerli üretim olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da İslam cam sanatı üzerine yapılan araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde, Anadolu'da bulunan İslami döneme ait cam eserlerin tanıtımının ve değerlendirmesinin yapıldığı bu çalışmada, Sanat Tarihi alanında araştırılmayı bekleyen bir konunun açılımı yapılmaya çalışılmıştır. Yerel üretimin fırınların varlığı bilinmediği için kanıtlanamamıştır. Ancak özellikle Antakya'nın Antik dönemde de cam yapım merkezleri içerisinde olması, Samsat'ta bulunan cam fırını, fırının İslami dönemde kullanıldığı kesinlik kazanmasa dahi, kazılardan çıkan cam eserlerin yoğunluğu göz önüne alınarak Anadolu'da yerel üretimin olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte lüks tüketimde kullanılan mineli ve yaldızlı cam kapların Suriye'den ithal edilmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

Bu araştırmada Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan İslami döneme ait cam eserler, teknik ve süsleme açısından incelenerek dönem içerisinde değerlendirilmiş ve İslami coğrafyada yayılan ve araştırmalarda tanıtılan cam eserlerle karşılaştırılması yapılmıştır. Böylece Anadolu'daki İslami dönem camcılığı konusunda eserler ışığında alana yeni bilgilerin sunulması hedeflenmiştir.

II. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan İslami döneme ait eserler daha önce herhangi bir bilimsel çalışmada tanıtılmamıştır. Sadece Adıyaman Müzesi'ndeki, Samsat'ta bulunan mineli ve yaldızlı bardaklar G. Öney

tarafından makale ve bildirilerde sunulmuş[1] ve Samsat kitabının yazarı N. Özgüç tarafından, kazıdan çıkarılmış olan camlardan detaylı olmasa da bahsedilmiş ve camların birkaç resmi verilmiştir[2].

Müzelerde bulunan eserlerin envanter bilgileri ait oldukları müzelerden alınmıştır.

Şanlıurfa Müzesi'nde İslami döneme ait ve Harran'dan çıkarılmış olan kadeh parçasının[3], müze memurları tarafından kazı malzemesi olduğu için, çalışılmasına izin verilmemiş olup müzede yer alan gülabdanlar çalışma kapsamına alınmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünü oluşturan cam işçiliğinin Anadolu'da ve İslami coğrafyada gelişen genel tarihi, yapım ve süsleme tekniklerinin verildiği bölümde çok sayıda kaynak kullanılmıştır.

Camın tanımı ile yapım ve süsleme teknikleri tanımlamalarında öncelik Türkçe kaynaklardan[4], özellikle bu konuda çalışmaları bulunan Ü. Canav Özgümüş'ün makale, yayımlanmamış yüksek lisans tezi ile kitaplarından[5] ve Ö. Küçükerman'ın kitap ve ansiklopedi maddelerinden[6] faydalanılmıştır. Adı geçen araştırmacıların tanımlamaları ve terminolojileri paralellik göstermektedir. Cam sanatı konusu üzerinde Sanat Tarihi Bilim Dalında çok fazla araştırma bulunmadığı için zaman zaman aynı teknik farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Örneğin 'yedirme tekniği' sıcak bir camın başka bir yumuşak camın üzerine yedirilmesi ile oluşturulması işlemi olup bu teknik İngilizce'de 'marver' kelimesine karşılık gelmektedir. Bu teknik için C. Lightfoot ve M. Arslan,

---

[1] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara 1992, s.170; Gönül Öney, "1978-79 Yılı Samsat Kazısı 12.13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları"*, IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981,* Cilt: II, Ankara 1988, s.716; Gönül Öney, "Thoughts on Glass Beaker Fragments Found During the Samsat (Samosata) Excavations in Adıyaman", *Nimet Özgüç'e Armağan Aspects of Art Iconography: Anatolia and Its Neighbors*, Ankara 1993, s. 461-466.

[2] Nimet Özgüç, *Samsat*, Ankara 2009.

[3] Nurettin Yardımcı, *Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran*, İstanbul 2007, s. 64, Resim 61.

[4] Bilgehan Uzuner, *Bulunuşundan Üflemeye Uygulamalı Cam Teknikleri Akantaş*, İstanbul 2004; Aynur Özet, "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Cam Örnekleri İle Antik Çağda Cam Yapımı", *Belleten*, LI(200), Ankara 1987, s. 587-610; Sait Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, İstanbul 2000.

[5] Üzlifat Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, İstanbul 2013; Üzlifat Canav, *Çağlar Boyu Cam*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1984; Üzlifat Canav, *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*, İstanbul 1985; Üzlifat Özgümüş, "Osmanlı Vitrayı", *Tarih-Toplum*, Sayı: 64, İstanbul 1989, s. 24.216-25.217; Üzlifat Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, İstanbul 2000.

[6] Ö. Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* Ankara 1985; Önder Küçükerman, "Cam" mad.,, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, I, 312; Önder Küçükerman, "Camcılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 372-374.

Yüksel Erimtan Koleksiyonu isimli kitapta'düzleştirme' ifadesini kullanmışlardır[7]. Aynı tekniği, Z. Uysal, Kubad-Abad camlarını incelediği doktora tezinde ve aynı konulu kitabında 'mermervari' başlığında değerlendirmiştir[8]. Yedirme tekniğinde süslemesi yapılan bileziklerin tanımlamasında ve yapım tekniklerinde ise M. Spaer'in makalelerinden[9] faydalanılmıştır.

Cam işçiliğinin genel tarihinin anlatıldığı bölüm, İslami döneme kadar cam işçiliği ve İslami dönem cam işçiliği şeklinde iki kısma ayrılmıştır. İlk kısım, Five Thousand Years of Glass[10], The History of Glass[11], Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum[12], Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia[13], Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean[14] gibi cam işçiliğinin İslami dönem öncesi hakkında genel bilgiler veren kaynakların dışında çok sayıda makaleden yararlanılarak oluşturulmuştur. İslami dönem camcılığı tarihi konusunda ise Five Thousand Years of Glass[15], The History of Glass[16], İslam Sanatı ve Mimarisi[17] gibi genel bilgiler veren yayınların yanında özellikle Abbasi ve Fatımi dönemi camcığında Yael Gorin-Rosen, Rachel Pollak[18], Shulamit Hadad[19], Margaret

---

[7] Christopher S. Lightfoot-Melih Arslan, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, Ankara 1992, s. 12.

[8] Zekiye Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2008, s. 41; Zekiye Uysal, *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, Ankara 2013, s. 31.

[9] Maud Spaer, "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine", *JGS*, Vol: 30, 1988, s. 51-61; Maud Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", *JGS*, Vol: 34, 1992, s. 44-62.

[10] *Five Thousand Years of Glass*, (Edit. Hugh Tait), Pennsylvania 2004.

[11] *The History of Glass*, (Edit. Dan Klein-Ward Lloyd), London 1984.

[12] John W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975.

[13] A. Leo Oppenheim- Robert H. Brill- Dan Barag- Axel von Saldern, *Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia*, New York 1970.

[14] *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, (Edit. Ergün Laflı), İzmir 2009

[15] *Five Thousand Years of Glass*, 2004.

[16] *The History of Glass*, 1984.

[17] *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2007.

[18] Yael Gorin-Rosen, "The Islamic Glass Vessels", *QEDEM Monographs of the Institute of Archaeology The Hebrew University of Jerusalem 51, Oren Gutfeld Ramla Final Report on The Excavations North of the White Mosque*, Jerusalem 2010, s. 213-264; Rachel Pollak, "Excavation in Marcus Street, Ramla: The Glass Vessels", *Contract Archaeology Reports II Excavation in Marcus Street, Ramla, Reports and Studies of the Recanati Institute for Maritime Studies Excavations*, Haifa 2007, s. 100-133; Rachel Pollak, "Early Islamic Glass from Caesarea: A Chronological and Typological Study", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 165-170.

[19] Shulamit Hadad, "Incised Glass Vessels from the Umayyad and Abbasid-Fatimid Periods at Bet Shean, Israel", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No.317, 2000, s.63-73; Ian C. Freestone-Yael Gorın Rosen, "The Great Glass Slab At Bet She'arim, Israel: An Early Islamic Glassmaking Experiment", *JGS*, Vol: 41, 1999, s. 105-108.

O'Hea'nın[20] İsrail ve Ürdün'de yapılan kazılardan elde edilen camlar üzerine araştırmaları, J. Lamm'ın Samarra[21], P. Riis'in Hama[22], J. Henderson'ın Rakka[23], Pinder Wilson ve Scanlon'ın Fustat[24], Kröger'in Nişabur[25] şehirlerinde yaptıkları İslami döneme ışık tutan araştırmaları ilgili bölümde detaylı olarak verilmeye çalışılmıştır. İslami dönem camcılığı konusunda J. Lamm'ın eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Ortaçağ İslami dönem camlarını Halep, Şam, Rakka, Fustat grubu şeklinde sınıflanıdırmış olup[26], lüster tekniğinde yapılan camlar hakkında da detaylı çalışmalar yapmıştır[27]. Ayrıca S. Carboni ve D. Whitehouse'un müzelerde yapmış oldukları çalışmalarda, hem kataloglama yapılmış hem de cam eserlerin tarihi gelişimi ve dönem içerisinde gösterdikleri özellikler üzerinde ve süsleme teknikleri hakkında ayrınlılı bilgi verilmiştir[28].

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, Samsat ve Antakya çevresinde yapılan kazılarda çıkarılan cam buluntular hakkında yayımlanmış olan kitap ve makalelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

---

[20] Margaret O'Hea, "The Glass", *Sanctuary of Lot at Deir 'Ain 'Abata in Jordan Excavations 1988-2003*, Amman 2012, s. 293-315; Kate da Costa-Margaret O'Hea-Lachlan Mairs-Rachel Sparks-Pat Boland, "New Light on Late Antique Pella: Sydney University Excavations in Area XXXV, 1997", *Annual of the Department of Antiquutties of Jordan, Vol.46, Jum'a Kareem Memorial Volume*, Amman 2002, s. 503-533 içinde Margaret O'Hea, "Glass from 1996-1997 Excavations at Pella", 519-525; Margaret O'Hea, "Some Problems in Early Islamic Glassware", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 133-137.

[21] Carl Johan Lamm, *Das Glas von Samarra*, Berlin 1928.

[22] P.J. Riis, "Les Verreries", *Hama-Fouilles at Recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938 (Les Verreries et Poteries Medievales)*, Copenhague, 1957, s. 30-116.

[23] Julian Henderson-Keth Challis-Sarah O'Hara-Sean McLoughlin-Adam Gardner-Gary Priestnall, "Experiment and Innovation: Early Islamic Industry at Al-Raqqa, Syria", *Antiquity*, Vol: 79, 2005, s. 130-145; Stefan Heidemann, "The History of the Industrial and Commercial Area of 'Abbāsid Al-Raqqa, Called Al-Raqqa Al-Muḥtariqa", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol: 69, 2006, s. 33-52; Julian Henderson-Sean McLoughlin-D. S. McPhail, "Radical Changes in Islamic Glass Technology: Evidence For Conservatism and Experimentation with New Glass Recipes from Early and Middle Islamic Raqqa, Syria", *Archaeometry*, Vol: 46-3, 2004, s. 439–468; Julian Henderson-Sean McLoughlin, "Glass Production in Al-Raqqa: Experimentation and Technological Changes*", AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 144-148.

[24] Ralph H. Pinder Wilson-George T. Scanlon, "Glass Finds from Fustat 1972-1980", *JGS*, Vol.29, 1987, s. 60-71.

[25] Jens Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, New York 1995.

[26]Carl Johan Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band I-II*, Berlin 1929-1930.

[27] Carl Johan Lamm, *Oriental Glass of Medieval Date Found in Sweden and the Early History of Lustre-Painting*, Stokholm 1941.

[28] Stefano Carboni-David Whitehouse, *Glass of the Sultans*, New York 2001; Stefano Carboni, *Glass from Islamic Lands*, London 2001; David Whitehouse, *Islamic Glass in the Coning Museum of Glass, Volume One*, New York 2010.

Samsat camları hakkında G. Öney ve S. Redford'un çalışmaları bulunmaktadır. G. Öney burada bulunan camların genel olarak tanımlamasını yapmış, mineli ve yaldızlı bardaklar hakkında detaylı makale ve bildiler sunmuştur. G. Öney de XII.-XIII yüzyıl mineli ve yaldızlı cam yapım merkezinin Suriye'de Halep ve Şam olduğunu vurgulayarak, kazıdan çıkan mineli ve yaldızlı bardakların Suriye'de üretilmiş olma ihtimali kadar Anadolu'da üretilmiş olma ihtimalini de ileri sürmektedir[29]. G. Öney, geniş ağızlı ve dibe doğru daralan bardakların ince ve yeşilimsi camdan yapılmış olduklarını ifade etmiştir. Tarafımızca yapılan incelemede, bu bardakların yüzeyinde büyük oranda kahverengi aşınma tabakasının olduğu görülmüş olmakla birlikte aşınma izinin çok daha az bulunduğu bölgelerde camın şeffaf olduğu düşüncesine varılmıştır. Kataloğumuzda bulunan tek kandil de Samsat'tan çıkarılmış olup kullanımına ilişkin yöntemde G. Öney'in görüşlerine katıldığımızı belirtiyoruz. Samsat'ta 1964-1967 yılları arasında yapılan kazıda Theresa Goel tarafından 'Cam Odası' şeklinde adlandırılan yerden çıkarılmış camları inceleyen S. Redford, bunları XIII. yüzyıl Eyyubi dönemine tarihlendirmiştir. Redford günlük kullanım için yapılmış basit özellikli kapların yerel üretim ve mineli-yaldızlı gibi lüks tüketim eşyalarının Suriye'den ithal edilmiş olabileceği üzerinde durmuştur[30]. Tez çalışmamızın 'Katalog' bölümünde de G. Öney'in çalışmalarından faydalanılmış ilgili bölümde ve kaynakça kısmında bu çalışmalar verilmiştir.

Samsat'tan çıkarılan basit formlu kapların benzerlerinin bulunması ve karşılaştırmasının yapılmasında özellikle J. Kröger'in Nişabur camlarını incelediği kitaptan yararlanılmıştır[31].

Antakya çevresinde Al-Mina kazısından çıkarılan cam eserleri inceleyen A. Lane, Al-Mina'yı Suriye sınırları içerisinde değerlendirmiş ve cam eserlerin Suriyeli ustalar tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Burada bulunan cam eserler V. yüzyıl dolaylarına

---

[29] Gönül Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", *Ege Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, I, İzmir 1982, s. 71-72; Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, s. 170; Öney, "1978-79 Yılı Samsat Kazısı 12.13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları", s. 716; Öney, "Thoughts on Glass Beaker Fragments Found During the Samsat (Samosata) Excavations in Adıyaman", s. 461-466; Gönül Öney, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu (26-27 Nisan 1988),* İstanbul 1990, s. 67; Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.

[30] Scott Redford, "Ayyubid Glass from Samsat, Turkey", *JGS*, Vol: 36, 1994, s. 81-91.

[31] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*.

tarihlendirilen Roma dönemi cam eserlerin yanında İslami döneme verilen cam eserler Suriye camcılığının örneklerini teşkil etmektedir[32]. İncelenmiş olan IX.-XIV. yüzyıl aralığına verilen cam eserler arasında bulunan bir azıdişi formlu şişe ile Hatay Müzesi'nde bulunan İslami dönem bir azıdişi formlu şişe benzerlik göstermektedir.

Dördüncü bölüm olan 'Değerlendirme ve Karşılaştırma' bölümünde bardaklar, kadehler, şişeler, minyatür şişeler, kaseler, minyatür kaplar, kandiller, oyun taşları, sikke ağırlıkları veya senceler, bilezikler ve gülabdanlar şeklinde onbir başlık altında yapılan karşılaştırmada, ayrıca kataloğumuzda bulunan camların tarihlendirilmesinde, dünyanin farklı müzelerinde ve özellikle Suriye, İran, Irak, Mısır, Anadolu gibi yerlerde yapılmış kazılarda bulunan, İslami dönem camlarının tanıtıldığı Türkçe ve yabancı kaynaklardan faydalanılmıştır[33]. Bununla birlikte ana kaynak olarak, mineli ve yaldızlı cam eserler için Gilded and Enamelled Glass from the Middle East[34], bileziklerin karşılaştırması için Erzurum Müzesi Cam Eserleri[35], gülabdanlar için Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri[36] isimli kitaplardan yararlanılmıştır.

Tez çalışmasının son kısmına eklenen 'sözlük' bölümünün oluşturulmasında Prof. Dr. Üzlifat CANAV ÖZGÜMÜŞ tarafından 2013 yılında basılan 'Çağlar Boyu Cam Tasarımı' adlı kitap temel alınmıştır. Kitapta cam yapım ve süsleme teknikleri, cam işçiliğinin genel tarihi ve camla ilgili terminoloji hakkında temel bilgiler verilmektedir.

III. YÖNTEM

Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan ve İslami dönemden kalan cam eserlerin adı geçen müzelere gidilerek fotoğraf çekimi yapılmış, ölçüleri alınmıştır.

Tez çalışmasında, katalogda yer alan eserler form olarak gruplandırılarak eserlere 1'den başlayan katalog numaraları verilmiş ve ayrıca müze envanter numaraları ve bilgileri girilmiştir. Katalog numaraları müze isimlerinin alfabetik sıralamasına ve aynı müzede bulunan eserlerin müze envanter numaralarına göre sırayla yerleştirilmesi,

[32] Arthur Lane, "Medieval Finds at Al Mina in North Syria", *Archaeologia*, Oxford 1938, LXXXVII, s. I9-78, Pl. XVI-XXVIII, Figs. I-I 5.
[33] Çalışmamızın bu bölümünde kullanılan eserlerin tamamı kaynakça kısmında verilmiştir.
[34] *Gilded and Enamelled Glass from the Middle East*, (Edit. Rachel Ward), London 1998.
[35] Nurettin Öztürk, *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, Erzurum 2013.
[36] Fuat Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri*, Ankara 1996.

şişeler ve bileziklerde aynı tipte olanların art arda numaralandırılması ile oluşturulmuştur.

Eserlerin çizimleri yapılarak renk, boyut, tarihlendirme önerileri, benzer örnekleri belirtilerek ayrıntılı tanıtımları yapılmıştır. Kataloğun ardından değerlendirme kısmı oluşturulmuş, form, teknik, süsleme özelliklerine göre benzerleri ile karşılaştırılmış, tarihlendirme ve yerel üretim olma ihtimalleri üzerinde fikir ileri sürülmüştür. Eselerin çizimlerinde kullanılan ölçekler santimetre olarak verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CAMIN TANIMI, YAPIM-SÜSLEME TEKNİKLERİ, GENEL TARİHİ

1.1. CAMIN TANIMI

Cam; silis, potas veya soda, kireç ve farklı katkı maddelerinin birlikte ergitilmesi ile elde edilen saydam, yarı saydam veya opak, şekilsiz ve kristalleşmeden katılaşan yapay bir maddedir[37]. Cam; ısıtıldığı zaman akıcılık kazanan soğutuldukça katılaşan ve sonunda durgunlaşan[38] bir malzemedir. "Cam, kimyasal yapısı bakımından kumun metal oksitleri ve karbonatlarıyla ergitilmesi sonucu oluşan bir silikat karışımıdır"[39].

Cam, sıvı ile katı arasında katılaşma derecesinin altında dondurulmuş bir sıvıdır. Camın atom dizilişi, sıvı atom dizilişi gibi rastgeledir. Ancak çok kıvamlı olan cam, aldığı biçimi koruyarak yer çekiminden etkilenmez[40].

Camın temel hammaddeleri, silis (silisyumdioksit-SiO_2), potas (potasyumkarbonat-K_2CO_3), soda (sodyumkarbonat-Na_2Co_3) ve kireçtir (kalsiyumkarbonat-$CaCO_3$). Normal bir camın karışımında yaklaşık olarak %72 silis, %15 soda veya potas, %13 kireç bulunur. Silis, bilinen kumda diğer maddelerle karışık olarak bulunmaktadır. Silisin ergime noktası çok yüksek (1725^0C) olduğu için cam harmanına ergime noktası düşük olan sodyum veya potasyum bileşikleri ilave edilmekte ve silisin ergimesi derecesi düşürülmektedir. Ancak bu bileşikler, camı su tesirine karşı dayanaksız hale getirdiği için, harmana camı sertleştiren kireç katılmaktadır. Bu maddelerin 1500^0C'de ergitilmesiyle cam elde edilmektedir. Kumun içindeki yabancı maddelerden dolayı camda meydana gelen renklenmeyi önlemek için ağartıcı olarak az miktarda manganez oksit (MnO) veya nikel oksit (NiO), habbelerin çözülmesi veya yok olması için de antimon, sülfat ve nitratlardan yararlanılmaktadır[41].

---

[37] Üzlifat Canav, *Türkiye Şişe Cam Fabrikası Cam Eserler Koleksiyonu*, İstanbul 1985, s. 19; Binnur Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri*, Ankara 2000, s. 5; "Cam" mad.,, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1958, IX, 218; Celal Esad Arseven, "Cam" mad.,, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1975, I, 309.
[38] Canav, *Çağlar Boyu Cam*, s. 1; Küçükerman, "Cam", s. 312.
[39] C. E. Mortimer, *Modern Üniversite Kimyası*, C.2, (Çev. T. Altınata vd.), İstanbul 1999, s. 45.
[40] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 21.
[41] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 4.

Cama renk vermek ve opaklaştırmak için renge göre değişen çeşitli elementler kullanılmaktadır[42]:

Bakır; yeşil, turkuaz ve mavi
Demir; yeşil, mavi, sarı
Kobalt; koyu mavi, açık mavi
Magnezyum; mor, eflatun
Gümüş; sarı
Altın; pembe, kırmızı
Çinko, Fosfat, Kalay; beyaz, opal

Silis, soda-potas ve kireç karışımından oluşan camın dışında, ergime noktası düşük, içinde kurşun oksit bulunan ve daha yumuşak, ağır ve parlak olan cama 'kristal' denir[43].

Suni camın tabiattaki karşılığı, 'kaya kristali' ve 'obsidyen' (volkanik cam) olarak görülmektedir. Eski zamanlarda, çeşitli amaçlı kesme işlemlerini gerçekleştirmek için geniş ölçüde kullanılan obsidyen, kesici bir kenar verilerek kolayca kırılabilen volkanik camdır (Foto.1). Atomik yapısı bütünüyle düzensiz olan obsidyen, sıvının çok çabuk soğuması ile oluşmuş bir camdır. Obsidyenler erimiş kayaların veya levhaların soğuması ile oluşmuştur[44]. Paleolitik, Neolitik ve Erken Bronz Dönemi kültürleri için büyük önem taşımaktadır. O dönemlerde obsidyen, çeşitli aletlerin, ok uçlarının, vazoların, insan ve hayvan heykellerinin yapımında hammadde olarak geniş bir biçimde kullanılmış ve değerli bir materyal olarak büyük ölçüde ticareti yapılmıştır[45]. Doğal kuvars da denen kaya kristali ise hemen hemen renksiz ve yarı saydamdır (Foto.2). Tamamen renksiz ve saydam olan en kaliteli türüne de "necef" denir[46].

[42] Canav, *Çağlar Boyu Cam*, s. 2.
[43] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 24.
[44] Şahinde Demirci, "Şimdiye Kadar Yapılan Arkeometrik Çalışmalarda Cam Ham Maddeleri, Üretimi ve Çeşitliliği Üzerine Elde Edilen Bilgiler", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 14.
[45] Zehra Yeğingil, "Obsidyen ve Anadolu'daki Farklı Yerleşim Bölgelerine Ait Obsidyenlerin Kaynak Belirleme Çalışmaları", *III. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1987, s. 193, 198.
[46] Üzlifat Özgümüş, "Cam" mad.,, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 39.

Foto. 1. Obsidyen

Foto. 2. Kuvars

Camda matlaşma, irizasyon, delinme, kabuklanma şeklinde bozulmalar görülebilir. Bu bozulmalar, camın bulunduğu (arkeolojik) ortam, camın bileşenleri, cam fırınının sıcaklığı ve ısıtma süresi ile ilişkilidir[47].

Fırınlar: Camı oluşturan hammaddelerin ergitilmesi için gereken en düşük ısı 1200^0C olup bu ısıyı oluşturan ateşin aynı yüksek seviyede, devamlı ve uzun süre yanmasını sağlamak gerekir[48]. Böyle bir ateşin yakıldığı ve camın ergitildiği ilk fırınlardan biri, arkeolojik verilere göre, Mısır'da Tell el-Amarna kazılarında bulunan ve M.Ö. XV. yüzyıla tarihlendirilen 1,5 m çaplı dairesel cam fırınıdır[49]. Tell Açana (Alalakh) Höyüğü'nde bulunan diğer bir erken tarihi cam fırını, 1,5 m genişliğinde kare

[47] Emine N. Caner-Saltuk, "Arkeometrik Çalışmalar Işığında Belirlenen Cam Bozulmaları", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 57-66.

[48] Berna Kavaz, *Tralleis Cam Fırınlarının Geleneksel Cam Fırınları İle Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2011, s. 25.

[49] C.M. Jackson-Paul T. Nicholson-W. Gneisinger, "Glassmaking at Tell El-Amarna: An Integrated Approach", *JGS*, Vol: 40, 1998, s. 13-15.

planlı olup M.Ö. XV.-XIV. yüzyıla tarihlendirilmektedir[50]. Irak Niniveh'de, M.Ö. VII. yüzyıla tarihlendirilen Asurbanipal kütüphanesinden ele geçen kil tabletlerde ise cam fırınlarının yapımıyla ilgili yazılı bilgiler bulunmaktadır[51].

Antik çağda cam üretimi genellikle iki ustanın çalıştığı küçük atölyelerde yapılmıştır[52]. Günümüzde Hırvatistan Spalato Museum'da bulunan ve I. yüzyıldan kalan bir pişmiş toprak kandilin üzerinde, cam fırının önünde çalışan iki cam ustası tasvir edilmiştir[53] (Foto.3). Tasvirde görülen Roma fırını iki katlı olup alt kısmı ateşlik bölmesidir[54].

Foto. 3. Kandil, Hırvatistan Spalato Museum (Stern, 1999)

[50] http://www.alalakh.org/report_2004.asp (Erişim tarihi 12.01.2013)
[51] A. Leo Oppenheim-Robert H. Brill-Dan Barag-Axel Von Saldern, *GGAM*, New York 1970, s. 22.
[52] Ahmet Tolga Tek, "Antik Dönemde Anadolu'da Cam Üretimi", *SERES*, Eskişehir 2005, s. 116.
[53] E. Marianne Stern, "Roman Glassblowing in a Cultural Context", *AJA*, Vol: 103, No.3, 1999, s. 446.
[54] Serra Kanyak, *Cam Fırınlarının Tarihsel Gelişimi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı Seramik Tasarımı Programı, İstanbul 2009, s. 30.

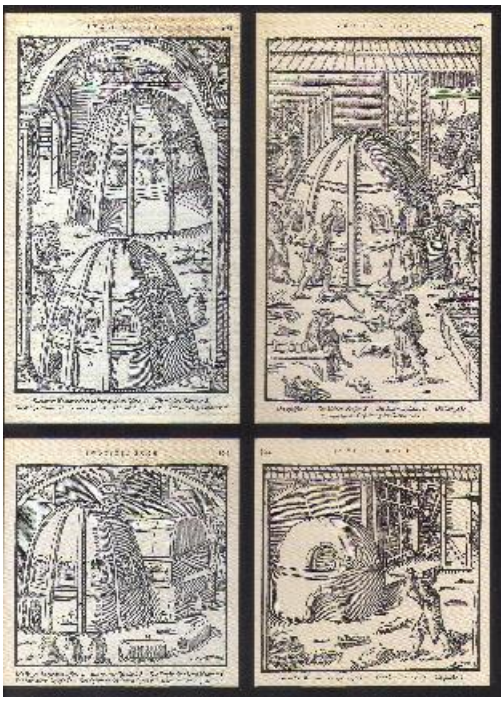

Foto. 4. Cam fırın örnekleri (Küçükerman, 1998)

İsrail Bet She'arim'de bulunan tank tipi cam ergitme fırınından çıkarılan cam bloğu, IX. yüzyıla tarihlendirilmekte ve Roma-Bizans geleneksel cam üretimini yansıtmaktadır[55]. Günümüzde British Museum'da bulunan, IX. yüzyıla ait bir Suriye el yazmasında ise bir cam fırınının üç katlı olması gerektiği yazılıdır (Foto. 4). Buna göre en altta ateş odası, üstünde camın ergitildiği oda ve en üstte camın tavlandığı kısım bulunmaktadır[56]. Tasvir edilen bu fırına benzer özellikte bir fırın Korint'te bulunmuş olup XI. yüzyıla tarihlendirilmektedir[57]. Bir başka XI. yüzyıl yazma eseri olan Hrabanus Maurus tarafından yazılan De Universo'da eğimli çatılı bir silindirik cam fırını, altta ateş odası ve orta bölümde ergimiş camın çalışıldığı delikler ile üst kısımda tavlama bölümlerinden oluşmaktadır[58] (Foto. 5).

[55] Freestone-Gorın Rosen, "The Great Glass Slab At Bet She'arim, Israel: An Early Islamic Glassmaking Experiment", s. 106.
[56] Robert J. Charleston, "Glass Furnaces Through the Ages", *JGS*, Vol: 20, 1978, s. 10-11.
[57] Gladys R. Davıdson, "A Medieval Glass Factory at Corinth", *AJA*, Vol: 44, 1944, s. 297-325.
[58] Charleston, "Glass Furnaces Through the Ages", s. 10.

Foto. 5. 'De Universo' Cam Fırını Çizimi (Charleston, 1978)

Anadolu'da Bizans döneminde, İznik, Anamur, Sardis ve Afrodisyas'ta cam üretiminin yapıldığı bilinmektedir[59]. Tarsus Roma Hamamı kazılarında ise Ortaçağ ve İslami dönemlere ait cam fırını kalıntıları bulunmuş olup kalan izlerden IX. yüzyıldan başlayan cam üretim geleneğinin XVI. yüzyıla kadar devam ettirildiği anlaşılmaktadır[60].

Selçuklu dönemine ait, Kubad-Abad kazılarından elde geçen arkeolojik kalıntılar, burada cam imalatının varlığını kanıtlamaktadır[61]. Osmanlı dönemi cam fırınları hakkında kesin veriler bulunmamakla birlikte Surname-i Hümayun'da (1582) cam yapımı ile ilgili minyatürler yer almaktadır[62]. Minyatürde alt kısmı tekerlekli bir platform üzerinde seyyar cam fırını ve fırının etrafında işçiler cam yaparken tasvir edilmiştir (Foto. 6). Marmaray kazılarında üretim artıklarının bulunması ise minyatürlerdeki camların yerli üretim olduğunu göstermektedir[63].

---

[59] Üzlifat Özgümüş, "Anadolu'da Bizans Dönemi Camcılığı", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, İstanbul 1994, s. 39-43.

[60] Işık Adak Adıbelli, "Tarsus Roma Hamamı Kazısı", *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara 2006, s. 35; Işık Adak Adıbelli, "Tarsus Roma Hamamı Cam Fırınları", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 93-101.

[61] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 479-485.

[62] Metin And, *40 Gün 40 Gece Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*, İstanbul 2000, s. 263.

[63] Üzlifat Özgümüş, "Marmaray-Metro İnşaatı Sirkeci Kurtarma Kazılarında Bulunan Osmanlı Camları", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, İstanbul 2010, s. 502.

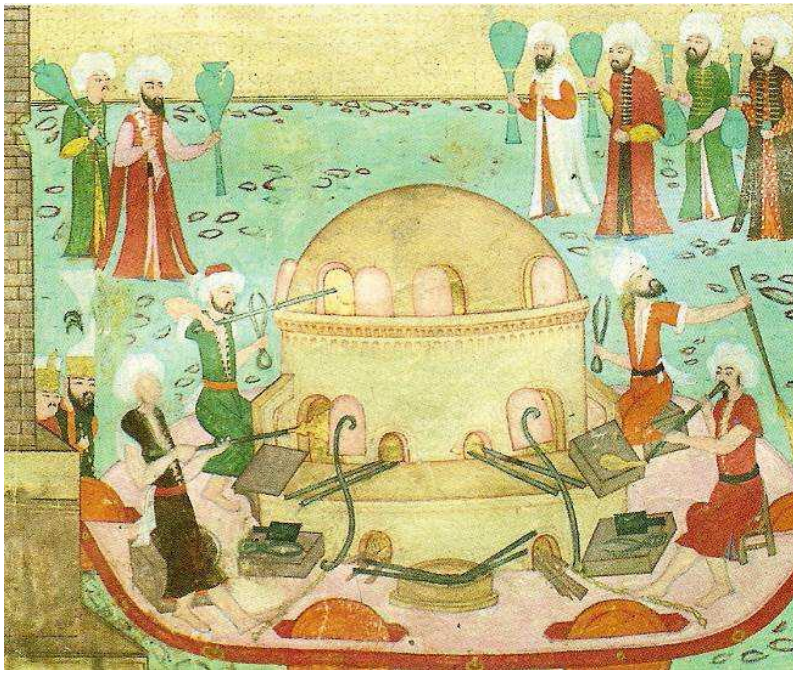
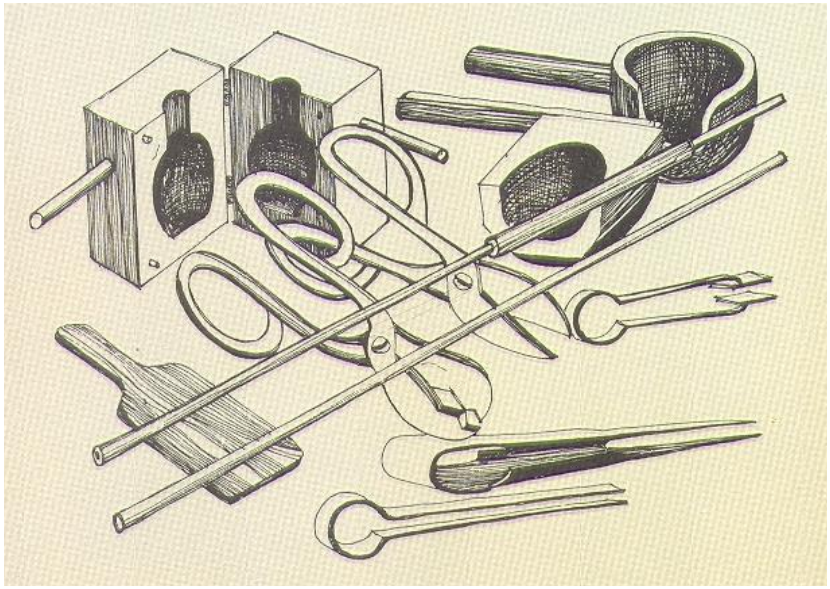

Foto. 6. Surname-i Hümayun (Bağcı vd., 2006)

Cam yapımında kullanılan aletlerin, Antik dönemden itibaren fazla bir değişime uğramadan kullanımı devam etmektedir[64]. Ergimiş ve akışkan haldeki camın potadan alınması, tutulması, kesilmesi ve birleştirilmesi gibi işlemler için camın yapısına zarar vermeyecek özellikte tasarlanmış kepçe, makas, maşa, noble ve üfleme piposu gibi aletler kullanılmaktadır[65] (Çizim 1).

[64] Önder Küçükerman, *Türk Cam Sanayi ve Şişecam,* Ankara 1998, s. 105; Özgümüş, *Anadolu Camcılığ*, s. 10.
[65] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 4.

Çizim 1. Geleneksel Cam Yapım Aletleri (Küçükerman, 1998)

1.2. CAM YAPIM TEKNIKLERI

1.2.1. İç-Kalıp Tekniği

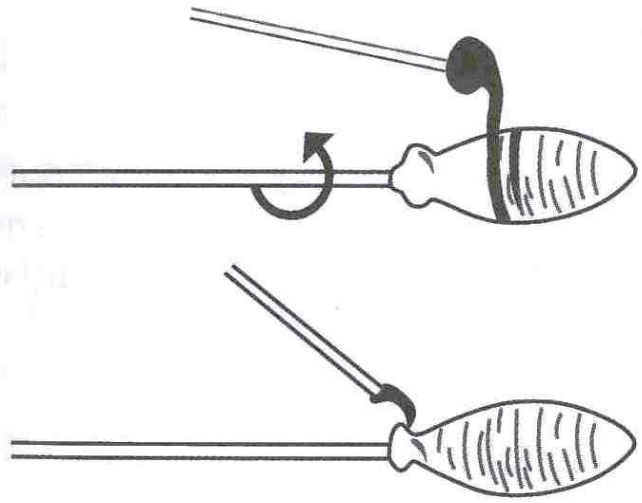
En eski cam yapım tekniklerinden biri olan iç-kalıp tekniği[66] M.Ö. 1500 yıllarında Mezopotamya'da ortaya çıkmış ve uzun süre kullanılmıştır[67]. İç-kalıp tekniğiyle yapıldığı bilinen en eski örnek, M.Ö. XVI. yüzyıl sonlarına verilen Hatay'da Tell Açana (Alalakh) kazılarında bulunan cam vazo parçası olup[68] bu tekniğin en son M.Ö. I. yüzyılda kullanıldığı bilinmektedir[69]. İç kalıp tekniği ile yapılmış kaplar genellikle mavi, beyaz, kırmızı ve sarı renklerde opak veya yarı geçirgen camla yapılmış küçük boyutlu eserler olup parfüm, kozmetik ve medikal malzemelerin korunmasında kullanılmıştır[70].

Kum, kömür, gübre ve kuvars tozlarından yapılan iç-kalıp, metal bir çubuğun ucuna tutturulur. Isıtılan bu kalıbın etrafına başka bir çubukla kalın cam lifi dolanır, düz ve sert bir satıh üzerinde yuvarlanır. Elde edilen formun üzerine bezeme amacıyla daha

---

[66] Şeniz Atik, "İç Kalıp Tekniğiyle Yapılmış Anadolu Kaynaklı Cam Kaplar", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 1990, s. 17.
[67] E. Marianne Stern, "Core-Forming in the Second Millennium B.C.: Recent Practical Experiments", *OLBA I*, Mersin 1998, s. 45.
[68] Emel Erten Yağcı, "İ.Ö. İkinci Binde Anadolu'da Cam", *OLBA I*, Mersin 1998, s. 29.
[69] Andrew Oliver Jr, *Ancient Glass in the Carnegie Museum of Natural History*, Pittsburgh 1980, s. 21.
[70] Christopher S. Lightfoot, "The Pendant Possibilities of Core-Formed Glass Bottles", *Metropolitan Museum Journal*, Vol: 36, 2001, s. 59.

ince renkli cam iplikleri dolanarak istenilen şekle göre, sivri uçlu bir araçla, farklı motiflerde bezemeler yapılır, tekrar düz ve sert bir zeminde yuvarlanan kabın yüzeyi düzleştirilir[71]. İç-kalıp tekniğinde uygulanan diğer yöntemde de iç kalıp yüksek derecede ısıtılarak, toz halinde bulunan camın üzerinde yuvarlanır veya kalıp üzerine cam tozu serpilir. İç-kalıp yeterince ısınmışsa küçük cam tanecikleri eriyip kalıbın yüzeyi camla sıvanır. Çekirdek üzerindeki cam, tekrar ısıtma ve sert bir satıhta yuvarlamayla çekirdeğin şeklini alır (Çizim 2). Süsleme amaçlı farklı bir uygulama da kalıp üzerindeki cam tabakasının yüzeyine eklenen renkli cam parçalarının eritilip düzeltilmeden bırakılmasıyla oluşturulur. Sonrasında ağız, dip ve kulp eklenir. İşlem tamamlandıktan sonra soğuyan kabın içindeki kalıp malzemesi temizlenir[72]. Kabın içindeki kalıp ne kadar temizlenirse temizlensin içte bir kısım kalıp artıkları kalır. İç-kalıp yönteminde soğuyan camlı kalıbın tekrar ısıtılıp üzerine renkli cam tozlarının yapıştırılması mümkün olduğu için, bu tekniğin uygulandığı örneklerde çok renklilik görülür[73].

Çizim 2. İç-Kalıp Tekniği (Canav Özgümüş, 2013)

[71] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 5; Uzuner, *Bulunuşundan Üflemeye Uygulamalı Cam Teknikleri Akantaş*, s. 47-54.
[72] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 7-8.
[73] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 41-43.

İç-kalıp tekniğine bağlı olarak, iç-kalıp yerine çubuğun kullanıldığı, ince uzun kapların, özellikle sürme şişeleri ve takıların yapımında uygulanan "çubuk kalıp" tekniğinde[74] yapılan camların süslemesinde de renkli cam iplikleri kullanılır[75].

1.2.2. Mozaik Cam Tekniği

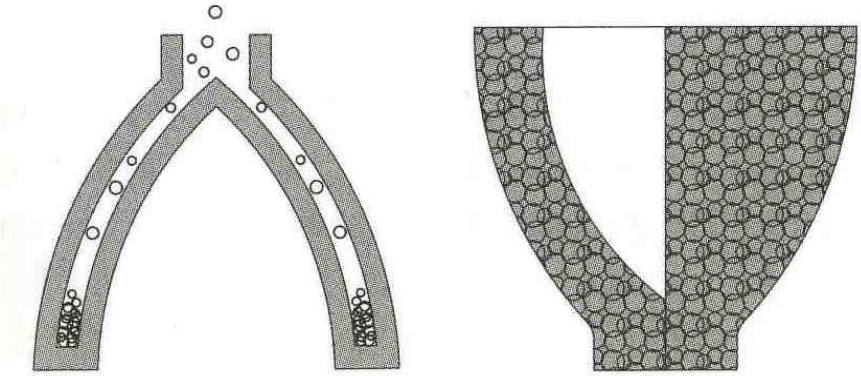
Mozaik tekniğinde yapılmış olan camların kökeni Tell el-Rimah ve Aqar Quf (Irak), Marlık (İran) gibi Batı Asya şehirlerinde bulunmuş en eski camların yapıldığı döneme, M.Ö. XV. yüzyıla kadar uzanır[76]. Mozaik cam tekniği ile yapılan eserlerin çok renkli olmalarından dolayı, bu teknik "bin çiçek" (millefiori) adıyla da tanınır[77].

Döküm tekniğinin bir diğer şekli olarak görülen mozaik cam tekniği[78], çok renkli cam çubuklardan kesilmiş küçük parçaların düzgün sıralar halinde veya düzensiz olarak kalıba dizilmesiyle oluşturulur[79].

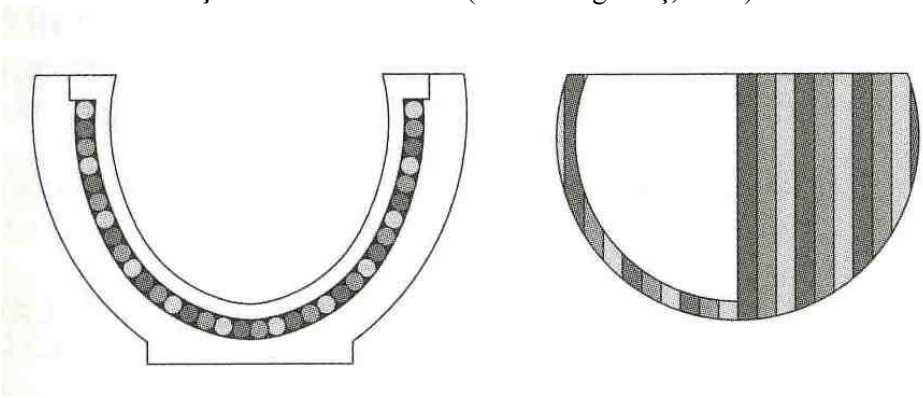
Mozaik yöntemde camı biçimlendirmek için tek parçalı kalıp ve iki parçalı kalıp kullanılarak iki yol izlenir. Tek parçalı kalıp, altındaki boşluktan renkli cam parçalarıyla doldurularak camın eriyeceği kadar ısıtılır. Soğutulduktan sonra kalıp kırılarak cam eser temizlenir[80] (Çizim 3). İki parçadan oluşan kalıpta ise kalıp içerisine küçük cam parçaları, çok az aralıklar bırakılarak yerleştirilir (Çizim 4). Camın eriyeceği kadar ısıtılma yapılarak, soğutulan camın kalıbı kırılarak cam eser temizlenir[81].

---

[74] Sidney M. Goldstein, *Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning Museum of Glass*, New York 1979, s. 27.
[75] Emel Erten Yağcı, *Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 1993, s. 25.
[76] Goldstein, *Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning Museum of Glass*, s. 29.
[77] Edwin A. Barber, "Mosaic and Millefiori Glass", *Bulletin of the Pennsylvania Museum*, Vol: 13, No. 51, Philadelphia 1915, s. 31.
[78] Richard A. Grossmann, *Ancient Glass a Guide to the Yale Collection*, New Haven, Connecticut 2002, s. 8.
[79] William Bowyer Honey, *Glass, A Handbook for The Study of Glass Vessels of All Periods and Countries & A Guide to the Museum Collection, Victoria and Albert Museum*, London 1946, s. 8.
[80] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 4.
[81] Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, s. 22.

Çizim 3. Mozaik Cam (Canav Özgümüş, 2013)

Çizim 4. Mozaik Cam (Canav Özgümüş, 2013)

Mozaik camlar, çubukların dizilişine göre çeşitlilik gösterir. "Reticelli" cam kaplar, ağ şeklinde kafesli veya şebeke gibi dıştan kaplama olarak, renksiz cam çubukların, renkli opak cam iplikleriyle spiral şeklinde sarılarak, yan yana dizilmesiyle oluşturulur. "Şeritli" camlar, daha önce çeşitli renklerle bezenmiş çubukların, renkli şeritler halinde kabın yüzeyine paralel olarak dizilmesiyle elde edilir. Şeritli camlarla ilişkili olan "altın bantlı" camlar, şeritlerden en az birinin, iki renksiz tabaka arasına yerleştirilmiş altın varaktan oluşmasından dolayı diğerlerinden farklı değerlendirilir[82].

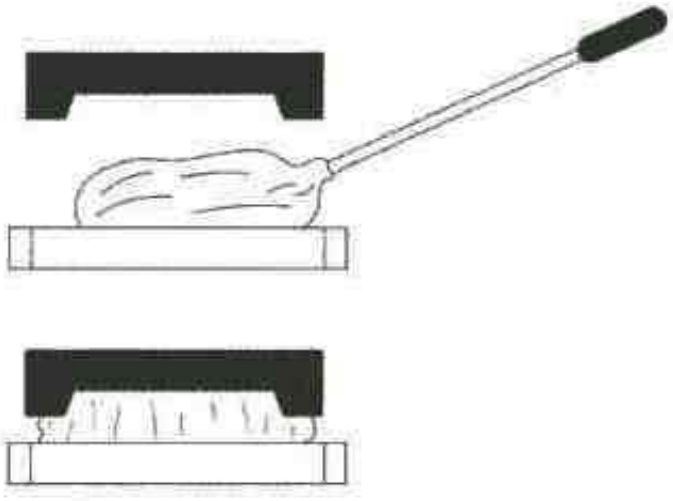
1.2.3. Döküm ve Kalıplama Tekniği

Döküm ve kalıplama tekniği en eski cam yapım tekniklerinden biri olup[83] çok erken tarihlerden itibaren bu tekniğin kil ve metal objeler için kullanıldığı ve bu nedenle

[82] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 9-10.
[83] Özet, "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Cam Örnekleri İle Antik Çağda Cam Yapımı", s. 590-591.

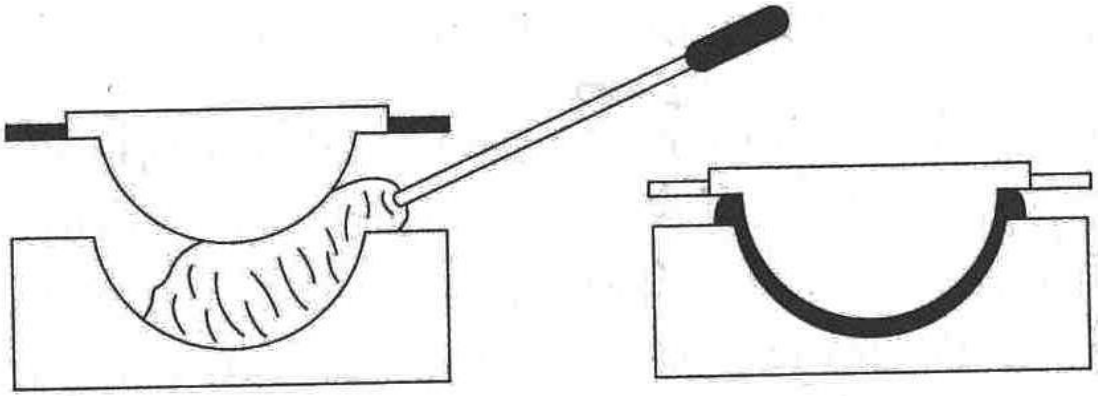
cama da uygulandığı düşünülmektedir[84]. Sonraki dönemlerde bu yöntemle üretilen kap sayısındaki artışa bakılarak cam ustalarının bu teknikte üretime devam ettikleri tahmin edilmektedir[85]. Tekniğin temel gelişimi M.Ö. I. binde Mısır'da görülmekte olup M.Ö. I. yüzyılda üfleme tekniğinin bulunuşu ile kalıba döküm camların yaygınlığı azalmaktadır[86].

Kalıba basma tekniğinde, potada eritilen cam, dış kalıbın içerisine koyulur ve bir pistonla camın üstüne bastırılarak sıkıştırılır (Çizim 5-6). Kalıptan çıkarılan camın tavlandıktan sonra parlatılması veya rötuşlanması gerekir[87].

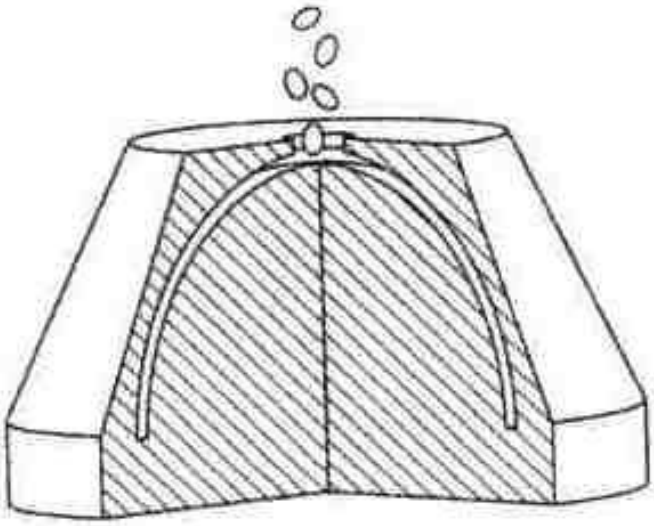
Çizim 5. Kalıba Basma (Canav Özgümüş, 2013)

[84] William Gudenrath, "A Survey of Islamic Glassworking and Glass-Decorating Techniques", *Glass of The Sultans,* New York 2001, s. 53.
[85] Alptekin Oransay, "Roma İmparatorluk Devri Cam Endüstrisinde Madeni Kapların Etkisi", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 118-119.
[86] Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri*, s. 7.
[87] Fevziye Eker Güneş, "Camın Tarihi Serüveni", *Camgeran Uluslararası Katılımlı Uygulamalı Cam Sempozyumu (11-21 Ekim 2010) Bildiri Kitabı*, Eskişehir 2010, s. 149.

Çizim 6. Kalıba Basma (Canav Özgümüş, 2013)

Döküm tekniğinde ise eritilen cam, tek veya iki parça halinde hazırlanan kalıp içerisine dökülerek kalıbın biçiminin alması sağlanır; ya da kalıba koyulan toz halindeki veya parçalar halindeki cam, eriyip kalıbın formunu alana kadar fırında bırakılır[88] (Çizim 7).

Çizim 7. Döküm Cam (Canav Özgümüş, 2013)

Diğer kalıplama tekniği olan **kayıp mum tekniğinde** içi bal mumu ile kaburgalanmış kalıplar kullanılır. İki parçalı kalıp ısıtılınca içindeki balmumu akar ve kaburgalar boşalır. Kabın içerisine atılan cam parçacıkları yüksek sıcaklıkta eriyerek kalıbın şeklini alır[89]. Farklı bir uygulama da **sarkıtma** (çökertme, indirme) yöntemidir.

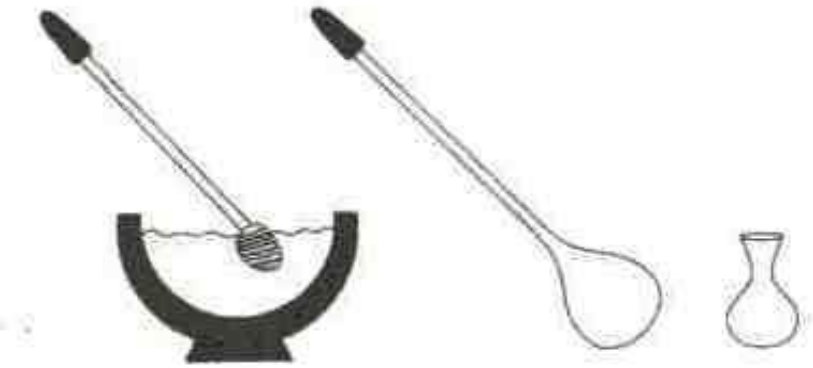
[88] Cenker Atila-Binnur Gürler, *Bergama Müzesi Cam Eserleri*, İzmir 2009, s. 12.
[89] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 67.

Bu teknikte istenen yumuşak cam levha bir kalıp üzerinde sarkmaya bırakılarak kalıbın biçimini alması sağlanır[90].

1.2.4. Üfleme Tekniği

Cam yapım teknikleri içerisinde geniş bir alanda kullanılan üfleme tekniği cam teknolojisinin dönüm noktalarından biri olmuştur[91]. M.Ö. I. yüzyıl ortalarına doğru[92] Suriye-Filistin bölgesinde keşfedilen[93] bu teknikte bir çubuk ucuna alınan cam, sürekli üflenerek döndürülür ve şişirilip şekillendirilir. Serbest üfleme ve kalıba üfleme şeklinde çeşitleri vardır.

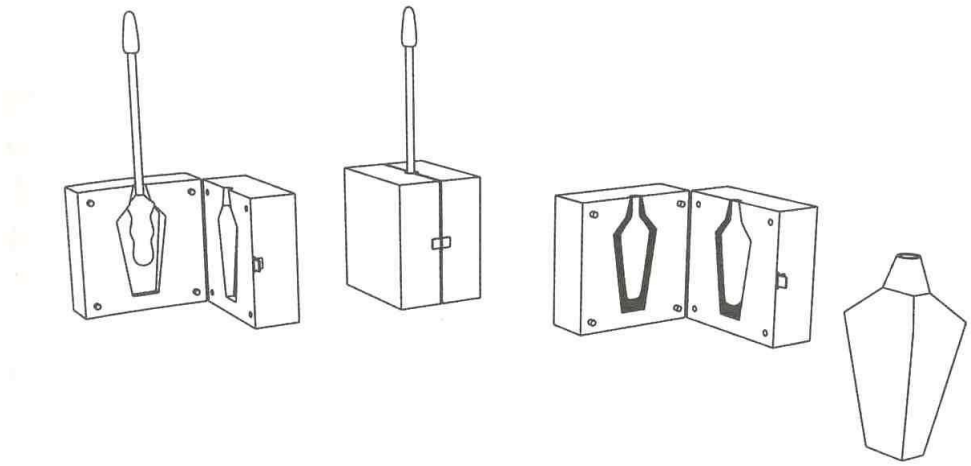
Serbest üfleme tekniğinde, piponun ucu ısıtıldıktan sonra potanın içinde erimiş olan cam alınır ve döndürülerek üflenir. Çubuk ucundaki cam, üflenerek şişirildikçe masa üzerinde yuvarlatılarak biçimlendirilir (Çizim 8). Noble olarak adlandırılan diğer bir metal çubuğun ucunda bulunan bir parça erimiş cam, piponun ucundaki kabın dibine yapıştırılarak kabın pipodan kolayca ayrılması sağlanır. Meydana gelen delik işlenerek ağız haline getirilir. Daha sonra cam nobleden ayrılır ve tavlanır[94].

Çizim 8. Serbest üfleme (Canav Özgümüş, 2013)

[90] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 8.
[91] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 65.
[92] Yael Israeli, "The Invention of Blowing", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention*, (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), London 1991, s. 46.
[93] David F. Grose, "The Origins and Early History of Glass", *The History of Glass*, (Edit. Dan Klein-Ward Lloyd), London 1984, s. 11.
[94] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 13-14.

M.S. I. yüzyılın ilk çeyreğinde geliştiği ileri sürülen[95] **kalıba üfleme tekniği** ise üfleme çubuğunun ucundaki erimiş camın, pişmiş toprak, taş veya tahtadan yapılmış olan kalıp içerisine üflenerek biçimlendirilmesi işlemidir (Çizim 9). Kalıp içerisine desenin yapılıp tekniğin uygulanması ile yüzeylerde düzgün ve hafif kabartmalı süsleme oluşturulur[96]. Ayrıca bu uygulamada renkli cam parçaları veya lifleri, üflemeden önce, çubuğun ucundaki cama serpiştirilerek ya da sarılarak da bezeme yapılır[97].

Çizim 9. Kalıba Üfleme (Canav Özgümüş, 2013)

1.2.5. Pencere Camı Yapımı

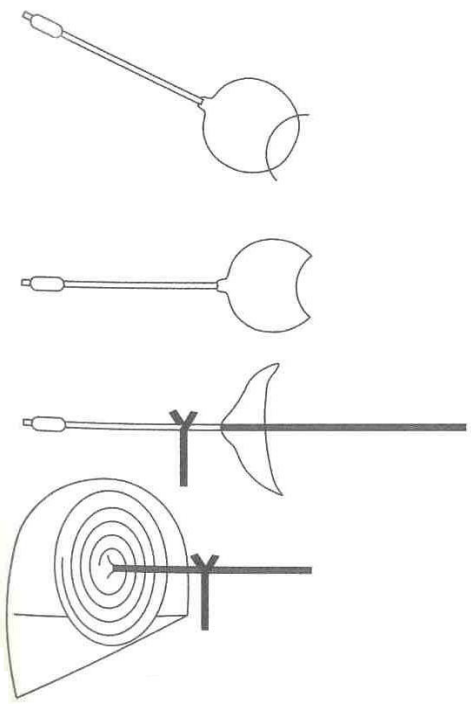
Mimaride kullanılan pencere camlarının ilk olarak ne zaman kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte en erken tarihli pencere camları Pompei kazısından ele geçmiş olup Roma İmparatorluğu dönemine[98], M.S. I. yüzyıla tarihlendirilmektedir[99].

Pencere camı yapımında üç farklı teknik kullanılmıştır[100]. **Göbekli camların** (crown glass) IV. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nda kullanıldığı bilinmektedir. Bu teknikte üflenerek şişirilen cam, nobleye geçirilerek ortadan delinir ve

---

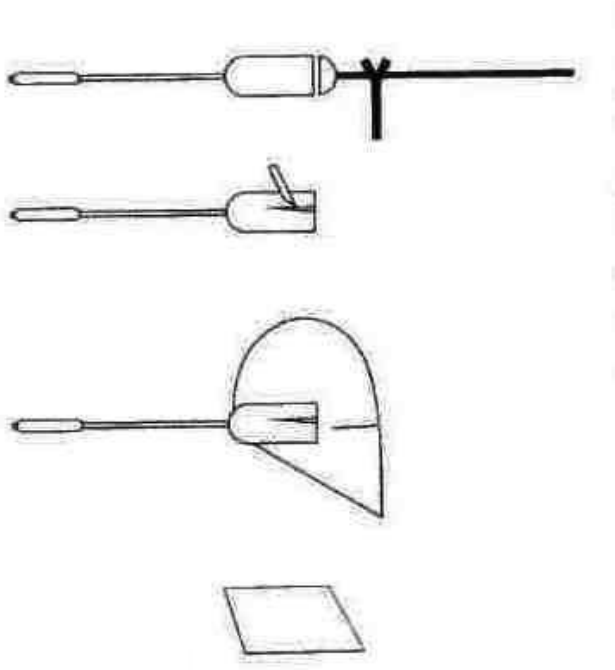
[95] Jennifer Price, "Decorated Mould-Blown Glass Tablewares in the First Century AD", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention*, (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), London 1991, s. 56.
[96] E. Marianne Stern, *The Toledo Museum of Art Roman Mold-blown Glass the First Through Sixth Centuries*, Rome 1995, s. 45-48.
[97] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 68.
[98] B. Yelda Olcay, "Bizans Dönemi Pencere Camları ve Kullanım Biçimleri Üzerine Bazı Bulgular", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), Eskişehir 2000, s. 263.
[99] Felice Mehlman, *Phaidon Guide to Glass*, Oxford 1982, s. 205.
[100] Şahinde Demirci, "Şimdiye Kadar Yapılan Arkeometrik Çalışmalarda Cam Hammaddeleri, Üretimi ve Çeşitliliği Üzerine Elde Edilen Bilgiler", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 21.

disk haline gelinceye kadar devamlı döndürülür (Çizim 10). Ortası göbekli ve kalın, kenarları ince ve düzgündür. **Silindir cam** yapımında, serbest üflenen cama silindir şekli verilerek kenardan uzunlamasına kesilir ve ısıtılıp düz yüzey elde edilir (Çizim 11). **Dökme cam** ise dikdörtgen kalıplara dökülen ergimiş cam merdanelerin ileri geri hareket ettirilmesi ile ezilerek elde edilir[101] (Çizim 12).

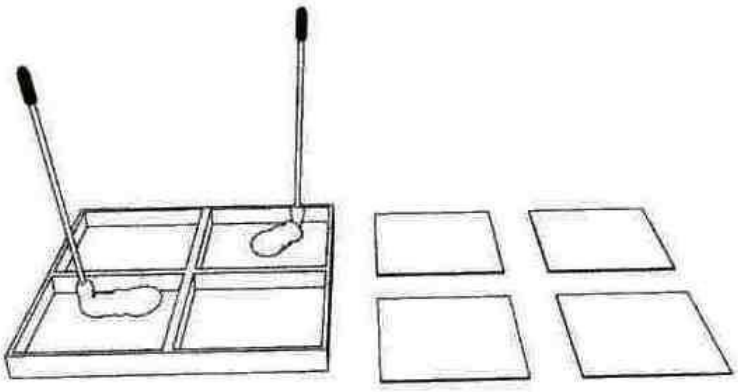

Çizim 10. Göbekli Cam (Canav Özgümüş, 2013)

[101] Serra Kanyak, "Late Roman/Early Byzantine Window Glass from the Marmaray Rescue Excavations at Sirkeci, İstanbul", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, İzmir 2009, s. 25-47.

Çizim 11. Silindir Cam (Canav Özgümüş, 2013)

Çizim 12. Dökme Düz Cam (Canav Özgümüş, 2013)

1.3. CAM SÜSLEME TEKNIKLERI

Cam üzerine yapılan süslemeler, cam eser henüz sıcakken yapılan uygulamalardan oluşan **sıcak işlemler** ve soğuk camın üzerine yapılan uygulamalardan oluşan **soğuk işlemler** olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır.

1.3.1. Sıcak İşlemler

Aplike tekniği, sıcak cam parçalarının sıcak cam üzerine yapıştırılması işlemidir. Yapıştırılan cam, maşa ve cımbız yardımıyla çekilip kıvrılarak cam yüzeyinde

bitkisel, geometrik ve figüratif süsleme oluşturmaktadır[102]. Bir tür aplike olan **cam ipliği bezeme** farklı renklerde sıcak cam iplikleri hazırlanarak eserin üzerine aynı doğrultuda yan yana veya spiral olarak yerleştirilip ısıtılmasına dayanır[103]. Kabın etrafına dolanan cam şeridi inceyse **iplik**, kalınsa **yay** denir[104]. Cam ipliği ile yapılan bezeme Roma camcılığında oldukça yaygın bir uygulamadır[105].

Yedirme tekniği, farklı renkteki cam kırıklarının sıcak cam yüzeyine yedirilmesi ile oluşturulur[106]. Başka bir tarife göre yumuşatılmış camın üzerine ilave edilen cam ipliği bezemenin, düz bir yüzey üzerinde yuvarlatılarak düzleştirilmesi şeklinde tanımı yapılan bu teknik 'düzleştirmek' olarak geçmektedir[107].

Çimdikleme, kerpeten veya maşa gibi aletlerle sıcak camın sıkıştırılıp çekilerek, eserin yüzeyinde çimdik şeklinde çıkıntıların oluşturulmasıdır[108]. Roma camcılığında maşa ile çekilerek oluşturulmuş ayaklı şişeler oldukça tanınmaktadır[109]. Maşayla cam yüzeyin dikine sıkıştırılmasıyla da **kaburgalar** elde edilir[110].

Çökertme tekniği, sıcak cam kabın yüzeyine alet yardımı ile girintilerin yapılmasıdır[111].

Mermerkari tekniğinde kalıba yerleştirilmiş cam hamuru sıcakken, içine değişik renklerde küçük cam parçacıkları gömülerek, kalıbın ısıtılmasıyla içindeki malzemenin kaynaşması sağlanır ve çeşitli renkte damarlı desenlerin süslediği kaplar meydana gelir[112]. **Cam hamuru** tekniği ise cam tozlarının hamur haline getirilerek kalıp içinde şekillendirilmesidir[113].

Baskı (pres) tekniği camın sıcakken üzerine negatif bir şablonun bastırılması ile elde edilir. Cam ağırlık ve madalyonlara bu yöntemle kabartmalar yapılmıştır[114].

---

[102] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 163.
[103] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 73.
[104] Canav, *Çağlar Boyu Cam*, s. 14.
[105] B. Yelda Olcay, "Ancient Glass Vessels in Eskişehir Museum", *Anat. St.*, Vol: 51, 2001, s. 149.
[106] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 20.
[107] Lightfoot-Arslan, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, s. 12.
[108] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 72.
[109] Emel Erten, "A Glass Bottle with Three Pinched Feet in the Marmaris Museum", *OLBA IV,* Mersin 2001, s. 183.
[110] Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri*, s. 10.
[111] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 19.
[112] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 72.
[113] Mehlman, *Phaidon Guide to Glass,* s.178
[114] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 91.

Altın sandviç cam tekniğinde, üzerine motifler çizilen altın varaklar, iki cam tabakası arasına yerleştirilir[115]. Üfleme tekniği ile yapılan kap, şeffaf olup üzerine altın varaklar kesilerek yapıştırılır. Altın cam olarak da bilinen bu teknik, altın varakların bantlar oluşturmasıyla yapılan süslemedir[116].

[115] Gladys D. Weinberg, *Glass Vessels in Ancient Greece*, Athens 1992, s. 22-23.
[116] Marian Wenzel, "Islamic Gold Sandwich Glass: Some Fragments in The David Collection, Copenhagen", *JRAS* (New Series), Vol: 120, 1988, s. 45-46.

1.3.2. Soğuk İşlemler

Soğuk boyama tekniği farklı renkte boyaların soğuk cam üzerine uygulanmasıdır. İşlem bittikten sonra cam eserin tekrar fırınlanmamasından dolayı boya dökülmesi olabildiği için bu tür eserler daha çok dekoratif amaçlı yapılmıştır[117].

Mineleme tekniği Roma döneminde ortaya çıkmış[118] olup mineleme ile süslenmiş cam eserlerin en parlak örnekleri İslam cam sanatında görülmektedir[119]. İslam cam sanatında mineleme ile süslenmiş ilk eserin XII. yüzyılda İran'da yapıldığı[120] veya XIII. yüzyıl Eyyubi eseri olduğu ileri sürülmektedir[121]. Bu teknikte dövülmüş cam tozları ve metal oksitlerden hazırlanan boya, kabın yüzeyindeki daha önceden çizilmiş konturların içine sürülür ve düşük ısıda fırınlanır. **Yaldızlamada** ise altın tozu cıvayla karıştırılır, kabın yüzeyine fırça ile uygulanır ve düşük ısıda fırınlanır[122].

Lüster veya **perdahlama** tekniği, bakır ve gümüş gibi metal oksitli boyanın cam kabın yüzeyine uygulanmasıdır[123]. Boyamadan sonra kap düşük ısıda ve oksijensiz ortamda tekrar fırınlanarak, boyanın sabitlenmesi sağlanır[124]. Lüster tekniği seramikten önce İslam cam sanatında Mısır, Suriye, Irak ve İran'da üretilmiş olmalıdır[125].

Soğuk işlemler arasında yer alan **kesme kazıma** tekniğinde yapılmak istenen motifler, cam eserin dış yüzüne işaretlenerek, döner çark ve su yardımıyla veya bir ucu ince bir ucu kalın kesme aracının ısıtılmasıyla, istenen derinlik ve genişlikte kesilerek işlenir. Zeminin kesilerek bezemenin kabartma halinde bırakılması ve bezemenin

---

[117] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 73.
[118] Beat Rütti, "Early Enamelled Glass", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention*, (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), London 1991, s. 122-123.
[119] Maurice S. Dimand, "An Enameled-Glass Bottle of the Memluk Period", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, Vol: 3, No.3, 1944, s. 73.
[120] Oliver Watson, "Pottery and Glass: Lustre and Enamel", *Gilded and Enamelled Glass From the Middle East*, (Edit. Rachel Ward), London 1998, s. 16.
[121] Rachel Ward, "Glass and Brass: Paralles and Puzzles", *Gilded and Enamelled Glass From the Middle East*, (Edit. Rachel Ward), London 1998, s. 30.
[122] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 24-25.
[123] Trinitat Pradell-Judit Molera-Andrew D. Smith-Aurelio Climent Font-Michael S. Tite, "Technology of Islamic Lustre", *Journal of Cultural Heritage*, Vol: 9, 2008, s. 123.
[124] Watson, "Pottery and Glass: Lustre and Enamel", s. 15.
[125] B. Yelda Olcay, "Ortaçağ Cam Sanatında Lüster Tekniğinin Kökenine ve Tarihlendirilmesine Yönelik Bazı Düşünceler", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan (10-13 Ekim 2001, İzmir)*, İzmir 2002, s. 423.

kesilerek oluşturulması şeklinde kazımanın iki tekniği vardır[126]. Kesmeye bağlı olarak uygulanan **fasetleme** ise kap yüzeyinin aşındırılarak düz ya da içbükey halinde kare, baklava, altıgen gibi şekillerle bezenmesidir[127]. Ayrıca kesme tekniği ile yüksek kabartmalı, kaya kristali taklidi olarak yapılmış Fatımi dönemi cam eşyalara **Hedwigsglas** denir[128].

Cameo tekniği, cam kabın üzerine farklı renkte sarılan camın kesme tekniği ile kabartma desenlerin oluşturulması işlemidir[129]. Üretimde oldukça kaliteli bir işçilik gösteren ve en tanınmış örneği M.S. I. yüzyıla ait Portland Vazosu[130] olan bu tip kaplar, Roma İmparatorluk döneminde M.Ö. I.-M.S. I. yüzyıllarda popüler ve lüks mal grupları arasına girmiştir[131].

1.4. CAM İŞÇİLİĞİNİN GENEL TARİHİ

1.4.1. İslami Döneme Kadar Cam İşçiliği

Cam, keşfinden günümüze kadar, farklı şekillerde ve değişik amaçlarla insan hayatında varlık göstermiştir. İnsanoğlu her dönem cama değer ve anlam yüklemiştir[132]. Antik kaynaklara göre, camın bulunuşu bir efsaneye dayandırılmaktadır. Romalı yazar ve bilgin Plinius'un (M.Ö. 23-M.S. 29) Naturalis Historia isimli eserinde yazılan efsaneye göre; soda yüklü bir Fenike ticaret gemisi, çıkan fırtına nedeniyle Belus Irmağı ağzındaki limana sığınmak zorunda kalır. Gemiciler, sahilde yemek pişirmek için sert soda parçacıkları ile ocak kurarlar. Ertesi gün, ocakta şeffaf, güzel bir kütlenin, yani camın meydana geldiği görülür[133]. Açık havada iki saat yanan odun ateşi, 1200°C

---

[126] Özgü Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2007, s. 44.
[127] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 27.
[128] Ralph Pinder Wilson, "The Islamic Lands and China", *Five Thousand Years of Glass*, (Edit. Hugh Tait), Pennsylvania 2004, s. 126.
[129] David Whitehouse, "Cameo Glass", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention*, (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), London 1991, s. 19.
[130] Kenneth Painter- David B. Whitehouse, "The Portland Vase", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention*, (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), London 1991, s. 33-45.
[131] Oransay, "Roma İmparatorluk Devri Cam Endüstrisinde Madeni Kapların Etkisi", s. 120.
[132] Çiğdem Gençler Güray, "Antik Dünyada Cam", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 106.
[133] Percival Merson, *Glass and Glass Manufacture*, London 1919, s. 1.

sıcaklık oluşturmasından dolayı, soda-silis, soda-yumuşak kireç-silis camlarını ergitmek için yeterlidir[134].

Camın ortaya çıkışı ile sırlama işlemi arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir[135]. Arkeolojik veriler, camın M.Ö. III. binin sonlarına doğru, Mezopotamya'da, boncuklarda, fayanslarda, seramik gibi nesnelerde kullanılmış olan sır üretimi sonucunda keşfedildiğini ortaya koymaktadır[136]. Cidarlarının kalın olması, camın yarı geçirgen yapısı ve üzerine yapılan süsleme motifleri ile en eski cam kaplarla seramik işçiliği arasında benzerlik görülmektedir[137]. Yapay cam üretiminin ilk örnekleri Mezopotamya'da[138] Tell Asmar, Ur, Eridu, Nuzi[139] gibi şehirlerde bulunan, M.Ö. II. bine tarihlendirilen camlar olduğu düşünülmektedir[140]. Eridu kazılarında bulunan işlenmemiş cam kütle de M.Ö. II. bine tarihlendirilmektedir[141]. Arkeolojik kalıntıların yanında, Ninive kazılarında bulunan, Asurbanipal kitaplığındaki Akadca tabletler, dönemin cam yapımını kanıtlayan önemli yazılı belgelerdir[142].

İlk camların yarı değerli ve değerli taşlara alternatif olarak yapıldığı düşünülmektedir[143]. Cam, uzun süre boncuk ve pandantif yapımında kullanılmıştır. Camın, kap formunda bir malzeme olarak kullanımı ise M.Ö. XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir[144]. Türkiye-Suriye sınırı yakınlarında, Amik Ovasında Tell Açana (Alalakh) Höyüğü'nde bulunan, M.Ö. XVI. yüzyıla verilen kap, tarihlendirilebilen ilk cam kap örneğidir[145]. Mezopotamya'da, M.Ö. XVI. yüzyılda, Hurri-Mitanni topraklarındaki Nuzi, Asur, Tell el-Rimah, Ninive gibi şehirlerde üretilen ilk cam

---

[134] Veronica Tatton-Brown and Carol Andrews, "Before the Invention of Glassblowing", *Five Thousand Years of Glass*, (Edit. Hugh Tait), Pennsylvania 2004, s. 21.
[135] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 29.
[136] Mehlman, *Phaidon Guide to Glass*, s. 30.
[137] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 31.
[138] Dan Barag, "Mesopotamian Core-Formed Glass Vessels (1500-500 B.C)", *GGAM*, New York 1970, s. 133.
[139] C. M. Jackson-P. T. Nicholson-W. Gneisinger, "Glassmaking at Tell El-Amarna: An Integrated Approach", *JGS*, Vol: 40, 1998, s. 11.
[140] Peter Roger S. Moorey, *Ancient Mesopotamian Materials and Industries (The Archaeological Evidence)*, Oxford 1994, s. 189-212.
[141] Harry Garner, "An Early Peace of Glass from Eridu", *Iraq* 18, 1956, s. 147-149.
[142] A. Leo Oppenheim, "Towards a History of Glass in the Ancient Near East", *JAOS*, Vol: 93, No.3, 1973, s. 259-266.
[143] A. Leo Oppenheim, "Glass in Mesopotamian Sources", *GGAM*, New York 1970, s. 14-15.
[144] Goldstein, *Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning Museum of Glass*, s. 34-35.
[145] Şeniz Atik, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan İ.Ö. II-I. Bin Yıllarına Ait Mezopotamya Cam Eserleri", *XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi, 6-10/VII/1987-İstanbul* Ankara 1998, s. 367.

kaplar[146] iç kalıp tekniğiyle yapılmıştır[147]. İç kalıp tekniği, XV. yüzyıl boyunca Mezopotamya'da kullanılmış ve Doğu Akdeniz ülkelerine özellikle Mısır'a yayılarak, burada başarıyla uygulanmıştır[148]. M.Ö. II. binde, mozaik tekniği cam yapımında kullanılan diğer bir tekniktir. Hurri-Mitanni bölgesinde Nuzi, Tell el-Rimah ve Asur ile Güney Mezopotamya'da Dur Karigalzu (Aqar Quf) ve İran Marlık'ta mozaik tekniğinde yapılmış cam vazo örnekleri ele geçmiştir[149].

Cam, Mezopotamya'dan Mısır'a sıçramış[150] ve Mısır'da, M.Ö. XIV. yüzyılda el-Amarna, Lisht, Gurob ve diğer yerlerdeki atölyelerde çeşitli biçim ve renklerde çok sayıda üretim yapılmıştır[151]. En erken örneklerini M.Ö. 1470 yıllarında III. Tutmosis adına yapılan üç küçük kabın oluşturduğu Mısır'da, M.Ö. XV. yüzyıl ile M.Ö. XI. yüzyıl arasında iç kalıp tekniği ile cam yapımı devam etmiş olup M.Ö. XI. yüzyıl ile M.Ö. VIII. yüzyıl arasında üretim, tamamen durmamakla birlikte, kesintiye uğramıştır[152]. Bu sebeple, boncuklar ve muskaların dışında çok az sayıdaki cam parça M.Ö. 1100-750 yılları arasına tarihlenir[153].

Cam yapımı, M.Ö. II. binde Hurri-Mitanni bölgesi ve Mısır'dan başka, Kıbrıs, Miken ve Girit'te de gerçekleşmiştir[154]. M.Ö. I. binde Fenike'de cam, fildişi üzerine kakma olarak kullanılmıştır[155]. Fildişi eserler üzerine çeşitli renklerden oluşan cam parçacıkları mozaik şeklinde işlenerek, dekoratif amaçlı çeşitli desenler yapılmıştır[156].

Kaş-Uluburun Batığı kazısında ele geçen, M.Ö. XIV. yüzyıla tarihlendirilen cam külçeler, en eski hammadde kaynakları olarak bilinmektedir. Sayısı 150'yi aşan kobalt mavisi, turkuaz ve lavanta renklerindeki yuvarlak, yassı ham cam külçeler, Geç Bronz Çağında Suriye'den Ege'ye cam ticareti yapıldığını göstermektedir[157].

---

[146] David F. Grose, *The Toledo Museum of Art-Early Ancient Glass*, New York 1989, s. 46.
[147] Stern, "Core-Forming in the Second Millennium B.C.: Recent Practical Experiments", s. 45-48.
[148] Canav, *Çağlar Boyu Cam*, s. 29.
[149] Erten Yağcı, 1998, s. 30.
[150] Chris Lightfoot, *Ancient Glass in National Museums Scotland*, Ediburgh 2007, s. 13.
[151] C. Lilyquist-R. H. Brill-M. T. Wypyski, *Studies in Early Egyptian Glass*, New York 1995, s. 5-22.
[152] Erken Mısır cam sanatı geniş bilgi için bkz. Lilyquist-Brill-Wypyski, *Studies in Early Egyptian Glas.*.
[153] Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri*, s. 2.
[154] Şeniz Atik, *M.Ö. I. Binde Anadolu'da Cam Üretimi ve Tasarımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı, İstanbul 2004, s. 51.
[155] Grose, "The Origins and Early History of Glass", s. 15-16.
[156] Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, s. 63.
[157] Thilo Rehren, "Geç Tunç Çağı'nda Cam Üretimi", *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Edit. Ünsal Yalçın-Cemal Pulak-Rainer Slotta), (Çev. H. Gönül Yalçın), Bochum 2006, s. 535-542;

M.Ö. VIII. yüzyılda cam üretimi yeniden canlanmıştır. İç kalıp tekniği ile yapılan cam vazolar, küçük farklılıklarla Helenistik dönemin sonuna kadar, İspanya, Afrika, Alplere kadar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu camların üretim yerinin Fenike ve yayılmalarının bu ülke ile yapılan ticaret olduğu düşünüldüğü[158] gibi Fenikelilerin ticaret yoluyla Mısır'ın ürünlerini Ege adalarına taşıdıkları da ileri sürülmektedir[159].

M.Ö. VII. yüzyıl başlarında, kalıplama tekniğinde cam kaplar üretilmeye başlamıştır. Üretim yeri bilinmeyen, Gordion'da bulunan "kayıp mum tekniği" ile yapılmış kase, ithal edilmiş olmalıdır[160]. Frigya'nın Gordion şehrinde bulunan yeşilimsi renkte, ortası göbekli ve kesme bezemeli bu yayvan kase, tüm döküm kaselerin öncüsü olarak düşünülmektedir[161]. Ancak, Nimrud'da Asur Sarayında bulunan, M.Ö. 715 yılına tarihlendirilen Sargon Vazosu, kalıplama tekniğinde yapılmış ve kesme ile dekorlanmış camların en erken tarihli örneği olarak kabul edilmektedir[162].

Anadolu'da, arkeolojik veriler cam üretiminin varlığını kanıtlamaktadır. M.Ö. VI. yüzyılda Sardis'te cam üretiminin olduğu bilinmektedir[163]. Çanakkale'de Elaios (Eleonte), Dardanos, Assos, İzmir Çandarlı ve Myrina kazılarında da M.Ö. VI.-IV. yüzyıllara tarihlendirilen, iç kalıp tekniği ile yapılmış cam kaplar bulunmuştur[164].

İran'da Akhamenid Hanedanlığı döneminde, M.Ö. V. yüzyılda, renksiz cam üretimi gerçekleştirilmiş, Pers metal kaplarına benzeyen stilde vazolar yapılmıştır[165]. Nif (Olympos) kazılarından ele geçen çarkla kesilerek dekorlanmış cam kasenin, Akhamenid madeni kapların etkisinde yapılmış olduğu düşünülmektedir[166].

Cemal Pulak, "Ulu Burun (Kaş) Batığı Kazısı: 1991 Kampanyası", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.I, Ankara-25-29 Mayıs 1992, Ankara 1993, s. 347-364; George F. Bass, "The Ulu Burun Shipwreck", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Ankara-20-24 Mayıs 1985, Ankara 1986, s. 619-636; Paul T. Nicholson-Caroline M. Jackson-Katherine M. Trott, "The Ulu Burun Glass Ingots, Cyldrical Vessels and Glass", *JEA*, Vol: 83, 1997, s. 143-153.

[158] Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, s. 5.

[159] Donald B. Harden, "The Glass of the Greeks and Romans", *Greece&Rome*, Vol: 3, No.9, 1934, s. 141.

[160] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 25.

[161] Üzlifat Canav Özgümüş, "Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cam Üretimi", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, s. 68.

[162] Emel Erten, "Anadolu'dan Örneklerle Demir Çağı'nda Cam", *OLBA IX*, Mersin 2004, s. 99.

[163] Axel von Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, London 1980, s. 5-6.

[164] Atik, "İç Kalıp Tekniğiyle Yapılmış Anadolu Kaynaklı Cam Kaplar", s. 16-29, Res. 11-26.

[165] Emel Erten, "Eskiçağ Camcılığında Renk ve Biçim İlişkileri", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 87.

[166] Üzlifat Özgümüş Canav-Serra Kanyak, "Nif (Olympos) Dağı Kazıları Cam Buluntuları", *Türkiye'de Arkeometrinin Ulu Çınarları*, (Edit. Ali Akın Akyol), İstanbul 2012, s. 295-301; Elif Tül Tolunay, "Nif

Klasik dönemden başlayarak, M.Ö. VI. yüzyıl ile M.Ö. I. yüzyıllar arasında daha çok iç kalıp tekniğinde üretilen cam kaplar, Yunan kapları taklit edilerek yapılmış olup Akdeniz ülkelerinde yaygın olarak görülmektedir[167]. Bu dönemde cam üretimi yapan Rodos, Kıbrıs, İtalya, Fenike'nin dışında, başka üretim merkezlerinin de olduğu düşünülmektedir[168].

Helenistik dönemde, Suriye'de Fenike gibi sahil şehirleri ile Mısır'da Ptolema Krallığı'nın başkenti İskenderiye, cam üretiminin önemli bir merkezi olmuştur. İskenderiye'de, kalıplama tekniğinde yapılan cam kaplar, kesme tekniğinde süslenmiş, sonraki dönemlerde ise cam yapımında üfleme ve altın sandviç teknikleri ustalıkla kullanılmıştır[169].

Roma döneminde camcılık, Helenistik dönemin bilgi ve tecrübeleri kullanılarak geliştirilmiştir. M.Ö. I. yüzyılda, Akdeniz kıyısı Suriye-Filistin bölgesinde, üfleme tekniğinin keşfi ile üretimde büyük bir artış görülmüştür[170]. Doğulu cam ustaları, Roma İmparatorluğu'nun batı topraklarına[171], özellikle İtalya'ya sanatlarını götürmüş[172], üfleme tekniğinde yapılan, en önemli özelliği inceliği ve hafifliği olan Roma camcılığını geliştirmişlerdir[173]. Roma camları, ham maddelerinde safsızlık olarak bulunan demirden dolayı çoğu kez mavi-yeşil renkte olup doğal renkli camlardır[174]. Üfleme tekniğinin olanakları ile daha çeşitli, hızlı ve ucuz yapılabilen cam kaplar, günlük hayatta da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır[175]. Roma camları kase, bardak, kadeh, testi, vazo, mezar hediyesi olarak koku kabı, ölü külü konması için kavanoz, sıvı maddelerin taşınmasında ve ticaretinde kullanılan silindirik veya kare kesitli büyük şişelerdir. Form ve bezeme çeşitliliğinde kuş, hurma, üzüm, nar, sarmaşık, insan yüzü ve geometrik motifler dekoratif eleman olarak cam yüzeylerinde

---

(Olympos) Dağı Kazı ve Araştırma Projesi:2006 Yılı Kazısı", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: III, 28 Mayıs-1 Haziran 2007-Kocaeli, Ankara 2008, s. 82.

[167] Lightfoot, "The Pendant Possibilities of Core-Formed Glass Bottles", s. 59.

[168] Lightfoot-Arslan, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, s. 4.

[169] Gustavus A. Eisen, "Antique Glass", *The Art Bulletin*, Vol: 2, No.2, 1919, s. 93.

[170] Israeli, "The Invention of Blowing", s. 46.

[171] Beudoin Caron, "A Roman Figure-Engraved Glass Bowl", *Metropolitan Museum Journal*, Vol: 28, 1993, s. 47.

[172] Eva Marianne Stern,"Roman Glass Blowing in a Cultural Contex", *AJA*, Vol: 103, No.3, 1999, s. 443.

[173] Canav, *Türkiye Şişe Cam Fabrikası Cam Eserler Koleksiyonu*, s. 19.

[174] Demirci, "Şimdiye Kadar Yapılan Arkeometrik Çalışmalarda Cam Hammaddeleri, Üretimi ve Çeşitliliği Üzerine Elde Edilen Bilgiler", s. 26.

[175] Erten Yağcı, *Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam*, s. 47.

görülmektedir[176]. Cam unguentariumlar M.Ö. I. yüzyılın ikinci yarısından M.S. III. yüzyılın sonuna kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Cam üretimi özellikle İmparator Augustus döneminde Roma sınırlarını aşmıştır. Bu yayılımdaki ana etken gezici ustaların varlığı ve serbest üfleme tekniğinin getirdiği seri üretimdir[177]. Mimaride kullanılan pencere camlarının ilk olarak ne zaman kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte en erken tarihli pencere camları Pompei kazısından ele geçmiş olup Roma İmparatorluğu dönemine[178], M.S. I. yüzyıla tarihlendirilmektedir[179].

Bizans İmparatorluğu olarak bilinen Doğu Roma İmparatorluğu döneminde gelişen cam endüstrisinde (IV. yüzyıl-1453), Roma İmparatorluğu'ndan devam eden gelenekle[180], özellikle XI.-XII. yüzyıllarda, mimaride görülen cam mozaiklerin, mineli ve yaldızlı cam kapların üretimi gerçekleştirilmiştir[181]. Camın yapay aydınlatmadaki kandillerde[182] ve doğal aydınlatmadaki pencerelerde kullanımı[183], Bizans günlük yaşamının temel işlevlerinden biri haline gelmiştir[184]. Bu dönemde, cam kandiller, kiliselerde, özel törenlerde ve sembolik anlamda da kullanılmıştır[185]. Bizans camcılığı ile ilgili buluntu yerlerinin çoğu Anadolu'da olup önemli cam buluntu yerleri arasında Sardes, Anemurium, Myra, Alahan, Amorium, Anaia, Nikea, başkent İstanbul'da Zeyrek Cami (Pantakrator Manastır Kilisesi), Fethiye Cami (Pammakaristos Manastır

[176] Canav Özgümüş, "Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cam Üretimi", s. 71.
[177] Rahşan Tümsü Polat, "Stratonikeia Akdağ Nekropolü Cam Buluntuları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 29.
[178] Olcay, "Bizans Dönemi Pencere Camları ve Kullanım Biçimleri Üzerine Bazı Bulgular", s. 263.
[179] Carol Meyer, "Crown Window Panes: Constantinian or Justinian", *Studies in Ancient Oriental Civilization, No.47, Essays in Ancient Civilization Presented to Helene J. Kantor,* 1989, s. 214.
[180] Yelda Olcay Uçkan-Vera Burgulu-Özgü Çömezoğlu, "Lüks Üretimde ve Günlük Kullanımda Cam Sanatı", *Kalanlar 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans*, (Edit. Ayla Ödekan), İstanbul 2007, s. 42.
[181] Hurst Vose, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople", *The History of Glass,* (Edit. Dan Klein-Ward Lloyd), London 1984, s. 39.
[182] Grace M. Crowfoot-Donald B. Harden, "Early Byzantine and Later Glass Lamps", *JEA,* Vol: 17, No. 3/4, 1931, s. 196-208.
[183] Olcay, "Bizans Dönemi Pencere Camları ve Kullanım Biçimleri Üzerine Bazı Bulgular", s. 259-275; Ömür Bakırer, "Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, s. 70-80; Semavi Eyice, "Bizans'ta ve Osmanlı Devri Türk Sanatında Aydınlatmada Cam", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 1990, s. 51-57.
[184] Emel Erten, "Anadolu'da Erken Bizans Dönemi Camcılığı ve Roma Kökenleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi VIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (26-28 Nisan 2004/Sakarya),* 7(1), Sakarya, 2005, s. 233.
[185] Şeniz Atik, "İstanbul Yenikapı Kazılarından Yerel ve İthal Cam Kaplar", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, s. 194.

Kilisesi), Saraçhane gibi yerleşim alanları bulunmaktadır[186]. Anadolu dışında Korinth[187] ve Kıbrıs[188] da Bizans dönemi camlarının bulunduğu önemli merkezlerdir.

IV. yüzyılda, ana cam üretim merkezleri İtalya, Belçika ve Rhinelan'dır. Bu bölgelerde cam üretimi IX. yüzyıla kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ortaçağda Avrupa'da cam üretiminin devam ettiği yazılı kaynaklardan ve buluntulardan bilinmektedir[189].

1.4.2. İslami Dönem Cam İşçiliği

İslamiyet, Hz. Muhammet'in (SAV) peygamber olması ile Arap Yarımadası'nda başlayan yeni bir din ve siyasi güçtür. 632'de Hz. Muhammet'in vefatı ile Dört Halife dönemi başlar. Dört Halife dönemi Hz. Ali'nin vefatı ile sona ermiş ve İran'dan İspanya'ya kadar uzanan, başkenti Şam olan, Emevi Devleti (661-750) kurulmuştur[190].

---

[186] Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*; Üzlifat Özgümüş, "Anadolu'da Bizans Dönemi Camcılığı", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, İstanbul 1993-1994, s.32-35; Joseph Philippe, "Reflections on Byzantine Glass*", I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 1990, s. 40-46; Arthur H. S. Megaw, "Notes on Recent Work of the Byzantine Institute in Istanbul", *DOP*, Vol: 17, 1963, s. 333-337; B. Yelda Olcay, *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 1989-1995 Yılları Cam Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1997; Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*; Yelda Olcay, "Cam Sanatı Tarihi İçinde Bizans Döneminin Yeri", *Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Süreli Sanat ve Kültür Dergisi Anadolu Sanat*, Sayı: 8, Eskişehir 1998, s. 145-166; Tümay Coşkun Hazinedar, "Kadıkalesi'nde Cam Üretimi", *Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar*, (Edit. Zeynep Mercangöz), İstanbul 2013, s. 125-134; Zeynep Oral Çakmakçı, "Anaia Camcılığının Geç Bizans Dünyasındaki Yeri", *Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar*, (Edit. Zeynep Mercangöz), İstanbul 2013, s. 135-152; Zeynep Çakmakçı, "Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazılarından Ortaçağ Bizans Camcılığına Yeni bir Grup: Cam Unguentariumlar", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 151-164; John W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in İstanbul Vol: II, The Pottery*, Princeton 1992, s. 400-409; R. Martin Harrison, "Amorium Excavations1991: The Fourth Prelimary Report", *Anat. St.*, Vol: 42, 1992, s. 207-222 içinde Margaret A.V. Gill, "Small Finds, Terracotta Lamps and Glass Bracelets", s. 221; Christopher S. Lightfoot, "Amorium Excavations1993: The Sixth Prelimary Report", *Anat. St.*, Vol: 44, 1994, s. 105-128 içinde Margaret A. Gill, "Glass and Small Finds", s. 123-126; Christopher S. Lightfoot, "The Amorium Project: The 1997 Study Season", *DOP*, Vol: 53, 1999, s. 333-349 içinde Margaret A. V. Gill, "Glass Finds", s. 340-343; Christopher S. Lightfoot-Eric A. Ivision, "The Amorium Project: The 1998 Excavation Season", *DOP*, Vol: 55, 2001, s. 371-399 içinde Margaret A. V. Gill, "Glass Finds", s. 394-398.

[187] Gladys R. Davidson, "A Medieval Glass-Factory at Corinth", *AJA*, Vol: XLIV, No.3, 1940, s. 297-324.

[188] A.H.S. Megaw, "Suplementary Excavations on A Castle Site at Paphos, Cyprus, 1970-1971", *DOP*, Vol: 26, 1972, s. 339-342.

[189] Atilla-Gürler, *Bergama Müzesi Cam Eserleri*, s. 8.

[190] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 3.

İslam fetihleri ile Mısır, Filistin, Suriye, İran ve Güneydoğu Anadolu egemenlik altına alınmış, cam sanatının gelişmiş olduğu Mezopotamya ve Mısır'da hakimiyet kurulmuştur. Bu durum İslami dönem camcılığının İslam öncesi cam sanatını devralmasına ve yeni kültür ve inanca özgü cam sanatının oluşmasına kadar, antik medeniyetlerin cam sanatını devam ettirmesine neden olmuştur[191]. Bu sebeple Erken İslam camları ile Geç Roma ve Bizans devri camlarının birbirinden ayırt edilmesi zordur[192]. Emevi döneminde (661-750) inşa edilen, Kudüs Kubbet's-Sahra (691) ve Şam Emevi Camii (715) cam mozaik süslemelerinin Suriyeli Hristiyan ustalar ve Bizans mozaik sanatçıları tarafından yapıldığı düşünülmektedir[193]. I. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinen pencere camları, Emevi saraylarında da görülmektedir[194]. Ayrıca VII. yüzyılda İslami coğrafyada ilk kez Emevi döneminde kullanılan cam sikke ağırlıkları[195] ve senceler[196] Memluk dönemine kadar devam etmiştir.

İslami dönem camcılığındaki gelişmeler Abbasi dönemi (750-1258) ile başlar. İsrail-Filistin, İran, Irak, Suriye, Mısır topraklarında hüküm süren Abbasiler, cam sanatında Emevi etkilerini devam ettirmekle birlikte kap formu ve süsleme olarak kendine özgü bir dönem başlatmıştır.

Fatımiler ise 969-1171 yılları arasında Mısır'ı egemenlik altına alan ve Abbasilerle aynı dönemde cam yapımını devam ettiren İslam devletidir[197]. Genel hatları ile Fatımi ve Abbasi camları birbirine benzemekle birlikte iki devletin yönetiminde çok farklı üsluplarda gerçekleştirilmiş camlar da görülmektedir.

---

[191] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 15-16.
[192] Honey, *Glass, A Handbook for The Study of Glass Vessels of All Periods and Countries & A Guide to the Museum Collection, Victoria and Albert Museum*, s. 39.
[193] Volkmar Enderlein, "Suriye ve Filistin: Emevi Halifeliği-Yapı Bezemeleri", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2007, s. 80-81; Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, (Çev.Nuran Yavuz), İstanbul 1988, s. 55-57.
[194] Patricia L. Baker, "Glass in Early Islamic Palaces; The New Age of Solomon", *AIHV du 16e Congrès, London 2003,* Nottingham 2005, s. 167-170.
[195] G. Vaggelli- V. Lovera-R. Coelssio-P. Mirti, "Islamic Glass Weights from Egypt a Systematic Study by Non-destructive μ-XRF Technique", *Journal of Non-Crystalline Solids*, Vol: 363, 2013, s. 96.
[196] Florence E. Day, "An Umayyad Pharmacist's Measuring Cup", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol: 11, No.9, 1953, s. 259.
[197] Sibylle Mazot, "Fatımiler-Tarih", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2007, s. 141-143. Ayrıca İsrail-Filistin bölgesi XI. yüzyıl sonu XII. yüzyılın başında Abbasilerle Fatımiler arasında el değişen bir bölge olmuştur. Bu yüzden bu bölgede yapılan araştırmalarda X.-XII. yüzyıl arasına tarihlendirilen İslam camları 'Abbasi-Fatımi camları' şeklinde tanıtılmıştır.

Abbasi-Fatımi dönemlerine tarihlendirilen ve dönem özelliklerini yansıtan çok sayıda cam eser, Orta Doğu coğrafyasındaki şehirlerde bilimsel kazılar sonucunda gün yüzüne çıkarılmış olup bilim dünyasına tanıtıldıktan sonra dünyanın değişik şehirlerindeki müzelerde koruma altına alınmıştır. Söz konusu eserlerin bir bölümü müzelerde teşhir edilirken, diğer bölümü depolarda muhafaza edilmektedir. Cam eserlerin ortaya çıkarılığı bu şehirlerden bazıları; İsrail-Filistin'de Hebron[198], Ramla[199], Bet-Shean[200], Kayseriye (Caesarea)[201] ve Ürdün'de Pella[202], Abata'dır[203]. Abbasi-Fatımi dönemi camları şişe, kadeh, bardak, kase, kandil, sürahi, kavanoz, imbik ve pencere camları şeklindedir. Yeşil, mavi, sarı, kahverengi, mor renklerinin ve tonlarının görüldüğü camlarda süsleme olarak aplike, çimdikleme, kalıba üfleme, kesme, kazıma ve lüster tekniği uygulanmıştır. İsrail-Filistin, Lübnan camlarını inceleyen araştırmacılar, Ramla[204] veya Pella[205] gibi daha küçük şehirlerde bulunan günlük kullanım amaçlı basit camların yerel üretim olması yanında, kesme ve lüster tekniğinde yapılmış az sayıda bulunan lüks camların Şam ve Fustat gibi İslam cam merkezlerinden ithal edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır.

Suriye, İran ve Irak, İslam hakimiyetinden önce önemli cam üretim merkezleridir[206]. Irak'ta Bağdat[207], Basra[208], Samarra[209], Suriye'de Şam, Halep, Hama[210], Rakka[211], Mısır'da Fustat[212], İran'da Nişabur[213] şehirlerinde İslami dönemde de cam üretimi devam etmiştir.

---

[198] Ruth E. Jackson-Tal, "The Early Islamic Glass Finds from Khirbat el-Thahiriya", *Atiqot*, Vol: 71, 2012, s. 57-72.
[199] Gorin-Rosen, "The Islamic Glass Vessels", s. 213-264; Pollak, "Excavation in Marcus Street, Ramla: The Glass Vessels", s. 100-133.
[200] Hadad, "Incised Glass Vessels from the Umayyad and Abbasid-Fatimid Periods at Bet Shean, Israel", s. 63-73; Freestone-Gorin Rosen, "The Great Glass Slab At Bet She'arim, Israel: An Early Islamic Glassmaking Experiment"s. 105-108.
[201] Pollak, "Early Islamic Glass from Caesarea: A Chronological and Typological Study", s. 165-170.
[202] Costa-O'Hea- Mairs-Sparks-Boland, 2002, s. 503-533 içinde Margaret O'Hea, "Glass from 1996-1997 Excavations at Pella", 519-525.
[203] O'Hea, "The Glass", s. 293-315.
[204] Rachel Pollak, "Early Islamic Luxury Glass Vessels from Ramla Local Production or Imported?", *AIHV du 16e Congrès, London 2003*, Nottingham 2005, s. 171-173.
[205] O'Hea, "Some Problems in Early Islamic Glassware", s. 133-137.
[206] Vose, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople", s. 58.
[207] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band I-II*, s. 498.
[208] Richard Ettinghausen, "An Early Islamic Glass-Making Center", *Record of the Museum of Historic Art*, Vol: 1, No.2, 1942, s. 4-7.
[209] Lamm, *Das Glas von Samarra*.
[210] Riis, "Les Verreries", s. 30-116.

Erken İslam cam kap formlarında genellikle küresel gövde, yuvarlak ağız, düz veya konkav dip görülür. Şişelerde de bu kap formları yaygın olup erken tarihli olanlarda, gövdeye doğru daralan boyun kısmında cam ipliği bezeme aplike edilmiştir. Kaseler ise küresel gövdeli, yuvarlak ağızlı, düz veya konkav dipli olup IX.-X. yüzyılda yaygın olarak silindirik şekilde yapılmıştır[214].

Kandiller form olarak çeşitlilik göstermektedir. Kulplu kandiller, saplı kandiller, topuz kaideli veya kaidesiz konik kandiller ve fitil tüplü kupa kandiller Bizans, Emevi, Abbasi ve Fatımi dönemlerinde görülen kandil tipleridir. Fitil tüplü kupa kandiller V.-VII. yüzyıllarda Bizans döneminde, VIII.-XI. yüzyıllarda ise İslam camcılığında görülür[215]. İspanya Kordoba Camii'nde (II. Hakem-940) bulunan kulplu ve saplı kandiller, cam kandilin cami mimarisindeki kullanımına örnektir[216].

Daha çok İran'da bulunan ve IX.-X. yüzyıla tarihlendirilen mürekkep hokkaları, Roma döneminde I.-II. yüzyıldan itibaren kullanılan, yuvarlak veya prizmal gövdeli küçük boyutlu kaplardır[217].

İmbikler İslam camcılığında görülen kap türleridir. Kullanım amacı kesin olarak bilinmeyen, saplı ve sapın ucunda bardağa benzer derin bir kabın olduğu imbiklerin, kimyasal deneyler için yapıldığı düşünülmektedir[218].

XII. yüzyılda Suriye ve Mısır'da yeni İslam cam kap türlerinden biri de gülabdanlardır. Farklı tekniklerde yapılan bu şişeler küresel gövdeli ve uzun boyunlu olup içindeki suyu püskürtmek için emzikli şekilde üretilmiş kaplardır[219].

---

[211] Henderson-Challis-O'Hara-McLoughlin-Gardner-Priestnall, "Experiment and Innovation: Early Islamic Industry at Al-Raqqa, Syria", s. 130-145; Heidemann, "The History of the Industrial and Commercial Area of 'Abbāsid Al-Raqqa, Called Al-Raqqa Al-Muḥtariqa", s. 33-52; Henderson-McLoughlin-McPhail, "Radical Changes in Islamic Glass Technology: Evidence For Conservatism and Experimentation with New Glass Recipes from Early and Middle Islamic Raqqa, Syria", s. 439–468; Henderson-McLoughlin, "Glass Production in Al-Raqqa: Experimentation and Technological Changes, s. 144-148.

[212] Pinder Wilson-Scanlon, "Glass Finds from Fustat 1972-1980", s. 60-71.

[213] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*.

[214] Pollak, "Excavation in Marcus Street, Ramla: The Glass Vessels", s. 100-133.

[215] Kandiller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Crowfoot-Harden, "Early Byzantine and Later Glass Lamps", s. 196-208.

[216] Joseph T. Kinder Jr.-Rebecca L. Fletcher-Nancy Yu-Reneta Holod-Alan Chalmers-Norman I. Badler, "Recreating Early Islamic Glass Lamp Lighting", *The 10th International Symposium on Virtual Reality, Arcaeology and Cultural Heritage VAST-2009*, 2009, s. 33-40.

[217] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 176; Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 141-143.

[218] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 186.

Abbasi ve Fatımilerde cam yapımı ve süsleme teknikleri ile kap türleri benzer olup birbirinden ayrılan özellikleri de bulunmaktadır.

Çimdikleme ile yan yüzlerinde ve alt taraflarına doğru kaburgalar oluşturan kase ve bardaklar X. yüzyıldan sonra İslam cam sanatında çok görülmez. Özellikle geniş ağızlı kaplarda, çimdikleme ile[220] gövdede, ağız kısmına yakın yerlerde oval şeklinde geometrik motiflerin oluşturulmasıyla süslemenin yapıldığı örnekler de bulunmaktadır[221].

Roma döneminde de süsleme için kullanılan kazıma tekniğinde, İslam camcılığında farklı form ve motifler oluşturulmuştur[222]. Yatay, dikey bantlar, bitkisel ve geometrik kompozisyonlar ile yazı kuşakları bu motifler içerisindedir. Emevi döneminde kullanılmış olan kazıma tekniği Abbasi döneminde daha popülerdir. Derin kesme ile yapılmış yatay yivler, fasetler ve bitkilerden oluşan kompozisyonlar kase, bardak ve şişelerde IX.-X. yüzyılda İslam cam sanatında yeni bir süsleme olarak sıklıkla görülmektedir[223].

Sasani camcılığında, özellikle kaselere uygulanan fasetleme[224] Abbasi ve Fatımi camlarına da uygulanmıştır[225]. Samarra'da stuko ve ahşap süslemede görülen eğri kesim tekniği ise cam sanatında ilk kez, Abbasi döneminde Samarra camcılığında görülmektedir[226].

İbrik, sürahi, kase, bardak ve şişe gibi cam kapların yüzeylerine kazıma tekniğinde yapılmış kuş figürleri, İslam öncesi Persler tarafından kullanılan bir motif olup İslam cam sanatında IX.-X. yüzyıllarda görülmektedir[227]. Pers etkili olduğu düşünülen, hareket halindeki hayvan figürleri, özellikle kuş figürleri, İran'dan Mısır'a ve diğer İslami coğrafyaya yayılmıştır. XII. yüzyılda Mısır üretimi Hedwigsglas'taki kartal motifi ve kaya kristalinden yapılmış kaplarda görülen figüratif süslemenin İran-

---

[219] Pinder Wilson, "The Islamic Lands and China", s. 129.
[220] Kıskaçla şekil verme-İngilizce; tonged.
[221] Gorin-Rosen, "The Islamic Glass Vessels", s. 242-425.
[222] Axel Von Saldern "Achaemenid and Sassanian Cut Glass", *Ars Orientalis*, Vol: 5, 1963, s. 16.
[223] Pollak, "Early Islamic Glass from Caesarea: A Chronological and Typological Study", s. 165-170.
[224] David Whitehouse, *Sasanian and Post Sasanian Glass in the Corning Museum of Glass*, New York 2005, s. 41.
[225] Pinder Wilson, "The Islamic Lands and China", s. 115.
[226] Ralph Pinder Wilson, "Cut-Glass Vessels from Persia and Mesopotamia", *British Museum Quarterly*, Vol: 27, No.1/2, 1963, s. 38.
[227] Axel von Saldern, "An Islamic Carved Glass Cup in the Corning Museum of Glass", *Artibus Asiae*, Vol: 18, No.3/4, 1955, s. 257-270.

Irak etkili olduğu ve Bağdat camlarının Fustat camlarını etkilemiş olduğu düşünülmektedir[228].

Fatımi camcılığında önemli bir yeri bulunan 'Hedwigsglas' adıyla bilinen bardaklar, genellikle kahverengimsi veya yeşilimsi camdan yapılmıştır[229]. XI.-XII. yüzyıllara tarihlendirilen yüksek kabartmalı, kesme bezemeli bu tip camların gerçekte nerede üretilmiş olduğu kesinlik kazanmamakla birlikte üzerindeki süslemenin Fatımi kristalleri ile benzerliğine dikkat çekilerek Mısır'da yapıldığı varsayılmaktadır[230]. Tek bir doğal cam bloğun oyularak yapıldığı kaya kristalleri içerisinde, kazıma tekniği ile oluşturulmuş figüratif, bitkisel ve Kufi karakterli kaligrafik süslemelerin görüldüğü ibrikler önemli örnekler arasındadır[231]. Fatımi camcılığında kalıba üfleme tekniğini konusunda ayrıntılı bilgi veren Marmaris Serçe Limanı Batığı'nda bulunan camlar, XI. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Sofra takımı, sıvı kapları, anı eşyası ve kandiller şeklinde dört grup altında toplanan buluntular, günümüzde Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir[232].

Cameo tekniğinin uygulandığı cam kaplar İslam cam sanatında IX.-XI. yüzyıllarda Mısır ve İran-Irak bölgesinde yaygınlık göstermektedir. Günümüzde Corning Museum of Glass'ta örnekleri bulunan bu tip cameo tekniği ile yapılmış eserler, genellikle renksiz cam kabın yeşil ve mavi gibi renkli camla kaplanması ve renkli camın ya motifi oluşturacak şekilde ya da zemindeki renksiz camın motifi oluşturacak şeklide kesilmesi ve tıraşlanması ile oluşturulur[233].

İslam camcılığında mozaik tekniğinde yapılan kase ve şişe[234] gibi kapların yanında duvar kaplamasında mozaik plakaların kullanıldığı da bilinmektedir[235].

---

[228] Robert J. Charleston, "A Group of Near Eastern Glasses", *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, Vol: 81, No.474, 1942, s. 212-218.
[229] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 14.s
[230] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 40.
[231] Wilfred Buckley, "Two Glass Vessels from Persia", *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, Vol: 67, No.389, 1935, s. 66-67,70-71.
[232] Aynur Özet, *Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, Ankara 1998, s. 25; George H. Bass-Gündüz Gölönü, "Excavations at Serçe Liman (1977) a Cargo of Eleventh-Century Glass", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXV-2, Ankara 1982, s. 49-54, Levha XXIX-XXXVI.
[233] David Whitehouse "Early Islamic Cameo Glass in the Corning Museum of Glass", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 149-152.
[234] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 147-153.
[235] Stefano Carboni, "The Use of Glass as Architectural Decoration in the Islamic World*", AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 127-132.

Gümüş ve bakır gibi metal oksitlerin kahverengi, kırmızı, turuncu ve amber renkleri ve tonlarının oluşturduğu boyanın kabın yüzeyine sürülmesi ve fırınlanması ile oluşturulan lüster tekniğinin IV. yüzyılda Mısır'da keşfedildiği düşünülmektedir[236]. Bu teknikle yapılan cam kaplarda, VII.-X. yüzyıllar arasında İslam cam sanatında, bitkisel, geometrik, kaligrafik ve az sayıda figüratif motifler görülmektedir[237]. Çok renkli uygulanan ve 'Samarra İşi' olarak tanımlanan grubun ise Bağdat'ta üretildiği bilinmektedir[238].

Abbasi ve Fatımi dönemi cam eserlerin çok azında usta kitabesi bulunmaktadır. Kalıba üfleme tekniği ile yapılan bazı cam kaplarda ve lüster tekniğinin uygulandığı bazı eserlerde usta isminin yer alması dikkat çekicidir[239]. Örneğin IX.-X. yüzyıla tarihlendirilen ve günümüzde British Museum'da bulunan kalıba üfleme tekniğinde yapılan cam kabın gövdesinde 'Amele Ömer ibn İbrahim' yazısı Kufi karakteri harflerle yazılmıştır[240].

Samaniler (819-1004), Doğu İran'dan Maveraünnehir'e kadar uzanan topraklarda hüküm süren Abbasilere bağlı bir Türk valiliğidir. Camcılık konusunda İran geleneğini sürdürmüş olan Samaniler, özellikle kesme kazıma tekniğinde süslenmiş lüks üretime giren cam eserler vermiştir[241].

Diğer bir Türk devleti olan Karahanlılar (840-1212) X. yüzyılda İslam dinini seçmiştir. Tacikistan, Fergana, Tirmiz, Kaşgar çevresinde yapılan kazılarda ele geçen cam buluntular ve cam atölyeleri bu dönemde yapılan cam üretimini kanıtlar niteliktedir[242]. Gazneliler (977-1168) ise Afganistan-Pakistan bölgesinde hüküm süren Türk devleti olup camı daha çok mimari dekorasyonda kullanmıştır[243].

İran, Horasan, Arap Yarımadası'nın kuzeyi ve Anadolu'yu fetheden Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1038-1157), ayrıca Büyük Selçukluya bağlı Irak ve Suriye

---

[236] Lamm, *Oriental Glass of Medieval Date Found in Sweden and the Early History of Lustre-Painting*, s. 18-19.
[237] Yoko Shindo, "Islamic Lustre-Stained Glass from Raya between the Ninth and Tenth Centuries", *AIHV du 16e Congrès, London 2003*, Nottingham 2005, s. 174.
[238] Olcay, "Ortaçağ Cam Sanatında Lüster Tekniğinin Kökenine ve Tarihlendirilmesine Yönelik Bazı Düşünceler", s. 424.
[239] Leo Ary Mayer, "Islamic Glassmakers and Their Works", *IEJ*, Vol: 4, No.3/4, 1954, s. 262-265.
[240] David Storm Rice, "Early Signed Islamic Glass", *JRAS*, No.1/2, 1958, s. 8-16.
[241] Vose, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople", s. 61.
[242] Hacı Yakub Anat, *Karahanlılar Tarihi*, İstanbul 2003, s. 180-181.
[243] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 5.

bölgelerindeki küçük beylik ve devletler, bu İslami coğrafyada, XI. yüzyılda başlayan Türk-İslam egemenliğini kurmuştur. Selçuklu yönetiminde, Suriye ve Irak'ta cam yapımında teknik bir gelişme görülmemekle birlikte bezemede Türk üslubu dikkat çekmektedir[244].

Anadolu'ya 1071 yılında Malazgirt Zaferi ile giren Selçuklu Türkleri burada 1308 yılına kadar hüküm süren bir devlet kurmuştur. Anadolu Selçuklu döneminden kalan cam eserler, kazılarla gün ışığına çıkarılmıştır. Beyşehir'de Alâeddin Keykubat (1220-1237) tarafından yaptırılan Kubad-Abad Sarayı kazılarında bulunan yoğun cam malzemeler ve cürufların bulunması burada geçici de olsa bir üretim olduğunu düşündürmektedir[245]. Kubad-Abad kazılarının en çok tanınan cam eseri 30 cm çapındaki kitabeli ve mineleme tekniğinde işlenmiş olan cam tabaktır. Kenar çerçevesinin altındaki sülüs ile yazılı kitabe metninde Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) adı zikredilmekte ve sultan övülmektedir. Tabağın ortasında yarım palmetli arabeskle doldurulmuş bir rozet yer alır[246]. Tabak, Ortaçağ İslam cam merkezi olan Halep'ten gelmiş olmalıdır[247]. Günlük kullanım amaçlı kapların, kandillerin, süs eşyalarının[248] yanı sıra alçı şebekelere gömülü olarak renkli camlar kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Bunlar yapıların içine ışık girmesini sağlayan, aynı zamanda dekoratif görünümlü unsurlardır[249].

Anadolu Selçuklu dönemi camcılığı hakkında bilgi veren diğer önemli arkeolojik kalıntılar Alanya, Harran, Hasankeyf[250] ve Samsat'ta bulunmuştur.

Alanya Selçuklu Sarayı'nda 1985-1991 yılları arasında yürütülen kazılarda Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat (1219-1236) ve oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-1246) dönemlerine tarihlendirilen ve bu sultanların özel kullanımları için düzenlendiği düşünülen mekanlarda bulunan pencere camları, bu odaların tepe pencerelerinde ve bunların içliklerinde yer alan, küçük boyutlu, farklı renkte camların

---

[244] Uysal, *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, s. 14.
[245] Uysal, *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, s. 150-154.
[246] Mehmet Önder, "Selçuklu Devrine Ait Bir Cam Tabak", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, İstanbul 1969, s. 1-5.
[247] Katharina Otto-Dorn-Mehmet Önder, "Kubad-Abad Kazıları 1965 Yılı Ön Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XIV-1-2, Ankara 1967, s. 243.
[248] Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, 2013.
[249] Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, s. 169-171.
[250] Hasankeyf kazısında ele geçen birçok cam malzeme bulunmaktadır. Ancak bu camların form ve teknik bilgileri üzerine yapılan çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Bu konuda verdiği bilgiler için Sayın Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam ve Doç. Dr. Nurşen Özkul Fındık hocalarıma teşekkür ediyorum.

yan yana getirilmesi ile de iç mekânları renklendirdikleri varsayılmaktadır. Göbekli pencere camlarının çapları 12-13 cm ile 23-24 cm arasında değişmektedir[251]. Cam kaplara ait çok sayıda boyun, gövde gibi parçaların ele geçtiği kazıda bardak, şişe ve düğümlü kupalar olarak tanımlanan cam kaplar da bulunmuştur[252].

Harran'da bulunan kadeh ise yüksek kaideli, geniş ağızlı olup XIII. yüzyıl Eyyubi dönemine tarihlendirilmektedir. Mineli kadehin üzerinde Uygur yüz tipi ve Selçuklu kıyafeti ile raks eden kadın figürü yer almaktadır[253].

XII. yüzyılda Mısır'ın Eyyubiler (1171-1250) tarafından fethi ile Fatımi hakimiyeti sona ermiş Eyyubiler Mısır ve Suriye'de cam sanatını devam ettirmiştir. Eski bezeme teknikleri de XII. yüzyılda canlanmıştır. Bu tekniklerden biri, beyaz ve koyu kırmızı ya da siyah gibi kontrast oluşturan renkli cam liflerinin bardak, küre biçimli vazo ve esans şişesi gibi kapların etrafına aplike edilerek süslenmesidir[254]. Eyyubilerden sonra Mısır'da, XIV. yüzyılda Suriye'de Memluk hakimiyeti başlar (1250-1517). Eyyubi ve Memluk dönemlerinde daha önceden bilinen ve uygulanan cam yapım ve süsleme özellikleri devam etmektedir[255]. Bununla birlikte İslam cam sanatının önemli eserleri arasında görülen mineli ve yaldızlı cami kandilleri, bardaklar ve vazoların XIII-XIV. yüzyılda Eyyubi-Memluk yönetiminde Suriye ve Mısır'da üretildiği ve bu süsleme tekniğinin Mısır'dan Suriye'ye gittiği düşünülmektedir[256]. İslam camcılığında ilk mineli eserin XIII. yüzyıl Eyyubi şişesi olduğu[257] ileri sürülmekle birlikte ilk kez XII. yüzyılda İran'da görüldüğü üzerine bir görüş de bulunmaktadır[258]. Mineli ve yaldızlı cam eserlerde kuş ve balık gibi figüratif süslemenin yanında bitkisel süsleme ve yazı kuşakları da görülmektedir.

---

[251] Şahinde Demirci-Ömür Bakırer, "Alanya Selçuklu Sarayı Kazısı Cam Buluntularının Malzeme Özellikleri", *25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı-25-29 Mayıs 2009 Denizli*, Ankara 2010, s. 213-226.
[252] Ömür Bakırer, "Glass from the Seljuk Palace at Alanya", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, İzmir 2009, s. 199-212.
[253] Yardımcı, *Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran*, s. 64, Resim 61.
[254] Almut von Gladiss, "Suriye, Filistin ve Mısır: Eyyubiler, Memluklar ve Haçlılar-Bezeme Sanatları", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2007, s. 194,196.
[255] Naama Brosh, "Islamic Glass Finds of the Thirteenth to Fifteenth Century from Jerusalem-Preliminary Report", *AIHV du 16e Congrès, London 2003*, Nottingham 2005, s. 186-190.
[256] Vose, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople", s. 61.
[257] Ward, "Glass and Brass: Paralles and Puzzles", s. 30.
[258] Watson, "Pottery and Glass: Lustre and Enamel", s. 15-17.

İslam camcılığı üzerine araştırmaları bulunan Lamm, mineli ve yaldızlı eserleri gruplar altında toplamıştır[259]. Şam grubu (1250-1310) cami kandilleri ve ev eşyalarından oluşur. Halep grubunda (XIII. yüzyıl) kırmızı, mavi, beyaz renkli mineli süslemeye sahip bardaklarda bitkisel ve geometrik kompozisyonlar ve Rakka grubunda (1117-1270) daha çok beyaz noktalı süsleme görülmektedir. Bu gruplardaki bardaklarda yazı kuşakları ağız kısmına yakın bir yere işlenmiş olup kuşaklar genelde dardır. Fustat grubunda (1270-1340) ise kaligrafi daha geniş kuşaklar içerisinde verilmiştir. Yazı kuşakları Sülüs ya da Nesih karakterlidir. Frenk-Suriye grubu (XIII. yüzyıl-Suriye'nin Frenklerin elinde olduğu zaman) cam kaplar üzerinde Frenk armaları bulunur. Çin-İslam grubu (XIII. yüzyıl) mineli ve yaldızlı Çin motiflerinin görüldüğü cam eserlerin muhtemelen Şam ve Halep'te üretildiği düşünülmekte ve Çin sanatının etkisi altında olan Moğolların Suriye ve Yakın Doğu'yu fethetmeleri ile ilişkilendirilmektedir[260].

Günümüzde dünyanın farklı müzelerinde yer alan ve Memluk dönemine tarihlendirilen mineli ve yaldızlı, asma cami kandilleri küresel gövdeli, ters konik boyunlu olup camilere vakfedildiği için üzerinde bitkisel motifler ve yazı kuşakları bulunur. Boyun kısmında çoğunlukla Kur'an-ı Kerim Nur Suresi 24. Ayeti "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde. Fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız" yazılıdır. Gövde kısmında ise vakfı kuran kişinin adına yer verilmiştir[261]. XIII.-XIV. yüzyıllarda Memluk sultalarınca Halep, Şam ve Rakka'ya ısmarlanan yaldızlı ve mineli cami kandilleri dünya camcılığının başarılı örneklerindendir[262].

Eyyubi ve Memluk döneminde Halep ve Şam cam yapım merkezi haline gelmiş olup cam pazarı doğuda Çin, batıda Avrupa'ya kadar uzanmıştır. Hristiyan hacılar ve Haçlılar tarafından batıya götürülen mineli ve yaldızlı cam eserler burada büyük beğeni toplamıştır[263].

Timur'un 1400 yılındaki istilasından sonra Suriye cam ustaları Semerkant'a götürülmüş ve Suriye camcılığı tamamen bitmese de eski canlılığını yitirmiştir[264].

---

[259] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band I-II*.
[260] Mehlman, *Phaidon Guide to Glass*, s. 44-45.
[261] Marilyn Jenkins, "Islamic Glass: A Brief History", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol: 44, No.2, 1986, s. 41.
[262] Canav, *Türkiye Şişe Cam Fabrikası Cam Eserler Koleksiyonu*, s. 20.
[263] Dimand, "An Enameled-Glass Bottle of the Memluk Period", s. 73.
[264] Vose, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople", s. 65.

Ayrıca talebi azaltan ağır ekonomik durgunluk ve büyük miktarda gelmeye başlayan Çin porselenlerinin tercih edilmesi Memluk cam sanayisinin yok olmasının muhtemel sebepleri olarak görülmektedir[265]. Bununla birlikte daha önceden Doğulu ustaların etkisi ile cam endüstrisi kurulmuş olan Venedik, bu tarihlerde dünya cam pazarında Memluk etkili mineli ve yaldızlı camlarıyla önemli bir yer edinir[266].

Osmanlı döneminde ise (1299-1923) cam sanayiinin merkezi, Bizans döneminde de cam sanayiinin yapıldığı İstanbul'dur[267]. Loncalarla yönetilen Osmanlı camcılığı hakkındaki bilgilere, arşiv belgelerinden, tereke ve narh defterleri ile muhasebe defterlerinden, surname ve seyahatnamelerden ve kazı çalışmalarından ulaşılmaktadır.

İstanbul'da cam imalatına en elverişli, ince ve beyaz renkte kum Yedikule'ye 'yarım merhale' mesafede, Kumboğazı'ndan[268] çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti cam üretim ve satışını korumuş, desteklemiş, düzenlemiş ve kontrol etmiştir. Cam yapımı için gerekli yakacak da sağlanmış, 'maya' denen cam kırıklarının yalnızca dükkân sahiplerine satılmasına izin verilmiş, bunların dış ülkelere gitmesi bir takım yasaklarla engellenmiştir. Topkapı Sarayı'nda Ehli-i Hiref denilen sanat erbabı arasında 'Camgeran' diye tanınan cam yapımcıları bulunur. Bunların başındakilere 'sercamger' denir[269]. Camcı ve şişeci esnafının nazırları, kethüdaları, yiğitbaşıları, duacıları ve sahib-i kârhane olan ustaları vardır. Nazırlık ve kethüdalık Enderun-ı Hümayun'dan çırak edilen kimselere verilir, aylıkları devlet tarafından ödenir. Cam çeşitlerinin ve cam eşyanın adları, vasıfları, ağırlıkları, alım-satım fiyatları tespit edilir[270]. Mesela 'sırça' üflenerek yapılan cam, 'billur' has cam-kristal anlamına gelir[271].

---

[265] Rosamond E. Mack, *Doğu Malı Batı-Sanatı İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600*, (Çev.: Ali Özdamar), İstanbul 2005, s. 187, s. 338: dipnot 1.
[266] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 14.
[267] Küçükerman, "Camcılık", s. 372.
[268] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt: 1-2, (Sadeleştiren Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş), İstanbul 1986, s. 44.
[269] Üzlifat Canav, "Osmanlı-Batı İlişkilerinde Cam'ın Yeri", *Türkiyemiz*, Sayı: 50, İstanbul 1986, s. 5.
[270] Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz işleri,* s. 5-7.
[271] Nurhan Atasoy, "Belgelerde Osmanlı Camı", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 1990, s. 93.

Osmanlı Devleti'nde 1450'li yıllarda, Fatih Sultan Mehmet'in "mutfak masrafları listesinde" yer alan kâse, kavanoz, şişe gibi cam ürünler, günlük hayatta hemen her türlü camın kullanıldığını göstermektedir[272].

Süleymaniye Camii (1550-1557) inşaat defterlerinden çok sayıda camcının çalıştığı ve çeşitli camların kullanıldığı anlaşılmaktadır[273]. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Rodos kuşatmasında (1522) Osmanlı ordusu tarafından kullanılan 'humbara' denilen cam havan topları, Rodos'ta yapılan kazılarda bol miktarda bulunmuştur[274].

İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi hazinesinde yer alan ve XVI. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinen saray zevkini yansıtan Necef taşı yani kaya kristalinden yapılmış değerli örnekler bulunmaktadır. 'Billur' diye geçen kaya kristalinden gümüş, altın ve kıymetli taşlarla süslenmiş sürahi, kutu, matara ve benzeri nesneler üretilmiştir[275].

[272] Önder Küçükerman, *İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı Türk Cam Sanayii ve Şişecam*, İstanbul 1998, s. 47.
[273] Ömer Lütfü Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, İstanbul 1972, s. 329.
[274] *Ankara Halk Evi Türk Camcılığı Sergisi 23 Şubat-23 Mart 1947*, Ankara 1947, s. 11.
[275] Filiz Yenişehirlioğlu, "Tarihsel Belgeler Işığında Osmanlı Camı (16-18. Yüzyıl)", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 165-166.

Foto. 7. Necef Maşrapa XVI. yy (www.antikalar.com Erişim tarihi 08.08.2013)

III. Murat döneminde (1578-1595) Nakkaş Osman tarafından yapılan Surname-i Hümayun'da (1582) cam yapımı ile ilgili minyatürler bulunmaktadır[276]. Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü için düzenlenen şenlikleri anlatan eserde, alt kısmı tekerlekli bir platform üzerinde seyyar cam fırını ve fırının etrafında işçiler cam yaparken tasvir edilmiştir. Diğer bir sayfada ise Camgeran Loncası elemanlarının geçiş töreni anlatılmış, farklı şekillerde cam kaplara yer verilmiştir. Levni tarafından resimlenen III. Ahmet Surnamesi'ndeki (1720'ler) bir minyatürde ise cambazların tahtalar üzerindeki camları başlarında taşıdıkları görülmektedir[277]. Tasvir edilen bu şişelerin benzerleri Marmaray Sirkeci kazılarında bulunmuştur[278]. Marmaray kazılarında üretim artıklarının bulunması bu camların yerli üretim olduğunu göstermektedir[279]. Sirkeci'deki cam ürünlerinin arasında en yüksek sayıyı şişeler teşkil etmektedir. XVI.-XVII. yüzyıllara tarihlenen tabakalarda bulunan camlar, minyatürlerdeki gibi turkuaz renkli, bazıları

[276] And, *40 Gün 40 Gece Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*, s. 263; Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul 2006, s. 144.
[277] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 74.
[278] Üzlifat Özgümüş, "Marmaray-Sirkeci Kazıları Cam Buluntuları", *Camgeran Uluslararası Katılımlı Uygulamalı Cam Sempozyumu (11-21 Ekim 2010) Bildiri Kitabı*, Eskişehir 2010, s. 38.
[279] Özgümüş, "Marmaray-Metro İnşaatı Sirkeci Kurtarma Kazılarında Bulunan Osmanlı Camları", s. 502.

kaburgalı, bazıları sadedir[280]. Sirkeci kazılarında ortaya çıkan erken tarihli Osmanlı camları (XV. yy) ise serbest üflenmiş camın üzerine omuzdan aşağı gelecek şekilde, kalıba üflenmiş kaburgalı ikinci bir tabaka sarması şeklindeki üretim tekniği ile Abbasi camlarını hatırlatmakla birlikte oliv, kahverengi ve sarı renkleri açısından Bizans camlarına benzemektedir. Erken dönem Osmanlı camları, Osmanlı ve Bizanslı yerli ustaların birlikte çalıştığını düşündürmektedir[281].

1640 tarihli Narh Defteri'nde cam eşyalarla ilgili verilen bilgilerde sürahi, kâse, ibrik gibi camların fiyat listesi verilmiştir[282]. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda İstanbul'daki dükkânlardan ve cam ticareti yapanlardan bahsetmekte ve bu verilerle İstanbul'da yaklaşık bin kişinin camcılığın çeşitli kollarında çalıştığı varsayılmaktadır[283].

Ortaçağ'da camcılığın merkezi olan Yakındoğu, özellikle Şam cam fırınlarının yakılıp yıkıldığı ve cam ustalarının Semerkant'a götürüldüğü Timurlu tahribatından sonra cam sanatı bu bölgede bir daha eski günlerine kavuşamamış ve camcılığın merkezi önce Venedik sonra Bohemya olmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Mısır ve Suriye'nin fethedilmesi ile bu bölgelerin Venedik'le yapılan cam ticari ilişkileri de İstanbul'a yönelmiştir[284]. 1569 yılında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, bu dönemde İstanbul'da Venedik elçiliğinde bulunan Marcantonio Barbaro'ya, yaptırdığı cami için, dokuz yüz kandil siparişi vermiştir[285]. XVII. yüzyılda ise Venedik'ten önemli miktarda cam ithalatı yapılmıştır. Bu ithal camlar Osmanlı pazarına uygun olarak üretilmiştir. Ayrıca bu tarihlerde Bohemya camları da Osmanlı pazarına girmiştir. 1716 yılında Venedik'le çıkan anlaşmazlık sonucu cam ithalatı yasaklanmış ve İstanbul camcılığının geliştirilmesi için ilk önemli proje hazırlanmıştır. Sonuçta III. Mustafa döneminde (1757-1774) İstanbul'daki bu gibi sanayi kuruluşlarının yanı sıra

---

[280] Üzlifat Özgümüş, "Surname Camları", *Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı,* S. 183, İstanbul 2009, s. 327.
[281] Üzlifat Özgümüş, "Marmaray Sirkeci Kurtarma Kazıları Cam Buluntularının Değerlendirilmesi", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008*, İstanbul 2010, s. 126.
[282] Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 64.
[283] Nurşen Özkul Fındık, "Son Dönem Osmanlı Cam İmalatı Sektörünün Oluşumu ve Avrupa Etkisi", *Dini Araştırmalar*, Sayı: 10, Ankara 2007, s. 165.
[284] Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz işleri,* s. 15.
[285] Nedret Bayraktar, *İstanbul Cam ve Porselenleri*, İstanbul 1982, s. 23.

bütün cam ve şişe imalatı, Edirnekapı çevresinde bir tür sanayi bölgesi olarak toplanmış ve başka yerde üretim yasaklanmıştır[286].

Edirnekapı'da, Bizans döneminden kalma Tekfur Sarayı avlusunun kuzeydoğu köşesinde, duvarların dış kısmında XIX. yüzyılda bir cam imalathanesinin olduğu bilinmektedir. Tekfur Sarayı'nın XVI. yüzyıldan beri belirli dönemlerde çini imalatı için kullanılmış olması, burada camcılığın da başlamasına olanak sağlamıştır. Tekfur Sarayı yanındaki cam imalathanesinin ürünleri lamba, şişe, kavanoz gibi cam eserlerdir[287]. Jacques Pervititch tarafından hazırlanan sigorta haritalarının 1928 tarihli Eğri Kapı-Tekfur Sarayı paftasında bu sokak daha önceki suyolu haritalarında da belirtildiği gibi 'Şişehane Sokağı' olarak geçer[288]. Üretimin olduğu düşünülen Tekfur Sarayı'nda üretimi kanıtlayacak fırınlar henüz bulunamamıştır[289]. III. Mustafa vakfiyesinde, ateş fırınları ile iş gören atölyelerin Tekfur Sarayı arsasında toplanmış olduğu ve cam ve şişe karhanelerinden alınan kira bedellerinin III. Mustafa hayratına vakfedildiği belirtilmektedir[290].

III. Selim döneminde (1789-1807) yeni bir sanayii merkezi olarak beliren Beykoz bölgesinde camcılık için bir girişim yapılmıştır. Venedik'te opal cam yapım tekniğini öğrenen Mevlevi dervişi Mehmed Dede, Beykoz'da cam üretimine başlamıştır. Bu atölye zaman içinde kaybolmuştur. Beykoz cam fabrikasında kavanoz, şişe, bardak gibi günlük kullanım kapları, kandil gaz lambası camı gibi aydınlatma amaçlı malzemeler üretilmiştir[291].

1846 tarihli Takvim-i Vekayi gazetesinde yer alan habere göre Çubuklu civarında İncirköy'de kurulan bir başka cam ve billur fabrikası, Bursa valisi Mustafa Nuri Paşa tarafından Sultan Mustafa Vakfı arazisinde inşa ettirilmiştir[292]. İncirköy ve Beykoz'da üretilen cam eserlere 'Beykoz İşi' denir. Beykoz, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısındaki İstanbul köylerinden birinin adıdır. Bu adın, Türk camlarının bir türüne isim olması,

---

[286] Küçükerman, "Camcılık", s. 373.
[287] Filiz Yenişehirlioğlu, "Camcılık" içerisinde "Tekfur Sarayı Camcılığı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 374.
[288] Ömür Bakırer, "Tekfur Sarayı Cam Buluntuları", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 19-20 Nisan 2001 Ankara* Ankara 2001, s. 45-46.
[289] Ömür Bakırer, "Tekfur Sarayı Kazısı Buluntularında Bir Cam Kap", *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 7-8-9 Nisan 2003 İstanbul,* İstanbul 2006, s. 42.
[290] Ankara Halk Evi Türk Camcılığı Sergisi, s. 9.
[291] Küçükerman, "Camcılık", s. 373.
[292] Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri,* s. 20-21.

Beykoz yöresinde cam işyeri ve fabrikalarının kurulmuş ve ürünlerinin de zamanla bu isimle anılmış olmasından kaynaklanır[293]. Renkli camlar, opal camlar, kristaller ve renksiz camlar ile çeşmibülbüller şeklinde dört grupta toplanan Beykoz İşleri, ibrik, laledan, şamdan, fincan, tabak, gülabdan, kuş ya da tabanca şeklindeki serpiciler, bardak, daldırma, tuzluk, şişe, karlık gibi cam eserlerden oluşmaktadır[294].

Beykoz İşi ürünlerinden biri olan çeşmibülbül isminin, yöredeki Çeşm-i Bülbül adlı çeşmeden mi, ürünlerin üzerindeki çizgilerin bülbül gözüne benzetilmesinden mi geldiği kesinlik kazanmamıştır[295]. Özel tekniklerle yapılan çeşmibülbülleri tanımlayan camın içindeki beyaz ve renkli çizgileri oluşturan, camın yapısı içine yerleştirilen, cam çubuklardır[296].

Foto. 8. Çeşmibülbül Sürahi (TŞCF Cam Eserler Koleksiyonu)

[293] Fuat Bayramoğlu, "Beykoz İşi Cam Eşya", *Türkiyemiz*, Sayı: 38, İstanbul 1982, s. 3.
[294] Önder Küçükerman, *200 Yıllık Boğaziçi Camcılık Mirası İçinde Beykoz Camları*, İstanbul 2002, s. 110-114,124.
[295] "Çeşmibülbül" mad., *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 491; Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul 1970, s. 250.
[296] Önder Küçükerman, "Boğaziçi Camcılığının Ünlü Eserleri: Çeşmibülbüller", *Türkiyemiz*, Sayı: 22, 1992, s. 4.

Ayvansaray, Eğrikapı ve Tekfur Sarayı civarında yerleşmiş olan cam sanayii, Avrupa'da kurulmaya başlayan modern cam fabrikaları karşısında sönmeye yüz tutmuş, fakat bir müddet daha arada sırada güzel işler vermekten geri kalmamıştır[297].

Osmanlı cam sanayii, Saul Modiano isimli bir Musevi tarafından 1899 yılında Paşabahçe'de bugünkü Tekel fabrikasının yerinde kurulan 'Fabrica Vetrami di Modiano' adlı fabrika ile son bulur. Bu fabrika 1902 yılında 500 işçi çalıştırmakta iken ithal camlarla rekabet edememiş ve kapanmıştır[298].

Osmanlı Devleti, Avrupa sanayi devriminden sonra XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl başlarında, Avrupa ile rekabet edebilmek için sanayi girişimlerinde bulunmuş, özel girişimleri desteklemiş, her tür ekipman getirtilmiş ve sonuçta kaliteli cam mamuller üretilmiştir. Fakat alt yapı eksikliği, işçilik, hammadde konusunda dışa bağımlılığın aşılamaması gibi nedenlerle üretimin sürekliliği sağlanamamıştır[299].

1800'lerin ilk yıllarında başlatılmış olan Beykoz Camcılığı, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikalarına öncülük etmiştir. Boğaziçi'nin bu eski cam mirasının yaşatılması, ileri cam teknolojisi kullanan böyle bir fabrikada zor olmasına rağmen özenle yaşatılmaya devam etmiştir[300]. Günümüzde Türkiye'de cam üretimi, Atatürk'ten alınan direktifle, Türkiye İş Bankası tarafından 1935 yılında kurulan Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. ve bağlı kuruluşları tarafından yapılmaktadır[301].

Camın kullanıldığı yerlerden biri de sivil ve dini mimaride görülen değişik yöntemlerin uygulandığı vitraylardır. Yan yana tutturulmuş renkli cam parçalarından oluşan vitray, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı cam sanatında gelişimini sürdürmüştür[302]. Bizans dönemi vitrayında geometrik biçimli cam levhalar renklendirilerek ve bazen desenlerle süslenerek ağaç veya taş çerçevelere geçirilmiştir[303]. Selçuklu ve Osmanlı vitrayları ise renkli camların alçı şebekeler içine yerleştirilmesi ile Bizans vitraylarından

---

[297] Ankara Halk Evi Türk Camcılığı Sergisi, s. 12.
[298] Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz işleri,* s. 23.
[299] Özkul Fındık, "Son Dönem Osmanlı Cam İmalatı Sektörünün Oluşumu ve Avrupa Etkisi", s. 175-176.
[300] Ayşe Şule Eryılmaz A., "Türk Cam Sanatında XIX. Yüzyıl Üretimi 'Beykoz İşleri'", *IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Konya 2010, s. 418.
[301] H. Örcün Barışta, "Cam İşleri", *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları,* Ankara 2005, s. 16.
[302] Özgümüş, "Osmanlı Vitrayı", s. 24.216.
[303] Semavi Eyice, "Uluslararası Balkanlarda Ortaçağ Camcılığı Sanatı Konferansı-Belgrad 24-26 Nisan 1974", *Belleten*, Cilt: XXXIX, No.153, Ankara 1975, s. 197-199.

ve kurşun çubuklarla bağlanan Avrupa vitraylarından ayrılmaktadır[304]. Osmanlı vitrayları küçük renkli parça camların alçı kayıtlarla birleştiği 'revzenler'dir[305]. Osmanlı'da, kalın duvarların iç ve dış yüzlerine ayrı ayrı kullanılan, biri 'içlik' öteki 'dışlık' olmak üzere çift camlı bir pencere düzenlemesi gerçekleştirilmiştir[306]. Dıştakiler renksiz ve kalın camdan, içtekiler ise (revzen-i menkuş) renkli ve ince camdan yapılmıştır. Bu renkli cam parçaları dekoratif alçı şebekelerin içerisine yerleştirilmiştir[307]. Vitraylar cami, saray ve evlerde dahi kullanılan mimari bir unsur olmuştur. Osmanlı döneminde kullanılan pencerelerin Venedik ve Dubrovnik'ten ithal edildiği de bilinmektedir[308].

[304] Arseven, *Türk Sanatı*, s. 198.
[305] Eyice, "Uluslararası Balkanlarda Ortaçağ Camcılığı Sanatı Konferansı-Belgrad 24-26 Nisan 1974", s. 53.
[306] Ömür Bakırer, "Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı", *Osmanlı*, Ankara 1999, X, 480.
[307] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 189-194.
[308] Ömür Bakırer, "Akdeniz'de Cam Ticareti ve Osmanlılar", *Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan*, Ankara 2011, s. 69-76.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZILARDA ÇIKARILAN CAM BULUNTULAR

2.1. SAMSAT KAZILARINDA ÇIKARILAN CAM BULUNTULAR

Samsat, günümüzde Atatürk Baraj Gölü'nün derinliklerinde yatan Adıyaman'ın bir ilçesi olup, ticaret yollarının kesişme noktasında, Fırat Nehri'nin batı yakasında, Adıyaman'ın 35 km güneyinde yer almaktadır[309].

Samsat, başkent veya kale olarak Roma çağından başlayarak önemli kaynaklarda anılan bir şehirdir. Amasyalı Strabon (M.Ö. 69-M.S. 24) Samosata'yı küçük bir ülke olan Kommegene'nin krallık merkezi iken sonradan Roma eyaleti olduğunu yazmıştır[310].

XIX. yüzyılda Güneydoğu'yu bilimsel, politik ve askeri amaçlarla gezen William Francis Ainsworth[311], Helmuth von Moltke[312] ve Karl Humann'ın[313] eserlerinde Samsat harabelerinin yüzey buluntuları hakkında bilgi verilmiştir. İlk resmi ve kapsamlı araştırmalar 1939 yılında F. K. Dörner ve R. Naumann tarafından, 1964 ve 1967 kazıları ise Theresa Goell tarafından yapılmıştır. Samsat'ta Aşağı Fırat projesi kapsamında yapılan araştırma ve kurtarma kazı başkanlığında 1975 yılında Ümit Serdaroğlu, 1977 yılında Mehmet Özdoğan, 1978 yılında Nezih Fıratlı ve 1979-1987 yılları arasında da Nimet Özgüç bulunmuştur[314]. Ülkü İzmirligil ekibi ise suyolunu yeniden ele almış, topografik, mimari ve su mühendisliği yönünden değerlendirmesini tamamlanmıştır[315].

Orta Doğu Teknik Üniversitesi adına Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumunun desteği ile yapılan Samsat Kazısı 1987 yılında, Atatürk Barajı inşaatının

---

[309] Özgüç, *Samsat*, s. 2.
[310] Hans Claude Hamilton-(the remainder by) William Falconer, *The Geography of Strabo (Literally translated, with notes. The first six books) Vol: III*, London 1892, s. 161.
[311] William Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia Vol: II*, London 1842, s. 146.
[312] Graf von Helmuth Moltke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin 1841, s. 294.
[313] Karl Humann-Otto Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890, s. 181-184.
[314] Özgüç, *Samsat*, s. 2.
[315] Ülkü İzmirligil, "Samsat (Samosata) Su Yolu Araştırması, 1981", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 8-12 Şubat 1982*, Ankara 1982, s. 345-356; Ülkü İzmirligil, "Samosata (Samsat) Su Yolu Araştırması-1982", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23-26 Mayıs 1983*, Ankara 1983, s. 21-24.

ilerlemesi sebebiyle, Devlet Su İşlerinin devamının sakıncalı olacağı konusundaki tavsiyesi üzerine sonlandırılmıştır[316].

Anıtsal höyük Güneydoğu Anadolu'nun çeşitli yerleşme tabakalarına sahip en önemli merkezlerindendir. Geçmişi M.Ö. 5000-3000 yıllarına kadar inen Samsat konumunun önemi nedeni ile yüzyıllar boyu çeşitli devletlerin istilasına uğramıştır[317]. Hitit, Hurri, Asur, Urartu, Babil, Arami, Med, Pers, Yunan, Roma, Bizans, Ermeni, Haçlı, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Artuklu, Eyyubi, Moğol, Memluk medeniyetleri bu bölgeyi etkilemiştir[318].

Kazılarda, Samosata adı ile anıldığı Romalılar ve Kommegene Krallığı zamanının kaleleri, resmi yapıları ve sarayları ana karakteri ile ortaya çıkarılmıştır[319]. Yaklaşık 5 km uzunluğundaki aşağı şehir sur duvarları Samosata'nın Roma kasturumu olarak düzenlendiği tarih olan M.S. I. yüzyılda yapılmıştır[320]. Höyükte açığa çıkarılan, kule ve beden duvarları sağlam olarak korunmuş, Selçuklu surlarının Roma surlarının üstüne oturduğu belirlenmiştir[321].

İslami Devirde Sümeysat adını alan Samsat, ilk kez, 639 yılında İyaz bin Ganım kumandasında, İslam hakimiyetine girmiştir. IX. yüzyılın ortalarına kadar Emevi ve Abbasi egemenliğinde kalsa da sonrasında Arap-Bizans sınır bölgesinde bulunması sebebi ile aralarında el değiştirmiştir. Uzun süre Bizanslılarda kalmış ve Malazgirt Zaferi'nden sonra Ermeni idaresine geçmiştir. 1096 tarihinde Türklerin eline geçen şehir, XII. yüzyıl başlarında Ermeni ve Franklar arasında el değiştirmiş ve 1150 yılında Mardin Artuklularından Timurtaş tarafından alınmıştır. 1188 yılında Salahattin Eyyubi'nin Samsat'ı almasıyla Eyyubi Dönemi başlamıştır. 1238 yılında Selçuklu hakimiyetine girmiştir. XIII. yüzyıl ortalarından itibaren azalmaya başlayan Samsat buluntuları XIV. yüzyılda son bulmaktadır. Bu yöreye bu çağlarda hakim olan

[316] Nimet Özgüç, "Samsat Kazıları 1987", *Belleten*, LII (202), Ankara 1988, s. 291.
[317] Nimet Özgüç, "Samsat Mühürleri", *Belleten*, LI (200), Ankara 1987, s. 429.
[318] Özgüç, *Samsat*.
[319] Özgüç, "Samsat Kazıları 1987", s. 291.
[320] A. Ahmet Tırpan, "Samosata Aşağı Şehir Sur Duvarları", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26-30 Mayıs 1986, Ankara 1986, s. 192.
[321] Nimet Özgüç, "Samsat Kazıları 1982", *V. Kazı Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 1983*, Ankara 1983, s. 111.

Memlukluların depremden zarar görmüş Samsat'a ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır[322].

I. tabaka Samsat buluntuları XII.-XIII. yüzyıl devirlerine paralel örnekler vermektedir. II. İslami tabakada (IX.-XII. yüzyıl) İslami malzemenin yanı sıra Bizans, Frank, Ermeni eserleri de bulunmaktadır. Çıkarılan I tabaka buluntuları özellikle İslami dönem (XII. yüzyıl ortası-XIII. yüzyıl sonları) seramik ve cam buluntuları, aynı devirlere tarihlenen çeşitli Artuklu, Selçuklu, Eyyubi ve erken İslam devri paraları, eserlerin daha kesin sınırlar içinde tarihlenmesine yardım etmektedir[323].

Samsat höyüğünde ve aşağı şehirde iki kat halinde incelenen Ortaçağlar, X-XII. yüzyıl İslam sanatı için değerli malzeme sağlaması açısından önemlidir. Son olarak XIII. yüzyılda tadil edilerek kullanılan saray, ona bağlı hamam, surlar ve çok miktarda özel evler incelenmiştir. Mimariye bağlı olarak ele geçen çoğu Selçuklu ve Eyyubi sikkeleri, pişmiş toprak ve camdan yapılmış eşya, demir ve tunç silahlar ve günlük eşyalar, zengin bir koleksiyon oluşturmaktadır[324]. 1983 yaz dönemi kazısında bulunan Samsat Definesinde, altın, gümüş bilezik ve küpelerle birlikte Emevi, Abbasi, Samani, Hamdani ve Büveyhi Devletlerine ait çok sayıda sikke ele geçmiştir[325].

Zengin bir cam eser topluluğuna, aşağı şehirde II. kata ait bir kuyuya atılmış olan kadehler, bardaklar ve kaseler şeklinde rastlanır[326]. Höyükte bulunan saray ve çevresinin kazısında I. İslam katında (buluntu yeri; M/14 karesi) ise bir cam bilezik buluntular arasında yer alır[327].

Samsat kazılarında irili ufaklı parçalar halinde renksiz, açık mavi ve yeşil renkli cam eşya bulunmuştur. Bunların arasında çeşitli cam bilezikler, esans şişelerine benzer ufak şişeler ve renksiz, mavi, yeşil, çeşitli büyük şişeler, çanak, kase parçaları ve mineli ve yaldızlı lüks ince cam bardak parçaları görülmektedir. Özellikle alta doğru daralan,

---

[322] Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 71-72; Tahsin Saatçi, "Samsat'ta Türk İslam Sikkeleri", *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986*, Cilt: III, Ankara 1991, s. 941-942.

[323] Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 73.

[324] Nimet Özgüç, "Sümeysat Definesi", *Belleten*, XLIX(195), Ankara 1985, s. 445.

[325] Tahsin Saatçi, "Sümeysat Definesi Sikkeleri", *Belleten*, XLIX(195), Ankara 1985, s. 451.

[326] Nimet Özgüç, "1985 Yılında Yapılmış Olan Samsat Kazılarının Sonuçları", *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 26-30 Mayıs 1986*, Ankara 1986, s. 298.

[327] Nimet Özgüç, "Samsat 1984 Kazıları", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 20-24 Mayıs 1985*, Ankara 1985, s. 225.

ağzı daha geniş bardakların yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Kadehlerin bazılarında ince altın yaldız bordürler içinde mavi, beyaz, kırmızı renklerle çok zarif işlenen mineler dikkat çeker. Bu tipin süslemesiz ve renksiz veya üstü kabaralarla doldurulmuş bir bordürle süslü örnekleri de görülmektedir. Suriye'den gelen kervan yolları üzerinde bulunan ve seramiklerinde de Suriye etkisi gösteren Samsat'ta, devrin lüks ithal camlarıyla karşılaşılmaktadır. Bu tip ağzı geniş kadehler, Abbasi devrinden başlayarak bütün erken İslam sanatında yaygınlık gösterir[328]. Samsat'ta bulunan cam eserler günümüzde Adıyaman Müzesi, Gaziantep Müzesi ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunmaktadır.

Tez çalışmamızda Adıyaman Müzesi'nde bulunan, Samsat kazısından çıkarılmış İslami döneme tarihlendirilen 16 adet cam eşya bulunmaktadır. XI.-X. yüzyıla ve XII.-XIII yüzyıla tarihlendirilen bu eserler Abbasi ve Eyyubi-Memluk camcılığına ait özellikler göstermektedir. Samsat'ta 1964-1967 yılları arasında yapılan kazıda Theresa Goel tarafından 'Cam Odası' şeklinde adlandırılan ve cam satılan bir dükkan olduğu düşünülen yerden çıkarılmış camları inceleyen S. Redford, bunları XIII. yüzyıl Eyyubi dönemine tarihlendirmiştir. Redford günlük kullanım için yapılmış basit özellikli kapların yerel üretim ve mineli-yaldızlı gibi lüks tüketim eşyalarının Suriye'den ithal edilmiş olabileceği üzerinde durmuştur[329].

Samsat'tan çıkarılan özellikle mineli ve yaldızlı bardakları inceleyen G. Öney de XII.-XIII yüzyıl mineli ve yaldızlı cam yapım merkezinin Suriye'de Halep ve Şam olduğunu vurgulayarak, kazıdan çıkan malzemenin Suriye'de üretilmiş olma ihtimali kadar Anadolu'da üretilmiş olma ihtimalini de ileri sürmektedir[330]. Samsat'ta II. katta çıkarılan cam hamuru parçaları Ortaçağ'da Samsat'ta cam atölyelerinin varlığını[331]

---

[328] Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, s. 170; Öney, "1978-79 Yılı Samsat Kazısı 12.13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları", s. 716; Öney, "Thoughts on Glass Beaker Fragments Found During the Samsat (Samosata) Excavations in Adıyaman", s. 461-466.

[329] Redford, "Ayyubid Glass from Samsat, Turkey", s. 81-91.

[330] Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.

[331] Nursel Duruel, *Cumhuriyet'in Çocukları Arkeolojinin Büyükleri Nimet Özgüç-Tahsin Özgüç*, Ankara 2011, s. 120.

kanıtlar nitelikte olup kazı hakkındaki yayınlarda, üretimin İslami dönemde devam edip etmediğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir[332].

2.2. ANTAKYA KAZILARINDA ÇIKARILAN CAM BULUNTULAR

Antakya, Akdeniz Bölgesi'nde Hatay ilinin merkezi olup Asi nehri kıyısındadır[333]. Asi nehrinin aşağısındaki ovanın kenarında, Habîbünneccâr Dağı'nın eteklerinde, Fırat havzasından Akdeniz'e, Akdeniz ve Suriye'den Anadolu'ya giden yolların kavşak noktasında kurulmuş bir şehirdir[334]. Amik ovasının doğusunda Antakya-Halep yolu üzerinde yer alan Tell-Açana höyüğünden elde edilen arkeolojik veriler Antakya'nın M.Ö. 5000-4000 yıllarından itibaren yerleşim alanı olduğunu göstermektedir[335].

Büyük İskender'in kumandanlarından Seleukos tarafından, M.Ö. 301 tarihinde Asi nehri üzerinde babası adına Antiochia ve kendi adına Samandağı'nda Selucia Pieria kurulmuştur. Müslüman ordularının 638 yılında şehri almasına kadar Antakya Roma hakimiyeti altında kalmış olup bu dönem içerisinde Sasanilerin kuşatmaları ve depremler geçirmiştir. 969 yılında Bizans İmparatorluğunun egemenliği altına giren şehir 1084'te Müslüman orduları tarafından fethedilmiş ve 1086 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından alınmıştır. Selçuklu egemenliğinin 1098 yılında Haçlılar tarafından sona erdirilmesi ile 1268 yılına kadar Memlukluların şehri ele geçirmesine kadar süren zamanda burada Haçlılar hüküm sürmüştür. Antakya, 1515 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, Antakya şehrinin merkez olduğu Hatay 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti ili haline getirilmiştir[336].

Hatay Müzesi'nde yer alan ve kataloğumuzda bulunan cam eserlerden 7 adedi kazı sonrası müzeye kazandırılmış eserlerdir. Müze envanter defterinde 'müzeye

---

[332] Samsat'ta bulunan İslami dönem cam eserlerin daha doğru ve tam bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için diğer müzelerde bulunan camlara da ulaşılarak incelenmesi ve yayınlanması düşüncesi içerisindeyiz.

[333] Halil Sahillioğlu, "Antakya" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 228.

[334] Rifat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fizikî ve Demografik Yapısı 1705-1860", *Belleten*, Ankara 1994, LVIII, 119.

[335] Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2006, s. 8.

[336] Sahillioğlu, "Antakya" mad., s. 228; Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fizikî ve Demografik Yapısı 1705-1860", s. 119; Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, s. 8.

nereden' veya 'müzeye nasıl geldiği' kısımlarında, 4 adet minyatür prizmal gövdeli şişeye (Kat.No.23-26) ait bilgide British Museum, 2 adet azıdişi formlu şişe (Kat.No.40-41) ve 1 adet minyatür vazoya (Kat.No.50) ait bilgilerde ise Princeton Üniversitesi yazılıdır. 1932-1937 tarihleri arasında Hatay'da, Antakya Asi nehri civarında Dafne (Harbiye), Yakto (Gümüşgöze Mahallesi) ve Kaoussie Kilisesi'nde Princeton Üniversitesi'nden Charles Rufus Morey başkalığında yapılan kazılar Musees Nationaux de France, the Baltimore Museum of Art, the Worcester Art Museum ve Princeton University sponsorluğunda gerçekleştirilmiştir[337]. Bu kazılarda bulunan İslami döneme ait cam eserlerle ilgili çalışma yapılmamıştır.

Seleukeia Pieria antik kentinde yer alan Al Mina, liman kenti olarak M.Ö. 750 yıllarında kurulmuştur. Günümüzde Liman Mahallesi sınırları içerisinde olan Al Mina Asi Deltası'ndadır[338]. Arapçada 'liman' anlamına gelen Al Mina ismini, burada 1936-1937 yıllarında British Museum tarafından arkeolojik kazıları yapması için görevlendirilen Arkeolog Sir Leonard Woolley vermiştir. Al Mina kazısı hakkında ve kazıda çıkarılmış olan toprak kaplar, sikkeler, bronz ve kemikten mamul oyma eserler ve camlar hakkında yapılan farklı çalışmalar bulunmaktadır[339].

Al Mina'da bulunan ve Victoria and Albert Museum'a gönderilen cam kaplar üzerine araştırma yapan A. Lane camların büyük çoğunluğunun kırık olarak ele geçtiğini ifade etmektedir. V. yüzyıl dolaylarına tarihlendirilen Roma dönemi cam eserlerin yanında İslami döneme verilen cam eserler Suriye camcılığının örneklerini yansıtmaktadır. İslami dönemden kalan cam kaplar arasında kesme tekniğinde süslenmiş cama fazla rastlanmamıştır. XII.-XIII. yüzyıldan kalan, altın sandviç tekniğinde ve mineleme ve yaldızlama ile süslenmiş eserler ise nadir olarak

---

[337] William Alexander Campbell, "Excavations at Antioch-on-the-Orontes", *AJA*, Vol: 38, No.2, 1934, s. 201-206; William A. Campbell, "The Fourth and Fifth Seasons of Excavation at Antioch-on-the-Orontes: 1935-1936", *AJA*, Vol: 42, No.2, 1938, s. 205-217; Charles R. Morey, "The Excavation of Antioch-on-the-Orontes", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol: 76, No.5, 1936, s. 637-651; Charles R. Morey, "The Excavation of Antioch-on-the-Orontes", *Parnassus*, Vol: 7, No.4, 1935, s. 9-12; William A. Campbell, "The Sixth Season of Excavation at Antioch-on-the-Orontes: 1937", *AJA*, Vol: 44, No.4, 1940, s. 417-427.

[338] Hatice Pamir, "Doğu Akdenizde Bir Liman Kenti: Seleukeia Pieria", *Hatay'da On Sıcak Gün*, (Edit. Yaşar Ergün), Antakya 2006, s. 111.

[339] Sir Leonard Woolley, "Excavations near Antioch in 1936", *The Antiquaries Journal*, Vol: 17, Issue 01, 1937, s. 1-15; Martin Robertson, "The Excavations of Al Mina, Suedia. IV. The Early Greek Vases. A Postscript", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol: 66, 1946, s. 125; Leonard Woolley, "The Excavations at Al Mina, Sueidia II", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol: 58, Part 2, 1938, s. 133-170; Martin Robertson, "The Excavations at Al Mina, Sueidia IV. the Early Greek Vases", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol: 60 1940, s. 2-21; Arthur Lane, "Medieval Finds at Al Mina in North Syria", s.I9-78.

görülmüştür. Minyatür parfüm şişelerinin daha çok Mısır'dan içinde parfüm olduğu halde ihraç edildiği düşüncesi hakimdir. Tek renk ve sade kapların IX.-X. yüzyıl Suriye cam işçiliğinin üretimi olmasının mümkün olduğu vurgulanmıştır. Aynı tarihlere ait farklı şekillerdeki buluntuların dış yüzeylerinde çimdikleme ile oluşturulmuş süslemenin yerel ustalar tarafından yapıldıkları büyük bir ihtimal içerisinde değerlendirilmiştir[340].

[340] Lane, "Medieval Finds at Al Mina in North Syria", s. I9-78, Pl. XVI-XXVIII, Figs. I-I 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KATALOG

3.1. BARDAKLAR

Katalog No : 1
Eser Adı : Bardak
Fotoğraf No : 9
Çizim No. : 13
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_263
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1979
Ölçüler : Yük.: 12 cm, Ağız Çapı: 9,5 cm, Taban Çapı: 5,5 cm
Renk : Şeffaf renksiz
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme-Aplike-Yaldızlama
Tanım : Ağız kenarında ince şerit halinde altın yaldız, ters konik gövde, cam ipliğinin daire biçiminde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş sarma kaide, içe itilmiş taban. Ağız kenarının 4,5 cm altında, 3,6 cm genişliğinde, alttan ve üstten ince yatay lifle sınırlandırılmış kuşak ve kuşak yüzeyine aplike edilmiş cam kabaralar. Restore edilmiş, parçalar eksik, yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.
Tarih : XII.-XIII. yy[341], Eyyubi-Memluk Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 27/15; Riis, 1957, s.57, Fig.159,160.

[341] Öney, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", s. 67; Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.

Çizim 13. Bardak

Foto. 9. Bardak

Katalog No : 2

Eser Adı : Bardak

Fotoğraf No : 10

Çizim No. : 14-15

Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_543

Buluntu Yeri : Samsat

Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı

Müzeye Geliş Tarihi : 1981

Ölçüler : Yük.: 18,4 cm, Taban Çapı : 5 cm

Renk : Şeffaf renksiz

Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme-Aplike-Mineleme-Yaldızlama

Tanım : Ters konik gövde, cam ipliğinin daire biçiminde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş sarma kaide, içe itilmiş taban. Gövdede kırmızı renkli balık figürü ve ağız kenarının 4 cm altında, 2,3 cm genişliğinde, mavi zemin üzerine sarı renkli nesih kitabe. Kitabe, kırmızı zemin üzerine beyaz mineli noktalarla bezeli iki ince şeritle sınırlandırılmış altın yaldızlı bordürle çevrili. Bir sultanın unvanlarını içeren kitabede metni şu şekilde: (Mav) lana Al-Sultan Al-Melik Al-Alim Al-Adil[342]. Restore edilmiş, parçalar eksik, yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.

Tarih : XII.-XIII. yy [343], Eyyubi-Memluk Dönemi

Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.334, Cat.87; Lamm, II, 1929, Tafel 96/7, Tafel 138/7; Lane, 1938, Fig.13A; Oliver Jr., 1980, s.152, Cat. No.272; Riis-Poulsen, 1957, s.84-85, Fig.252 A-D.

[342] Özgüç, *Samsat*, s. 20.

[343] Öney, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", s. 67; Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.

Çizim 14. Bardak (Restitüsyon)

Çizim 15. Bardak

Foto. 10. Bardak

Katalog No : 3

Eser Adı : Bardak

Fotoğraf No : 11

Çizim No. : 16

Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_543[344]

Buluntu Yeri : Samsat

Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı

Müzeye Geliş Tarihi : 1981

Ölçüler : Yük.: 6 cm

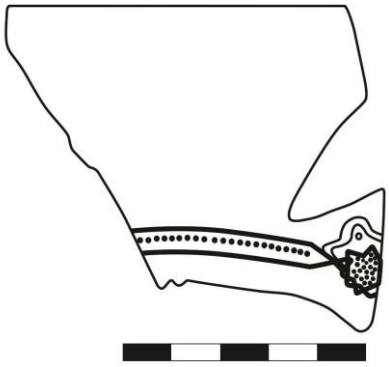
Renk : Şeffaf renksiz

Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme- Mineleme-Yaldızlama

Tanım : Ağız ve gövdeden kalan parçadan anlaşıldığı kadarıyla ters konik gövde. Mevcut parçanın üzerinde, kırmızı renkle konturlanmış altın yaldızlı şeritler, ortada mavi noktalarla bezenmiş şeritleri sınırlandırmakta. Altın yaldızlı şeritler birleşerek sekiz kollu yıldızlar oluşturmakta, yıldızın ortasında mavi benekler tekrarlanmakta. Yüzeyde krem rengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.

Tarih : XII.-XIII. yy[345], Eyyubi-Memluk Dönemi

Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 94/24, Tafel 96/9.

Çizim 16. Bardak Parçası

Foto. 11. Bardak Parçası

[344] Samsat Kazısından çıkan ve 543 Müze envanter numaralı kırık kadehin parçası olarak düşünüldüğü için bu parçaya ayrı bir envanter numarası verilmemiştir.

[345] Öney, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", s. 67; Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.

Katalog No : 4

Eser Adı : Bardak

Fotoğraf No : 12

Çizim No. : 17

Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_543[346]

Buluntu Yeri : Samsat

Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı

Müzeye Geliş Tarihi : 1981

Ölçüler : Yük.: 3,5 cm

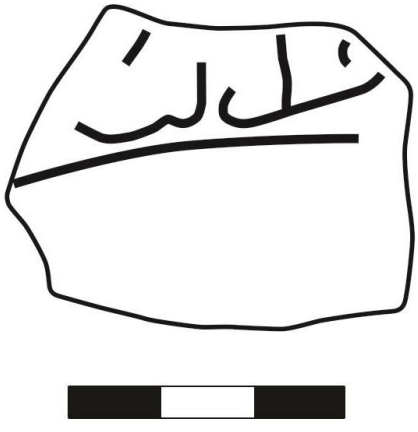
Renk : Şeffaf renksiz

Teknik : Serbest üfleme-Mineleme-Yaldızlama

Tanım : Gövdeden kalan bir parçadan anlaşıldığı kadarıyla alttan bordürle sınırlandırılmış, sarı renginde nesih yazılı kitabe. Bordür, ortada beyaz mineli bir şeridi alttan ve üstten çevreleyen altın yaldızlı şeritlerden oluşturulmuş. Yüzeyde kahverengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.

Tarih : XII.-XIII. yy[347], Eyyubi-Memluk Dönemi

Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 93/23.

Çizim 17. Bardak Parçası

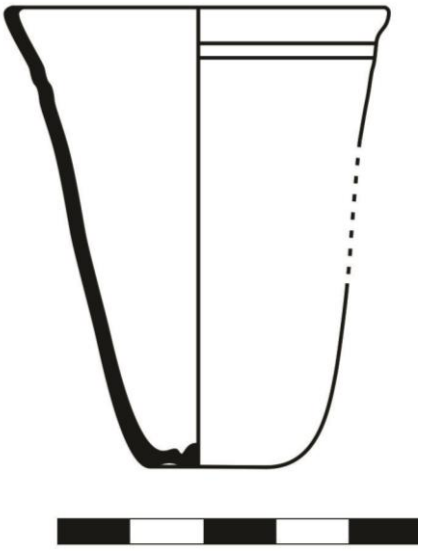

Foto. 12. Bardak Parçası

[346] Samsat Kazısından çıkan ve 543 Müze envanter numaralı kırık kadehin parçası olarak düşünüldüğü için bu parçaya ayrı bir envanter numarası verilmemiştir.

[347] Öney, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", s. 67; Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.

Katalog No **:** 5
Eser Adı : Bardak
Fotoğraf No : 13
Çizim No. : 18
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_2310
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1984
Ölçüler : Yük. : 6,1 cm, Ağız Çapı: 5 cm, Taban Çapı: 2,5 cm
Renk : Oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ağız kenarı yukarı ve dışa kıvrılarak gövdeye yapıştırılmış, ters konik gövde, düz taban, dipte noble izi. Restore edilmiş, parçalar eksik, yüzeyde yer yer kahverengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.167, Cat. No.222 (form olarak).

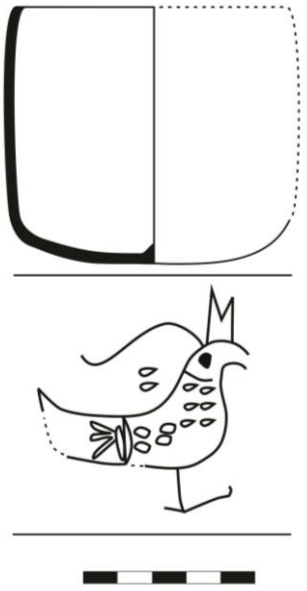

Çizim 18. Bardak

Foto. 13. Bardak

Katalog No : 6
Eser Adı : Bardak
Fotoğraf No : 14
Çizim No. : 19
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3066
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 02.09.1985
Ölçüler : Yük.: 7,5 cm, Taban Çap: 8,7 cm
Renk : Açık sarı
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme-Kesme
Tanım : Ağız kenarı çarkla parlatılmış, silindirik gövde, gövdenin yarısı kırık, aletle bastırılarak içe çökertilmiş taban. Gövdede kesmeyle oluşturulmuş horoz figürü. Restore edilmiş, parçalar eksik, yer yer irizeli ve mat bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.115, Cat.2.12a-b; Kröger, 1995, s.57, Cat. No.38 (form benzerliği), s151, Cat. No. 202 (form ve kesme tekniğinde figüratif bezeme benzerliği)

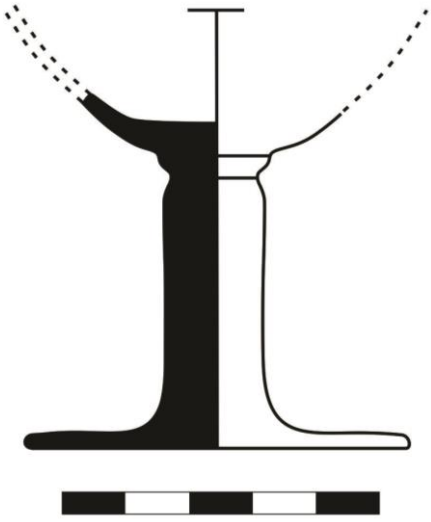
Çizim 19. Bardak-Figüratif Süslemesi

Foto. 14. Bardak

3.2. KADEHLER

Katalog No : 7
Eser Adı : Kadeh
Fotoğraf No : 15
Çizim No. : 20
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3067
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1985
Ölçüler : Taban Çapı: 6,2 cm
Renk : Gövdede sarımsı yeşil-Sap ve kaidede oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Gövde, saptan itibaren kırık ve gövdenin yarısı mevcut. Ters konik gövde, sap, yayvan kaide. Sap ve kaide sonradan eklenmiş, sapla gövde arasına cam ipliği sarılmış. Yüzeyde yer yer kahverengi ve krem rengi aşınma tabakası ve irizeli yüzey.
Tarih : XII.-XIII. yy, , Eyyubi-Memluk dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 4/11.

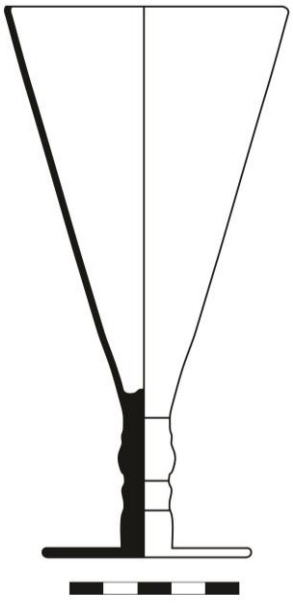

Çizim 20. Kadeh

Foto. 15. Kadeh

Katalog No : 8
Eser Adı : Kadeh
Fotoğraf No : 16
Çizim No. : 21
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3068
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1985
Ölçüler : Yük.: 16,6 cm, Ağız Çapı: 8,6 cm, Taban Çapı: 6 cm
Renk : Gövdede sarımsı yeşil-Sap ve kaidede oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ters konik gövde, üç boğumlu sap, yayvan kaide. Sap ve kaide sonradan eklenmiş. Gövde restore edilmiş, parçalar eksik. Yüzeyde büyük oranda pembe ve altın rengi aşınma tabakası ve irizasyon.
Tarih : XII.-XIII. yy, Eyyubi-Memluk dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.160, Cat.3.17; Lamm, II, 1929, Tafel 4/11.

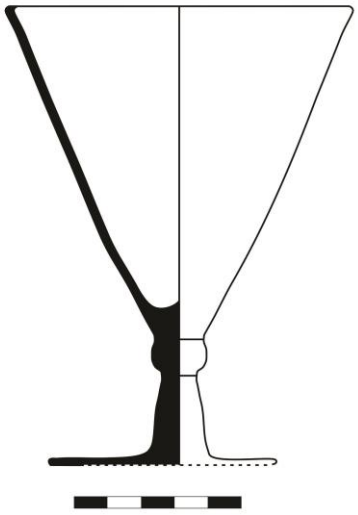

Çizim 21. Kadeh

Foto. 16. Kadeh

Katalog No : 9
Eser Adı : Kadeh
Fotoğraf No : 17
Çizim No. : 22
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3069
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1985
Ölçüler : Yük.: 14,5 cm, Ağız Çapı:10,5 cm, Taban Çapı : 8 cm
Renk : Gövde sarımsı yeşil-Sap ve kaide oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ters konik gövde, tek boğumlu sap, yayvan kaide. Sap ve kaide sonradan eklenmiş. Gövde restore edilmiş, parçalar eksik. Kaide kırık. Yüzeyde büyük oranda kahverengi ve krem rengi aşınma tabakası ve irizasyon.
Tarih : XII.-XIII. yy, Eyyubi-Memluk dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.160, Cat.3.17; Lamm, II, 1929, Tafel 4/11.

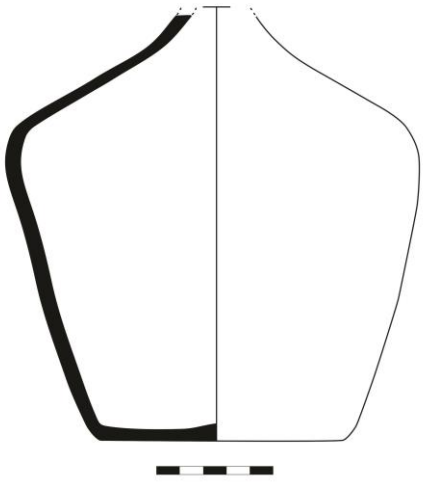
Çizim 22. Kadeh

Foto. 17. Kadeh

3.3. ŞİŞELER

Katalog No : 10
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli şişe
Fotoğraf No : 18
Çizim No. : 23
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_4140
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 26.08.1986
Ölçüler : Yük.: 18 cm, Taban Çapı: 11 cm
Renk : Oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Boyun kırık, geniş ve köşeli omuz, silindirik gövde, konkav dip. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası, irizasyon ve matlaşma. Restore edilmiş şişenin gövdesinde parçalar eksik.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, s.82, Cat.No.109, s.127, Cat.No.172; Riis, 1957, s.40, Fig.76.

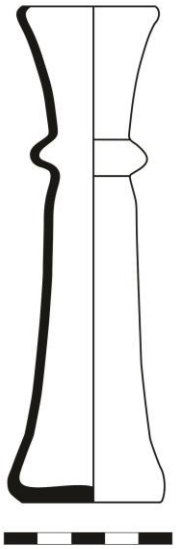

Çizim 23. Şişe

Foto. 18. Şişe

Katalog No : 11
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli şişe
Fotoğraf No : 19
Çizim No. : 24
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5555(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Remzi Kambur'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 08.10.2007
Ölçüler : Yük.: 16 cm, Ağız çapı: 4,4 cm, Taban Çapı: 5 cm
Renk : Oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boynun alt kısmında bilezik, konik gövde, konkav dip. Yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası, delikli ve irizeli bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.71, Cat.No.87 (ağız ve boyun benzerliği).

Çizim 24. Şişe

Foto. 19. Şişe

Katalog No : 12
Eser Adı : Piramidal gövdeli şişe
Fotoğraf No : 20
Çizim No. : 25
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2011/8928(A)
Buluntu Yeri : Nusaybin
Müzeye Geliş Şekli : Mor Yakup Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 2011
Ölçüler : Yük.: 10,4 cm
Renk : Açık grimsi yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ağız kırık, silindirik boyunda iki boğum, dibe doğru daralan ve kare kesitli ters piramidal gövde, kırık dip. Yüzeyde patlamış habbeler, küçük delikler ve yer yer irizasyon.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.155, Cat.3.7a, s.304, Cat.80a-b; Lamm, II, 1929, Tafel 3/43, Tafel 12/5.

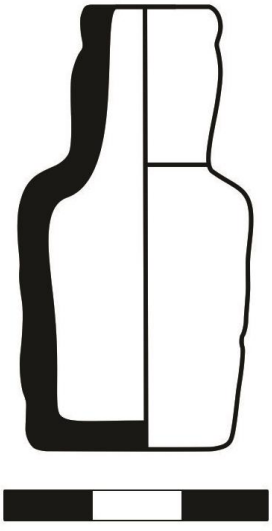
Çizim 25. Şişe

Foto. 20. Şişe

3.4. MİNYATÜR ŞİŞELER

Katalog No : 13
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 21
Çizim No. : 26
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_15719
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Ahmet Koçak'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 23.02.1977
Ölçüler : Yük.: 5 cm, Ağız Çapı: 1,6 cm, Taban Çapı: 2,5 cm, Gövde Gen.: 2,5 cm
Renk : Açık sarımsı yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ağız kenarında kapak izi, silindirik boyun, yatay omuz, silindirik gövde, düz taban. Yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası ve küçük deliklerle oyuklar.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/37; Carboni, 2001a, s.153, Cat.3.4b, s.101, Cat.28b.

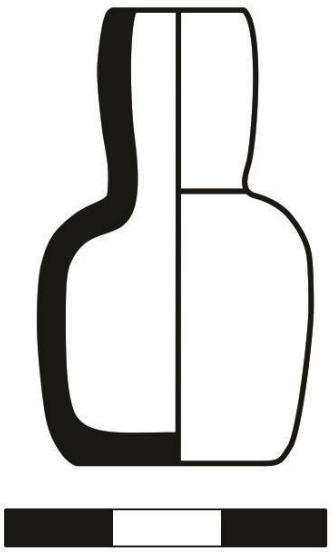

Çizim 26. Minyatür Şişe

Foto. 21. Minyatür Şişe

Katalog No : 14
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 22
Çizim No. :27
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_15996
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Mevlüt Aydoğdu'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.02.1980
Ölçüler :Yük.: 4,1 cm, Ağız Çapı: 1,6 cm, Taban Çapı : 2,2 cm, Gövde Gen.: 2,5 cm
Renk : Çok açık sarımsı yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, boyun dibinde boğum, küresel gövde, konkav dip. Yüzeyde patlamış habbeler. Dökülen mine gibi aşınma tabakası altında oldukça delikli ve irizeli bir yüzey, derin yollar.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 2/7; Carboni, 2001a, s.255, Cat.3.4b; Kröger, 1995, s.68, Cat. No.78.

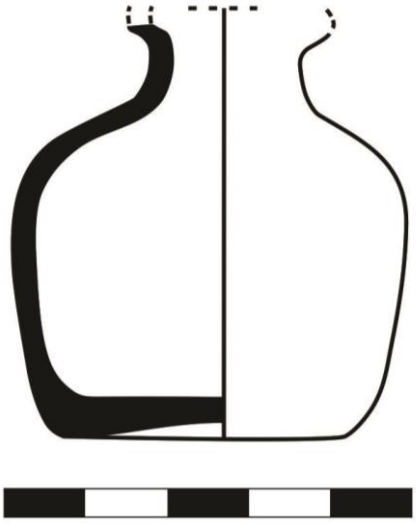

Çizim 27. Minyatür Şişe

Foto. 22. Minyatür Şişe

Katalog No : 15
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 23
Çizim No. : 28
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_16913
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Reşit Çelik'ten satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 19.10.1987
Ölçüler : Yük.: 5 cm, Taban Çapı: 3,7 cm
Renk : Açık yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Gövdeye doğru daralan boyun kırık, küresel gövde, konkav dip. Camda küçük habbeler, yüzeyde büyük oranda krem rengi aşınma tabakası ve ince yollar, irizeli bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.66, 70, Cat. No.70, 86 (boyun ve gövde benzerliği).

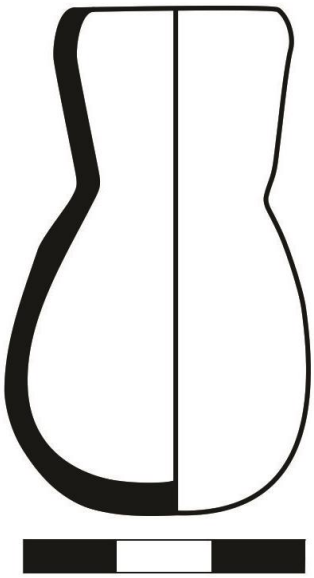

Çizim 28. Minyatür Şişe

Foto. 23. Minyatür Şişe

Katalog No : 16
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 24
Çizim No. : 29
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5706(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Metin Ezilmez'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 26.12.1984
Ölçüler : Yük.: 5,6 cm, Ağız Çapı: 2,3 cm
Renk : Soluk yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ağız kırık, gövdeye doğru daralan boyun, boyun dibinde boğum, armudi gövde, düz taban. Camda küçük habbeler, yüzeyde yer yer kahverengi aşınma tabakası, delikli ve irizeli bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 1/11; Kröger, 1995, s.65, Cat. No.66.

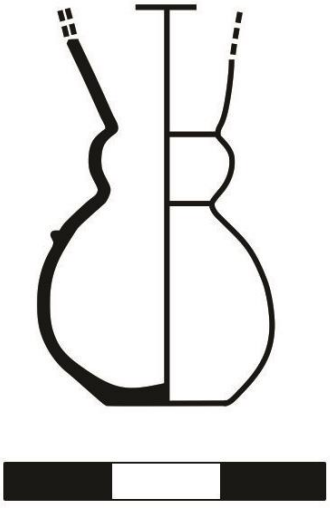

Çizim 29. Minyatür Şişe

Foto. 24. Minyatür Şişe

Katalog No : 17
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 25
Çizim No. : 30
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5716(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 3,7 cm
Renk : Soluk yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme-Çimdikleme
Tanım : Gövdeye doğru daralan boyun kırık, boynun alt kısmında halka şeklinde boğum, küresel asimetrik gövdede dikine dört kaburga, kaburgalar çimdiklenerek yapılmış. Düz dip. Yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası, delikli ve irizeli bir yüzey, gövdede küçük bir kırık.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.288, Cat.3.56a.

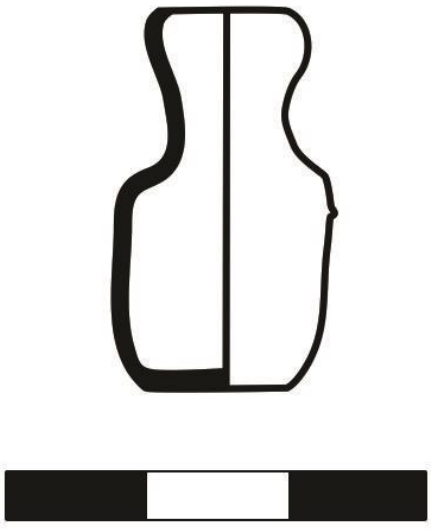

Çizim 30. Minyatür Şişe

Foto. 25. Minyatür Şişe

Katalog No : 18
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 26
Çizim No. : 31
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5839(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 26.12.1984
Ölçüler : Yük.: 2,5 cm, Ağız Çapı: 1,1 cm, Taban Çapı: 0,9 cm
Renk : Soluk sarı
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : İşlenmemiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, silindirik gövde, düz taban. Yüzeyi kaplayan mine gibi aşınma tabakası ve yüzeyde irizasyon.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.70, Cat. No.85-86.

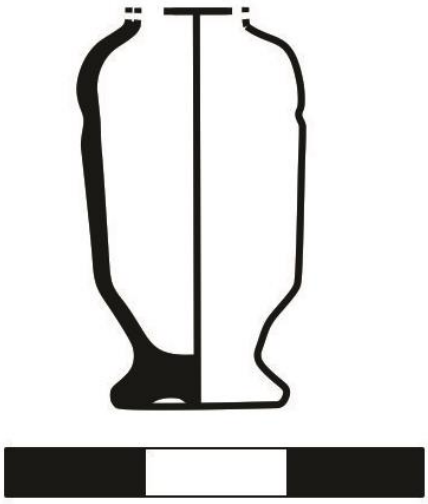

Çizim 31. Minyatür şişe

Foto. 26. Minyatür Şişe

Katalog No : 19
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 27
Çizim No. : 32
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5840(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 2,6 cm, Taban Çapı: 1 cm, Gövde Gen.: 1,3 cm
Renk : Soluk yeşil
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme-Kesme
Tanım : Boyun kırık, silindirik gövdenin üst kısmındaki yiv ve düz tabanlı dairesel kaide derin kesmeyle oluşturulmuş. Yüzeyde kahverengi aşınma tabakası ve irizasyon.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 60/3,5-62/16,17,20; Carboni, 2001a, s.128, Cat.2.30b,g.

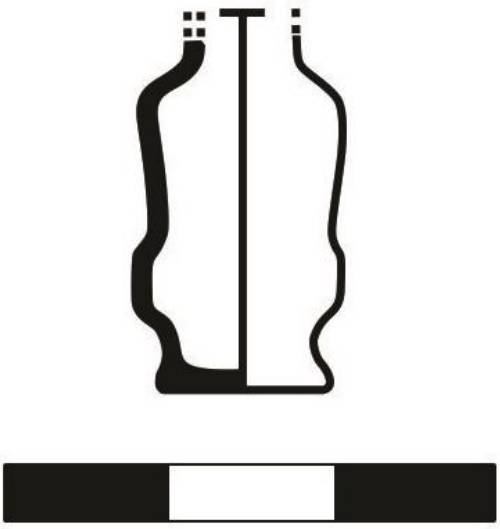

Çizim 32. Minyatür Şişe

Foto. 27. Minyatür Şişe

Katalog No : 20
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 28
Çizim No. : 33
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5841(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 2,1 cm, Taban Çapı: 1 cm
Renk : Soluk sarımsı
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme-Kesme
Tanım : Boyun kırık, silindirik gövde kesmeyle alt tarafa doğru daraltılmış ve alt kısımda dairesel bir çıkıntı oluşturulmuş. Gövdenin altında derin kesmeyle oluşturulmuş düz tabanlı kaide. Yüzeyde matlaşma, irizasyon ve küçük delikler.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 60/3,5-62/16,17,20; Carboni, 2001a, s.128, Cat.2.30b,g.

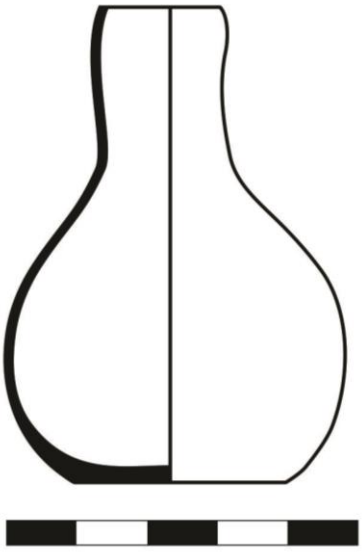

Çizim 33. Minyatür Şişe

Foto. 28. Minyatür Şişe

Katalog No : 21
Eser Adı : Yuvarlak gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 29
Çizim No. : 34
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/8285(A)
Buluntu Yeri : Nusaybin
Müzeye Geliş Şekli : Mor Yakup Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 6,2 cm, Ağız Çapı: 0,7 cm, Taban Çapı: 3 cm
Renk : Koyu oliv
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız, silindirik boyun, küresel gövde, düz taban. Yüzeyi kaplayan krem rengi aşınma tabakası ve irizasyon.
Tarih : VIII-IX. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.152, Cat.3.1a.

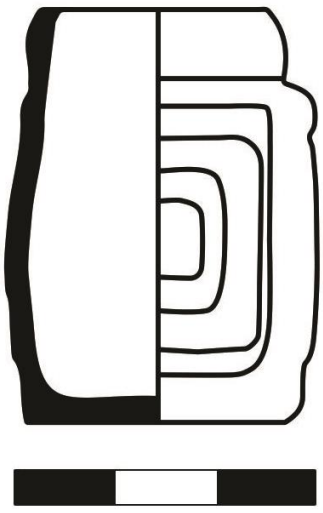

Çizim 34. Minyatür Şişe

Foto. 29. Minyatür Şişe

Katalog No : 22
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 30
Çizim No. : 35
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_1574
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1983
Ölçüler : Yük.: 4,1cm, Gövde Gen.: 2x3 cm
Renk : Açık sarı
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Boyun kırık, gövdenin üzerine cam ipliği sarılarak boyundan gövdeye geçiş sağlanmış. Prizmal gövde, dikdörtgen kesit, düz taban, dipte noble izi. Şişenin dört yüzünde iç içe sıralanmış dikdörtgen bezeme. Yüzeyde bej renkte aşınma tabakası, tabakanın döküldüğü yerlerde irizasyon ve küçük delikler.
Tarih : VIII.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Medusa Cam Müzesi Env. No.448/885[348]

Çizim 35. Minyatür Şişe

Foto. 30. Minyatür Şişe

[348] Medusa Cam Müzesi'nin eserlerini kitap halinde yayımlayacak olan ve yayımından önce bu eserin fotoğrafını ve bilgilerini paylaşan Dr. Constanze Höpken'e teşekkür ederim.

Katalog No : 23

Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe

Fotoğraf No : 31

Çizim No. : 36

Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_11090[349] (1)

Buluntu Yeri : Antakya çevresi

Müzeye Geliş Şekli : British Museum

Müzeye Geliş Tarihi : 1936

Ölçüler : Yük.: 5,5 cm, Taban Gen.: 1,8 cm

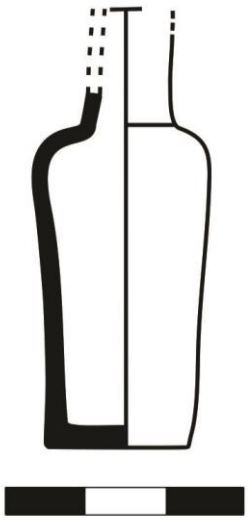
Renk : Açık grimsi yeşil

Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Silindirik boyun kırık, tabana doğru daralan prizmal gövdenin dört yüzünde hafif çökertme bezemesi, kare kesit, düz taban. Yüzeyde küçük delikler, irizasyon ve gövdede derin çatlaklar görülmekte.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Maraş Müzesi Env. No. 31.3.73[350]; Honey, 1946, s.41, Plate 13A-B; Lamm, II, 1929, Tafel 3/46; Pinder Wilson&Scanlon, 1987, s.62, No.5, Fig.5.

Çizim 36. Minyatür Şişe

Foto. 31. Minyatür Şişe

[349] Hatay Müzesinde bulunan 11090 Envanter numarasına sahip 20 eser bulunmaktadır ve bu cam eserler, 1936 yılında, British Museum tarafından Samandağı'nın El-Mina Mevkii'nde yapılan kazıdan getirilmiş olmalıdır. www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr, Erişim tarihi 10.12.2012.

[350] Maraş Müzesi'nde bulunan cam eserleri Doktora tezi olarak çalışan ve fotoğraflarını paylaşan Arş. Gör. Fevziye Eker Güneş'e teşekkür ederim.

Katalog No : 24

Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe

Fotoğraf No : 32

Çizim No. : 37

Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_11090 (2)

Buluntu Yeri : Antakya çevresi

Müzeye Geliş Şekli : British Museum

Müzeye Geliş Tarihi : 1936

Ölçüler : Yük.: 5,3 cm, Taban Gen.: 2 cm, Gövde Gen.: 2,2 cm

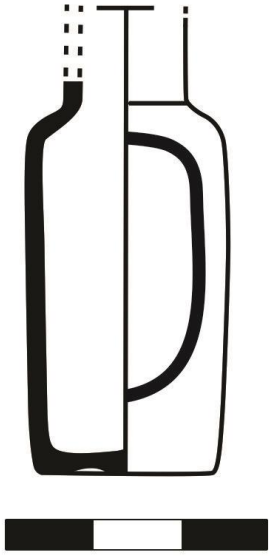
Renk : Sarımsı yeşil

Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Silindirik boyun kırık, prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Camda küçük habbeler. Yüzeyde küçük delikler ve yer yer irizasyon.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Honey, 1946 s.41, Plate 13A-B; Kröger, 1995, s.77, Cat. No.99; Carboni, 2001a, s.155, Cat.3.6a.

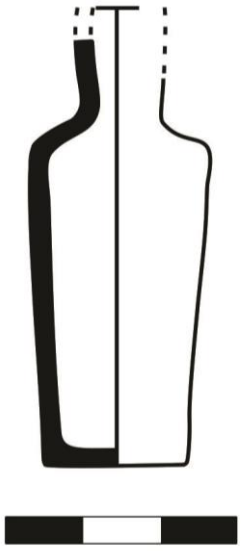

Çizim 37. Minyatür Şişe

Foto. 32. Minyatür Şişe

Katalog No : 25
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 33
Çizim No. : 38
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_11090 (3)
Buluntu Yeri : Antakya çevresi
Müzeye Geliş Şekli : British Museum
Müzeye Geliş Tarihi : 1936
Ölçüler : Yük.: 6 cm, Taban Gen.: 1,6 cm
Renk : Koyu yeşil
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Gövdeye doğru daralan boyun kırık, tabana doğru daralan prizmal gövdenin dört yüzünde hafif çökertme bezemesi, düz taban. Yüzeyde çok fazla irizasyon, matlaşma, küçük delikler ve oyuklar görülmekte.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Maraş Müzesi Env. No. 31.3.73; Honey, 1946, s.41, Plate 13A-B; Lamm, II, 1929, Tafel 3/46; Pinder Wilson&Scanlon, 1987, s.62, No.5, Fig.5.

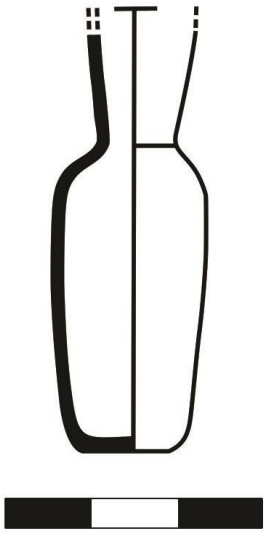

Çizim 38. Minyatür Şişe

Foto. 33. Minyatür Şişe

Katalog No : 26
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 34
Çizim No. : 39
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_11090 (4)
Buluntu Yeri : Antakya çevresi
Müzeye Geliş Şekli : British Museum
Müzeye Geliş Tarihi : 1936
Ölçüler : Yük.: 5 cm, Taban Gen.: 1,5 cm
Renk : Açık sarımsı
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı kırık, gövdeye doğru daralan boyun, tabana doğru daralan prizmal gövde. Düz taban. Gövdenin dört yüzünde hafif çökertme bezemesi. Boyuna ve dibe doğru gövdenin köşeleri yuvarlatılmış. Camda küçük habbeler. Yüzeyde irizasyon, matlaşma ve küçük delikler görülmekte.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.155, Cat.3.7b.

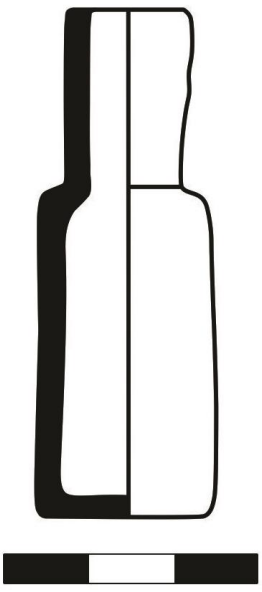

Çizim 39. Minyatür Şişe

Foto. 34. Minyatür Şişe

Katalog No : 27
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 35
Çizim No. : 40
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_15167
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Mehmet Özsay'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 20.05.1974
Ölçüler : Yük.: 6 cm, Ağız Çapı: 1,4 cm, Taban Gen. : 2 cm, Gövde Gen.: 2 cm
Renk : Koyu oliv
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası ve küçük deliklerle oyuklar.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a; Honey, 1946, s.41, Plate 13A; Maraş Müzesi Env. No. 15.20.86.

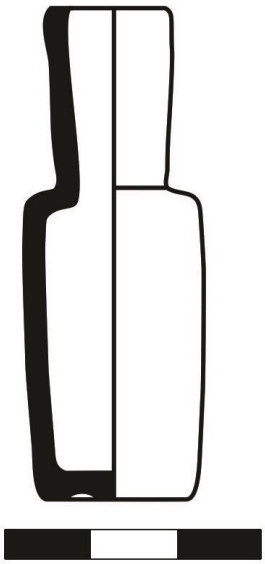

Çizim 40. Minyatür Şişe

Foto. 35. Minyatür Şişe

Katalog No : 28
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 36
Çizim No. : 41
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_16475
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Reyhanlı Mahkemesi'nden devir
Müzeye Geliş Tarihi : 26.12.1984
Ölçüler : Yük.: 5,5 cm, Ağız Çapı: 1,5 cm, Taban Gen.: 1,8 cm
Renk : Açık yeşilimsi sarı
Teknik : Kalıba Üfleme- Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, düz taban. Yüzeyde patlamış habbeler ve yer yer irizasyon, delikler ve derin yollar.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a; Maraş Müzesi Env. No. 15.20.86.

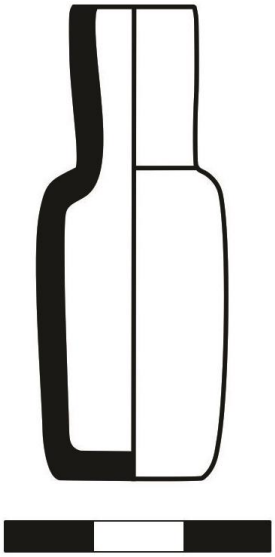

Çizim 41. Minyatür Şişe

Foto. 36. Minyatür Şişe

Katalog No : 29
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 37
Çizim No. : 42
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5507(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 5 cm, Ağız Çapı: 1,5 cm, Taban Gen.: 2 cm
Renk : Açık yeşilimsi sarı
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Yüzeyde küçük delikler, yer yer irizasyon ve matlaşma.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a; Maraş Müzesi Env. No. 15.20.86.

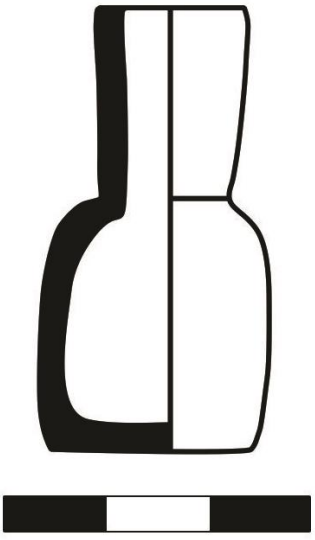

Çizim 42. Minyatür Şişe

Foto. 37. Minyatür Şişe

Katalog No : 30
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 38
Çizim No. : 43
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5508(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 4,8 cm, Ağız Çapı: 1,3 cm, Taban Gen.: 1,8x2,4 cm
Renk : Açık grimsi sarı
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, prizmal gövde, dikdörtgen kesit, gövdeye doğru daralan ve gövdeye göre uzun boyun, düz taban. Yüzeyde patlamış habbeler, yer yer irizasyon ve matlaşma, küçük delik ve oyuklar.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.77, Cat. No.98; Maraş Müzesi Env. No. 13.7.86.

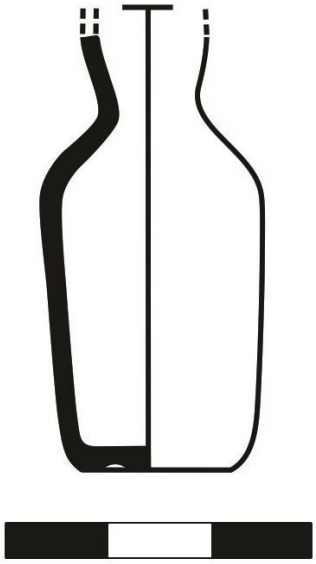

Çizim 43. Minyatür Şişe

Foto. 38. Minyatür Şişe

Katalog No : 31
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 39
Çizim No. : 44
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5568(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 4,6 cm, Taban Gen.: 1,7 cm
Renk : Açık sarımsı
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Gövdeye doğru daralan boyun kırık, tabana doğru daralan prizmal gövde, düz taban. Camda küçük habbeler. Yüzeyde yer yer irizasyon, matlaşma ve küçük delikler.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/46.

Çizim 44. Minyatür Şişe

Foto. 39. Minyatür Şişe

Katalog No : 32

Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe

Fotoğraf No : 40

Çizim No. : 45

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5571(A)

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler : Yük.:4,2 cm, Taban Gen.:1,8 cm, Gövde Gen.:1,8 cm

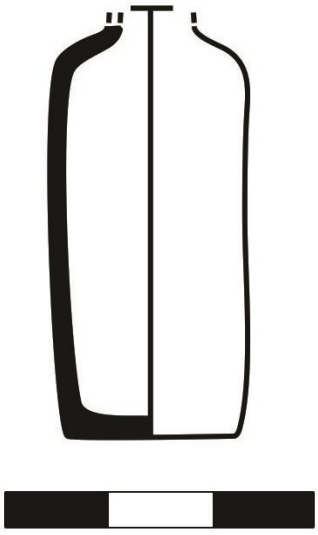
Renk : Açık sarımsı yeşil

Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Boyun kırık. Yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası, delik ve oyuklar.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a; Honey, 1946, s.41, Plate 13A.

Çizim 45. Minyatür Şişe

Foto. 40. Minyatür Şişe

Katalog No : 33
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 41
Çizim No. : 46
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5572(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Metin Ezilmez'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 14.05.2007
Ölçüler : Yük.: 5,6 cm, Ağız Çapı: 1,3 cm, Taban Gen.: 1,9 cm, Gövde Gen.: 2,1 cm
Renk : Koyu oliv
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde. Cam sıcakken aletle sıkıştırılarak gövdenin alt kısmına kaide görünümü verilmiş, hafif içe çökertilmiş taban. Yüzeyde yer yer irizasyon ve küçük delikler.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a; Honey, 1946, s.41, Plate 13A.

Çizim 46. Minyatür Şişe

Foto. 41. Minyatür Şişe

Katalog No : 34

Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe

Fotoğraf No : 42

Çizim No. : 47

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5574(A)

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler : Yük.: 4,1 cm, Taban Gen.: 2,3 cm

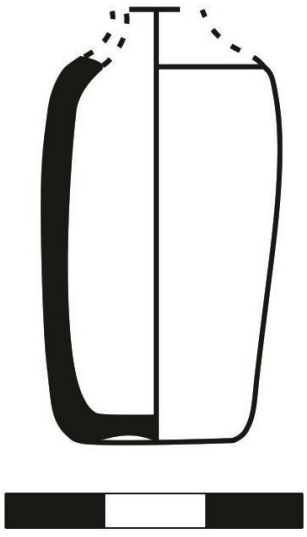
Renk : Sarı

Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Boyun kırık, tabana doğru daralan prizmal gövde, gövdenin köşeleri hafif yuvarlatılmış, düz dip. Yüzeyde delikler ve yer yer ince yollar.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/46.

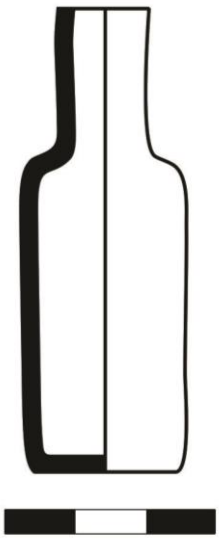

Çizim 47. Minyatür Şişe

Foto. 42. Minyatür Şişe

Katalog No : 35
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 43
Çizim No. : 48
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5709(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Velit Yurdakul'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 6,5 cm, Taban Gen.: 2,2 cm, Gövde Gen.: 2,2 cm
Renk : Kahverengi
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ağız kırık, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Tüm yüzeyi kaplayan kahverengi aşınma tabakası.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a; Honey, 1946, s.41, Plate 13A.

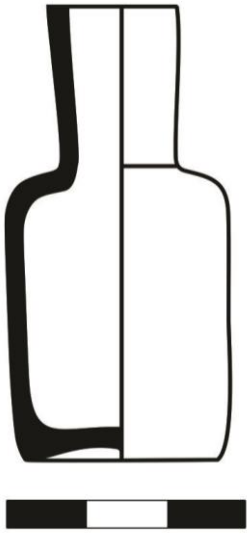

Çizim 48. Minyatür Şişe

Foto. 43. Minyatür Şişe

Katalog No : 36
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 44
Çizim No. : 49
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5710(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : M. Reşit Metehan'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 11.05.2000
Ölçüler : Yük.: 5,8 cm, Ağız Çapı: 1,6 cm, Taban Gen.: 2,1 cm
Renk : Soluk açık pembe
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı kırık, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Yüzeyde yer yer irizasyon, matlaşma ve küçük delikler.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a.

Çizim 49. Minyatür Şişe

Foto. 44. Minyatür Şişe

Katalog No : 37

Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe

Fotoğraf No : 45

Çizim No. : 50

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5711(A)

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Velit Yurdakul'dan satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler :Yük.: 6,1 cm, Ağız Çapı: 1,8 cm, Taban Gen.: 2 cm

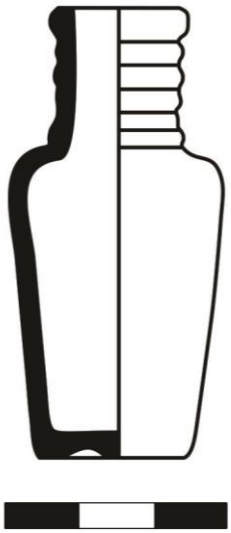
Renk : Açık sarımsı yeşil

Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Çarkta düzleştirilmiş ağız kenarı, silindirik boyunda aletle yapılmış 6 boğum, tabana doğru daralan prizmal gövde, kare kesit, düz taban. Yüzeyi kaplayan krem rengi aşınma tabakası, küçük delikler ve oyuklar görülmekte.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Maraş Müzesi Env. No. 22.1.82; Honey, 1946, s.41, Plate 13A-B; Lamm, II, 1929, Tafel 3/46; Pinder Wilson&Scanlon, 1987, s.62, No.5, Fig.5; Tekocak, 2013, s.132-133, Resim I, 9.

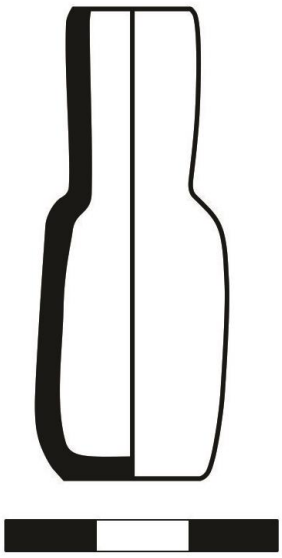

Çizim 50. Minyatür Şişe

Foto. 45. Minyatür Şişe

Katalog No : 38
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 46
Çizim No. : 51
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5712(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Mehmet Akpolat'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler :Yük.: 5,3 cm, Ağız Çapı: 1,4 cm, Taban Gen.: 1,6
Gövde Gen.: 2 cm
Renk : Açık sarımsı yeşil
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, kare kesit, boyuna ve dibe doğru gövdenin köşeleri yuvarlatılmış, düz taban. Yüzeyde büyük oranda küçük delikler ve oyuklar, yer yer irizasyon ve matlaşma.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 3/47-4/30; Carboni, 2001a, s.131, Cat.2.34a.

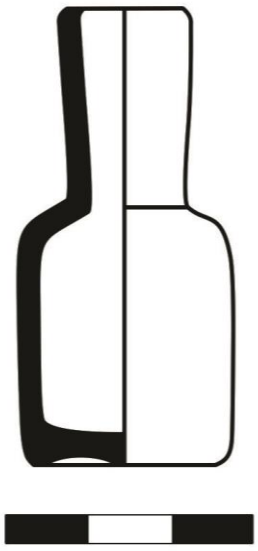

Çizim 51. Minyatür Şişe

Foto. 46. Minyatür Şişe

Katalog No : 39
Eser Adı : Prizmal gövdeli minyatür şişe
Fotoğraf No : 47
Çizim No. : 52
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5713(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.:5,6 cm, Ağız Çapı: 1,6 cm, Taban Gen.: 2,5x1,9 cm, Gövde Gen.: 2,5x1,9 cm
Renk : Sarımsı yeşil
Teknik : Kalıba üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, prizmal gövde, dikdörtgen kesit. Yüzeyde yer yer irizasyon ve matlaşma, küçük çatlaklar ve delikler.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.77, Cat. No.98; Maraş Müzesi Env. No. 13.7.86.

Çizim 52. Minyatür Şişe

Foto. 47. Minyatür Şişe

Katalog No : 40

Eser Adı : Azıdişi formlu şişe

Fotoğraf No : 48

Çizim No. : 53

Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_541

Buluntu Yeri : Antakya çevresi

Müzeye Geliş Şekli : Princeton Üniversitesi[351]

Müzeye Geliş Tarihi : 27.09.1934

Ölçüler : Yük.:10 cm, Ağız Çapı: 1,5 cm, Gövde Gen.:1,8 cm

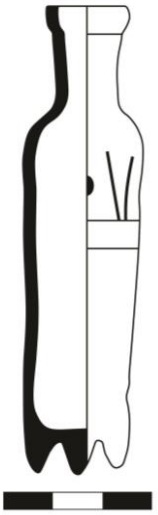
Renk : Koyu oliv

Teknik : Kalıba üfleme-Kesme

Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, ağız kenarının altında kesmeyle oluşturulmuş yiv, yuvarlak boyun, prizmal gövde, kare kesit, ayaklar sivri uçlu ve kısa. Kesmeyle oluşturulmuş, gövde köşelerinde ve boyunda damla motifleri, gövdeyi yatay kesen iki yiv ve bunun üzerinde 'V' şeklinde yivler görülmekte. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası, irizasyon ve matlaşma.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Lamm, II, 1929, Tafel 61/1; Carboni, 2001a, s.124, Cat.2.28n; Honey, 1946, s.41, Plate 13C.

Çizim 53. Azıdişi Formlu Şişe

Foto. 48. Azıdişi Formlu Şişe

[351] Cam eser, 1932-1939 yılları arasında, Princeton Üniversitesi tarafından Antakya çevresinde yapılan hafriyattan getirilmiş olmalıdır. www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr, Erişim tarihi 10.12.2012.

Katalog No : 41

Eser Adı : Azıdişi formlu şişe

Fotoğraf No : 49

Çizim No. : 54

Müzeve Env. No : Hatay Müzesi_542

Buluntu Yeri : Antakya çevresi

Müzeye Geliş Şekli : Princeton Üniversitesi[352]

Müzeye Geliş Tarihi : 27.09.1934

Ölçüler : Yük.: 4,5 cm, Gövde Gen. : 2 cm

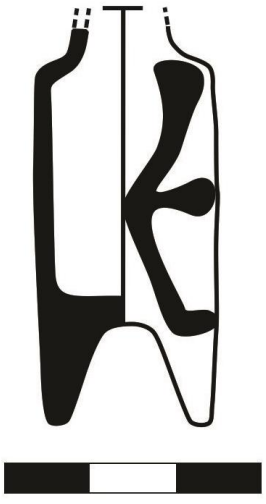
Renk : Açık mavimsi yeşil

Teknik : Kalıba üfleme-Kesme

Tanım : Boyun kırık, köşeli omuz, prizmal gövde, kare kesit, uzun ayaklar sivri uçlu. Gövdede derin kesmeyle oluşturulmuş simetrik üçgen şeklinde süslemeler ve köşelerde piramidal çıkıntılar görülmekte. Yüzeyde patlamış habbeler ve irizasyon.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.124, Cat.2.28d; Riis, 1957, s.53, fig.140; Lamm, II, 1929, Tafel 76/30; Whitehouse, 2001, s.153, Cat. No.67; Kröger, 1995, s.137, Cat. No.188; Doktor Gulamali Hatımi, 1969, Res.57.

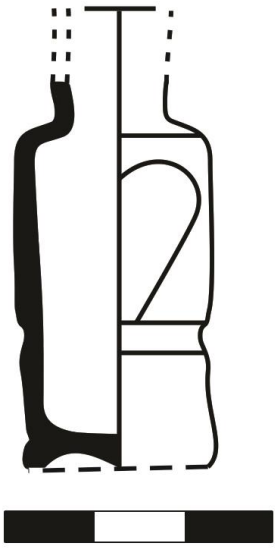
Çizim 54. Azıdişi Formlu Şişe

Foto. 49. Azıdişi Formlu Şişe

[352] Cam eser, 1932-1939 yılları arasında, Princeton Üniversitesi tarafından Antakya çevresinde yapılan hafriyattan getirilmiş olmalıdır. www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr, Erişim tarihi 10.12.2012.

Katalog No : 42
Eser Adı : Azıdişi formlu şişe
Fotoğraf No : 50
Çizim No. : 55
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5692(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : İzzettin Eriş'ten satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 14.06.1993
Ölçüler : Yük.: 5 cm, Gövde Gen.: 2 cm
Renk : Açık yeşilimsi sarı
Teknik : Kalıba üfleme-Kesme
Tanım : Gövdeye doğru daralan boyun kırık, köşeli omuz, prizmal gövde, kare kesit, ayaklar kırık. Gövdede derin kesmeyle oluşturulmuş yatay yiv ve bunun üzerinde 'V' şeklinde yivler görülmekte. Tüm yüzeyde kahverengi aşınma tabakası.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.124, Cat.2.28l; Lamm, II, 1929, Tafel 62/7; Kröger, 1995, s.137, Cat. No.187; Akat-Fıratlı-Kocabaş, 1984, Cat. No.334, Res.165a; Oliver Jr, 1980, s.148, Cat. No.260.

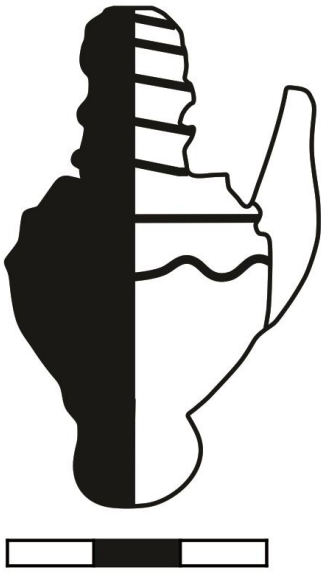

Çizim 55. Azıdişi Formlu Şişe

Foto. 50. Azıdişi Formlu Şişe

Katalog No : 43
Eser Adı : Düğme dipli minyatür şişe
Fotoğraf No : 51
Çizim No. : 56
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3580
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : M. Ertaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 23.01.1986
Ölçüler :Yük.: 5,7 cm, Taban Çapı: 1,3 cm
Renk : Gövdede oliv, cam ipliği bezemede kırmızı
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme-Cam ipliği
Tanım : Uzun silindirik boyun kırık, yumurta biçimi gövde. Kulp için gövdeye sıcak cam damlatılıp yukarı ve dışa çekilmiş, kulp kırık. Aletle şekillendirilmiş düğme dip. Kırmızı cam ipliği ile boyunda spiral ve omuzda sarmal dönüşler, gövdede iki sıra aşağı dönük fisto bezemeler. Yüzeyde yer yer matlaşma ve irizasyon.
Tarih : IX.-XI. yy[353], Abbasi Dönemi

Çizim 56. Düğme Dipli Minyatür Şişe

Foto. 51. Düğme Dipli Minyatür Şişe

[353] Eserin benzer örneğine rastlanılmamıştır. Ancak IX.-XI. yy arası İslami dönemde görülen küçük boyutlu koku şişelerine benzediği için eseri IX.-XI. yy. İslami döneme tarihlendirmeyi öneriyoruz.

Katalog No : 44

Eser Adı : Düğme dipli minyatür şişe

Fotoğraf No : 52

Çizim No. : 57

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5715(A)

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler :Yük.: 4,3 cm, Ağız Çapı: 1,4 cm

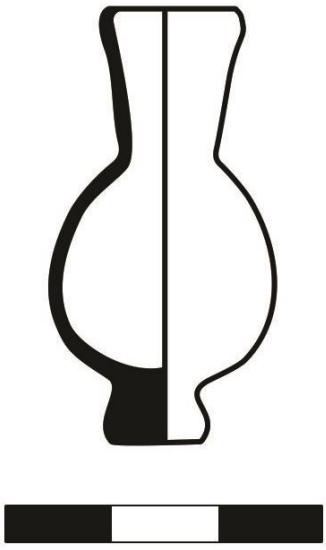
Renk : Soluk pembe

Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, gövdeye doğru daralan boyun, iki yüzden bastırılmış yassı gövde, aletle şekillendirilmiş düğme dip. Yüzeyde küçük delikler, yer yer irizasyon ve matlaşma.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.79, Cat. No.104; Lamm, II, 1929, Tafel 3/49.

Çizim 57. Düğme Dipli Minyatür Şişe

Foto. 52. Düğme Dipli Minyatür Şişe

Katalog No : 45

Eser Adı : Düğme dipli minyatür şişe

Fotoğraf No : 53

Çizim No. : 58

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5838(A)

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler : Yük.: 6,8 cm, Ağız çapı: 1,4 cm

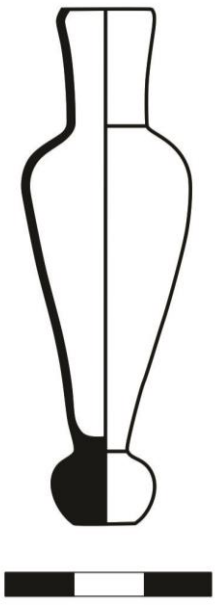
Renk : Açık grimsi sarı

Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı kırık, gövdeye doğru daralan boyun, dibe doğru daralan yuvarlak gövdeli, aletle şekillendirilmiş düğme dip. Yüzeyde büyük oranda krem rengi aşınma tabakası, delik ve irizasyon.

Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.79, Cat. No.104; Lamm, II, 1929, Tafel 4/32; Carboni, 2001a, s.188, Cat.3.22b.

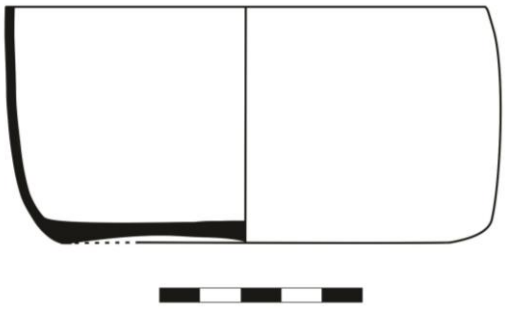
Çizim 58. Düğme Dipli Minyatür Şişe

Foto. 53. Düğme Dipli Minyatür Şişe

3.5. KASELER

Katalog No : 46
Eser Adı : Kase
Fotoğraf No : 54
Çizim No. : 59
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3065
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 02.09.1985
Ölçüler :Yük.:5,4 cm, Ağız Çap:12,4 cm
Renk : Açık yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Halka ağız kenarı ateşle şekillendirilmiş, basık silindirik gövde, aletle bastırılarak içe çökertilmiş taban. Restore edilmiş, bazı parçalar eksik. Yüzeyi kaplayan kahverengi ve gümüş rengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.43, Cat. No.5; Carboni, 2001a, s.156, Cat.3.9a; Haynes, 1959, Fig.9(c).

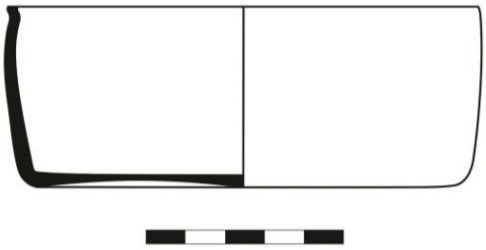

Çizim 59. Kase

Foto. 54. Kase

Katalog No : 47
Eser Adı : Kase
Fotoğraf No : 55
Çizim No. : 60
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_8654
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Fatma Kanbur'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 4,3 cm, Ağız Çap: 12 cm
Renk : Açık grimsi yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Halka ağız kenarı ateşle şekillendirilmiş, basık silindirik gövde, aletle bastırılarak içe çökertilmiş taban. Yüzeyi kaplayan kahverengi ve gümüş rengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakasının altında irizeli ve mat bir yüzey.
Tarih : IX.-X. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.43, Cat. No.5; Carboni, 2001a, s.156, Cat.3.9a; Haynes, 1959, Fig.9(c).

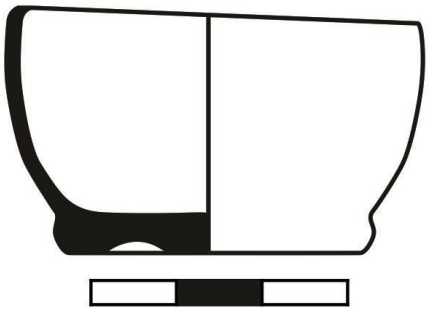
Çizim 60. Kase

Foto. 55. Kase

3.6. MİNYATÜR KAPLAR

Katalog No : 48
Eser Adı : Minyatür kase
Fotoğraf No : 56
Çizim No. : 61
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_3138
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Abdulkadir Kıyıcı'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 06.05.1985
Ölçüler : Yük.: 3 cm, Ağız Çapı: 4,6 cm, Taban Çapı: 3,9 cm
Renk : Koyu mavi
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Halka ağız, ağız kenarı ateşle şekillendirilmiş, dibe doğru daralan konveks yan, aletle şekillendirilmiş taban, dipte noble izi. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası, irizasyon ve küçük yollar.
Tarih : IX.-X yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.53, Cat. No.33.

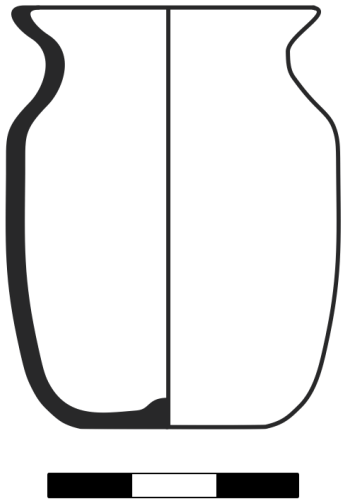

Çizim 61. Minyatür Kase

Foto. 56. Minyatür Kase

Katalog No : 49
Eser Adı : Minyatür vazo
Fotoğraf No : 57
Çizim No. : 62
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_2165
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1984
Ölçüler :Yük.: 5 cm, Ağız Çapı: 3,1 cm, Taban Çapı : 2,8 cm
Renk : Kahverengimsi sarı
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Hafif huni ağız kenarı ateşle şekillendirilmiş ve kırık, dibe doğru daralan silindirik gövde, çok hafif konkav dip. Restore edilmiş, camın dış ve iç yüzeyinde büyük oranda krem rengi aşınma tabakası ve irizasyon.
Tarih : XII.-XIII. yy, Eyyubi-Memluk Dönemi (muhtemelen)
Benzer Örnekler : Whitcomb, 1983, s.104, fig.4g (form benzerliği)

Çizim 62. Minyatür Vazo

Foto. 57. Minyatür Vazo

Katalog No : 50

Eser Adı : Minyatür vazo

Fotoğraf No : 58

Çizim No. : 63

Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_543

Buluntu Yeri : Antakya çevresi

Müzeye Geliş Şekli : Princeton Üniversitesi[354]

Müzeye Geliş Tarihi : 20.10.1934

Ölçüler : Yük.: 2 cm, Ağız Çapı: 0,9 cm, Taban Çapı : 1,2 cm

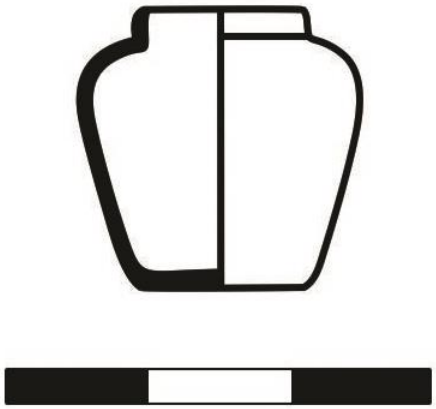
Renk : Sarımsı yeşil

Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme

Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, düz ve kısa boyun, yatay omuz, soğan gövde, düz taban. Yüzeyde yer yer irizasyon ve küçük delikler.

Tarih : IX.-XI. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.136, Cat.2.41.

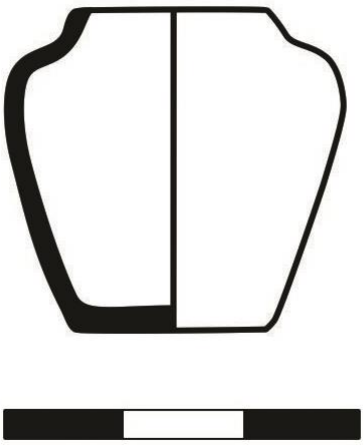
Çizim 63. Minyatür Vazo

Foto. 58. Minyatür Vazo

[354] Cam eser, 1932-1939 yılları arasında, Princeton Üniversitesi tarafından Antakya çevresinde yapılan hafriyattan getirilmiş olmalıdır. www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr, Erişim tarihi 10.12.2012.

Katalog No : 51
Eser Adı : Minyatür vazo
Fotoğraf No : 59
Çizim No. : 64
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5714(A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Velit Yurdakul'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 2,8 cm, Ağız Çapı: 1,8 cm, Taban Çapı: 1,7 cm
Renk : Açık yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Ateşle şekillendirilmiş ağız kenarı, düz ve kısa boyun, yatay omuz, soğan gövde, düz taban. Gövdede, boyundan tabana kadar kesmeyle oluşturulmuş dikey yivler. Yüzeyde büyük oranda kahverengi aşınma tabakası ve irizasyon.
Tarih : IX.-XI. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.136, Cat.2.41.

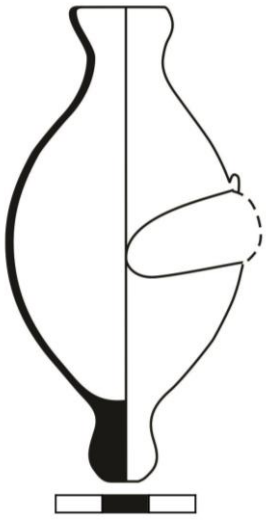
Çizim 64. Minyatür Vazo

Foto. 59. Minyatür Vazo

3.7. KANDİLLER

Katalog No : 52
Eser Adı : Kandil
Fotoğraf No : 60
Çizim No. : 65
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_546
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 20.10.1981
Ölçüler : Yük.: 8,8 cm, Gövde Gen.: 4,5 cm, Taban Çapı: 1,4 cm
Renk : Açık yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Aletle şekillendirme
Tanım : Dışa çekik ağız kenarı, gövdeye doru daralan boyun, yumurta şeklinde gövde, gövdenin ortasında karşı yüzeye kadar uzanan dört köşeli çubuk deliği, içi dolu düğme dip. Yüzeyde kahverengi aşınma tabakası ve yer yer irizeli ve mat bir yüzey.
Tarih : XII.-XIII. yy, Eyyubi-Memluk Dönemi
Benzer Örnekler : Canav, 1985, s.96, Kat.No.173; Akat-Fıratlı-Kocabaş, 1984, s.39, Res.163-164a-b.

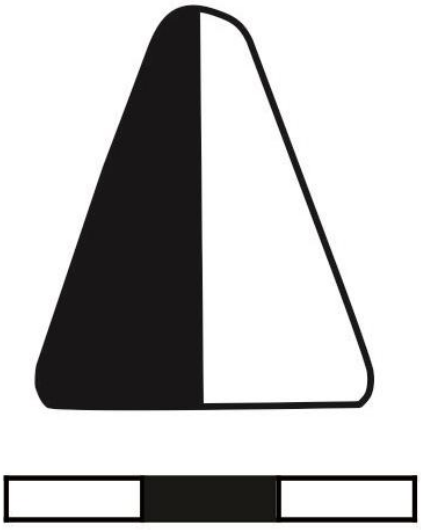
Çizim 65. Kandil

Foto. 60. Kandil

3.8. OYUN TAŞLARI

Katalog No : 53
Eser Adı : Satranç oyun taşı (Piyon)
Fotoğraf No : 61
Çizim No. : 66
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi _5801
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Mehmet Ertaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 29.05.1996
Ölçüler : Yük.: 3 cm, Alt Çap: 2,4 cm
Renk : Opak siyah
Teknik : Aletle şekillendirme
Tanım : Dairesel taban, konik gövde. Dipte noble izi. Yüzeyde küçük delikler ve ince yollar.
Tarih : IX.-XII. yy, Abbasi Dönemi
Benzer Örnekler : Jenkins, 1986, s.52, Cat. No.64 (tek renk olması ile benzer)-62 (form benzerliği); Carboni, 2001a, s.306, Cat.81 (form benzerliği).

Çizim 66. Oyun Taşı

Foto. 61. Oyun Taşı

Katalog No : 54

Eser Adı : Satranç oyun taşı (Piyon)

Fotoğraf No : 62

Çizim No. : 67

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/3238 (A)

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler : Yük.: 3 cm, Alt Çap: 2,4 cm

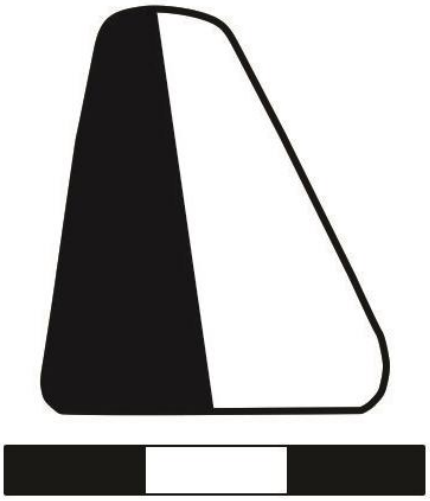
Renk : Yeşilimsi açık sarı

Teknik : Aletle şekillendirme

Tanım : Dairesel taban, konik gövde. Dipte noble izi. Yüzeyde büyük oranda küçük delikler, üst ve alt kısımda küçük kırıklar.

Tarih : IX.-XII. yy, Abbasi Dönemi

Benzer Örnekler : Jenkins, 1986, s.52, Cat. No.64 (tek renk olması ile benzer)-62 (form benzerliği); Carboni, 2001a, s.306, Cat.81 (form benzerliği).

Çizim 67. Oyun Taşı

Foto. 62. Oyun Taşı

3.9. SIKKE AĞIRLIĞI VEYA SENCELER

Katalog No : 55

Eser Adı : Sikke ağırlığı veya sence

Fotoğraf No : 63

Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_5723

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Mehmet Ertaş'tan satın alma.

Müzeye Geliş Tarihi : 05.08.1996

Ölçüler : Çap: 2 cm

Kalınlık : 0,4 cm

Renk : Turkuaz

Teknik : Pres

Tanım : Düzgün olmayan disk biçimi, üst kısmın kenarı şişkin, alt düz. Üzeri kabartmalı Arap harfleri belirgin olan kitabe, yazı okunamayacak durumda. Camda küçük habbeler. Kenarında küçük bir kırık.

Tarih : IX.-XVI. yy, Abbasi-Anadolu Selçuklu Dönemi(?)

Benzer Örnekler : Kröger, 1995, s.102, Cat. No.142; Jenkins, 1986, s.53, Cat. No.66-74.

Foto. 63. Sikke Ağırlığı veya Sence

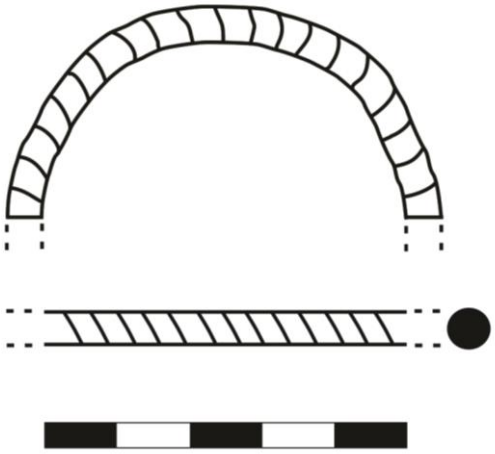
Katalog No : 56
Eser Adı : Sikke ağırlığı veya sence
Fotoğraf No : 64
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi _2010/2778 (A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Çap: 2,3x2,9 cm, Kalınlık: 0,5 cm
Renk : Opak siyah
Teknik : Pres
Tanım : Düzgün olmayan disk biçimi, bir kenarı tutamak şeklinde çıkıntılı, üst kısmın kenarı şişkin, alt düz. Üzeri kabartmalı Arap harfleri belirgin olan kitabe, yazı okunamayacak durumda.
Tarih : IX.-XVI. yy, Abbasi-Anadolu Selçuklu Dönemi(?)
Benzer Örnekler : Carboni, 2001a, s.282, Cat.3.49a-c.

Foto. 64. Sikke Ağırlığı veya Sence

3.10. BİLEZİKLER

Katalog No : 57
Eser Adı : Dairesel kesitli bilezik
Fotoğraf No : 65
Çizim No. : 68
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_1008
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1982
Ölçüler : Çap: 5,9 cm, Kalınlık: 0,7 cm
Renk : Opak koyu mavi
Teknik : Ekli-Spiral burma
Tip : Spaer C1b
Tanım : Dairesel kesitli, spiral olarak bükülmüş tek renkli, iki ucu üst üste getirilip aletle bastırılarak birleştirilmiş, birleşme yeri dikdörtgen kesit. Yüzeyde büyük oranda krem renkli aşınma tabakası.
Tarih : XII. yy, Eyyubi-Memluk Dönemi
Benzer Örnekler : Uysal, 2008, s.336, Res.263; Çoruhlu-Oktay, 2011, s.167,

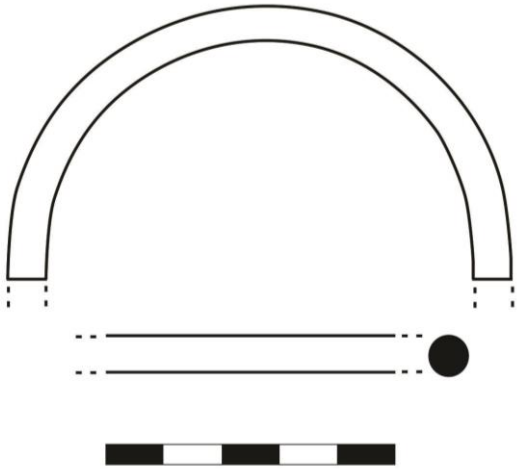

Çizim 68. Dairesel Kesitli Bilezik

Foto. 65. Dairesel Kesitli Bilezik

Katalog No : 58
Eser Adı : Dairesel kesitli bilezik
Fotoğraf No : 66
Çizim No. : 69
Müze ve Env. No : Adıyaman Müzesi_2167
Buluntu Yeri : Samsat
Müzeye Geliş Şekli : Samsat Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 1984
Ölçüler : Çap: 8,7 cm, Kalınlık: 0,7 cm
Renk : Opak siyah
Teknik : Ekli
Tip : Spaer A1
Tanım : Dairesel kesitli, iki ucu üst üste getirilerek birleştirilmiş. Bezemesiz. Yüzeyde krem rengi aşınma tabakası ve dökülen aşınma tabakası altında mat yüzey, iki parçaya ayrılan bilezik restore edilerek birleştirilmiş.
Tarih : XII. yy, Eyyubi-Memluk Dönemi
Benzer Örnekler : Ötüken, 2008, s.155, Res.7; Oral Çakmakçı, 2012, s.119, Şek.2.

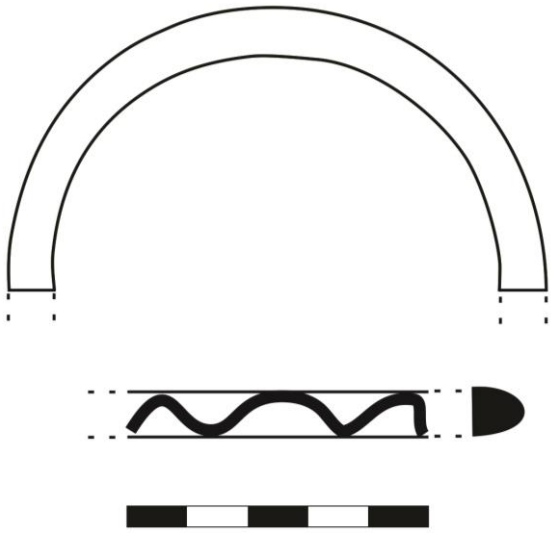

Çizim 69. Dairesel Kesitli Bilezik

Foto. 66. Dairesel Kesitli Bilezik

Katalog No : 59
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 67
Çizim No. : 70
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_74/TMKC 5-25
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Ahmet Özesmer'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 07.08.1974
Ölçüler : Çap: 8,9 cm, Kalınlık: 0,8 cm
Renk : Opak siyah üzerine sarı-kırmızı
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D1(2)e(b)
Tanım : D kesitli, üzeri sarı ve kırmızı cam ipliği aplike edilerek oluşturulmuş meyandır motifli. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası, kırılan parçalar birleştirilerek restore edilmiş.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.53, Fig.17.

Çizim 70. D Kesitli Bilezik

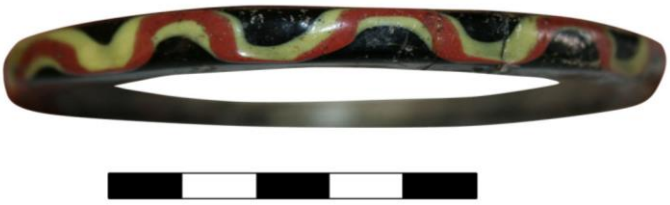
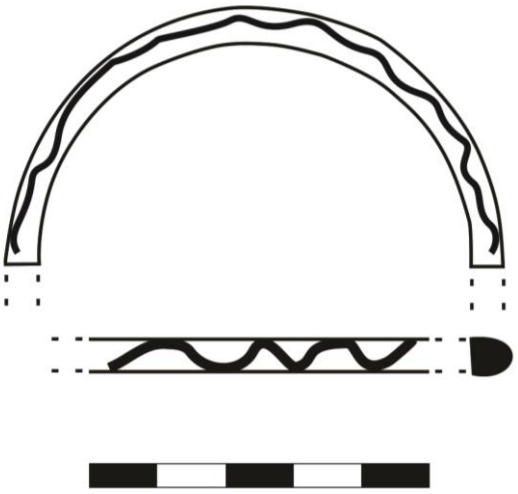

Foto. 67. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 60
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 68
Çizim No. : 71
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_74/TMKC 5-36
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Ahmet Özesmer'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 07.08.1974
Ölçüler : Çap: 8,7 cm, Kalınlık: 0,6 cm
Renk : Opak siyah üzerine sarı-kırmızı
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D1(2)e(b)
Tanım : D kesitli, üzeri sarı ve kırmızı cam ipliği aplike edilerek oluşturulmuş meyandır motifli. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.53, Fig.17.

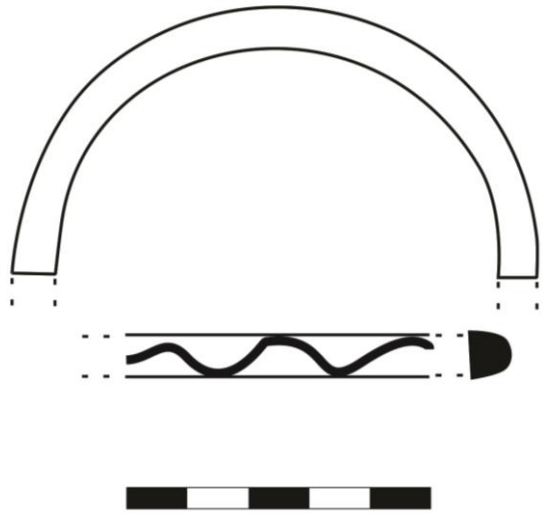

Çizim 71. D Kesitli Bilezik

Foto. 68. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 61
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 69
Çizim No. : 72
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 5-32
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Ahmet Özesmer'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 07.08.1974
Ölçüler : Çap: 8,9 cm, Kalınlık: 0,9 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D1(2)e(b)
Tanım : D kesitli, üzeri sarı ve turuncu cam ipliği aplike edilerek oluşturulmuş meyandır motifli. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.53, Fig.17.

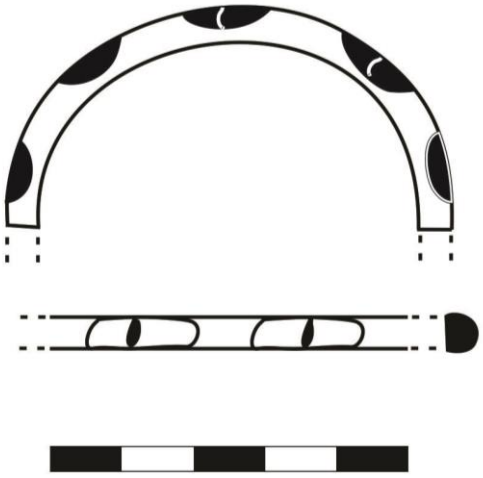

Çizim 72. D Kesitli Bilezik

Foto. 69. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 62
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 70
Çizim No. : 73
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_17820
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Ahmet Bağcı'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 17.04.1990
Ölçüler : Çap: 6,5 cm, Kalınlık: 0,6 cm
Renk : Opak koyu mavi üzerine kırmızı-sarı-beyaz-siyah
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D1(1)d(1)
Tanım : D kesitli, opak koyu mavi cam bilezik üzerine, beş bölüm şeklinde, kırmızı, sarı, beyaz ve siyah renkli cam ipliklerinin dikey olarak aplike edilmesiyle oluşturulmuş bezeme. Yüzeyde yer yer matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.52, Fig.11.

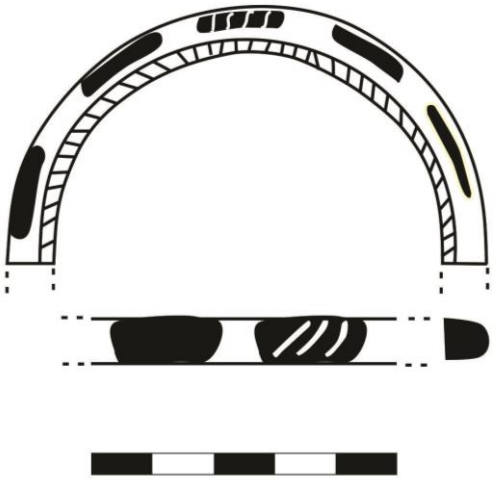

Çizim 73. D Kesitli Bilezik

Foto. 70. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 63
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 71
Çizim No. : 74
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5736 (A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : F. Baltacı'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 13.10.2000
Ölçüler : Çap: 8,5 cm, Kalınlık: 0,7 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aplike
Tip : Spaer D3d(b)
Tanım : Ucu keskince D kesitli, kırmızı cam çubukların bileziğe aplike edilmesi ile aralıklarla oluşturulmuş beş bölüm. Bileziği iki kenardan sınırlandıran ve uzunluğuna bölen sarı ve siyah renkli aplike edilmiş spiral burma cam iplikleri. Yer yer krem rengi aşınma tabakası ve matlaşma, üç parçaya ayrılan bilezik yapıştırılarak restore edilmiş.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.60, Fig.25:17.

Çizim 74. D Kesitli Bilezik

Foto. 71. D Kesitli Bilezik

atalog No : 64

Eser Adı : D kesitli bilezik

Fotoğraf No : 72

Çizim No. : 75

Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5729

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor

Ölçüler : Çap: 6,6 cm, Kalınlık: 0,5 cm

Renk : Opak siyah üzerine yeşil cam ipliği

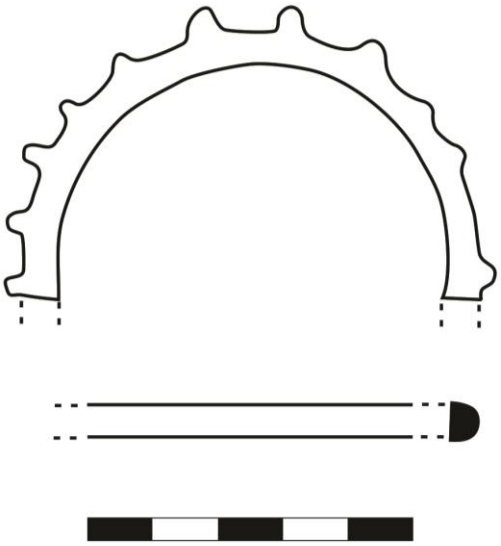
Teknik : Eksiz-Aplike

Tip : Spaer D1b(a)

Tanım : D kesitli, siyah renkli bileziğe noktalar şeklinde yeşil renkli küçük cam kabaralar aplike edilmiş. Yüzeyde kahverengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizikler.

Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.52, Fig.9; Öztürk, 2013, s.142, Kat.No.76; Whitcomb, 1983, s.106, Fig.5k.

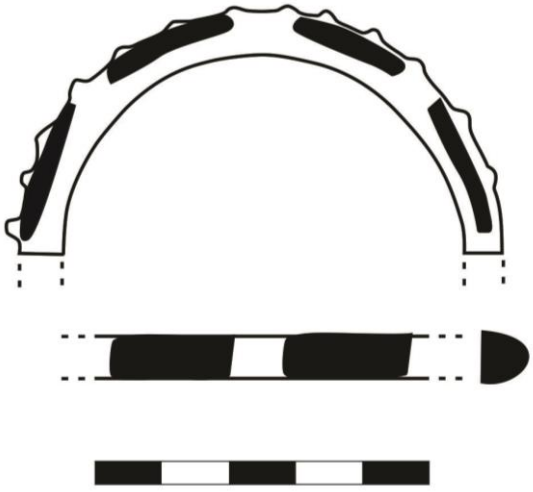

Çizim 75. D Kesitli Bilezik

Foto. 72. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 65
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 73
Çizim No. : 76
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/8232
Buluntu Yeri : Nusaybin
Müzeye Geliş Şekli : Mor Yakup Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 2010
Ölçüler : Çap: 7,3 cm, Kalınlık: 1 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-yeşil, turkuaz cam ipliği
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aplike
Tip : Spaer D1b(a)
Tanım : D kesitli, siyah camın üzerine yeşil ve kırmızı renkli cam çubuklar yedirme tekniğinde eritilerek eklenmiş. Kenarına noktalar şeklinde turkuaz renkli küçük cam kabaralar aplike edilmiş. Yüzeyde süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizikler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.52, Fig.9; Whitcomb, 1983, s.106, Fig.5h.

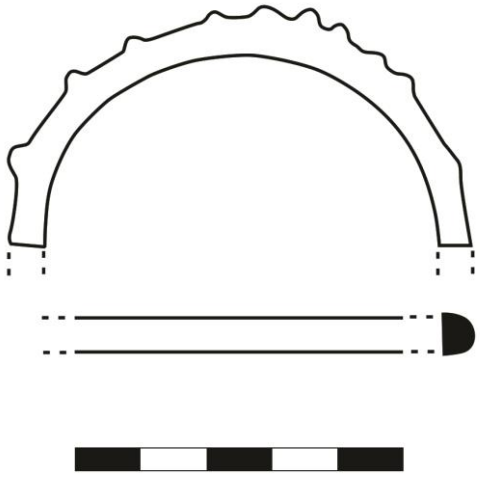

Çizim 76. D Kesitli

Foto. 73. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 66
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 74
Çizim No. : 77
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/8233
Buluntu Yeri : Nusaybin
Müzeye Geliş Şekli : Mor Yakup Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 2010
Ölçüler : Çap: 7,3 cm, Kalınlık: 0,7 cm
Renk : Opak siyah üzerine turkuaz cam ipliği
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D1b(a)
Tanım : D kesitli, siyah renkli bileziğin kenarına noktalar şeklinde turkuaz renkli küçük cam kabaralar aplike edilmiş. İki parça halinde ele geçen bilezik yapıştırılarak restore edilmiş. Yüzeyde süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizikler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.52, Fig.9; Öztürk, 2013, s.142, Kat.No.76; Whitcomb, 1983, s.106, Fig.5k.

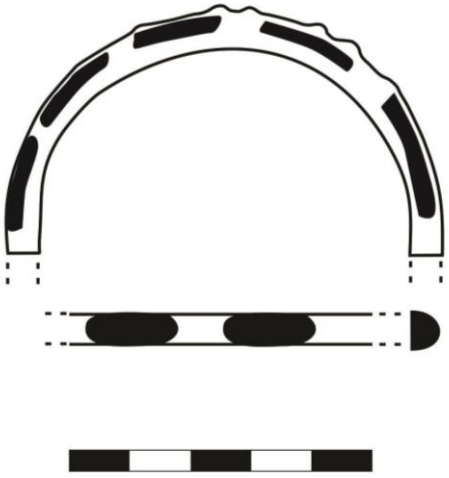

Çizim 77. D Kesitli Bilezik

Foto. 74. D Kesitli Bilezik

Katalog No : 67
Eser Adı : D kesitli bilezik
Fotoğraf No : 75
Çizim No. : 78
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/8235
Buluntu Yeri : Nusaybin
Müzeye Geliş Şekli : Mor Yakup Kazısı
Müzeye Geliş Tarihi : 2010
Ölçüler : Çap: 7,4 cm, Kalınlık: 0,7 cm
Renk : Opak siyah üzerine turkuaz cam ipliği
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aplike
Tip : Spaer D1b(a)
Tanım : D kesitli, siyah camın üzerine yeşil ve kırmızı renkli cam çubuklar yedirme tekniğinde eritilerek eklenmiş. Kenarına noktalar şeklinde turkuaz renkli küçük cam kabaralar aplike edilmiş. Yüzeyde derin bir çatlak, süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizikler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.52, Fig.9; Whitcomb. 1983. s.106. Fig.5h.

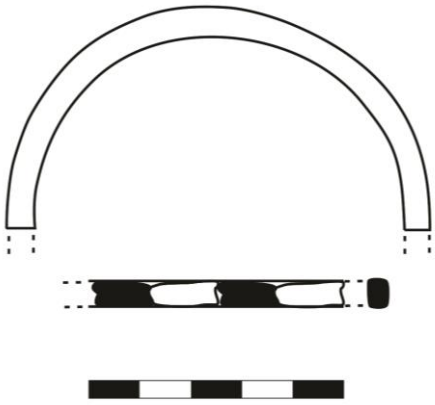

Çizim 78. D Kesitli Bilezik

Foto. 75. D Kesitli

Katalog No : 68
Eser Adı : Dikdörtgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 76
Çizim No. : 79
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_74/TMKC 5-14
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Ahmet Özesmer'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 07.08.1974
Ölçüler : Çap: 8,4 cm, Kalınlık: 1,2 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-yeşil
Teknik : Eksiz-Yedirme
Tip : Spaer D2(1)
Tanım : Düz dikdörtgen kesitli, dış yüzeyde kırmızı ve yeşil renkli cam çubukların eritilerek yedirme tekniğinde alternatif olarak üst üste bindirilmesi ile oluşturulmuş bezeme. Yüzeyde çizikler, dört parçaya ayrılan bilezik yapıştırılarak restore edilmiş.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.150, Kat. No.84.

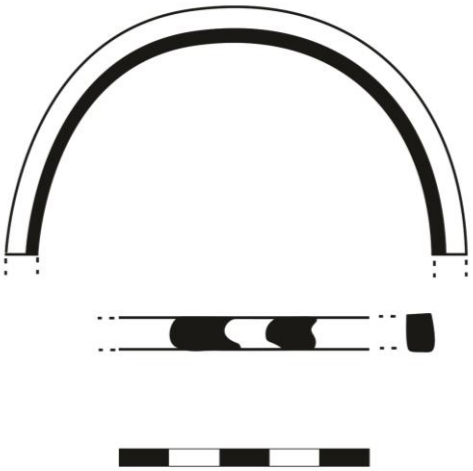

Çizim 79. Dikdörtgen Kesitli Bilezik

Foto. 76. Dikdörtgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 69
Eser Adı : Dikdörtgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 77
Çizim No. : 80
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 9-12
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Zübeyir Yıldız'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 11.08.1976
Ölçüler : Çap: 8,8 cm, Kalınlık: 1,1 cm
Renk : Opak siyah üzerine mavi-sarı-kırmızı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aplike
Tip : Spaer D2(3)
Tanım : Düz dikdörtgen kesitli, dış yüzeyde kırmızı, sarı ve mavi renkli cam çubukların eritilerek yedirme tekniğinde alternatif olarak üst üste bindirilmesi ile oluşturulmuş bezeme. Bileziğin alt ve üst kenarlarına sarı ve siyah spiral burma şeklinde cam iplikleri aplike edilmiş. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.151, Kat. No.85.

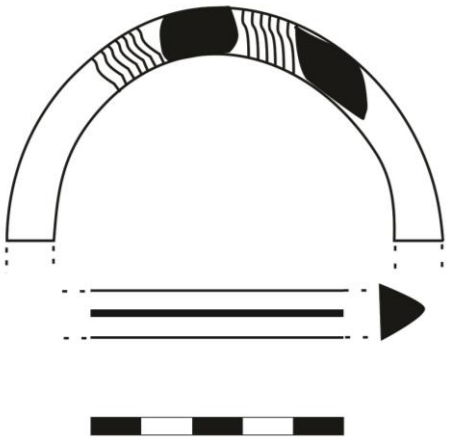

Çizim 80. Dikdörtgen Kesitli Bilezik

Foto. 77. Dikdörtgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 70
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 78
Çizim No. : 81
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 76/TMKC 5-28
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 8,9 cm, Kalınlık: 0,9 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-turkuaz-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme
Tip : Spaer D4(3)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış kırmızı, sarı ve turkuaz renkli dalgalı çizgilerden ve aynı renklerde küçük çam çubukların eritilerek aplike edilmesiyle oluşan bezeme. Bezeme alt kısmın bir bölümüne de uygulanmış. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası ve matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.146, Kat. No.80; Spaer, 1992, s.58, Fig.23:13-14.

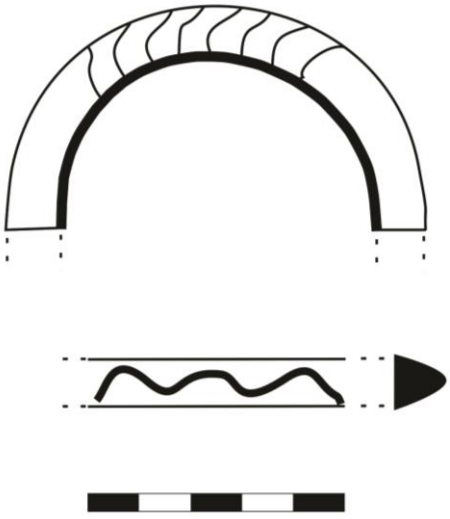

Çizim 81. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 78. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 71
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 79
Çizim No. : 82
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 76/TMKC 5-29
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 8,9 cm, Kalınlık: 0,9 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-sarı-kahverengi-yeşil
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(3)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış kırmızı, sarı, kahverengi renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli cam ipliği aplike edilerek oluşturulmuş meyandır motifinden meydana gelen bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizilmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

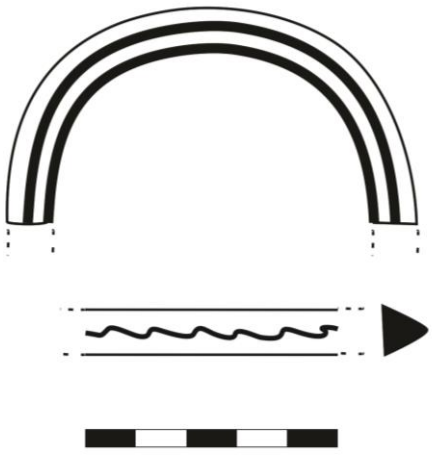

Çizim 82. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 79. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 72
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 80
Çizim No. : 83
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 76/TMKC 5-31
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 8,2 cm, Kalınlık: 0,8 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı-kahverengi-yeşil-beyaz
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(3)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı, kahverengi renkli dalgalı çizgilerden oluşan bezeme. Bileziğin kenarına yeşil ve beyaz spiral burma şeklinde cam iplikleri aplike edilmiş. Alt kısım düz siyah. Yapım aşamasındaki deformasyonla eğiklik, yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizilmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.153, Kat. No.87.

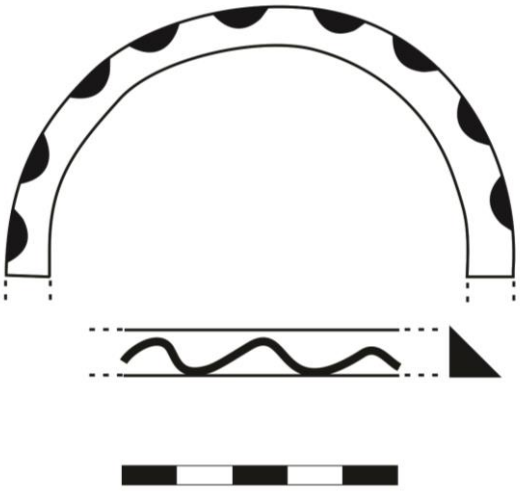

Çizim 83. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 80. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 73
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 81
Çizim No. : 84
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 5-34
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 9,3 cm, Kalınlık: 1,1 cm
Renk : Opak siyah üzerine sarı-beyaz
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D4(1)e(b)
Tanım : Üçgen kesitli, siyah camın üzerine sarı ve beyaz renkli cam ipliği aplike edilerek oluşturulmuş meyandır motifli. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.60, Fig.25:19.

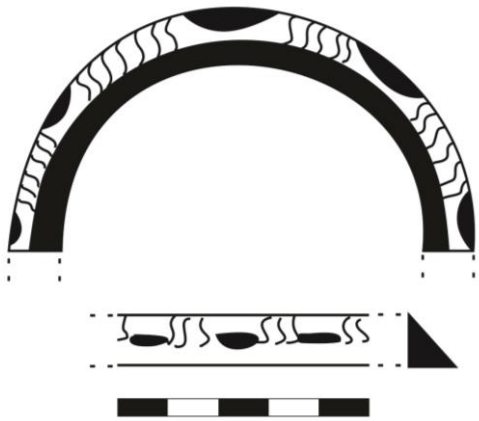

Çizim 84. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 81. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 74
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 82
Çizim No. : 85
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 76/TMKC 5-35
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 9,8 cm, Kalınlık: 1,2 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-siyah-sarı-turkuaz
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış kırmızı, sarı, siyah renkli dalgalı çizgilerden ve turkuaz renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Ucunda küçük bir kırık, yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizilmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

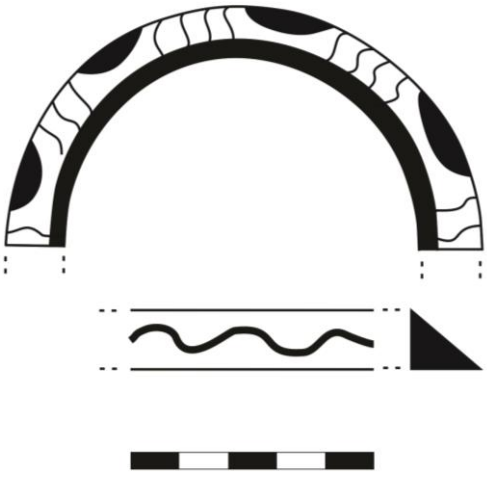

Çizim 85. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 82. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 75
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 83
Çizim No. : 86
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 9-9
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Zübeyir Yıldız'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 11.08.1976
Ölçüler : Çap: 9,8 cm, Kalınlık: 1,6 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-yeşil-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası ve matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

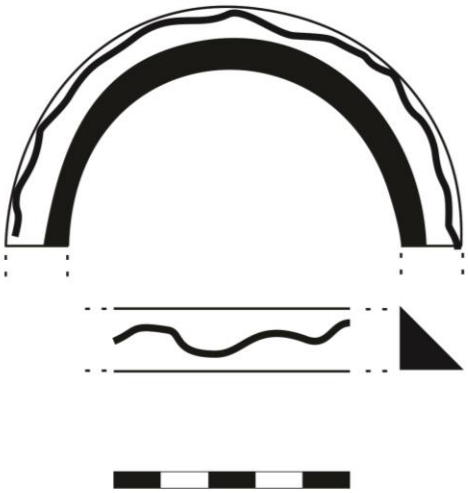

Çizim 86. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 83. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 76
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 84
Çizim No. : 87
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 9-10
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Zübeyir Yıldız'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 11.08.1976
Ölçüler : Çap: 10 cm, Kalınlık: 1,5 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı-yeşil
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı, yeşil renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil, siyah renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası ve matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

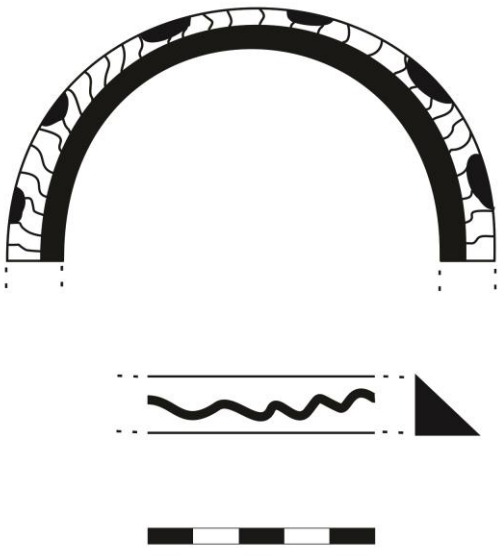

Çizim 87. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 84. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 77
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 85
Çizim No. : 88
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 76/TMKC 9-11
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Zübeyir Yıldız'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 11.08.1976
Ölçüler : Çap: 11 cm, Kalınlık: 1,1 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı-turkuaz
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı, siyah renkli dalgalı çizgilerden ve turkuaz renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası, matlaşma ve çizilmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

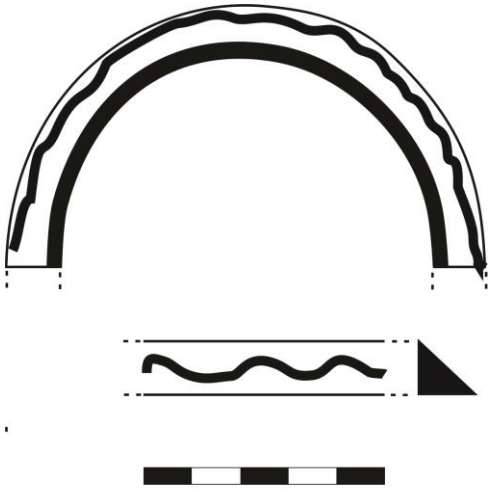

Çizim 88. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 85. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 78
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 86
Çizim No. : 89
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 12-56
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Zübeyir Yıldız'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 10,4 cm, Kalınlık: 1,6 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-yeşil-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı, yeşil renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer krem rengi aşınma tabakası ve matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86. 88.

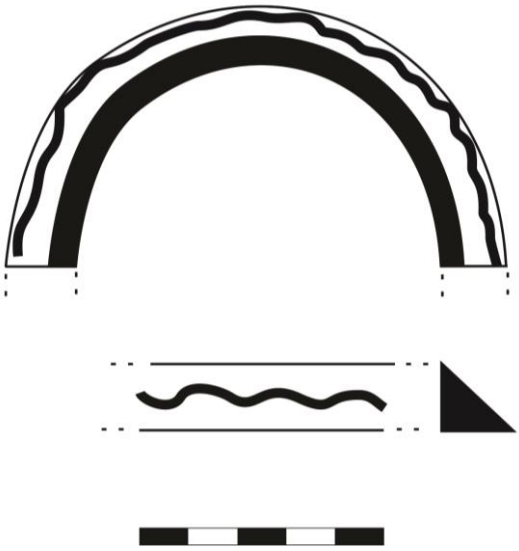

Çizim 89. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 86. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 79
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 87
Çizim No. : 90
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_76/TMKC 12-58
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Zübeyir Yıldız'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 25.06.1976
Ölçüler : Çap: 10,4 cm, Kalınlık: 1,6 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-yeşil-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı, yeşil renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde çizilmeler ve delinmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

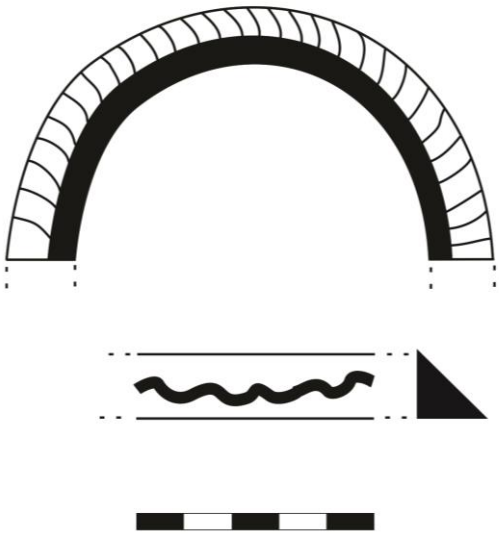

Çizim 90. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 87. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 80
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 88
Çizim No. : 91
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_77/TMKC 3-91
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Süleyman Yurten'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 07.01.1977
Ölçüler : Çap: 10,9 cm, Kalınlık: 1,7 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-yeşil-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı, yeşil renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde çizilmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

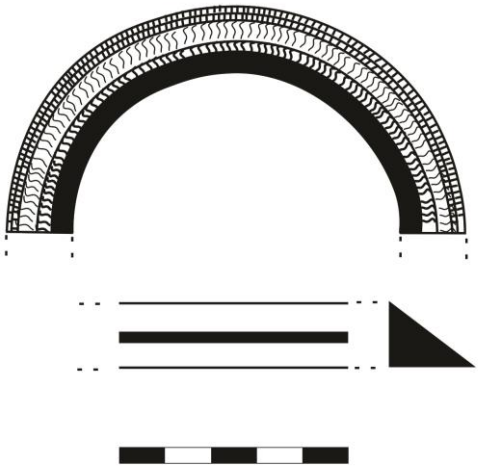

Çizim 91. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 88. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 81
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 89
Çizim No. : 92
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 77/TMKC 3-93
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Süleyman Yurten'den satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 07.01.1977
Ölçüler : Çap: 10,3 cm, Kalınlık: 1,6 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı-yeşil-beyaz
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme-Aplike
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı renkli dalgalı çizgilerden oluşan bezeme. Bu bezemeyi ikiye bölen uzunlamasına yeşil ve beyaz spiral burma şeklinde cam iplikleri aplike edilmiş. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası, matlaşma, çizilme ve küçük kırıklar.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.153, Kat. No.87.

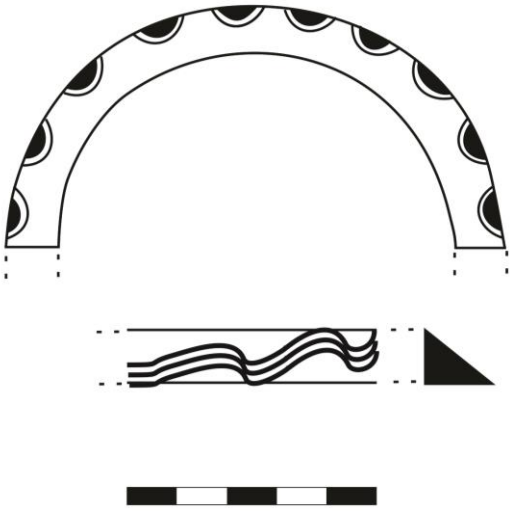

Çizim 92. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 89. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 82
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 90
Çizim No. : 93
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_79/TMKC 12-16
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 17.12.1979
Ölçüler : Çap: 9,8 cm, Kalınlık: 1,2 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-beyaz-sarı-siyah
Teknik : Eksiz-Aplike
Tip : Spaer D4(1)e(b)
Tanım : Üçgen kesitli, siyah camın üzerine kırmızı, sarı, siyah, beyaz renkli cam ipliği aplike edilerek oluşturulmuş meyandır motifli. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde çizilmeler.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88; Spaer, 1992, s.60, Fig.25:19.

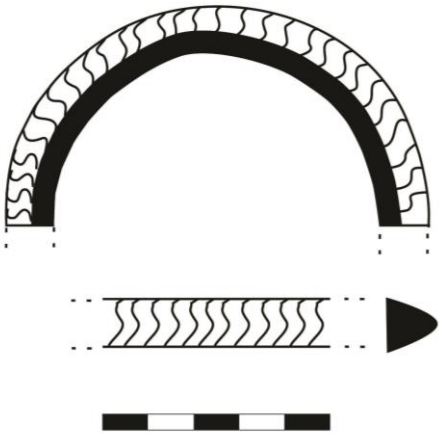

Çizim 93. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 90. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 83
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 91
Çizim No. : 94
Müze ve Env. No : Elazığ Müzesi_ 79/TMKC 12-17
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Salih Toktaş'tan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 17.12.1979
Ölçüler : Çap: 9,8 cm, Kalınlık: 1,2 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme
Tip : Spaer D4(1)
Tanım : Ucu yuvarlatılmış üçgen kesitli, üst ve yan kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı renkli dalgalı çizgilerden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde çizilme ve küçük kırıklar.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.147, Kat. No.81.

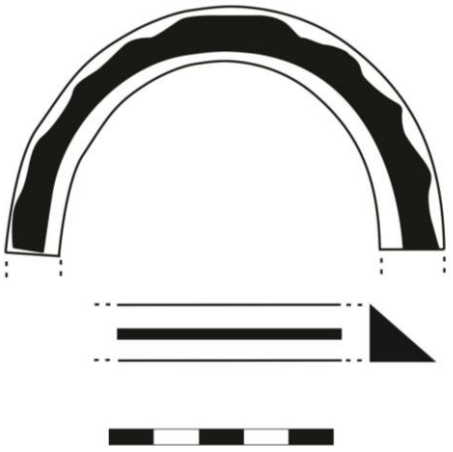

Çizim 94. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 91. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 84
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 92
Çizim No. : 95
Müze ve Env. No : Hatay Müzesi_17754
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Nurettin Kaya'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 20.07.1989
Ölçüler : Çap: 10,3 cm, Kalınlık : 1,6 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı-yeşil
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli cam ipliği ile aplike tekniğinde yapılmış meyandır motifinden oluşan bezeme. Alt kısım düz siyah. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası, matlaşama, çizilmeler ve derin bir çatlak.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.152, 154, Kat. No.86, 88.

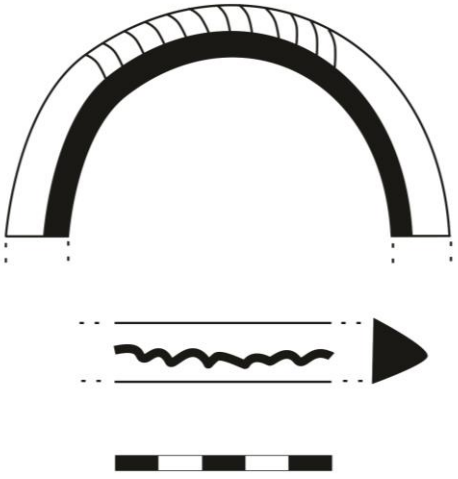

Çizim 95. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 92. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 85
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 93
Çizim No. : 96
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_ 2010/5725 (A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Hıdır Yılmaz'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 1994
Ölçüler : Çap: 10,4 cm, Kalınlık: 1,5 cm
Renk : Opak siyah üzerine turuncu-sarı-yeşil
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme
Tip : Spaer D4(5)
Tanım : Üçgen kesitli, üst kısımda opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış turuncu, sarı renkli dalgalı çizgilerden ve yeşil renkli küçük çam çubukların eritilerek aplike edilmesiyle oluşan bezeme. İki yerden kırılan bilezik yapıştırılarak restore edilmiş. Yüzeyde yer yer süt rengi aşınma tabakası ve matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Öztürk, 2013, s.146, Kat. No.80; Spaer, 1992, s.58, Fig.23:13-14.

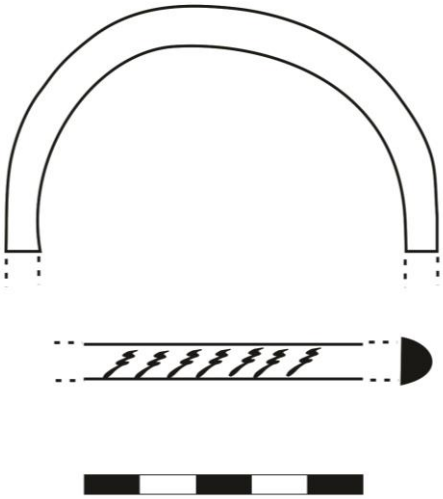

Çizim 96. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 93. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 86
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 94
Çizim No. : 97
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5727 (A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Çap: 8,8 cm, Kalınlık: 1,1 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-yeşil-mavi-sarı
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme
Tip : Spaer D4(3)
Tanım : Üçgen kesitli, opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış kırmızı, yeşil, mavi, sarı renkli dalgalı çizgilerden oluşan bezeme. Yüzeyde yer yer matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.59, Fig.24:7.

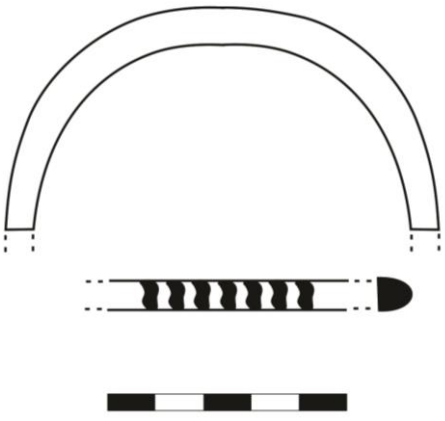

Çizim 97. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 94. Üçgen Kesitli Bilezik

Katalog No : 87
Eser Adı : Üçgen kesitli bilezik
Fotoğraf No : 95
Çizim No. : 98
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2010/5728 (A)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Çap: 8,8 cm, Kalınlık: 0,8 cm
Renk : Opak siyah üzerine kırmızı-bej
Teknik : Eksiz-Yedirme-Aletle şekillendirme
Tip : Spaer D4(3)
Tanım : Üçgen kesitli, opak siyah cam üzerine yedirme tekniği ile yapılmış kırmızı, bej renkli dalgalı çizgilerden oluşan bezeme. Bilezikte yer yer krem rengi aşınma tabakası ve matlaşma.
Tarih : XIII-XVI. yy, Anadolu Selçuklu-Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Spaer, 1992, s.59, Fig.24:7.

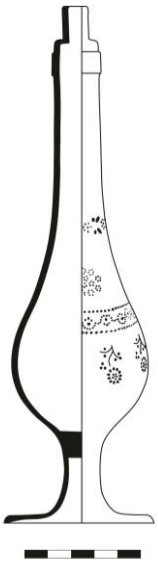
Çizim 98. Üçgen Kesitli Bilezik

Foto. 95. Üçgen Kesitli Bilezik

3.11. GÜLABDANLAR

Katalog No : 88
Eser Adı : Beykoz İşi Gülabdan
Fotoğraf No : 99
Çizim No. : 96
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2011/1376 (E)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 26,8 cm, Ağız Çapı: 2,1 cm, Gövde Gen.: 6,8 cm,Taban Çapı: 7,8 cm
Renk : Opal-Turkuaz
Teknik : Serbest üfleme-Sap ile kaide sonradan eklenmiş
Tanım : Emzik renksiz, gövdeye doğru genişleyen uzun boyun, boynun üst kısmında gümüş kelepçe, armudi gövde, sap, yayvan kaide. Boyun ve gövdede yatay dizilmiş stilize mor çiçeklerle mine bezemeli, gövdedeki çiçekler ters yerleştirilmiş. Boyundan gövdeye geçişte, ortadaki büyük, yatay üç sıra rozetlerle beyaz mine bezemeli. Boyun çatlak.
Tarih : XIX. yy, Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Canav, 1985, s.116, Kat.230-231-232 (form ve renk benzerliği).

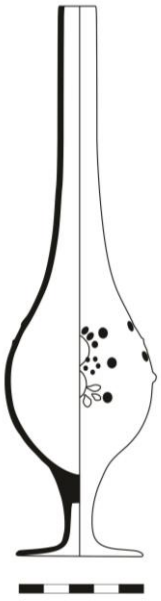

Çizim 99. Gülabdan

Foto. 96. Gülabdan

Katalog No : 89
Eser Adı : Beykoz İşi Gülabdan
Fotoğraf No : 97
Çizim No. : 100
Müze ve Env. No : Mardin Müzesi_2011/1377 (E)
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : Bilinmiyor
Ölçüler : Yük.: 29 cm, Ağız Çapı: 1,7 cm, Gövde Gen.: 7,5 cm, Taban Çapı: 7,2 cm
Renk : Opal-Turkuaz
Teknik : Serbest üfleme-Sap ile kaide sonradan eklenmiş
Tanım : Emziksiz, gövdeye doğru genişleyen uzun boyun, armudi gövde, sap, yayvan kaide. Gövdede sekiz küçük taşın yapıştırılması ile oluşturulmuş üç madalyon. Madalyonun ortasında üst üste iki meyve ve yanlarında stilize çiçek ve yaprak motifleri ile mine bezemeli. Madalyonu oluşturan taşların bazıları eksik.
Tarih : XIX. yy, Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Canav, 1985, s.116, Kat.230-231-232 (form ve renk benzerliği).

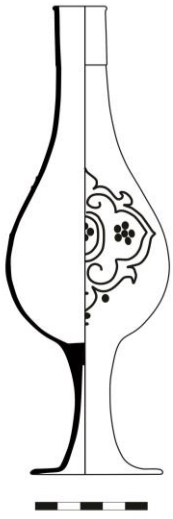

Çizim 100. Gülabdan

Foto. 97. Gülabdan

Katalog No : 90
Eser Adı : Beykoz İşi Gülabdan
Fotoğraf No : 98
Çizim No. : 101
Müze ve Env. No : Şanlıurfa Müzesi_306
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Nuri Halıcı'dan satın alma
Müzeye Geliş Tarihi : 27.03.1972
Ölçüler :Yük.: 25 cm, Ağız Çapı: 2,4 cm, Gövde Gen.: 8,5 cm,Taban Çapı: 7,4 cm
Renk : Opal-Turkuaz
Teknik : Serbest üfleme-Sap ile kaide sonradan eklenmiş
Tanım : Üzeri delikli pirinç kapaklı, gövdeye doğru genişleyen boyun, armudi gövde, sap, yayvan kaide. Gövde, iç içe mor renkli palmetlerle oluşturulmuş iki madalyon, madalyonların içinde sarı benekler, iki yanda turuncu stilize çiçekler ve ortada yapıştırılmış dört küçük taşla bezeli. Boynun üst kısmında ortası benekli yarım daireler. Boyun ve gövdedeki süslemeler yaldız konturlu ve kaidede yaldız şerit.
Tarih : XIX. yy, Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi, Env. No. 281[355].

Çizim 101. Gülabdan

Foto. 98. Gülabdan

[355] Ebru Şendil, *Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nde Bulunan Cam Eserler*, (Yayımlanmamış Bitirme Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum 2012, s. 35.

Katalog No : 91

Eser Adı : Beykoz İşi Gülabdan

Fotoğraf No : 99

Çizim No. :102

Müze ve Env. No : Şanlıurfa Müzesi_393

Buluntu Yeri : Bilinmiyor

Müzeye Geliş Şekli : Melahat Armağan'dan satın alma

Müzeye Geliş Tarihi : 27.02.1973

Ölçüler : Yük.: 27 cm, Ağız Çapı: 2,1 cm, Gövde Gen.: 7,9 cm, Taban Çapı: 7,4 cm

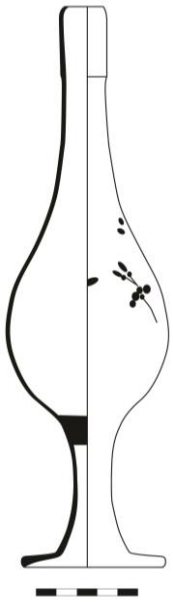
Renk : Opal-Turkuaz

Teknik : Serbest üfleme-Sap ile kaide sonradan eklenmiş

Tanım : Üzeri delikli pirinç kapaklı, gövdeye doğru genişleyen uzun boyun, armudi gövde, sap, yayvan kaide. Gövdede, serpiştirilmiş yeşil saplı stilize beyaz çiçeklerle mine bezemeli.

Tarih : XIX. yy, Osmanlı Dönemi

Benzer Örnekler : Diyarbakır Müzesi Env. No. 5-1-74[356].

Çizim 102. Gülabdan

Foto. 99. Gülabdan

[356] Diyarbakır Müzesi Müdiresi Nevin Soyukaya'ya eserin fotoğrafını almama izin verdiği için teşekkür ederim.

Katalog No : 92
Eser Adı : Beykoz İşi Gülabdan
Fotoğraf No : 100
Çizim No. : 103
Müze ve Env. No : Şanlıurfa Müzesi_1792
Buluntu Yeri : Bilinmiyor
Müzeye Geliş Şekli : Gaziantep Müzesi'nden devir
Müzeye Geliş Tarihi : 08.05.1975
Ölçüler : Yük.: 28 cm, Ağız Çapı: 2,1 cm, Gövde Gen. : 7,2 cm, Taban Çapı: 7,7 cm
Renk : Opal-Açık yeşil
Teknik : Serbest üfleme-Sap ile kaide sonradan eklenmiş
Tanım : Emziksiz, gövdeye doğru genişleyen uzun boyun, armudi gövde, sap, yayvan kaide. Gövdede, yaldız konturlu üç bölüm içerisinde yeşil ve turuncu renkli yaprak ve çiçeklerle mine bezemeli. Yaldızlar silik.
Tarih : XIX. yy, Osmanlı Dönemi
Benzer Örnekler : Bayramoğlu, 1974, Res.9(1).

Çizim 103. Gülabdan

Foto. 100. Gülabdan

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA

4.1. BARDAKLAR

İslam el sanatlarını inceleyen araştırmacılar tarafından, dibe doğru daralan ve ağız kısmı geniş olan ayaksız içecek kaplarına 'kadeh' denmiş ve bu tip kaplar tanımlanırken 'kadeh' kelimesi kullanılmıştır[357]. Bu çalışmada ayaksız içecek kapları için 'bardak', ayaklı içecek kapları için de 'kadeh' kelimesini kullanmış bulunuyoruz.

Bardak ayaksız ve kulplu veya kulpsuz su kasesi anlamına gelmektedir[358]. Camın, kap formunda üretilmiş ilk örnekleri, M.Ö. II. binde Mezopotamya'da görülmekte olup bu kaplar arasında iç kalıp veya mozaik tekniği ile yapılmış olan şişeler ve içecek kapları da bulunmaktadır[359].

Cam sanatında, erken tarihli Roma bardakları dikkat çekmektedir. Roma dönemi I. ve II. yüzyıla tarihlendirilen üfleme tekniğinde yapılmış silindirik ve konik gövdeli bardaklar içerisinde, aplike, çökertme ve kesme gibi yöntemlerle dekore edilmiş[360] örnekler bulunmaktadır[361]. Özellikle damla bezemeli bardaklar I. yüzyılda Roma İmparatorluğu topraklarında yaygın bir şekilde görülmektedir[362].

I.-II. yüzyıla tarihlendirilen içe çökertilmiş dilimli bardakların Kilikya kökenli olduğu düşünülmektedir[363]. I.-III. yüzyıla verilen başka bir bardak tipi de silindirik gövdeli, dışa çekik ağız kenarlı ve çarkta kesilerek yapılmış çizgilerden oluşan gövde üzerindeki bantları ile dikkat çekmektedir[364].

---

[357] Samsat'ta bulunan bardakları inceleyen G. Öney bardaklar için Türkçe 'kadeh', İngilizce 'beaker' (ağzı geniş olan içecek kabı) kelimesini kullanmıştır. Öney, "1978-79 Yılı Samsat Kazısı 12.13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları", s. 716; Öney, "Thoughts on Glass Beaker Fragments Found During the Samsat (Samosata) Excavations in Adıyaman", s. 461-466.

[358] Celal E. Arseven, "Bardak" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1965, I, 175.

[359] Grose, "The Origins and Early History of Glass", s. 14.

[360] Clasina Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen 1957, s. 44-50.

[361] Örnekler için bkz. Nina Kunina, *Ancient Glass in the Hermitage Collection*, St. Petersburg 1997, Kat. 113-119, 291-310,316-320,324-330,418-423.

[362] Grossmann, *Ancient Glass a Guide to the Yale Collection*, s. 15.

[363] Eva Marianne Stern, "Adana Bölge Müzesinde Sergilenmekte Olan Cam Eserler", (Çev. Emel Erten Yağcı), *Belleten*, LIII (207-208), Ankara 1989, s. 599.

[364] Ömür Dünya Çakmaklı, "Uşak Arkeoloji Müzesi'ne Kazı Dışı Yollardan Kazandırılmış Roma Dönemine Ait bir Grup Cam Kap", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 72.

IV. yüzyılda üretilmiş olan ve dibe doğru iyice daralan konik gövdeli kadeh kandil olarak isimlendirilen bardakların ise içecek kabı ve kandil şeklinde farklı amaçlar için kullanıldığı düşünülmektedir[365].

Roma İmparatorluğu'ndan devam eden gelenekle Bizans İmparatorluğu döneminde gelişen cam endüstrisinde, bardak yapımı devam etmiştir. Bu dönemde görülen bardaklara, kazılarda çıkan Sardis'te VI.-VII. yüzyıllara[366], Demre'de Erken Bizans dönemine[367], Amorium'da X.-XI. yüzyıllara[368] tarihlendirilen, silindirik ve konik gövdeli bardaklar örnek olarak verilebilir.

Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'daki Bizans yerleşimlerinin Ortaçağ tabakalarında bardak gövdeleri üzerinde cam ipi sarma, çimdikleme ve cam aplike teknikli bezemelere sahiptir[369]. Bu bardakların yakın örnekleri XII.-XIII yüzyıl İslam camları arasında karşımıza çıkar.[370]

Ortaçağ İslam dünyasında dibe doğru daralan geniş ağızlı cam bardaklar, özellikle saray çevresi ve zenginlerin sofrasında içecek için kullanılan kapların içerisinde önemli bir yere sahip olmalıdır. İslam sanatında, Irak, Mısır, İran, Suriye ve Anadolu'da, minyatür, sikke, alçı süsleme, çini ve seramiklerde görülen, bağdaş kurarak oturan sultan tasvirlerinde çoğu kez sultan elinde bu tip bir bardakla tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerdeki bardağın hükümdarlık simgesi olduğu düşünülmektedir[371]. Tasvirlerde görülen bardakların benzerlerinin, çeşitli kazılarda bulunmuş olması bardakların bu dönemde günlük yaşamda da kullanılmış olduğunu göstermektedir.

İslam dünyasında camcılığın gelişmiş olduğu Mısır, Suriye, İran ve Irak'ta silindirik ve konik gövdeli bardaklar, üretildiği dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Mısır camcılığında, Serçe Limanı Batığından elde edilen Fatımi dönemine verilen[372] ve

---

[365] Crowfoot-Harden, "Early Byzantine and Later Glass Lamps", s. 196-208.
[366] Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, s. 53-60, 68-69.
[367] Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, s. 132.
[368] Lightfoot, "The Amorium Project: The 1997 Study Season", s. 327-349.
[369] Örnekler için Oral Çakmakçı, "Anaia Camcılığının Geç Bizans Dünyasındaki Yeri", s. 135-152.
[370] Çakmakçı, "Anaia Camcılığının Geç Bizans Dünyasındaki Yeri", s. 154.
[371] Zühre İndirkaş, "Türk Kültüründe Bir Hükümdarlık Simgesi; Kadeh", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, İzmir 2002, s. 353-36.
[372] Joy Kitson-Mim Mack, "Beakers", *Serçe Limanı Volume II: The Glass of an Eleventh-Century Shipwreck*, Texas 2009, s. 41-76.

Fustat'ta bulunan 900'lere tarihlendirilen[373], silindirik ve konik gövdeli cam bardaklar özellikle kesme ve figüratif bezemeleri ile dikkat çekmektedir.

XII.-XIII. yüzyıllarda, Suriye'de Halep, Hama, Şam ve Rakka gibi önemli camcılık merkezlerinde yapılmış olan bardaklar, kufi ve nesih yazılı kitabeleri, balık ve kuş motifleri, saray hayatını tasvir eden sahneleri ile mineleme ve yaldızlama tekniğinde bezenmiştir[374]. Eyyubi dönemine (1171-1250) tarihlenen Samsat kazısı buluntuları arasında yer alan bardaklar dönem özelliği göstermekte ve bardakların Suriye'den ithal edildiği düşünülmektedir[375].

Anadolu Selçuklu döneminde İbn Bibi'nin Selçuknâmesi ile onun muhtasarı ve tercümelerinde Anadolu Selçuklu devrinde cam ve camcılıkla ilgili doğrudan bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte tahta çıkış, düğün, zafer kazanma gibi sebeplerden dolayı düzenlenen eğlence meclislerindeki içki kaplarından söz edilmektedir[376]. XIII. yüzyıldan Hariri'nin 'Makamat' adlı eserinde, bir eğlence sahnesini tasvir eden minyatürde ud çalan figürün yanındakilerin ellerinde bardakları vardır[377]. Aynı tarihlerden, 'Varka ve Gülşah' yazmasına ait bir minyatürdeki savaş sahnesinde de figürlerin ellerinde ters konik gövdeli bardaklar bulunmaktadır[378]. Ayrıca Anadolu Selçuklu seramiklerinde[379] ve Kubad-Abad kazılarında çıkarılan çinilerde bağdaş kurup oturan, elinde bardak tutan sultan ve saraylılar[380] görülmektedir (Foto. 101-102). Bu bardaklar cam veya başka bir malzemeden elde edilmiş olabilir. Ancak Kubad-Abad kazılarında çıkarılan cam bardaklar, çini ve minyatürlerde görülen bu bardakların cam bardak olduğunu kanıtlar niteliktedir[381].

---

[373] Pinder Wilson-Scanlon, "Glass Finds from Fustat 1972-1980", s. 68, Cat.17.
[374] Riis, "Les Verreries", s. 30-116; Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 96, 97, 99, 115, 124, 127, 128, 141, 159, 163, 164, 165.
[375] Öney, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", s. 67; Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.
[376] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 45.
[377] Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar),* Ankara 1995, s. 78, Res. 41.
[378] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar),* s. 51, Res. 26.
[379] Gönül Öney, "Bir Grup Selçuklu Seramiğinde İnsan Tasviri", *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi II, İzmir* 1983, s. 86-105.
[380] Rüçhan Arık, "Selçuklu Saray ve Köşkleri", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, (Haz. Doğan Kuban), İstanbul 2002, s. 265.
[381] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 388.

Foto. 101. Kubad-Abad Sarayında Bulunan Çinide Bardak (Uysal, 2013)

Foto. 102. Selçuklu Tabağı (Öney, 1990)

Silindirik bardaklar ise özellikle Abbasi dönemi camcılığında sıkça görülen bir içecek kabı olmuştur[382].

Bu tez çalışması kapsamında yalnız Adıyaman Müzesi'nde, Samsat kazısından çıkmış olan bardak ve bardak parçaları bulunmaktadır. Katalogda yer alan 6 adet bardaktan üçü restore edilmiş tam, ikisi gövdeden parça ve biri kırık halde günümüze ulaşmıştır.

Teknik olarak, bardakların gövdesinde serbest üfleme tekniği kullanılmıştır. Bardakların tam olan iki tanesinde (Kat.No.1, Kat.No.2), cam ipliğinin daire biçiminde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş sarma kaide görülmektedir. Ortaçağ İslam camcılığında, erimiş camın, iki ucundan çekilmesi ile elde edilen cam ipliğinin bardaların kaidelerinde kullanıldığı sıkça görülmektedir.

---

[382] Lamm, *Oriental Glass of Medieval Date Found in Sweden and the Early History of Lustre-Painting*, s. 8-9.

Düz tabanlı ve noble izi olan bardağın (Kat.No.5) ağız kenarı yukarı ve dışa kıvrılarak gövdeye yapıştırılmıştır. Ağız kenarı çarkla parlatılmış olan bardağın (Kat.No.6) tabanı aletle bastırılarak içe çökertilmiştir.

Boyutları farklılık gösteren ve ölçüleri alınabilen bardakların ağız çapları, 5 cm ağız çaplı bir eser (Kat.No.5) hariç tutulacak olursa, 8,5 cm ile 9,5 cm arasında değişmektedir. Yükseklikleri ise 6,1 cm ile 18,4 cm arasındadır. Yüksekliği 6,1 cm olan bardağın (Kat.No.5) taban çapı da 5,5 cm olup ölçüleri ile en küçük değerlerin görüldüğü eserdir. Bardakların ikisi (Kat.No.1 ve Kat.No.2) kendi formları içerisinde ölçü ve teknikleri ile benzerlik göstermektedir.

Yüksekliği 7,5 cm ve taban çapı 8,7 cm olan silindirik gövdeli bardak (Kat.No.6), ölçülerinin birbirine yakın olması ile katalogda incelenen kadehler içerisinde dikkat çekmektedir.

Renk olarak bardakların dördü (Kat.No.1, 2, 3, 4) şeffaf renksiz, biri (Kat.No.5) oliv ve diğeri (Kat.No.6) açık sarı renklidir. Eserlerin analizleri yapılmadığı için kimyasal nitelikleri bilinmemektedir. Ancak başka eserler üzerinde yapılmış olan analizlerde demirin (Fe) mavi, sarı, yeşil gibi geniş bir aralıkta renk tonlarını veren element olduğu, seyrek olarak kullanılan uranyumun (U) da cama sarı ve yeşil renginin verdiği görülmektedir[383]. Renksiz cam üretiminde ağartıcı olarak manganez (Mn) IV. yüzyıldan sonra kullanılmıştır[384].

Tipolojik açıdan, katalogda bulunan bardaklar silindirik gövdeli ve ters konik gövdeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Adıyaman Müzesi'nde bulunan bardakalrın biri silindirik gövdeli (Kat.No.6), diğerleri (Kat.No.1, 2, 3, 5) ters konik gövdelidir. Kırık bir bardak parçası (Kat. No. 4), yalnız gövdeden bir parça olduğu için benzer örneklerine bakılarak katalog kısmında bardak başlığı altında tanıtılmış olup tipolojik inceleme kapsamına alınmamıştır.

Tip 1. Silindirik gövdeli bardak; Bu tipte olan katalogdaki tek örneğin (Kat.No.6) yüksekliği ve taban çapı ölçüleri birbirine yakın olup gövdesi silindiriktir. Bu eserin yakın örnekleri İran bölgesinde yaygın olarak görülmektedir.

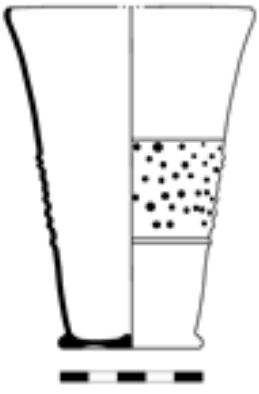
---

[383] Elif Beşer-Şahinde Demirci, "Arkeometrik Çalışmalar Işığında Renkli ve Renksiz Cam Üretimi*", II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 48.

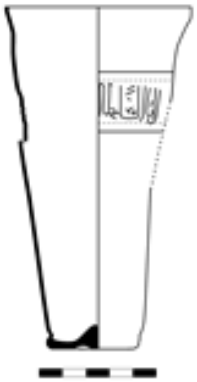
[384] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 3.

İran Nişabur'da yapılan kazılarda, yerel üretim olduğu düşünülen, yüksekliği ile taban çapının ölçüleri birbirine yakın olan silindirik gövdeli bardaklar bulunmuştur. IX.-X. yüzyıla tarihlendirilen bu tip bardaklar ince cidarlı olup bardakların ölçüleri yükseklik 6,5 cm-taban çapı 8,5 cm, yükseklik 14,5 cm-taban çapı 12,3 cm arasında değişmektedir[385]. İran bölgesinden geldiği düşünülen ve aynı tarihlere verilen, ölçüleri birbirine yakın silindirik gövdeli bardak örnekleri Kuveyt National Museum'da yer almaktadır[386]. Kataloğumuzda bulunan bu eser (Kat.No.6) boyutları ile oluşan tipinden dolayı İran örneklerine benzemektedir.

Tip 2. Ters konik gövdeli bardaklar; Bu gruba giren bardakların ters koni biçimindeki gövdeleri, kaideden itibaren yukarı doğru genişlemektedir. Bu tipte olan bardaklardan biri (Kat.No.3) ağız ve gövdeden bir parça olup diğerleri (Kat.No.1, 2) restore edilmiştir. Parça halinde günümüze ulaşan bardağın (Kat.No.3) yakın örneklerine[387] bakılarak, dışa dönük ağızdan itibaren gövdesinin, aşağı doğru iç bükey kavis yaparak ters koniye benzer şekilde daraldığı düşünülmüş ve aynı tipte değerlendirilmiştir. Bu tip bardaklar genelde sarma kaidelidir. Parça halindeki kadehin de (Kat.No.3) sarma kaideli olduğunu tahmin etmekteyiz.

Kat.No.1

Kat. No.2

Kat. No.3

Ortaçağda, ters konik gövdeli cam bardakların üretimi İslam camcılığında sıkça görülmektedir. Özellikle Selçuklu döneminden kalan minyatürler ve farklı sanat eserlerindeki saray hayatını anlatan tasvirlerde, hükümdar veya saray çevresinden

[385] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 56-62, Cat.37-52.
[386] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 122, Cat.2.23, s. 214, Cat.54.
[387] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 94/24, Tafel 96/9.

kişiler, ellerinde bu tipe giren bardaklarla betimlenmiştir. XIII. yüzyıldan, 'Makamat'[388] adlı eserde eğlence sahnesini tasvir eden minyatürde, Anadolu Selçuklu seramiklerinde[389] ve Kubad-Abad kazılarında çıkarılan çinilerde[390] figürlerin ellerinde ters konik gövdeli bardaklar bulunmaktadır.

Samsat kazısından ele geçen, ağzı az bir açıyla dışa dönük ters konik gövdeli bardak (Kat.No.1) ve ağzı derin bir açıyla dışa dönük ters konik gövdeli bardak (Kat.No.2) Lamm tarafından yapılan sınıflandırmada Rakka (M.1170-1270) ve Halep (XIII. yy) grubu içerisinde değerlendirilmiştir[391]. Suriye'de bu tip bardaklara Hama'da da rastlanmaktadır[392]. Suriye'de, olasılıkla Doğuda yaşayan Hristiyanlar için veya Batıdan gelen Avrupalılar için yapıldığı düşünülen Baltimore bardaklararı[393] de ters konik tipleri ile Samsat bardağına (Kat.No.2) benzemektedir. Kubad-Abad kazılarında kırık parçalar halinde bulunan bardaklar içerisinde bu tipe giren eserler de bulunmaktadır[394].

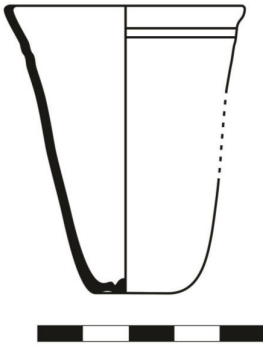
Suriye'den ihraç edildiği düşünülen Samsat bardaklarına (Kat.No.1, 2) süsleme ve ağız formuyla benzeyen Suriye ve Mısır bardakları arasında, XII.-XIV. yüzyıla tarihlendirilen bardaklar bulunmaktadır. Ancak bu bardaklarda, dışa yatık kenarlı ağızla sona eren gövde, uzun ve dar silindirik formdadır[395]. Kataloğumuzda böyle bir eser yoktur.

Tip 3. Ters konik gövdeli-Katlı ağızlı bardak; Katalogda bulunan yalnız bir bardak (Kat.No.2) bu gruba girer. Bu eser yük. 6,1 cm-taban çapı 2,5 cm'den oluşan ölçülerinin küçük oluşu ile de katalogdaki diğer ters konik gövdeli bardaklardan ayrılmaktadır. Düz tabanlı ve yukarı-dışa kıvrılarak gövdeye yapıştılmış ağız kenarı ile de farklı bir tipoloji göstermektedir. Ağzı az bir açıyla dışa dönük ters konik gövdeli bardak, bu tipi ile Ortaçağ İslami dönem üretimi olan, Nişabur[396] ve Serçe Limanı

---

[388] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar),* s. 78, Res. 41.
[389] Öney, "Bir Grup Selçuklu Seramiğinde İnsan Tasviri", s. 86-105.
[390] Arık, "Selçuklu Saray ve Köşkleri", s. 265.
[391] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II,* Tafel 96.
[392] Riis, "Les Verreries", s. 57-58, Fig.159-162.
[393] Zeynep Çakmakçı, "Kültürlerarası İletişim ve Etkileşim Açısından Ortaçağ Bizans Camcılığına Bakış", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), İzmir 2002, s. 111-112; John Carswell, "The Baltimore Beakers", *Gilded and Enamelled Glass from the Middle East,* (Edit. Rachel Ward), London 1998, s. 61-63.
[394] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004),* s. 410-413.
[395] Örnekler için bkz. Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 326-327, Cat.85a-d; Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II,* Tafel 164.
[396] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period,* s. 166-171, Cat.220-224.

Batığında[397] bulunan bardaklara benzemektedir. Ancak bu bardakların yüksekliği 10 cm ve daha fazla olup ağız kenarında da bir katlanma görülmez. Redford, Samsat'ta bulunan basit cam kapların yerel üretim olabileceğini ileri sürmektedir[398]. Samsat'ta bulunan bir cam fırını da[399] burada yerel üretim olduğunu desteklemektedir. Yakın bir benzeri olmayan bu tipteki bardak, yerel üretimle yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca kadehlerin ve bu tip bardakların normal işlevleri olan içme kapları olarak kullanımları yanında kandil olarak aydınlatma için kullanıldıkları[400] düşünülürse katalogdaki bu bardağın da kandil olarak işlev gördüğü fikri ileri sürülebilir.

Kat. No. 5

Kat. No. 5

Süsleme tekniği olarak katalogda incelenen 6 bardaktan birinde aplike, üçünde mineleme, dördünde yaldızlama ve birinde kesme görülmektedir. Bir bardakta ise (Kat.No.5) herhangi bir süsleme yoktur.

Mineleme tekniğinde bezenmiş, katalogda 3 eser (Kat.No.2, 3, 4) bulunmaktadır. XII.-XIII. yüzyıllara tarihlendirilen bardaklarda, bir eserin haricinde (Kat.No.1), mineleme ve yaldızlama, birlikte görülür.

Mineleme tekniğinin ortaya çıkışı Roma dönemine kadar inmektedir. İslam camcılığında XIII.-XIV. yüzyıllarda dünyaca ünlü Memluk kandil ve bardaklarında mineleme tekniği başarı ile uygulanmıştır[401]. Bundan önce, İran'da XII. yüzyıla verilen minelemeyle bezenmiş eserlerin, bu teknikte bezenmiş ilk örnekler olduğu

[397] Özet, *Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, s. 160,162 Kat.110,112a.
[398] Redford, "Ayyubid Glass from Samsat, Turkey", s. 84.
[399] Özgüç, *Samsat*, s. 24.
[400] Stern, "Roman Glassblowing in a Cultural Context", s. 483-484.
[401] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 24-25.

düşünülmektedir[402]. Minelemede genellikle kırmızı, mavi, sarı, beyaz, yeşil gibi renkler görülmektedir. Özellikle konturlarda kımızı, geniş yüzeylerde de mavi, belirgin şekilde tercih edilen renkler olmuştur[403] (Foto. 103).

Ortaçağ İslam camlarında mineli bardaklarda yazı kuşağına sıkça rastlanmaktadır. XII.-XIII. yüzyıllara tarihlendirilen Hama bardakları[404] arasında, iki ya da üç satır şeklinde, dar yazı kuşakları bulunan örnekler mevcuttur. Lamm tarafından sınıflandırılan Rakka grubu (1170-1270), Halep grubu (XIII. yy) ve Şam grubunda (1250-1310) değerlendirdiği mineli bardaklarda yazı kuşakları Hama kadehlerine göre biraz daha geniş fakat Fustat grubuna (1270-1340) göre daha dardır[405]. Bu yazı kuşakları genellikle bardak gövdesinin üst kısmına yerleştirilmiş olup yazı karakteri sülüs veya nesihtir.

Kataloğumuzda bulunan mineli bardakta (Kat.No.2) mavi zemin üzerine sarı renkli nesih yazı kuşağı, altın yaldızlı bordürle çevrilidir. Bir sultanın unvanlarını içeren kitabe metni şu şekildedir: (Mav) lana Al-Sultan Al-Melik Al-Alim Al-Adil[406]. Yazı kuşağının beyaz renkli noktalı şeritlerle sınırlandırılmış altın yaldızlı bordürle çevrili olması yönünden özellikle Şam grubu örneklerine benzemektedir[407]. Kat. 2, Lamm'ın Halep grubuna soktuğu 1260-1270'lere verilen bir bardakla[408] (Foto.104) hem yazı kuşağı, hem de gövdesinde bulunan kırmızı renkli balık figürüyle çok yakın benzerlik içerisindedir. Suriye üretimi olan 1260-1280'lere tarihlendirilen bir parfüm şişesinde de balık figürünün olması[409], bu figürün mineli başka kaplarda da kullanıldığını göstermektedir.

---

[402] Watson, "Pottery and Glass: Lustre and Enamel", s. 16.
[403] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 324.
[404] Riis, "Les Verreries", s. 30-116; s. 84-85, fig.252 A-D.
[405] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II,* Tafel 92-97, 134-135, 159,165.
[406] Özgüç, *Samsat,* s. 20.
[407] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II,* Tafel 116.
[408] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II,* Tafel 138/7.
[409] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 350, Cat.95a.

Kat.No.2 Bardak
(Restitüsyon)

Kat.No.2 Bardak

Kat.No.2 Bardaktan Ayrıntı
(Balık Figürü)

Foto. 103. Mineleme Tekniği Ile Süslenmiş Bardak (Carboni, 2001)

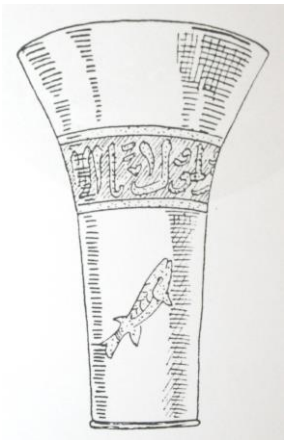

Foto. 104. Kitabeli ve Balık Figürlü Bardak (Lamm, 1929)

Diğer yazı kuşağı bulunan bardak (Kat.No.4) gövdeden bir parça olup kitabesinden ancak birkaç harf kalmıştır. Sarı renkli nesih yazı yine altın yaldızlı bir şeritle çevrelenmiştir. İlk örneğimize (Kat.No.2) göre süsleme ve yazı basit kalmıştır.

Mineli bir bardağın ağız ve gövdeden kalan parçasında (Kat.No.3) ortada mavi noktalarla bezenmiş şeritleri sınırlandıran altın yaldızlı bordürler birleşerek sekiz kollu yıldızları oluşturmaktadır. Lamm'ın Rakka grubundaki (1170-1270)[410] yıldız bezemeli mineli bardakları (Foto. 105) ile paralellik göstermektedir. Şeritlerin ortada birleşerek

[410] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 94/24, 96/9.

içinde bitkisel bezeme bulunan geometrik şekiller oluşturduğu başka Suriye üretimi bardak örnekleri de bulunmaktadır[411].

Kat.No.3

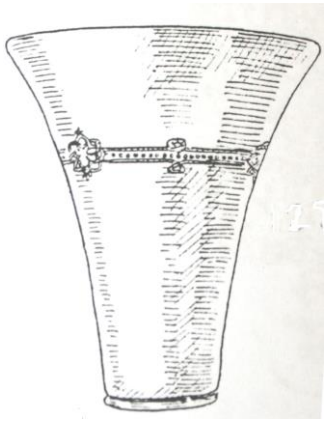

Foto. 105. Mineleme Tekniği Ile Süslenmiş Bardak (Lamm, 1929)

Anadolu'da, Samsat kazısı buluntuları dışında, mineleme tekniği ile bezenmiş başka eseler de bulunmaktadır. Kubad-Abad kazılarından çıkan kitabeli bir tabak[412] ve bardak parçaları[413], Mersin Yumuktepe Höyüğünden ele geçen ve XIII. yüzyıla tarihlendirilen kandil[414] Selçuklu döneminden kalan mineli eserlere örnektir.

Mineleme ve yaldızlama tekniği uygulanan eserler üzerinde yapılan laboratuvar araştırmaları, kullanılan metal oksitlerin pahalı pigmentler olduğunu göstermiştir. Bu durum, eserlerin dönemi içerisindeki önemini ve önemli bir ticari eşya oluşunu kanıtlar niteliktedir[415].

Aplike tekniğinde bezenmiş katalogda bir bardak (Kat.No.1) vardır. Bardağın gövdesinde, alttan ve üstten ince yatay cam ipliği ile sınırlandırılmış kuşak yüzeyine, küçük cam kabaralar aplike edilmiştir.

---

[411] Riis, "Les Verreries", s. 87, Fig.259.
[412] Önder, "Selçuklu Devrine Ait Bir Cam Tabak", s. 1-5.
[413] Zekiye Uysal, "Kubad Abad Kazılarında (2005-2010) Bulunan Cam Kadehler", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol: 8/3, Ankara 2013, s. 614-615.
[414] Gülgün Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü 1997 Yılı Ortaçağ Kazı Çalışmaları ve İslami Döneme Ait Bir Cam Kandil", *OLBA II (1)*, Mersin 1999, 241–252.
[415] Ele´onore Gueit-Evelyne Darque-Ceretti-Marc Aucouturier, "Glass Gilding Process in Medieval Syria and Egypt (13th–14th Century), *Journal of Archaeological Science*, Vol: 37, 2010, s. 1751.

Anadolu'da noktalar şeklindeki cam aplikasyonu Bizans döneminden itibaren görülmektedir. Nif (Olympos) Dağı Başpınar[416] ve Bergama[417] kazılarında aplike edilen noktalarla bezemenmiş bardak örneklerine rastlanmaktadır.

Ortaçağ İslam camcılığında ise cam ipi ve noktalar şeklindeki cam aplikasyonu X.-XII. yüzyıl arasında Mısır ve Suriye'de yapılan cam bardaklarda ve farklı kaplarda görülmektedir. Bu örneklerde cam ipi ve kabaralar daha kalın ve belirgindir[418]. El-Qadim'de bulunan XIII.-XIV. yüzyıla tarihlendirilen bardaklarda da aplike edilen noktalar daha erken tarihli örneklerle paraleldir[419]. XII.-XIII. yüzyıl Hama bardaklarında[420] ince cam ipi ve küçük noktalar halindeki kabaralar ile Samsat'ta bulunan bardağının (Kat.No.1) bezemesi arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır. Kubad-Abad kazılarında ele geçen bardakta yer alan kabara bezemeli kuşak da cam ipliği ile sınırlandırılmıştır[421] (Foto. 106-107). Aplike edilmiş kabara ve cam ipliği bezemeleri bulunan bardaklar, genellikle ters konik gövdeli olup bezeme, gövdenin üzerinde bir kuşak içerisinde sınırlandırılmıştır.

Kat. No. 1

Foto. 106. Aplike Tekniği Ile Süslenmiş Rakka bardağı TİEM (Uysal, 2013)

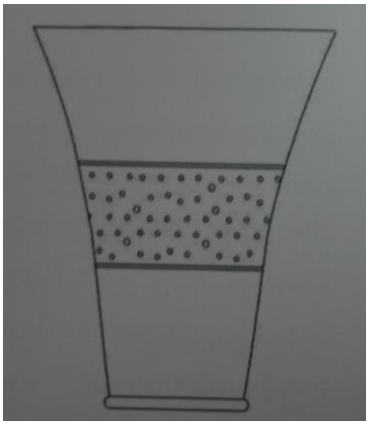

Foto. 107. Aplike Tekniği Ile Süslenmiş Kubad-Abad Bardağı Restitüsyon

[416] Özgümüş Canav-Kanyak, "Nif (Olympos) Dağı Kazıları Cam Buluntuları", s. 300.
[417] Holger Schwarzer, "Spätantike, Byzantinische und İslamische Glasfunde aus Pergamon", *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, İzmir 2009, s. 108, Tafel 3/55-56.
[418] Örnekler için bkz. Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 26/12-18, 27.
[419] David Whitcomb, "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", JGS, Vol: 25, 1983, 102, Fig.3/o; Carol Meyer, *Glass from Quseir Al-Qadim and the Indian Ocean Trade, Studies in Ancient Oriental Civilization*, No.53, Chicago 1992, s. 88-89, Cat.530-531.
[420] Riis, "Les Verreries", s. 57-58, fig.157-162.
[421] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 182, Kat.No.99.

Kesme bezemeli silindirik gövdeli bardak (Kat.No.6), katalogda bulunan bardaklar içerisinde tipi kadar, horoz figürlü süslemesi ile de farklılık gösterir. Katalogda bulunan tüm eserler içerisinde figüratif bezemesi olan tek eserdir. Samsat'ta bulunan ve IX.-X. yüzyıla tarihlendirilen bardak (Kat.No.6), İslam cam sanatında kesme tekniğinde süslenmiş kaplara önemli bir örnektir. Cam sanatı tarihi literatüründe daha önce tanıtılmamış olan ve Abbasilerin Samsat'ta hüküm sürdüğü dönemden kaldığını düşündüğümüz bu eser, Erken İslam dönemi için kesme tekniğinde yapılmış figüratif motifi, ince cidarı ve 7,5x8,7 cm boyutları ile dönem içerisinde karakteristik özellikler göstermektedir. Abbasi döneminde kesme tekniği yaygın olup figüratif motifler Sasani etkilidir.

Kesme bezemeli cam kap yapımı çok eski tarihlere kadar inmektedir. M.Ö. 715'e tarihlenen Nimrud Asur Sarayı'nda bulunan Sargon vazosu, kesme dekorlu camların erken tarihli önemli bir örneğidir[422].

İslami dönemde Abbasilerle gelişen camcılık sanatında kesme bezemeli camlar, Mezopotamya'dan Mısır'a kadar yayılmıştır[423] (Foto. 108-109). Özellikle Türk ahşap işçiliğine dayanan eğri kesim tekniğinin, Abbasi camlarında kesme ve oyma işlemlerinde kullanıldığı bilinmektedir[424]. Fatımi döneminde, "Hedwigsglas" diye bilinen cam bardaklar (Foto. 110), kesme teknikli yüksek kabartma bezemesiyle İslami dönem kesme camcılığında önemli bir yere sahiptir[425].

Kat. No. 6

Foto. 108. Kesme Tekniği ile Süslenmiş Silindirik Bardak (Whitehouse, 2010)

Foto. 109. Kesme Tekniği ile Süslenmiş Silindirik Bardak (Carboni, 2001)

[422] Erten, 2004, s. 99.
[423] Vose, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople", s. 59.
[424] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 161.
[425] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 71.

İran'da fasetli kesme bezeme İslam öncesi dönemlerde Sasaniler tarafından başarıyla uygulanmıştır[426]. İslami dönemde de devam eden kesme bezeme, figüratif, geometrik ve bitkisel motiflerle İran kadehlerinde görülmeye devam etmektedir[427]. Nişabur'da bulunan bir kadeh, silindirik gövdesi ve üzerindeki kesme tekniğinde yapılmış figüratif bezemesi ile Samsat bardağına (Kat.No.6) benzemektedir. Stokholm Historiska Museum'da bulunan ve İran ya da Irak'tan gittiği düşünülen bir bardak da aynı özellikleri göstermektedir[428]. Ancak, İran örneklerinin üzerindeki figür kuştur ve kuşlar stilize bitki motifleri arasına yerleştirilmiştir. Yarısı kırık olan Samsat bardağında ise bardağın kalan kısmında ibikli bir horoz görülmektedir. Günümüzde Kuveyt National Museum'da bulunan, IX.-X. yüzyıllara verilen İran bardaklarında kesme tekniğinde yapılmış kuş motifinden başka, stilize edilmiş boğa figürleri de görülmektedir[429]. Kuş figürünün görüldüğü aynı teknikle bezenmiş diğer bir bardak da Mısır camları arasında X. yüzyıla tarihlendirilen bir bardaktır[430]. Cam eserlere farklı tekniklerle uygulanan figüratif süsleme Ortaçağ İslam coğrafyasında yaygın olarak görülmektedir[431] (Foto. 111-112). Cam üzerine yapılan çalışmaların incelenmesinde farklı figürlerle sıkça karşılaşılmasına rağmen horoz figürüne rastlanılmamıştır[432].

Foto. 110. Hedwigsglas (Tait, 1991)

Foto. 111. Serçe Limanı Batığı Kesme Tekniği Ile Süslenmiş Bardak (Özet, 1998)

Foto. 112. Kesme Tekniği Ile Süslenmiş Kase (Whitehouse, 2010)

---

[426] Ralph Pinder Wilson, "Early Islamic Glass", *Five Thousand Years of Glass*, (Edit. Hugh Tait), Pennsylvania 2004, s. 115.
[427] Whitehouse, *Sasanian and Post Sasanian Glass in the Corning Museum of Glass*, s. 145-146, Cat.252-254.
[428] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 151, Cat.202, s. 153, fig.13.
[429] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 86-88, Cat.20a-b, 21.
[430] Honey, *Glass, A Handbook for The Study of Glass Vessels of All Periods and Countries & A Guide to the Museum Collection, Victoria and Albert Museum*, s. 42, Plate 14E.
[431] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 107.
[432] Yoko Shindo, "The Islamic Glass Beaker with Wheel-Cut Decoration from Raya, South Sinai", *Orient*, 2004, XXXIX, 18-38.

4.2. KADEHLER

'Kadeh' kelimesinin Latince'de 'sıvı kabı' anlamındaki 'cadus'tan geldiği ileri sürülmektedir[433]. Divan şiirinde "câm" kavramı da içki bardağı manasında olup kadeh, rıtl, piyâle, sâgar, sağrak, ayak, kelimeleri de aynı anlamda kullanılır. Farsçada ayâğ 'büyük ayaklı kadeh' demek olup Türkçe ayak kelimesinden bu dile girmiştir[434].

Kadeh camın yapay bir malzeme olarak kullanıldığı ilk tarihlerden itibaren kullanıldığı bilinen bir içecek kabıdır. İran Susa'da ele geçen kadeh, M.Ö. II. bine tarihlendirilen Irak Nuzi'de bulunan mozaik tekniğinde yapılmış kadehe benzemektedir[435].

V.-VII. yüzyıllar arasında oldukça popüler hale gelen kadehlerin bazıları sade bazıları boğumlu ayaklıdır[436]. Cam yapım tarihinde, uluslararası cam stilinin yerel üretime ağır basmasından dolayı kesme tekniği ile yapılmış kadehler, Mısır'dan İtalya'ya kadar yaklaşık aynı formu göstermektedir[437]. Bizans ve Emevi döneminde yaygınlık gösteren kadehler Abbasi ve sonrasında İslam coğrafyasında sık karşılaşılan bir kap türü olmamıştır[438].

İslam dünyasında camcılığın gelişmiş olduğu Mısır, Suriye, İran ve Irak'ta kadehler, üretildiği dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında yalnız Adıyaman Müzesi'nde, Samsat kazısından çıkmış olan kadehlerden (Kat.No.7-9) ikisi restore edilmiş, tam ve biri kırık halde günümüze ulaşmıştır.

---

[433] Cengiz Kallek, "Kadeh" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIV, 55.
[434] Cemal Kurnaz, "Câm" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 41.
[435] Lilyquist-Brill-Wypyski, *Studies in Early Egyptian Glass*, s. 11.
[436] Zeynep Çakmakçı, "A Typological Approach to the Glass Goblet Production from Late Antiquity to the Middle Ages in the Light of Recent Finds", *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, İzmir 2009, s. 49-66.
[437] Axel Von Saldern, "Glass from Sardis" *AJA*, Vol: 66, 1962, s. 8.
[438] Jackson-Tal, "The Early Islamic Glass Finds from Khirbat el-Thahiriya", s. 57-72.

Kat. No. 7

Kat. No. 8

Kat. No. 9

Teknik olarak, kadehlerin gövdesinde serbest üfleme tekniği kullanılmıştır. Kadehlerin sap ve kaideleri sonradan eklenmiştir. Bir kadehin (Kat.No.7) gövdesi ve sapı arasında cam ipliği sarılıdır. Diğer kadehlerin (Kat.No.8, 9) saplarında ise aletle şekillendirilmiş boğumlar bulunmaktadır.

Boyutları farklılık gösteren kadehlerin (Kat.No.7, 8, 9) taban çapları 6 cm ile 8 cm arasındadır. Restore edilen kadehlerin (Kat.No.8, 9) ağız çapları 8,6 cm ve 10, 5 cm olup yükseklikleri de 16,6 cm ile 14,5 cm.dir.

Renk olarak kadehlerin gövdeleri sarımsı yeşil, sap ve kaideleri oliv renklidir.

Tipolojik açıdan, katalogda bulunan kadehler aynı formdadır. Kadehlerin gövde ve kaideleri arasında bir sap bulunmaktadır. Katalogda yer alan üç tane kadeh içerisinde birinin (Kat.No.7) gövdesi kırık olup diğer ikisi (Kat.No.8, 9) restore edilmiştir. Katalogda yer alan ters konik gövdeli kadehlerin sap ve kaideleri sonradan eklenmiştir. Kadehlerin sapları belirgin bir şekilde ince ve uzundur. Sapların içi dolu olup kaideleri yayvandır. Kırık olan kadehin (Kat.No.7) gövdesi ile sapı arasına sarılı cam ipliği, diğer kadeh (Kat.No.8) sapında üç boğum, üçüncüsünde (Kat.No.9) ise sapın gövdeye yakın olan kısmında tek boğum görülmektedir. Ölçü ve tipleri ile kendi aralarında benzer olan bu kadehlerin Samsat kazısı cam kadeh buluntuları arasında da benzer örnekleri bulunmaktadır[439].

[439] Samsat kazısı buluntuları Adıyaman Müzesi'nden başka Ankara ve Gaziantep Müzelerine gönderilmiştir.

Ayaklı kadehler, IV. yüzyılda ortaya çıkan bir tip olup VI.-VII. yüzyıl Bizans döneminde yoğun bir şekilde kullanılmıştır[440] (Foto. 113). Ele geçen örnekler İslami dönemde de bu tip kadehlerin kullanıldığını göstermektedir[441]. Sasani camları arasında bulunan ve IV.-VI. yüzyıllara tarihlendirilen kısa ayaklı bir kadeh, İran'da ayaklı kadeh yapıldığını göstermektedir[442]. X. yüzyıla tarihlendirilen, 10,5 cm yüksekliğindeki kesme bezemeli kısa ayaklı kadeh, İran'da İslami dönemde de ayaklı kadeh yapıldığını göstermesi açısından önemlidir[443].

Yüksek ayaklı kadehler İslami dönemin erken tarihlerinden itibaren Suriye ve çevresinde görülmektedir[444]. 1200'lere verilen Rakka grubu ayaklı kadehi ve 1270-1290 arasına tarihlendirilen Şam grubu ayaklı kadehi Suriye camcılığında ayaklı kadeh yapımının bu yüzyıllarda da devam ettiğini göstermektedir[445] (Foto. 114). Metropolitan Museum'da Batı Asya veya Mısır bölgesinden gittiği düşünülen IX. yüzyıla tarihlendirilen yüksek ayaklı kadeh sadece Suriye'de değil diğer İslam cam merkezlerinde de kadehlerin yapıldığını göstermektedir[446] (Foto. 115).

Anadolu'da Harran kazılarında bulunan ve XIII. yüzyıla tarihlendirilen kadehin, ters konik gövdeli ve yüksek ayaklı olduğu düşünülmektedir[447] (Foto. 116). XIII. yüzyıl Varka ve Gülşah yazmasında yer alan minyatürdeki figürün elinde bulunan kadeh, aynı tarihlerden Delice Köşkü kazısından çıkan alçı parçasındaki kabartmada görülen bağdaş kurup oturmuş figürün elindeki kadeh[448] Selçuklu döneminde Anadolu'da ayaklı kadehlerin kullanıldığını göstermekte[449], Beyşehir gölü kıyısındaki Sultan Alâeddin

---

[440] Çiğdem Gençler, *Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Ankara 2009, s. 109-110.
[441] Pinder Wilson, "Early Islamic Glass", s. 115.
[442] Whitehouse, *Sasanian and Post Sasanian Glass in the Corning Museum of Glass*, s. 57, Cat.57; Pinder Wilson, "The Islamic Lands and China", *Five Thousand Years of Glass*, s. 115.
[443] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 87, Cat.20b.
[444] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 22/1, 6, 7.
[445] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 96/1, Tafel 159/8.
[446] Jenkins, "Islamic Glass: A Brief History", s. 16, 56; Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans,* s. 164, Cat.71.
[447] Nurettin Yardımcı, "1986 Dönemi Harran Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı, 6-10 Nisan 1987 Ankara*, C.I, Ankara 1988, s. 140.
[448] Hüseyin Karaduman, "Delice Selçuklu Köşkü Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, V*, Ankara 1995, s. 135-168. s. 210, çizim 3.
[449] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar),* s. 51, Res. 26.

Keykubad'ın yazlık sarayı (1219-1237) Kubad-Abad kazılarında bulunan kadehler de bunu desteklemektedir[450].

Foto. 113. Kadeh, İslam Öncesi V.-VI. yy (Tait, 1991)

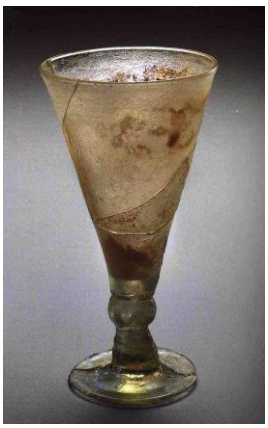

Foto. 114. Kadeh, XII.-XIII. yy (Carboni, 2001)

Foto. 115. Kadeh, VIII.-IX. yy (Jenkins, 1986)

Foto. 116. Foto. 112. Kadeh, XIII. yy (Yardımcı, 2007)

İslami dönemde bardaklar kadar sıkça karşılaşılmayan kadehlerden Samsat'ta bilindiği kadarıyla 4 adet bulunması[451] (Foto. 117), bunların basit bir form göstermesi ve kendi içerisindeki boyut ve tip benzerliği bu kadehlerin yerel üretim olduğunu akla getirmektedir.

Foto. 117. Samsat Kazısından Çıkan Kadehler (Özgüç, 2009)

Süsleme olarak katalogda incelenen 3 kadehte (Kat.No.7, 8, 9) herhangi bir süsleme yoktur.

[450] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 413-416.
[451] Özgüç, *Samsat*, s. 20.

4.3. ŞİŞELER

Camın üflenerek şişirilmesi ile dar boğazlı yapılan ve içine sıvı koymaya mahsus olan kaplara 'şişe' denir[452].

M.Ö. XVI. yüzyılda Tell Açana (Alalakh) höyüğünde bulunan, iç-kalıp tekniği ile yapılmış ilk cam kaplar arasında şişeler de bulunmaktadır[453].

Roma ve Bizans döneminden kalan, farklı boy ve biçimlerde olan çok sayıda şişe, günümüzde dünyanın birçok farklı müze ve koleksiyonlarında bulunmaktadır[454].

VII. yüzyılın ortalarından itibaren Mezopotamya ve Mısır'da, Roma ve Bizans cam işçiliğini devralan İslam cam işçiliğinde şişe tipleri çeşitlenerek artmıştır. İslami coğrafyada yapılan kazılarda bulunan farklı boy ve tiplerdeki şişeler arasında küresel gövdeli, ince uzun boyunlu şişeler dikkat çekmektedir (Foto. 118-119). Cevsakü'l-Hakani sarayındaki freskte şarap dolduran rakkaselerin ellerindeki şişeler[455] (Foto. 120) ve Kubad-Abad çinisinde görülen şişe[456] bu tip şişelerin kullanımını gösteren verilerdir. Silindirik gövdeli, dışa açılan ağız kenarlı ve ters konik boyunlu şişeler IX.-XII. yüzyıllar arasında İslam camcılığında yaygın olarak üretilmiş tipler arasındadır[457]. Serçe Limanı Batığı'ndan ele geçen XI. yüzyıla tarihlendirilen Fatımi camları arasında bulunan şişeler arasında küresel, soğan gövdeli ve silindirik gövdeliler yoğunlukta olup ve kesme tekniğinde süslenmiş olanlar dikkat çekmektedir[458]. Eyyubi ve Memluk dönemlerinde XIII.-XIV. yüzyıllarda yaygınlık gösteren mineli şişelerin (Foto. 121) yanında bir diğer kap türü de, batılı araştırmacılar tarafından 'qumqum' olarak isimlendirilen parfüm şişeleri olup küresel gövdeleri, uzun ve oldukça ince boyunları ve süslemeleri ile İslam cam işçiliğinde önemli eserler arasındadır[459] (Foto. 122-123).

---

[452] Celal E. Arseven, "Şişe" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1965, IV, 1884-1885.
[453] Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 32; Barag, "Mesopotamian Core-Formed Glass Vessels (1500-500 B.C)", s. 135-154.
[454] Uysal, *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, s. 88-89.
[455] Sheila Blair-Jonathan Bloom, "Irak-İran ve Mısır:Abbasiler-Mimari", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2007, s. 107.
[456] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 424.
[457] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 147.
[458] Fredick H. von Doorninck, "The Serçe Limanı Shipwreck: An 11th-Century Cargo of Fatimid Glassware Cullet for Byzantine Glassmakers", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 1990, s. 58.
[459] Katherine Eremin-Ulrike Al-Khamis, "Mamluk and Pseudo-Mamluk Glass in The National Museums of Scotland", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 195.

Foto. 118. Altın Sandviç Tekniğinde Süslenmiş Küresel Gövdeli Şişe, IX.-X. yy (Tait, 1991)

Foto. 119. Cevsakü'l-Hakani Sarayındaki Fresk (Blair-Bloom, 2007)

Foto. 120. Küresel Gövdeli Şişe IX.-X. yy (Whitehouse, 2010)

Foto. 121. Mineleme tekniğinde süslenmiş şişe XIII. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

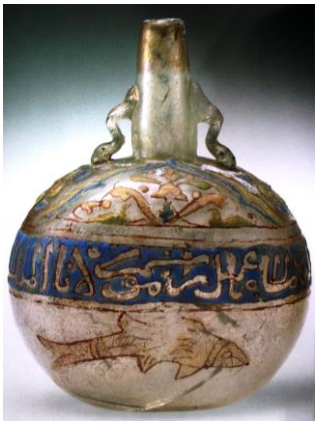

Foto. 122. Qumqum, XIII. yy (Carboni, 2001)

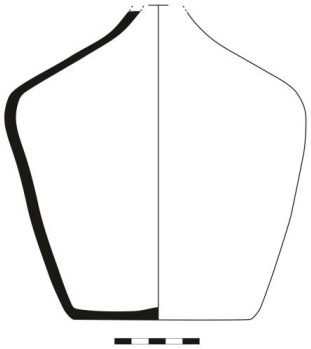

Foto. 123. Qumqum, XIII. yy (Vose, 1984)

Kataloğumuzda 2 tane yuvarlak gövdeli (Kat.No.10-11), 1 tane köşe gövdeli (Kat.No.12) olmak üzere 3 tane şişe bulunmaktadır. Bu şişeler boyut ve tip olarak birbirinden tamamen farklı özellikler göstermektedir.

Yuvarlak gövdeli şişelerden biri (Kat.No.10) Adıyaman Müzesi'ne Samsat kazısı, diğeri (Kat.No.11) Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiştir. Her iki şişe de üfleme tekniği ile yapılmış olup son hali aletle şekillendirilerek verilmiştir.

Samsat kazısından çıkan şişenin (Kat.No.10) mevcut yüksekliği 18 cm, taban çapı 11 cm'dir. Boynu kırık olduğu için tüm yüksekliği bilinmemektedir. Oliv renkli, köşeli omuzlu, silindirik gövdeli şişenin yakın örnekleri IX.-X. yüzyıla verilen İran (Foto. 124), Nişabur[460] (Foto. 125) ve XI. yüzyıla verilen Serçe Limanı Batığı'nda bulunan Mısır camları[461] arasında görülen şişelerdir. Bu şişenin renk ve tip olarak çok yakın bir benzeri de Hasankeyf kazısında çıkarılmıştır[462]. Katalogdaki eserin benzer örneklerine bakılarak, şişe IX.-X. yüzyıla verilmiştir.

Kat. No. 10

Kat. No. 10

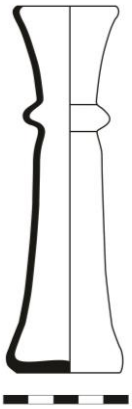
Foto. 124. Yatık Ağızlı Silindirik Gövdeli Şişe (Carboni, 2001)

Foto. 125. Yatık Ağızlı Silindirik Gövdeli Şişe (Kröger, 1995)

[460] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 81-82, Cat.108-109.
[461] Özet, *Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, s. 172-174, Kat.121-123.
[462] Hasankeyf kazısından çıkan cam eserlerle ilgili bilgi ve fotoğraflarını paylaşan Doç. Dr. Nurşen Özkul Fındık'a teşekkür ederim.

Mardin Müzesi'nde bulunan oliv renkli yuvarlak gövdeli şişenin yüksekliği (Kat.No.11) 16 cm, ağız çapı 4,4 cm ve taban çapı 5 cm'dir. Gövdeye doğru daralan boynun alt kısmında bilezik olan şişe konik gövdelidir. Ortaçağ Suriye ve Mısır şişelerinde gövdeye doğru daralan ve bilezikli boyna sahip şişeler ya küresel gövdeli ya da dibe doğru daralan gövdeli olarak görülmektedir[463]. Kubad-Abad kazısında da ağız ve bilezikli boyunlu şişe parçaları bulunmuştur[464] (Foto. 126). Katalogdaki şişenin (Kat.No.11) ağız ve boynu Ortaçağ İslami dönem cam şişelerine benzerlik gösterirken (Foto. 127) konik gövdeli tipi ile farlıdır. Eserin benzer örneklerine bakılarak, eser IX.-X. yüzyıla verilmiştir.

Kat. No. 11

Kat. No. 11

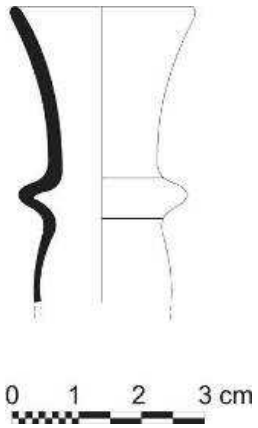

Foto. 126. Kubad-Abad Şişe Ağzı (Uysal, 2008)

Foto. 127. Şişe IX.-X. yy (Kröger, 1995)

[463] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 3/43-44, Tafel 29/17, Tafel 159/7.
[464] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 438-439.

Katalogdaki tek prizmal gövdeli şişe (Kat.No.11) Mardin Müzesi'ne Mor Yakup kazısından gelmiştir. Serbest üfleme tekniğinde yapılan şişenin son hali aletle şekillendirilerek verilmiştir. Açık grimsi yeşil rengindeki şişenin boynu iki boğumlu olup, gövdesi dibe doğru daralan ve köşeleri belirsiz konik tiptedir. Ortaçağ İslam camları arasında sıkça karşılaşılan bu tipteki şişelerin (Foto. 128-129) özellikle yedirme tekniğinde süslenmiş örnekleri (Foto. 130) dikkat çekmektedir[465].

Kat. No. 12

Kat. No. 12

Foto. 128. Kare Kesitli Şişe X. yy (Jenkins, 1986)

Foto. 129. Kare Kesitli Şişe X. yy (Carboni, 2001)

Foto. 130. Kare Kesitli Yedirme Tekniğinde Süslenmiş Şişe, XII. yy (Carboni, 2001)

[465] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 304, Cat.80a-b; Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 29/3.

4.4. MİNYATÜR ŞİŞELER

Minyatür şişeler, üfleme tekniği ile ilk yapılan cam kaplar arasında olup kozmetik, kokulu yağ veya tıbbi sıvılar için kullanılmıştır[466]. İslami dönem camcılığında IX.-X. yüzyıllara tarihlendirilen minyatür şişeler, Mısır, Suriye ve İran-Irak bölgelerinde yaygınlık göstermektedir.

Küçük cam şişeler Helenistik ve Roma dönemi mezarlarında en çok ele geçen mezar donatım kaplarıdır. Bu kapların ihtiva ettikleri krem, merhem veya yağların bazı örneklerinde analiz edilebilmiş olmasına rağmen ölü kültündeki mezarlara konuluş amaçları bugüne kadar tamamen çözülememiştir[467]. Küçük cam parfüm şişeleri M.Ö. I. yüzyılın ikinci yarısından M.S. III. yüzyılın sonuna kadar yaygın olarak kullanılmıştır[468]. Cam üretimi özellikle İmparator Augustus döneminde Roma sınırlarını aşmıştır. Bu yayılımdaki ana etken gezici ustaların varlığı ve serbest üfleme tekniğinin getirdiği seri ürerimdir[469].

İslam camcılığında X. yüzyıldan sonra çok görülmeyen minyatür şişeler genellikle kozmetik ve medikal alanlarda kullanılmıştır[470].

Katalogda 9 tane yuvarlak gövdeli (Kat.No.13-21), 18 tane prizmal gövdeli (Kat.No.22-39), 3 tane azı dişi formlu (Kat.No.40-42) ve 3 tane düğme dipli (Kat.No.43-45) minyatür şişe bulunmaktadır.

Yuvarlak gövdeli minyatür şişelerden 3 tanesi (Kat.No.13-15) Hatay Müzesi'ne, 4 tanesi (Kat.No.16-20) Mardin Müzesi'ne satın alma ile ve bir tanesi (Kat.No.21) Mardin Müzesi'ne Mor Yakup kazısı ile gelmiştir.

Prizmal gövdeli minyatür şişelerden biri (Kat.No.22) Adıyaman Müzesi'ne Samsat kazısı ile, dördü (Kat.No.23-26) Hatay Müzesi'ne Antakya çevresinde yapılan kazı ile ve ikisi (Kat.No.27-28) satın alma ile ve 11 tanesi de Mardin Müzesi'ne satın alma ile gelmiştir.

---

[466] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans,* s. 479.
[467] Soner Özen, "Cam Mezar Hediyelerinin İşlevi", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 17.
[468] Chris Lightfoot, "A Group of Roman Perfume Bottles from Asia Minor", *Erol Atalay Memorial, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi I*, İzmir 1991, s. 107.
[469] Tümsü Polat, "Stratonikeia Akdağ Nekropolü Cam Buluntuları Üzerine Bir Değerlendirme", s. 29.
[470] Pollak, "Excavation in Marcus Street, Ramla: The Glass Vessels", s. 126-127.

Azıdişi formlu üç şişeden ikisi (Kat.No.40-41) Hatay Müzesi'ne Antakya çevresinde yapılan kazı ile ve biri (Kat.No.42) Mardin Müzesi'ne satın alma yolu ile gelmiştir.

Düğme dipli üç minyatür şişe de satın alma ile biri (Kat.No.43) Adıyaman Müzesi'ne, diğer ikisi (Kat.No.44-45) Mardin Müzesi'ne kazandırılmıştır.

Teknik olarak şişelerden 10 tanesi (Kat.No.13-18, 21, 43-45) serbest üfleme, 23 tanesi (Kat.No.19-20, 22-42) kalıba üfleme tekniğinde yapılmış olup eserlerin son hali aletle şekillendirilerek verilmiştir. Prizmal gövdeli minyatür şişeler İslam camcılığında genelde kalıba üfleme tekniği ile yapılmıştır. Katalogda yer alan tabanları genelde düz olan şişeler içerisinde konkav dipli iki şişe (Kat.No.14-15), kesme tekniğinde kaide görünümü verilmiş düz tabanlı iki şişe (Kat.No.19-20), aletle sıkıştırılarak kaide görünümü verilmiş yine düz tabanlı bir şişe (Kat.No.33) ve aletle şekillendirilerek oluşturulmuş düğme dipli üç şişe (Kat.No.43-45) bulunmaktadır. Kalıba üfleme tekniğinde üretilmiş olan azıdişi formlu üç şişenin (Kat.No.40-42) süsleme ve ayak kısımları ise kesme tekniği ile yapılmıştır.

Boyut olarak minyatür şişelerin yükseklikleri 2,5 cm ile 6,2 cm arasında değişmekle birlikte genelde 4,5-5,5 cm arasındadır. Bu şişelerin benzer örnekleri Fustat[471], Samarra[472], Nişabur'da[473] yapılan kazılarda bulunmuştur.

Renk olarak çeşitlilik gösteren, oliv, kahverengi ve pembe renklerinin nadir şekilde kullanılmış olduğu şişelerde yeşil ve sarının tonları yoğunluktadır.

Tipolojik açıdan minyatür şişeler, gövdelerinin şekline göre sınıflandırılmıştır. Şişeler yuvarlak gövdeli, prizmal gövdeli, düğme dipli ve azıdişi formlu olmak üzere dört grup altında incelenmiştir.

Yuvarlak gövdeli şişelerin (Kat.No.13-21) gövdeleri dairesel kesitlidir. Bununla birlikte şişelerin gövdeleri küresel (Kat.No.14-15, 17, 21), silindir (Kat.No.13, 18-20) ve armudi (Kat.No.16) şeklindedir. Bu tip şişelerin, İslami dönem minyatür şişeler içerisinde örneklerine sıkça rastlanmaktadır (Foto. 131-132).

---

[471] Pinder Wilson-Scanlon, "Glass Finds from Fustat 1972-1980", s. 62, Cat.5, s. 66-67, Cat.12-14.
[472] Lamn, Das Glas von Samarra, s. 21-22, Tafel 2.
[473] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 64-70, Cat.60-86, s. 77-78, Cat.98-102.

Kat.No. 13. Silindir Gövdeli Minyatür Şişe

Kat.No. 14. Küresel Gövdeli Minyatür Şişe

Kat.No. 16. Armudi Gövdeli Minyatür Şişe

Foto. 131. Silindir Gövdeli Minyatür Şişe Maraş Müzesi Env. No. 31.6.72[474]

Foto. 132. Küresel Gövdeli Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Kröger, 1995)

Küresel gövdeli asimetrik gövdeli minyatür şişenin (Kat.No.17) gövdesinde bulunan dikine dört kaburga çimdikleme tekniği ile yapılmıştır.

Kat. No. 17. Çimdikleme ile Süslenmiş Minyatür Şişe

[474] Maraş Müzesi'nde bulunan cam eserleri Doktora tezi olarak çalışan ve fotoğraflarını paylaşan Arş. Gör. Fevziye Eker Güneş'e teşekkür ederim.

Boyun kısımları kırık olan iki şişe (Kat.No.19-20), kesme ile oluşturulmuş kaide kısımları ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu şişelerin benzer örnekleri Kuveyt National Museum'da[475] ve The Corning Museum of Glass'ta[476] olup, eserler IX.-X. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Foto. 133-134).

Kat.No.19

Kat.No.19

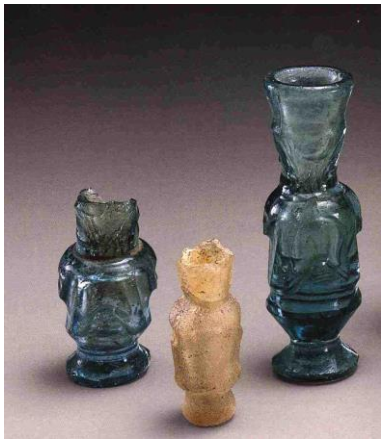

Foto. 133. Kesme Tekniğinde Süslenmiş Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001)

Foto. 134. Kesme Tekniğinde Süslenmiş Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Whitehouse, 2010)

Prizmal gövdeli minyatür şişeler (Kat.No.22-39) kare veya dikdörtgen kesitlidir. Bu tip şişeler düz tabanlıdır.

[475] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 128-129, Cat.2.30a-h.
[476] David Whitehouse, *Islamic Glass in the Coning Museum of Glass, Volume One*, New York 2010, s. 63-67, Kat.92, 95, 96, 98, 100, 101.

Samsat kazısında bulunan prizmal gövdeli minyatür şişenin (Kat.No.22) çok yakın benzeri Gaziantep Medusa Cam Müzesi'nde bulunmaktadır (Foto. 135). Antep'teki bu eser Adıyaman'dan koleksiyona gitmiş olup boyun kısmında boğumları vardır. Boyun kısmı kırık olan katalogdaki şişenin benzerine bakılarak boynunda boğum olduğu tahmin edilebilir. Kalıba üfleme tekniği ile yapılmış dikdörtgen kesitli bu şişenin dört yüzünde iç içe geçmiş dikdörtgen süsleme görülmektedir. Şişenin benzerinin yine Adıyaman'da bulunmuş ve başka bir yerde benzerine rastlanılmamış olması, eserin Erken İslam döneminde yapılmış yerel üretim olabileceğini düşündürmektedir.

Kat. No. 22

Foto. 135. Prizmal Gövdeli Minyatür Şişe[477]

Prizmal gövdeli minyatür şişe örneklerine, İslami camların bulunduğu dünyanın farklı müzelerinde rastlanılmaktadır (Foto. 136-137). Süslemenin çok görülmediği prizmal gövdeli şişeler içerisinde çökertme ile oluşturulmuş süslemenin görüldüğü üç şişe de (Kat.No.23, 25-26) Hatay Müzesi'ne Antakya çevresinde yapılan kazılardan gelmiştir. Hatay Müzesi'nde bulunan 11090 Envanter numarasına sahip 20 eser bulunmaktadır ve bu cam eserler, 1936 yılında, British Museum tarafından Samandağı'nın Al Mina Mevkii'nde yapılan kazıdan getirilmiş olmalıdır. Aynı kazıdan çıkarılmış olma ihtimali yüksek olan bu şişeler benzer formu göstermeleri ile aynı atölyede yapılmış olma fikrini akla getirmektedir. Antik dönemden itibaren cam

[477] Medusa Cam Müzesi'nde bulunan cam eserleri kitap halinde yayımlayacak olan ve yayımından önce bu eserin fotoğrafını ve bilgilerini paylaşan Dr. Constanze Höpken'e teşekkür ederim.

üretiminin gerçekleştirildiği Antakya'da İslami dönemde de cam yapımının devam ettiği[478] düşünülecek olursa bu tip basit kapların yerel üretim olduğu ileri sürülebilir.

Kat.No. 25

Kat.No. 28

Kat.No. 33

Foto. 136. Prizmal Gövdeli Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001)

Foto. 137. Prizmal Gövdeli Minyatür Şişeler, IX.-X. yy (Carboni, 2001)

Prizmal gövdeli şişelerin boyunları genelde gövdeye doğru daralmakta olup 3 tanesinde (Kat.No.23-24, 37) silindirik boyun görülmektedir. Silindirik boyunda boğumları bulunan tek eser (Kat.No.37) bu şekli ile Suriye şişelerine[479] ve hem gövde hem boyun kısmı ile Mısır'da bulunan Abbasi şişesine[480] benzer (Foto. 138).

[478] Lane, "Medieval Finds at Al Mina in North Syria", s. I9-78, Pl. XVI-XXVIII, Figs. I-I 5.
[479] Odile Dussart, "Les Verres Islamiques De Qal'at Sem'an", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 176, Fig.4-4e.
[480] Daniele Foy-M. Picon-M. Vichy, "Verres Omeyyades Et Abbassides D'origine Egyptienne: Les Temoignages De L'archeologie Et De L'archeometrie", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, Nottingham 2003, s. 140, Fig.2.19.

Kat.No. 37

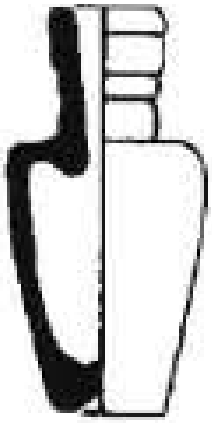

Foto. 138. Minyatür Şişe
(Foy-Vichy, 2003)

Azıdişi formlu şişeler[481], parfüm ve kokulu yağlar için yapılmış olup İslami coğrafyada geniş bir kullanım alanı göstermektedir. Cam üzerine yapılan erken tarihli araştırmalar, bu tip camların yalnız Mısır'da yapıldığı ve diğer ülkelere ihraç edildiği yönündedir[482]. Ancak sonraki araştırmalar azıdişi formlu şişelerin İran, Irak ve Mısır gibi daha geniş bir bölgede bulunduğunu gösterir[483]. İlk örneklerin VIII. yüzyıla tarihlendirildiği şişeler X.-XI. yüzyıla kadar kullanımda kalmıştır[484].

Büyük bir kısmı, küçük boyutlarda ve tek renkli olan azıdişi formlu şişelerin, blok halinde dökülen camın içinin delinerek boşaltılması ve kesme yöntemiyle dış yüzünün süslenmesi ile yapıldığı düşünülmektedir[485]. Katalogda yer alan azıdişi formlu şişelerin (Kat.No.40-42) bu yöntemle yapılmış olma ihtimalinin yanında, daha büyük bir ihtimal dahilinde kalıba üfleme tekniği ile yapıldığını düşünmekte ve bu şekilde bir öneriyi ileri sürmekteyiz.

Kısa ayaklı ve diğerlerine göre uzun gövdeli şişe (Kat.No.40) sağlam bir şekilde günümüze ulaşmışken, uzun ayaklı ve karakteristik şekilde küçük boyutlu şişenin (Kat.No.41) boynu kırıktır. Mardin Müzesi'nde bulunan şişe (Kat.No.42) ise küçük

[481] Bu tip camlara İngilizcede 'molar flask' yani 'azıdişi şişe' denmektedir. Bu ismin verilmesi şişenin ayaklarının azıdişi şeklinde olmasından kaynaklanmaktadır. Türkçeye "azıdişi şişe veya azıdişi şişesi" şeklinde çevirisi yapıldığında anlam kaymasına neden olabileceğinden dolayı "azıdişi formlu şişe" denmesini öneriyoruz.
[482] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band I*, s. 165, 219.
[483] Riis, "Les Verreries", s. 54.
[484] Caboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 153.
[485] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 135.

boyutludur ve boyun ile ayak kısımları kırıktır. Geometrik şekilde bezenen şişelerde (Kat.No.40, 42) yivler yüzeyseldir. Diğerinde (Kat.No.41) ise süsleme derin kesme ile oluşturulmuştur. Azıdişi formlu şişelerin yakın örnekleri Mısır Fustat'ta[486], Irak Samarra'da[487] ve İran'da[488] bulunmuştur (Foto. 139-141).

Kat.No. 40

Foto. 139. Azıdişi formlu şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001)

Kat.No. 41

Kat.No. 42

[486] Whitehouse, *Islamic Glass in the Coning Museum of Glass*, s. 67-72.
[487] Lamn, Das Glas von Samarra, s. 73.
[488] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 136-137, Cat.186-189.

Foto. 140. Azıdişi Formlu Şişeler, IX.-X. yy (Carboni, 2001)

Foto. 141. Azıdişi Formlu Şişe, IX.-X. yy (Carboni, 2001)

Düğme dipli minyatür şişeler (Kat.No.43-45) form olarak birbirinden farklı özellikler göstermektedir.

Adıyaman Müzesi'nde bulunan düğme dipli şişe (Kat.No.43) yumurta biçimli gövdesi ve kulplu olması ile dikkat çekmektedir. Şişenin boynunda spiral ve omuz kısmında sarmal dönüşler ve gövdesinde iki sıra aşağı dönük fisto süsleme ile cam eserler arasında form ve süsleme ile farklılık göstermektedir. Eserin benzer örneğine rastlanılmamıştır. Ancak IX.-XI. yy arası İslami dönemde görülen küçük boyutlu koku şişelerine benzediği için eseri IX.-XI. yy. İslami döneme tarihlendirmeyi öneriyoruz.

Diğer düğme dipli minyatür şişenin (Kat.No.44) gövdesi iki yüzden bastırılarak yassı hale getirilmiş ve aletle düğme dip oluşturulmuştur. Yassı gövdeli şişeler İslam öncesinde de görülmektedir. Silifke Pazarbaşı kaya mezarında bulunan ve III. ve IV. yüzyıla tarihlendirilen yassı gövdeli şişelerin benzerlerinin Kıbrıs ve Filistin'de bulunması bu tipin Doğu Akdeniz'de tanınan bir form olduğunu göstermektedir[489].

Düğme dipli üçüncü eserin (Kat.No.45) gövdesi, diğerine göre (Kat.No.44) daha uzun olup dibe doğru daralan yuvarlak kesitlidir. Bu eserin yakın örnekleri ve aplike ile

[489] Emel Erten, "Silifke Pazarbaşı Kaya Mezarı Cam Buluntuları", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 44.

süslenmiş örnekleri İran[490] ve Irak'ta[491] görülmekte olup bunlar IX.-X yüzyıla tarihlendirilmektedir. Afganistan veya Özbekistan'da bulunan benzer şişeler ise XII.-XIII. yüzyıla verilmiştir[492] (Foto. 143-144). Kataloğumuzda bulunan eserlerin Nişabur'da bulunan benzerleri örnek alınarak IX.-X yüzyıla tarihlendirilmiştir (Foto. 142).

Kat.No. 43

Kat.No. 44

Kat.No. 45

Foto. 142. Düğme Dipli Minyatür Şişe, IX.-X. yy (Kröger, 1995)

Foto. 143. Düğme Dipli Minyatür Şişe, XII.-XIII. yy (Ettinghausen, 1965)

Foto. 144. Düğme Dipli Minyatür Şişeler, XII.-XIII. yy (Folsach, 2007)

[490] Richard Ettinghausen, "The Uses of Sphero-Conical Vessels in the Muslim East", *Journal of Near Eastern Studies, Vol: 24, No.3, Erich F. Schmidt Memorial Issue Part One*, 1965, s. 218-229.
[491] Lamn, Das Glas von Samarra, Tafel III.
[492] Kjeld von Folsach, "What the Basket Contained: Some Datable Glass Bottles from the Eastern Islamic World", *Facts and Artefacts: Art in the Islamic World: Festschrift for Jens Kröger on His 65th Birthday*, (Edit. Annette Hagedorn-Avinoam Shalem), Leiden 2007, s. 10, Fig.1.

4.5. KASELER

Boş kap anlamına gelen 'kavsa' kelimesinden türediği düşünülen kase, sulu şeyler koymaya mahsus çiniden, porselenden veya camdan yapılmış çukur kaplardır[493].

M.Ö. VII. yüzyıla tarihlendirilen üretim yeri bilinmeyen, Gordion'da bulunan "kayıp mum tekniği" ile yapılmış kase, buraya ithal edilmiş olmalıdır[494]. Frigya'nın Gordion şehrinde bulunan yeşilimsi renkte, ortası göbekli ve kesme bezemeli bu yayvan kase, tüm döküm kaselerin öncüsü olarak düşünülmektedir[495]. Döküm tekniği M.Ö. V.-IV. yüzyıllarda İran kökenli cam kaplarda görülmekte olup Pers sanatında cam kaselerde kullanıldığı bilinmektedir[496]. Bununla birlikte düz ve kaburgalı döküm kaselerin üretim merkezi Suriye-Filistin bölgesidir[497].

İskenderiye'de M.Ö. II. yüzyılda kalıplama tekniği ile üretilen kaselere altın sandviç tekniğinde süsleme uygulanmıştır. Kalıplama tekniği ile üretilen kaseler ise Akdeniz'de M.Ö. II. yüzyılda farklı atölyelerde ve cam yapım merkezlerinde üretilmiştir[498].

Helenistik dönemden kalan, M.Ö. I. yüzyıla verilen döküm ve mozaik tekniğinde yapılmış olan konik ve yarı küresel kaseler dönem özelliği gösteren önemli örneklerdir[499]. Kalıba üfleme tekniği ile yapılmış kaburgalı kaselerin I. ve II. yüzyılda Roma İmparatorluğu cam merkezlerinde yapıldığı bilinmektedir[500].

İslami dönemden kalmış olan çok sayıda ayaklı ve düz tabanlı kaseler bulunmuştur. Nişabur'da IX.-X. yüzyıla verilen, serbest üfleme tekniğinde yapılan silindirik gövdeli sade kaselerin yanında üç ayaklı kaseler, kalıba üfleme tekniği ile yapılmış kaburgalı kaseler ve kesme ile bezenmiş kaseler bulunmuştur[501]. Fustat'ta, VIII.-XI. yüzyıl arasına tarihlendirilen cam eserler arasında bulunan kaseler, serbest ve

---

[493] Celal E. Arseven, "Kase" mad., *Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul 1965, II, 971.
[494] Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 25.
[495] Canav Özgümüş, "Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cam Üretimi", s. 68.
[496] Oransay, "Roma İmparatorluk Devri Cam Endüstrisinde Madeni Kapların Etkisi", s. 119.
[497] Christopher Lightfoot, "Cesnola Koleksiyonu'nda Yeralan Kıbrıs Cam Eserleri", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 84.
[498] Billur Tekkök, "Hellenistik ve Roma Döneminde Seramik ve Cam", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 103-104.
[499] Lightfoot, *Ancient Glass in National Museums Scotland*, s. 42-44.
[500] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 22.
[501] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 42-45, Cat.1-12, s. 52, Cat.31-32, s. 87, Cat.114, s. 133, Cat.180.

kalıba üfleme tekniğinde yapılmış olup tabana doğru daralan gövdelerinde kesme ve lüster tekniği ile oluşturulmuş bezemeler görülmektedir[502]. Mısır'da yapıldığı düşünülen ve IX.-X. yüzyıla verilen, günümüzde dünyanın farklı müzelerinde sergilenen pres tekniği ile süslenmiş kaseler (Foto. 145), mozaik tekniğinde yapılmış kaseler (Foto. 146) ve XI.-XII. yüzyıla tarihlendirilen lüster teknğinde süslenmiş kaseler (Foto. 147) ile XIII. yüzyıla verilen Mısır ve Suriye'de, yedirme tekniği ile süslenmiş kaseler (Foto. 148) dikkat çekmektedir[503].

Foto. 145. Pres Tekniği İle Süslenmiş Kase, IX.-X. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

Foto. 146. Mozaik Tekniğinde Yapılmış Kase, IX. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

Foto. 147. Lüster Tekniğinde Süslenmiş Kase, XI.-XII yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

Foto. 148. Yedirme Tekniği İle Süslenmiş Ayaklı Kase, XIII. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

Kataloğumuzda bulunan iki kase de Adıyaman Müzesi'nde olup biri Samsat kazısı (Kat.No.46), diğeri (Kat.No.47) satın alma yolu ile müzeye gelmiştir.

Teknik olarak serbest üfleme ile yapılmış olan kaseler (Kat.No.46-47) silindirik

[502] Pinder Wilson-Scanlon, "Glass Finds from Fustat 1972-1980", s. 61, 62, 68, 70, Cat.1, 6, 18, 21.
[503] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 131, Cat.48, s. 140, Cat.56.

gövdeli olup kaselerde herhangi bir bezeme görülmemektedir. Eserler bu basit formları ile Nişabur[504] ve Samarra[505] kaselerine benzemektedir.

Boyutları birbirine yakın olan kaselerden birinin (Kat.No.46) yüksekliği 5,4 cm, çapı 12,4 cm, diğerinin (Kat.No.47) yüksekliği 4,3 cm ve ağız çapı 12 cm'dir. İslami dönemde yapılmış olan sade kaseler boyut olarak çeşitlilik göstermektedir. Nişabur'da bulunan bir kasenin yüksekliği 6,5 cm, çapı 30 cm iken bir diğerinin yüksekliği 2,2 cm, çapı 5,9 cm'dir[506] (Foto. 150). Samarra'da bulunan kaselerin çapları ise 6 cm ile 20 cm arasında değişmektedir[507].

Renk olarak açık yeşil (Kat.No.46) ve açık grimsi yeşil (Kat.No.47) renkli olan kaseler açık yeşil renkli Nişabur kaseleri[508] ile bu anlamda da benzer. Katalogda bulunan kaselerin yüzeyini kaplayan kahverengi ve gümüş rengi aşınma tabakası sebebi ile renkleri ancak aşınmaya uğramayan çok az br kısmından anlaşılmaktadır.

Katalogda bulunan eserlerin İran ve Irak'taki benzerlerinin IX.-X. yüzyıla verilmesinden dolayı ve Samsat'ta bulunan eserin alt tabakalardan çıkarılmış olmasından dolayı, kaseler (Kat.No.46-47) IX.-X. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Kat.No. 46

Kat.No. 47

Foto. 149. Kase, IX.-X. yy (Lamm, 1929)

Foto. 150. Kase, X. yy (Kröger, 1995)

[504] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 42-45, Cat.1-12.
[505] Lamn, Das Glas von Samarra, Tafel 1/5, 6, 13, 17, 18.
[506] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 42, 43, Cat.1, 6.
[507] Lamn, Das Glas von Samarra, Tafel 1/5, 6, 13, 17, 18.
[508] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 42, 43, Cat.1, 6.

4.6. MİNYATÜR KAPLAR

Roma döneminde metal, cam, pişmiş toprak gibi farklı malzemelerden yapılmış olan küçük boyutlardaki kapların kozmetikte ve medikalde kullanıldığı bilinmektedir[509]. İslami dönemde metal malzemeden yapılmış olan minyatür kapların fonksiyonları hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, kozmetikte kullanma veya içerisinde mücevher saklama gibi amaçlar için yapıldığı bilinmektedir[510]. Minyatür cam kaselerin de bu amaçlarla yapıldığı düşünülebilir.

Minyatür kaseler: İslami dönemden günümüze ulaşan bu tip kaplar birçok müze ve özel koleksiyonlarda görülmektedir. Mısır veya Suriye'de, IX.-X. yüzyılda üretildiği düşünülen, serbest üfleme tekniğinde yapılmış bazı minyatür kaselerin dış yüzlerinde pres tekniği ile oluşturulmuş geometrik bezemeler görülmektedir[511] (Foto. 151-152). Aynı tarihlere verilen, Nişabur'da bulunan bir minyatür kase ise sade bir formda yapılmıştır (Foto. 153).

Foto. 151. Pres Tekniği ile Süslenmiş Minyatür Kase, IX.-X. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

Foto. 152. Pres Tekniği ile Süslenmiş Minyatür Kase, IX.-X. yy (Whitehouse-Carboni, 2001)

Katalogda bulunan tek minyatür kase (Kat.No.48) Adıyaman Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiştir.

Serbest üfleme tekniğinde yapılan minyatür kasenin (Kat.No.48) dibe doğru daralan gövdesinin yüksekliği 3 cm ve ağız çapı 4,6 cm'dir. Eserin teknik, gövde formu ve ölçüleri ile birebir benzeri Nişabur kazısında çıkarılmıştır[512].

---

[509] Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, s. 79-80.
[510] James W. Allan, *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*, New York 1982, s. 49.
[511] Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans*, s. 126-128, Cat.43-45.
[512] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 53, Cat.33.

Kat.No. 48

Foto. 153. Minyatür Kase, IX.-X. yy (Kröger, 1995)

Eserin tarihlendirilmesinde benzerleri esas alınarak, eserin IX.-X. yüzyıldan kaldığı düşünülmektedir.

Minyatür vazolar: Bu kaplarda kişisel bakım için yağ veya güzel kokular saklanmaktadır[513]. Kozmetikte kullanılan vazo şeklindeki küçük cam kaplar genelde bezenmiş olması ile dikkat çekmektedir[514]. Bu tip kapların tıbbi ilaçların saklanması için yapıldığı düşünülmektedir[515].

İslami dönemde İran, Suriye ve Mısır bölgelerinde, en erken tarihlisi VIII. yüzyıla verilen farklı tiplerde ve sade veya bezemeli minyatür vazolar görülmektedir.

Kataloğumuzda üç tane minyatür vazo bulunmaktadır. Diğerlerin tip olarak ayrılan minyatür vazolardan biri (Kat.No.49) Samsat kazısından Adıyaman Müzesi'ne getirilmiştir. Diğer iki minyatür vazodan biri (Kat.No.50) Hatay Müzesi'ne Antakya çevresinden, diğeri (Kat.No.50) Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiştir.

Teknik olarak serbest üfleme tekniğinde yapılan vazoların (Kat.No.49-51) son hali aletle şekillendirilerek verilmiştir. Vazolardan birinin (Kat.No.49) ağız kenarı ateşle şekillendirilmiş olup eserde herhangi bir bezeme görülmez. Buna benzer İran'da üfleme tekniğinde yapılmış bezemesi olmayan cam vazoların yanında kesme bezemeli örnekler de bulunmaktadır[516].

---

[513] Renata Kucharczyk, "Early Roman Glass from Marina El-Alamein", *Polish Archaeology in the Mediterranean XVI, Reports,* 2004, s. 9.
[514] Olcay, 2001, s. 149.
[515] Jennifer Price, "Glass-Working and Glassworkers in Cities and Towns', *Roman Working Lives and Urban Living*, Oxford 2005, s. 180.
[516] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 75, Cat.16d.

Katalogdaki minyatür vazonun (Kat.No.49) benzerlerinin yükseklikleri 5 cm ile 9 cm arasında değişmektedir. Katalogda vazonun (Kat.No.49) yüksekliği 5 cm, ağız çapı 3,1 cm ve taban çapı 2,8 cm olup ölçüleri ile VIII.-IX. yüzyıla tarihlendirilen, İran'da yapıldığı düşünülen ve günümüzde Kuveyt National Museum'da bulunan bir vazoya benzemektedir[517]. Nişabur'da bulunan ve IX. yüzyıla tarihlendirilen vazoların yüksekliği 7,7-9 cm[518] (Foto. 154), Fustat'ta bulunan ve IX.-X. yüzyıla tarihlendirilen vazoların yüksekliği ise 4,2-6 cm'dir[519] (Foto. 155).

Kat.No. 49

Foto. 154. Minyatür Vazo, X. yy (Kröger, 1995)

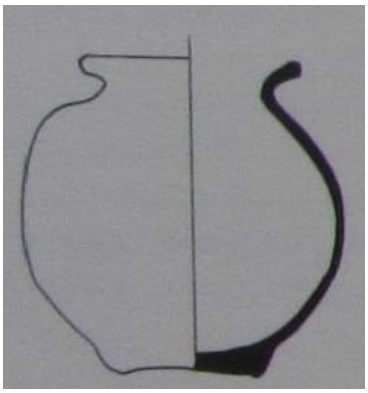

Foto. 155. Minyatür Vazo, X. yy (Pinder Wilson-Scanlon, 1987)

Boyutları oldukça küçük olan diğer eserlerden birinin (Kat.No.50) yüksekliği 2 cm, ağız çapı 0,9 cm ve diğerinin (Kat.No.51) yüksekliği 2,8 cm, ağız çapı 1,8 cm'dir. Vazolar ölçüleri ile özellikle İran bölgesinde yapılmış, VIII.-XI. yüzyıla tarihlendirilen ve yüksekliği 2 cm civarında olan[520] İslam cam sanatında görülen minyatür vazolarla benzerdir.

Tip olarak minyatür vazo (Kat.No.49) hafif huni ağız kenarlı ve dibe doğru daralan silindirik gövdeli tipi ile X. yüzyıla tarihlendirilen Susa'da bulunan vazolara benzemektedir[521]. Mısır El-Kadim'de bulunan ve XIII.-XIV. yüzyıla verilen bir vazo da tipi ile katalogdaki esere benzerdir[522].

---

[517] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 75, Cat.16d.
[518] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 63, Cat.58-59.
[519] Pinder Wilson-Scanlon, "Glass Finds from Fustat 1972-1980", s. 61-62, Cat.4, s. 64, Cat.8.
[520] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 46, Cat.1.15, s. 136, Cat.2.41.
[521] Carl Johan Lamm, "Les Verres Trouvés à Suse", *Syria*, Tome 12, Fascicule 4, 1931, s. Pl.LXXV 2-3.
[522] Whitcomb, "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", s. 104, Fig.4g.

Vazonun (Kat.No.49), Samsat kazısından çıkan diğer cam eserlerin XII.-XIII. yüzyıla tarihlendirilmesine dayanarak aynı tarihlerden kaldığı ve Redford'un[523] Samsat'ta bulunan basit cam kapların yerel üretim olabileceğini ileri sürmesinden dolayı, bu basit cam kavanozun da yerel üretim olabileceği düşünülmektedir.

Katalogda bulunan diğer iki vazo da (Kat.No.50-51) yatay omuzlu ve soğan gövdelidir. Vazolar, günümüzde Kuveyt National Museum'da bulunan, X.-XI. yüzyıla verilen ve İran bölgesinde yapıldığı düşünülen bir minyatür vazoyla[524] ölçü ve tip olarak oldukça yakındır (Foto. 156-157). Bu vazo, Mardin Müzesi'nde bulunan minyatür vazonun (Kat.No.51) gövdesindeki kesmeyle oluşturulmuş yivlerle birebir benzerdir.

Kat.No. 50

Kat.No. 51

Foto. 156. Minyatür Vazo VIII.IX.yy-X.-XI yy (Carboni, 2001)

Foto. 157. Minyatür Vazo VIII.IX.yy-X.-XI yy (Carboni, 2001)

[523] Redford, "Ayyubid Glass from Samsat, Turkey", s. 84.
[524] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 136, Cat.2.41.

4.7. KANDİLLER

Kandil, içine yağ ve fitil konularak, aydınlatma amaçlı kullanılan bir kap formudur. Kandil kelimesinin, Arapça 'kındîl'[525] kelimesinden Türkçeye girdiği düşünülmektedir.

Antik Mısırlılar, Fenikeliler ve İbraniler'in elde taşınan kandiller kullandığı bilinmektedir. Kandil kullanımı Antik Yunan kentlerinden Romalılara geçmiştir[526]. Anadolu'da Bizans ve Selçuklu dönemlerinde, tek kulplu, yağ hazinesi ve ucundaki sivri emzik kısmından oluşan seramik kandillerle karşılaşılır. Cam malzemeden yapılmış kandiller de yapay aydınlatmada kullanılmıştır[527].

Antik yazarlar, M.S. IV. yüzyıl ve sonrasında, kiliselerde ve farklı yapılarda aydınlatma amaçlı olarak kullanılan asılan veya bir yerde duran kandillerden bahsetmektedir[528]. Arkeolojik buluntular Erken Bizans döneminde (V.-VII. yy) görülen kandillerin farklı formlarda yapıldığını göstermektedir. Bizans döneminde çubuklu, kulplu, zarf içi ve kadeh kandiller şeklinde dört farklı türde cam kandil kullanıldığı bilinmektedir[529]. Kâse şeklinde olan kulplu kandillerin bazılarının ortasında, fitili yerleştirmek üzere yapılmış boru bulunmaktadır (Foto. 158). İslami dönemde de bu tür kandiller kullanılmış olup Nişabur camları arasında bu tipin örnekleri görülmektedir[530]. Samarra'da yapılan kazıda da kâse şeklinde olan kulplu kandil ve çubuklu kandille karşılaşılmaktadır[531] (Çizim 104-105). Günümüzde Hermitage Müzesi'nde bulunan ve Fatımi döneminden kalan 22 cm uzunluğundaki kaya kristali kandil ise formu ile Ortaçağ İslami dönem kandilleri arasında daha farklı bir tip ortaya koymaktadır[532].

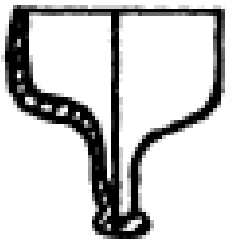
[525] F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2002, s. 487.
[526] Celal E. Arseven, "Kandil" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1965, II, 937.
[527] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 449.
[528] Crowfoot-Harden, "Early Byzantine and Later Glass Lamps", s. 196.
[529] B. Yelda Olcay, "Lighting Methods in the Byzantine Period and Findings of Glass Lamps in Anatolia", *JGS*, Vol: 43, 2001, s. 77-87; Olcay, *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 1989-1995 Yılları Cam Buluntuları*, s. 111-114.
[530] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 180-181, Cat.232-233.
[531] Lamm, *Das Glas von Samarra*, s. 37-38.
[532] Avinoam Shalem, "Fountains of Light: The Meaning of Medieval Islamic Rock Crystal Lamps", *Muqarnas*, XI, *Muqarnas XI, An Annual on Islamic Art and Architectures*, 1994, 11.

Foto. 158. Fitil Tüplü Kandil IX. yy (Kröger, 1995)

Çizim 104. Kulplu Kandil IX. yy (Crowfoot-Harden, 1931)

Çizim 105. Çubuklu Kandil IX. yy (Crowfoot-Harden, 1931)

Kandiller elde tutulacak şekilde, düz bir zemin üzerine koyulacak şekilde ya da bir yerden asılacak veya bir metal içerisine yerleştirilecek şekilde tasarlanmıştır.

İslami dönemde en ünlü ve yaygın kandil tipi vazo biçimli kandillerdir. Kaide üzerinde küresel gövdeli, yukarı doğru genişleyen ters konik boyunlu olan kandillerin gövdelerinde asılmaları için kulplar bulunmaktadır. Tek renkli camdan yapılmış vazo tipli kandil örnekleri XI. yüzyılda Suriye[533], İran[534] ve Mısır'da[535], XIII. yüzyılda Anadolu'da[536] görülmektedir. Bu tip kandillerin, mineleme tekniği ile bezenmiş en önemli örnekleri ise XIII.-XIV yüzyıl Eyyubi ve Memluk dönemlerinde Suriye ve Mısır camcıları tarafından verilmiştir[537] (Foto. 159-161). Yumuktepe kazısından çıkarılan mineleme tekniği ile bezenmiş bu tip kandilin Suriye'den ithal edildiği düşünülmektedir[538]. Kubad-Abad kazılarında ele geçen omuzlu-basık küresel gövdeli ve kulpsuz kandiller ise ilk kez bu kazıda tespit edilmiştir[539].

[533] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 167, Cat.38b.
[534] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period,* s. 182, Cat.235.
[535] Özet, *Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, s. 175, Kat.124.
[536] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 435-457.
[537] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 158/1; Carboni-Whitehouse, *Glass of the Sultans,* s. 237, Cat.118.
[538] Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü 1997 Yılı Ortaçağ Kazı Çalışmaları ve İslami Döneme Ait Bir Cam Kandil", s. 248; Gülgün Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü'nden Ortaçağ Camları", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010*, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Ankara 2013, s. 146.
[539] Zekiye Uysal, "Kubad-Abad Kazılarında Bulunan Cam Kandiller", *Konya Kitabı, C.X, Konya Ticaret Odası'nın Kuruluşu'nun 125. Yıldönümüne Armağan,* Konya 2007, s. 725-734.

Foto. 159. Cami Kandili, XIV. yy (Jenkins, 1986)

Foto. 160. Cami Kandili, XIV. yy (Carboni, 2001)

Foto. 161. Cami Kandili, XIV. yy (Whitehouse-Carboni, 1986)

Kataloğumuzda bulunan tek kandil (Kat.No.52) Adıyaman Müzesi'ne Samsat kazısından gelmiştir[540]. İslami dönem kandilleri arasında farklı tipi ile dikkat çekmektedir. Benzerlerinin bulunduğu Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu cam eserler kataloğunda, bu eserlerin çocuk emziği olduğu düşünülmüş ve kullanılış şeklinin tam olarak açığa çıkarılamadığından bahsedilmiştir[541] (Foto. 162). Bir başka benzerinin bulunduğu TŞCF A.Ş. Koleksiyonu kataloğunda kandil olarak tanıtılan eser, Koleksiyona Antep'ten gelmiştir[542] (Foto. 163).

Kat.No. 52

Foto. 162. Kandil (Akat-Fıratlı-Kocabaş, 1984)

Foto. 163. Kandil (Canav, 1985)

[540] Samsat kazısından çıkarılmış bu kandilin bir eşi de Samsat buluntularının gönderildiği diğer müzelerden birinde Gaziantep Müzesi ya da Ankara Medeniyetler Müzesi'nde bulunmalıdır. Diğer eserin fotoğrafı Samsat isimli kitapta yayımlanmıştır. Özgüç, *Samsat*, s. 20, Resim 147.

[541] Yücel Akat-Nezih Fıratlı-Hüseyin Kocabaş, *Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu*, İstanbul 1984, s. 13.

[542] Canav, *Türkiye Şişe Cam Fabrikası Cam Eserler Koleksiyonu*, s. 96, Kat.173.

Samsat kazısı ve buluntuları ile ilgili en kapsamlı çalışma Nimet Özgüç tarafından yapılmış olup kataloğumuzda bulunan eser de bu kitapta tanıtılmış ve kandilin karnında bulunan delik yağ deliği olarak tanımlanmıştır[543] (Foto. 164). Samsat camlarını inceleyen Gönül Öney ise, karınlarına çubuk sokulan, yumurta biçimi yağ kandillerinin bolca bulunduğunu ifade etmektedir[544].

Foto. 164. Samsat Kazısından Çıkan Kandiller (Özgüç, 2009)

Katalogda bulunan kandilin (Kat.No.52) kullanılış şeklinde Gönül Öney'in ileri sürdüğü düşünce benimsenmiştir. Kandilin içi boş olup, yağ buraya koyulmuştur ve kandilin karnına açılan dört köşeli boşluğa çubuk takılıp, duvara sabitlenmiş bir çubuğa takılacak veya elle taşınacak şekilde tasarlanmıştır fikrindeyiz.

Teknik olarak serbest üfleme tekniğinde yapılan kandilin (Kat.No.52) boyut olarak yüksekliği 8,8 cm ve gövde genişliği 4,5 cm'dir. Kandilin benzer örnekleri[545] de üfleme tekniğinde yapılmış olup yükseklikleri 10-4,5 cm arasında değişmektedir. Açık yeşil renkli kandilin renk olarak en yakın benzeri TŞCF A.Ş. Koleksiyonu'nda bulunmaktadır.

Samsat Höyüğü I. katına ait buluntular arasında yer alan bu kandilin (Kat.No.52), diğer cam eserlerin XII.-XIII. yüzyıla tarihlendirilmesine dayanarak, aynı tarihlerden kaldığı düşünmekteyiz.

---

[543] Özgüç, *Samsat*, s. 20, Resim 147.
[544] Öney, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", s. 79.
[545] Akat-Fıratlı-Kocabaş, 1984, s. 39, Kat.328-331, Res. 163-164a-b; Canav, *Türkiye Şişe Cam Fabrikası Cam Eserler Koleksiyonu*, s. 96, Kat.173.

4.8. SATRANÇ OYUN TAŞLARI (PİYONLAR)

Satranç oyununun Hakim Nasır Dühr tarafından Hint Hükümdarı Talmend Şah için icat edildiği ve satrancın 570 yılında Hindistan'da oynandığı, 600 yıllarında İran'a ve VII. yüzyılda Araplara geçtiği bilinmektedir[546]. XI. yüzyıl yazması olan Firdevsi'nin Şahname'sinde İran ile Hindistan arasındaki müzakerelerde satranç oyununun kullanıldığını gösteren minyatürler bulunmaktadır[547].

Cam malzemeden yapılmış olan oyun taşları stilize edilerek yapılmıştır. Mesela satranç takımındaki fil, sadece fil hortumuyla stilize edilerek verilmiştir[548]. Piyonların ise belirgin özellikleri vardır. Tepesinde küresel bir topuz, poligonal taban ve piramidal gövdeli olan piyonlar en yaygın tiptir. Bunun yanında dairesel tabanlı piramidal gövdeli örnekler de bulunmaktadır[549]. Ayrıca bu tür taşların dama taşı olma ihtimali üzerinde de durulmaktadır[550] (Foto. 165-166).

Foto. 165. Oyun Taşları (Carboni, 2001)

Foto. 166. Oyun Taşları (Jenkins, 1986)

Kataloğumuzda bulunan iki oyun taşı da piyon grubunda olup biri (Kat.No.53) Adıyaman Müzesi'ne, diğeri (Kat.No.54) Mardin Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiştir.

---

[546] Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, İstanbul 2012, s. 600.
[547] Charles K. Wilkinson, "Chessmen and Chess", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, Vol: 1, No.9, 1943, s. 272.
[548] A. A. MacDonell, "The Origin and Early History of Chess", *JRAS*, 1898, s. 135.
[549] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 306.
[550] Jenkins, "Islamic Glass: A Brief History", s. 52.

Kat.No.53

Kat.No.54

Teknik olarak katalogda bulunan piyonlar (Kat.No.53-54), bir aletin ucuna alınan cam hamurunun aletle şekillendirilmesi ile elde edilmiştir. Mozaik[551], yedirme[552], aletle şekillendirme[553] ile yapılan oyun taşlarının yanında X. yüzyıla tarihlendirilen ve Mısır'da yapılmış olan kristal oyun taşları da bulunmaktadır[554]. Satranç, karşılıklı iki kişi tarafından oynanan bir oyun olduğu için taşlar birbirinden farklı olmalıdır. Bunun için belki de bir tarafın taşları, cam iplikleri ile yedirme tekniği uygulanmış iki renkli camdan ve karşı tarafın da tek renkli camdan oluşan bir oyun takımı düzenlenmiş olabilir[555].

Boyutları genel olarak birbirine yakın olan oyun taşlarının yayımlanmış olan örneklerinde, yükseklik 3,6-0,8 cm ve taban çapı 2,4-1,8 arasında değişmektedir[556]. Adıyaman Müzesi'nde (Kat.No.53) ve Mardin Müzesi'nde (Kat.No.54) bulunan oyun taşlarının yüksekliği 3 cm, taban çapı 2,4 cm olup ölçüleri eşittir.

Renkleri, opak siyah (Kat.No.53) ve yeşilimsi açık sarı (Kat.No.54) olan oyun taşları tek renklidir. Genellikle mozaik ve yedirme tekniği ile bezenen oyun taşlarında çok renklilik dikkat çekmektedir. Batı İslam ülkelerinde yapılmış olduğu düşünülen ve VIII.-XI. yüzyıl aralığına verilen tek renkli, oyun taşları günümüzde Metropolitan Museum'da[557] sergilenmektedir.

---

[551] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period*, s. 113, Cat.162.
[552] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 31/10-16.
[553] Jenkins, "Islamic Glass: A Brief History", s. 52, s. 56, Cat.65.
[554] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 77.
[555] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 306.
[556] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 45, Cat.1.13a-b.
[557] http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/451938, Erişim Tarihi 25.12.2013.

Tarihlenmesi zor olan oyun taşlarının mozaik tekniğinde yapılmış veya tek renkli sade olanları IX. yüzyıla[558], Mısır'daki kristal olanları X. yüzyıla[559] ve yedirme tekniğinde yapılmış olanları ise X. yüzyıl[560] veya XII. yüzyıla[561] verilmektedir. Yapım tarihi bilinmeyen katalogdaki cam piyonları (Kat.No.53-54) benzer örneklerine bakarak ve bu oyunun popüler olduğu tarihi göz önüne alarak IX.-XII. yüzyıl aralığına vermeyi öneriyoruz.

[558] Kröger, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period,* s. 113, Cat.162; Jenkins, "Islamic Glass: A Brief History", s. 52, s. 56, Cat.65.
[559] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 77.
[560] Lamm, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band II*, Tafel 31/10-16.
[561] Carboni, *Glass from Islamic Lands,* s. 306, Cat.81.

4.9. SİKKE AĞIRLIKLARI VEYA SENCELER

Sikke ağırlıkları[562], ilk araştırmalarda, üzerinde yazan para birimlerinden dolayı 'sikke' olarak değerlendirilmiş, ancak sonraki araştırmalar, camdan yapılmış olan bu malzemelerin sikke ağırlık birimi olduğunu ortaya koymuştur[563]. Sikke ağırlıklarının fonksiyonları üzerine yapılan çalışmada, kullanım amaçları üzerinde durulmuştur. Sikke ağırlıkları, altın veya gümüşten yapılan sikkelerin, alış-verişte imitasyon sikkelere karşı, ticaret yapan kişiler tarafından sikkenin ağırlığı ile gerçek olup olmadığı tespit etmek için veya yabancı ülkelerin sikkelerinin yerli sikkelere, özellikle altın olanlara, denkliğini anlamak için yapıldıkları düşünülmektedir[564].

Sikke ağırlıkları ilk olarak Roma İmparatorluğu döneminde, IV. yüzyılda metal malzemeden yapılmıştır. Bizans döneminde ise metal veya cam malzemeden yapılan örnekleri bulunmaktadır. VIII. yüzyılda İslami coğrafyada ilk kez Emevi döneminde kullanılan cam sikke ağırlıkları Memluk dönemine kadar devam etmiştir[565].

Cam sikke ağırlıkları, pres tekniği ile üretilmiş olup genelde düzgün olmayan disk biçiminde, üst kısmın kenarları şişkin ve altı düzdür. Üzerinde Besmele, halifenin veya yöneticinin ismi, ayet, tarih, yer ismi, sikke birimini içeren yazılar bulunmaktadır[566].

Senceler[567] ise sikke ağırlıkları ile aynı fiziksel özellikleri taşımaktadır. Ancak üzerindeki yazıda ölçü birimi belirtilmiştir. Cam şişeler üzerine damga şeklinde basılan senceler, şişenin içindeki sıvının ölçüsünü belirtmek için kullanılmıştır[568].

Kur'an-ı Kerim Araf Suresi 85. Ayetinde "Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın" mealinde, İslam topluluklarının ölçüde hassas ve dürüst olması gerektiği belirtilmiştir.

---

[562] İngilizce kaynaklarda 'coin weight' olarak geçen bu eserleri Türkçeye 'sikke ağırlığı' olarak çevirmeyi öneriyoruz.
[563] Stanley Lane-Poole, *Catalogue Arabic Glass Weights in the British Museum*, (Edit. Reginald Stuart Poole), London 1891, s. VII.
[564] Michael L. Bates, "The Function of Fatimid and Ayyubid Glass Weights", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXIV(1), 1981, s. 63-92.
[565] Vaggelli- Lovera-Coelssio-Mirti, "Islamic Glass Weights from Egypt a Systematic Study by Non-destructive μ-XRF Technique", s. 96.
[566] Örnekler için bkz. A. H. Morton, "Glass Dinar Weight in the Name of Abd al-Aziz B. Marwan", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol: 49, No.1, 1986, s. 177-182; George C. Miles, "Early Islamic Glass Weights and Measures in Muntaza Palace, Alexandria", *Journal of the American Research Center in Egypt*, Vol: 3, 1964, s. 105-113; Arianna D'Ottone, "Umayyad and 'Abbasid Glass Stamps from a Private Collection", The 3rd Simone Assemani Symposium on Islamic Coins, Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, 2012, s. 302-323.
[567] İngilizce kaynaklarda 'vessel stamp' veya 'measure stamp' olarak geçen senceler, damga mühürlerdir.
[568] Lane-Poole, *Catalogue Arabic Glass Weights in the British Museum*, s. XII-XIII.

Bazı sikke ağırlıkları ve sencelerin üzerinde Allah'ın, ölçüde dürüst olmayı emrettiğini ifade eden ibareler de bulunmaktadır[569]. Günümüzde Metropolitan Museum'da bulunan ve Emevi döneminden kalan cam ecza ölçü kabının üzerindeki baskı deseninde ölçü birimini ifade eden yazı bulunmaktadır[570] (Foto. 167). Sıvı ölçümünde kullanılan 1 'kist'in 1,377 litre olduğu düşünülmektedir[571] (Foto. 168-169).

Foto. 167. Sence İle Mühürlenmiş ölçü kabı (Jenkins, 1986)

Foto. 168. Üzerinde 'Kist' Yazan Sence (Balog, 1963

Foto. 169. Sikke Ağırlıkları (Jenkins, 1986)

Kataloğumuzda bulunan iki eser (Kat.No.55-56) sikke ağırlığı veya sence olarak tanımlanmıştır. Üzerindeki yazılar okunamayacak durumda olduğu için eserleri kesin bir ifade ile tanımlanmak mümkün olmamıştır. Çünkü birbirine fiziksel özellikleri ile çok benzeyen cam sikke ağırlığı ve sencenin ayrımı, eserlerin üzerindeki yazı ile mümkündür.

Kat.No.55

Kat.No.56

[569] Örnek için bkz. Edward Thomas Rogers, "Unpublished Glass Weights and Measures", *JRAS,* Vol: 10, No.1, 1878, s. 108, No.14.
[570] Day, "An Umayyad Pharmacist's Measuring Cup", s. 259.
[571] Rogers, "Unpublished Glass Weights and Measures", s. 101.

Sikke ağırlığı veya sencelerden biri (Kat.No.55) Adıyaman Müzesi'nde, diğeri (Kat.No.56) Mardin Müzesi'nde olup müzelere satın alma yoluyla kazandırılmıştır.

Teknik olarak pres tekniğinde üretilen sikke ağırlığı veya senceler (Kat.No.55-56), cam sıcakken üzerine negatif bir şablon bastırılarak elde edilmiştir. XII. yüzyıl Asya bölgesinden Kuveyt National Museum'a gelen cam madalyonlar ve sencelerde de aynı teknik uygulanmıştır[572].

Boyutları[573] ile birbirine yakın olan sikke ağırlığı veya sencelerden birinin (Kat.No.55) çapı 2 cm, kalınlığı 0,4 cm ve diğerinin (Kat.No.56) çapı 2,3x2,9 cm, kalınlığı 0,5 cm'dir. Genel olarak, sikke ağırlığı veya sencelerin çapları 2 cm ile 4,3 cm arasında, ağırlıkları ise 15-67 gram arasındadır. Sikkenin değerine göre sikke ağırlıkları değişiklik gösterir; mesela 1 dinar 65-66 gr, yarım dinar 33 gr, çeyrek dinar 15-16 gr ağılığındadır[574].

Renkleri, mor, mavi, sarı, yeşil gibi çeşitlilik gösteren sikke ağırlıkları ve senceler opak veya şeffaf olabilmektedir. Katalogda bulunan sikke ağırlığı veya sencelerin renkleri turkuaz (Kat.No.55) ve opak siyah (Kat.No.56) olup Metropolitan Museum'da bulunan sikke ağırlıklarının renklerine benzerdir[575].

Tarihleme konusunda sikke ağırlığı veya sencelerin üzerindeki yazılar okunamaz halde oldukları için kesin bir bilgi verilememektedir. Ancak Adıyaman ve Mardin Müzelerinde bulunan cam eserlerin en erken tarihlisinin IX.-X. yüzyıldan kaldığı ve cam sikke ağırlıkları ve sencelerin Memluk dönemine kadar kullanıldığı düşünülecek olursa, eserleri IX.-XVI. yüzyıl aralığı gibi geniş bir zaman dilimine vermek mümkündür.

[572] Carboni, *Glass from Islamic Lands*, s. 272-283, Cat.73.a-s, Cat.3.49a-c.
[573] Katalogda bulunan sikke ağırlığı veya sencelerin ağırlıkları ölçülememiştir.
[574] Lane-Poole, *Catalogue Arabic Glass Weights in the British Museum*, s. XII.
[575] Jenkins, "Islamic Glass: A Brief History", s. 53, 56, Kat.66-73.

4.10. BİLEZİKLER

Cam bilezikler M.Ö. II. binden itibaren görülmeye başlanır. Bilinen en erken örnekleri Mısır'da II. Amenophis'in (M.Ö. 1450-1425) mezarında ele geçmiştir. Kuzey Avrupa'daki La Tene kültüründe de M.Ö. birinci binin son yüzyıllarından günümüze ulaşan zengin bilezik örneklerine rastlanmaktadır[576]. Yakın Doğu'nun en erken tarihli cam bilezik örneği ise III. yüzyıla ait olup Kudüs'te bir mezarda bulunmuştur[577].

Doğu Akdeniz'de, Helenistik ve Erken Roma döneminde cam bileziklerin kullanımıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. M.Ö. I. yüzyılda üflemenin keşfiyle cam kullanımı artmış[578], bu tarihten sonra değerli ve yarı değerli taşların taklit edilmesini sağlayan cam, ucuz bir malzeme olduğu için sıkça kullanılmıştır[579]. Cam bileziklerin yaygınlaşması ise Geç Roma ve Bizans[580] dönemlerine rastlamaktadır.

Erken ve Orta Bizans dönemlerinde, Doğu Akdeniz sahalarında yaygın olarak cam bileziklerle karşılaşılmaktadır. Filistin ve Anadolu'da yapılan kazılarda ele geçen cam bilezikler; kesit, süsleme ve renk olarak çeşitlilik göstermektedir. Filistin bölgesindeki cam bileziklerin kesitleri; dairesel, D kesitli (yarı dairesel), yassı veya biraz sivri olabilmektedir. Süsleme açısından sade yüzeyli, yivli, aplike veya mühür baskılı, tek renk spiral burma, çok renk spiral burma, boyalı desenli örnekleri bulunmaktadır. Filistin cam bileziklerinin tarihlendirilmesi konusunda buluntu yerinin önemi üzerinde durularak, bilezikler İslam öncesi ve İslam sonrası olarak iki ayrı başlıkta incelenmiştir[581].

Anadolu'da yapılan kazılarda, Erken ve Orta Bizans dönemlerine tarihlendirilen birçok bilezik elde edilmiştir. Sardes[582], Demre[583], Sagalassos[584] ve renk ve şekilleri ile

---

[576] Spaer, "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine", s. 51.
[577] Levi Yizhaq Rahmani, "Jason's Tomb", *IEJ*, Vol: 17, No.2, 1967, s. 89.
[578] Eva Marianne Stern, *Ancient Glass at the Fondation Custodia (Collection Frits Lugt),* Paris 1977, s. 149.
[579] Gülgün Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri", *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan,* Ankara 2002, s. 359 (Dipnot:16).
[580] Philippe, "Reflections on Byzantine Glass*"*, s. 42.
[581] Spaer, "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine", s. 51-61.
[582] Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, s. 91, 98-101.
[583] Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, s. 324-338.

çeşitlilik gösteren ve en çok cam bileziğin bulunduğu Amorium[585], İznik Roma Tiyatrosu[586], XI-XII. yüzyıla verilen ve burma, spiral sarmal, cam ipliği, aplike, mineleme ve boyama ile süslenen bileziklerin çıkarıldığı Mersin Yumuktepe Höyüğü[587] Bizans dönemi bileziklerinin kazılar sonucu bulunduğu merkezlerden bazılarıdır[588]. Ayrıca Bizans tasvirleri üzerinde yapılan incelemede, bilezikler, elleriyle çeşitli işler yapan, alt sınıf kadın figürlerinde gözlenmiştir[589].

İslami dönem cam bilezikler hakkındaki bilgiler çok yeterli değildir. Bunun iki önemli nedeni; İslam mezarlarında ölü gömme hediyesinin bulunmaması ve arkeolojik alanlarda, daha erken çağlara ait tabakalara ulaşılmak istenmesi ile üst kısımlardaki geç tarihlere ait İslami dönem malzemesinin önemsenmeyerek tahrip edilmesi olarak görülmektedir. Cam bileziklerle ilgili yayınların sayısının kısıtlı olması ve tarihleme konusunda yaşanan sorun ise, arkeolojik alanda bulunan bileziklerin küçük buluntular şeklinde ele alınması ve bilezikler hakkında detaylı bilgi verilmemesinden kaynaklanmaktadır[590]. Ancak son yıllarda, İslami dönem cam bileziklerle ilgili çalışmalar, çoğalarak devam etmektedir.

Yakın Doğu'da, VII. yüzyılda cam bilezik üretimi İslam kültürünün etkisiyle çeşitlenerek artmıştır. İslami dönem cam bilezikler, erken devirlerde, İslam öncesi karakter göstermekte ve III-VI. yüzyıllarda gelişen geleneğin izlerini taşımaktadır[591]. İslami dönemde yapılan cam bilezikler değişik renk, teknik ve süsleme özellikleri göstermekte ve Doğu Akdeniz, Kızıl Deniz ve Hint Okyanusu sınırları içerisinde görülmektedir.

---

[584] Veerle Lauwers-Patrick Degryse- Marc Waelkens, "Middle Byzantine (10th-13th Century A.D.)", Glass Bracelets at Sagalassos (SW Turkey)", *Glass in Byzantium-Production, Usage, Analyses,* Mainz 2010, s. 145-152.

[585] Harrison, "Amorium Excavations1991: The Fourth Prelimary Report", s. 221; Lightfoot, "Amorium Excavations1993: The Sixth Prelimary Report", s. 123-126; Lightfoot, "The Amorium Project: The 1997 Study Season", s. 340-343; Lightfoot-Ivision, 2001, s. 394-398; Christopher S. Lightfoot, "Glass Finds at Amorium", *DOP*, Vol: 59, 2005, s. 173-181 içinde "Bracelets, Beads and Rings", s. 179-181.

[586] Üzlifat Özgümüş, "Byzantine Glass Finds in the Roman Theater at İznik (Nicaea)", *Sonderdruck aus Byzantinische Zeitschrift*, Band 101, Heft 2, New York 2008, s. 727-735.

[587] Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri", s. 355-372.

[588] Gül Geyik Karpuz, "Cam Bilezik Araştırmaları Üzerine Bir Deneme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza Gündogdu Armağanı*, 6(25), Ordu 2013, s. 249-255.

[589] Maria G. Parani, "Representations of Glass Objects as a Source on Byzantine Glass: How Useful Are They?", *DOP*, Vol: 59, 2005, s. 147-171.

[590] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 44; Yoko Shindo, "The Classification and Chronology of the Islamic Glass Bracelets from al-Tūr, Sinai", *Cultural Change in the Arab World, Senri Ethnological Studies No.55*, 2001, s. 73.

[591] Spaer, "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine", s. 52.

XIII-XIV. yüzyıllar arasında Güney Yemen'deki Aden'de ve Yukarı Mısır'da üretilen İslami camların ihraç edildiği liman olan al-Qadim'de bulunan bileziklerin[592] yakın örnekleri Ürdün'de görülmektedir. Ürdün'de bulunan, siyah, yeşil, mavi ve kırmızı renklerinin kullanıldığı bilezikler, burma, düz, dairesel ve D kesitli olup Emevi, Memluk ve Osmanlı dönemlerine verilmektedir[593].

Filistin'deki İslami dönem cam bilezikler renk, kesit, bezemelerine göre incelenmiş olup özellikle kesitleri ile kesit-bezeme ilişkisi ayrıntılı bir tipoloji ile verilmiştir. Bilezikler, dairesel, yarı dairesel, düz ve üçgen kesitli olup aletle, kalıpla veya burguyla dekore edilmiştir. Sarı, yeşil, kahverengi ve mavi renklerinin görüldüğü bileziklerde koyu renk opak şeklinde görülmektedir. Ayrıca İsrail Galilee deniz sahilinde yer alan Khirbet El-Minyeh'de bulunan bilezikler farklı renk ve bezemeleri ile VIII. yüzyıl Emevi ve XIII. yüzyıl Memluk dönemlerine tarihlendirilmektedir[594].

Anadolu'da ise Kars Ani kazılarında ortaya çıkarılan XI.-XIII. yüzyıla tarihlendirilen cam bilezikler, ekli olarak yapılmış olup burma, dairesel, D kesitli (yarı dairesel) ve profilli kesitlidir. Mavi, turkuaz, yeşil, kahverengi renklerinin görüldüğü bileziklerin geneli sade olup, cam ipliği bezemenin yapıldığı örnekler de bulunmaktadır[595].

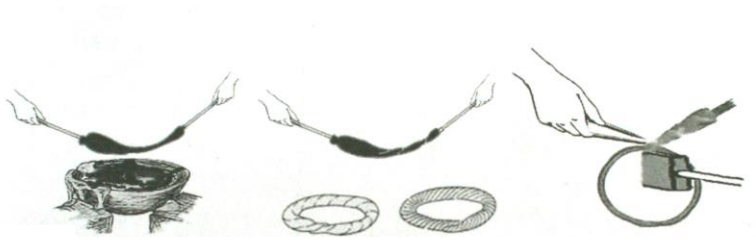
Kubad Abad Sarayı kazılarında bulunan cam bilezikler, ekli ve eksiz teknikte yapılmış olup, tipolojik olarak burma, paralel cam ipliği bezemeli, düz yüzeyli ve sırtı profilli olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Bilezikler, sarayın kuruluşu ve kullanım süresi dikkate alınarak, Anadolu Selçuklu dönemine, XIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir[596]. Anadolu Selçuklu Dönemine tarihlenen diğer cam bilezik parçaları Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı kazısında bulunmuştur[597].

---

[592] Whitcomb, "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", s. 106-107.
[593] Carol Meyer, "Glass From the North Theter, Byzantine Church and Soundings at Jerahs, Jordan 1982-1983", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research Supplementary Studies*, No. 25, 1988, s. 216,217.
[594] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 44-62.
[595] Yaşar Çoruhlu-J. Özlem Oktay, "2006-2009 Kars-Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine", *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Ekim 2010*, Konya 2011, s. 155-163.
[596] Zekiye Uysal, "Kubad Abad Sarayı Kazılarında (1981-2004) Bulunan Cam Bilezikler", *Türk Dünyası Araştırmaları, Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı*, İstanbul 2009, s. 493-504.
[597] Bekir Deniz, "Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı-1997", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 25-29 Mayıs 1998-Tarsus*, Ankara 1999, s. 597; Eser Gültekin, "Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı-2002", *Sanat Tarihi Dergisi (Aydoğan Demir'e Armağan)*, S. XIII/1,

Kataloğumuzda, Adıyaman Müzesi'nde 2 tane (Samsat kazısından gelen), Elazığ Müzesi'nde 19 tane (satın almayla gelen), Hatay Müzesi'nde 2 tane (satın almayla gelen), Mardin Müzesi'nde 8 tane (5 tanesi satın almayla, 3 tanesi Nusaybin Mor Yakup kazısından gelen) olmak üzere toplam 31 adet bilezik bulunmaktadır. Bileziklerin hepsi tümdür, bazıları kırılmış olup restore edilmiştir.

Teknik olarak cam bileziklerin üretiminde, bileziği oluşturan cam halkanın iki ucunun birleşmesine bağlı olarak gelişen ekli ve eksiz olmak üzere iki ana yöntem görülmektedir[598]. Ekli bilezik yapımında cam lifi istenilen kalınlığa ulaşıncaya kadar iki ucundan çekilerek uzatılır ve halka biçimine getirilerek iki ucu birleştirilir (Çizim 106). Bu uygulamada, tek renk cam ipliği kullanılabildiği gibi, farklı renklerdeki cam ipliklerinin çekilip sarılmasıyla, çok renkli ve burma bilezikler de elde edilebilmektedir[599].

Çizim 106. Ekli Bilezik Yapımı (Baykan-Baykan, 2012)

Eksiz bilezikler ise, çubuğa alınan camın metal bir aletle delinip çubuktan alındıktan sonra, tekrar tekrar ısıtılıp istenilen formu alıncaya kadar kendi ekseni etrafında hızla döndürülmesiyle yapılır (Çizim 107). Bu tür bileziklerin iç kısmı genellikle düz olup, iç yüzünde yatay iz şeklinde çizgiler ve pasa benzer benekler olur[600]. Dikdörtgen ve üçgen kesitli eksiz bileziklerin, cam çubuğun kalıba basılması

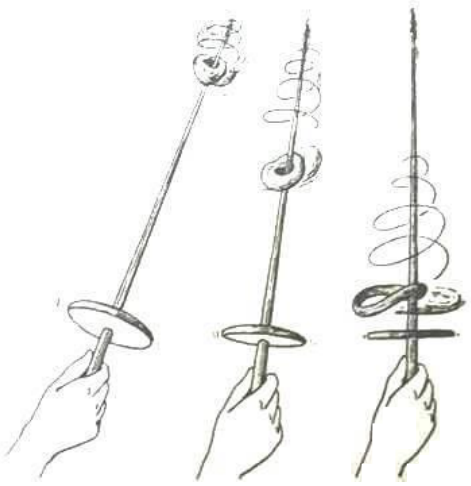
İzmir 2004, s. 52; Eser Gültekin, "The Excavation of the Hangah (Darphane) Melik Mahmud Gazi Conducted in Aksaray in 2002, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.I, 26-30 Mayıs 2003-Ankara*, Ankara 2004, s. 322.

[598] Spaer, bileziklerin yapım yönteminde "seamed" ve "seamless" terimlerini kullanmıştır. Kelime anlamı olarak "seamed" "dikişli-ekli-bağlantılı" anlamını taşımaktadır ve iki ucu birleştirilmiş bileziklerin tanımında kullanılmıştır. "Seamless" kelimesi ise "dikişsiz-eksiz-kesintisiz" anlamına gelmektedir ve bir tür çevirme tekniği ile yapılan bilezikleri tanımlamaktadır. "Seamed" tekniğinde yapılan bilezikler için "ekli" ve "seamless" tekniğinde yapılan bilezikler için "eksiz" terimlerini öneriyoruz. Bu teknikte yapılan bilezikler için Z. Uysal, "eklentili" ve "halka çevirme tekniği"ni önermiş, Ö. Çömezoğlu ise "dikişli" ve "dikişsiz" şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 37; Çömezoğlu, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, s. 339.

[599] Shindo, "The Classification and Chronology of the Islamic Glass Bracelets from al-Tūr, Sinai", s. 77.

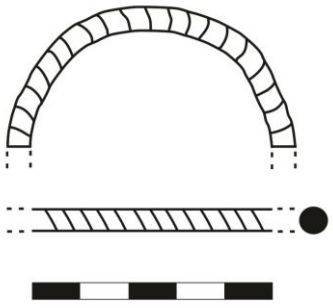
[600] Spaer, "The Classification and Chronology of the Islamic Glass Bracelets from al-Tūr, Sinai", s. 52.

veya bir yüzeyde sıkıştırılmasıyla üretildiği de düşünülmektedir[601]. Bileziklerin kesitleri, yapım tekniği ve genellikle yapım tekniği ile birlikte şekillenen süslemeye bağlı olarak dairesel, D kesitli (yarı daire), dikdörtgen ve üçgen kesitli olur. Sade yüzeyli bileziklerin yanında, tek veya çok renkli spiral burma, yüzeyde yivler, boyama, aplike veya mühür baskı gibi tekniklerle bezemenmiş örnekler de görülmektedir.

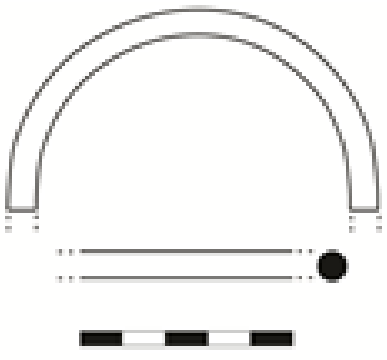

Çizim 107. Ekli Bilezik Yapımı (Baykan-Baykan, 2012)

Katalogda bulunan bileziklerden ikisi (Kat.No.57-58) **ekli** bilezikler grubundadır. Uçları üst üste getirilerek birleştirilen bileziklerin birleşim yerleri belirgindir. Ekli bileziklerden birinde (Kat.No.57) aynı renkte iki cam ipliği birlikte burularak sarılmış, diğerinde (Kat.No.58) tek cam ipliği iki ucundan aletle çekilip halka şekline getirilerek düz yüzeyli olacak şekilde yine aletle iki ucundan birleştirilmiştir.

Kat. No. 57

Kat. No. 58

[601] Ceren Baykan-Daniş Baykan, *Eskiçağ'da Cam*, İstanbul 2012, s. 47.

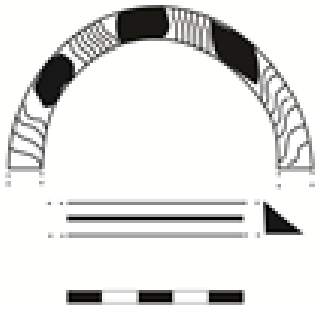
Eksiz bilezikler ise 29 tane (Kat.No.59-87) olup çoğunluğu bunlar oluşturmaktadır. Bu gruba giren bilezikler, bir aletin ucuna alınmış camın kendi ekseni etrafında çevrilmesiyle yapılmış ve tek parça halinde üretilmiştir. Eksiz bileziklerin en belirleyici özelliği iç yüzeyinin, aletle şekillenmesinden dolayı düz olmasıdır. Eksiz bilezikler çoğunlukla İslami coğrafyada yaygındır[602].

Kat.No. 63

Kat.No. 69

Kat.No. 70

Boyutları değişken olan bileziklerin çapları 6-11 cm arasında olup genellikle 8-9 cm'dir. Bileziklerin kalınlıkları, yani süslemenin de yapıldığı, kolun dış yüzüne bakan ve karşıdan görülen kısmı, 0,6 cm ile 1,7 cm arasındadır. Üçgen ve dikdörtgen kesitli bileziklerin (Kat.No.68-87) kalınlıkları 1 cm'nin üzerindedir.

Bizans[603] ve İslami dönem cam bilezikler üzerine yapılan araştırmalarda, bilezik ölçülerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ani'de[604], Kubad-Abad'da[605], Yumuktepe'de[606], Kadıkalesi'nde[607] bulunan bilezik örneklerinde, ölçüler 6-9 cm arasında olup, bileziklerin bir çocuk veya kadın koluna göre yapıldığını ve boyutları ile İslami dönem ve Bizans dönemi arasında bir fark olmadığını göstermektedir. Ancak

---

[602] Shindo, "The Classification and Chronology of the Islamic Glass Bracelets from al-Tūr, Sinai", s. 77.
[603] İslami dönem cam bilezik çalışmalarının kısıtlı olması ve İslami ve Bizans çağdaş dönemlerine tarihlendirilen, özellikle burma ve düz bileziklerin birbirine benzer olması, kataloğumuzda bulunan bilezikleri Bizans dönemi bilezikleri ile karşılaştırma olanağı vermiştir.
[604] Çoruhlu-Oktay, "2006-2009 Kars-Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine", s. 159.
[605] Uysal, "Kubad Abad Sarayı Kazılarında (1981-2004) Bulunan Cam Bilezikler", s. 495.
[606] Gülgün Köroğlu, "Selected Medieval Glass Artifacts from yumuktepe Mound", *Studi di Antichita*, Vol: 11, 1998, s. 290.
[607] Zeynep Oral Çakmakçı, "Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarından Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, s. 122.

üçgen kesitli bilezikler (Kat.No.70-87) çap olarak biraz daha büyük olup 10 cm'nin üzerine çıkmıştır.

Renkleri genellikle opak siyah olan bileziklerin süslemelerinde sarı, kırmızı, mavi, beyaz, yeşil, turuncu renkleri görülmektedir. Katalogda yalnız iki bilezik opak koyu mavi renginde cam lifinden yapılmıştır.

Opak koyu mavi renginde cam lifinden yapılan iki bileziğin (Kat.No.57,62) benzer renkteki örnekleri Erzurum Müzesi[608] ve Tire Müzesi'nde[609] bulunmaktadır.

Cam bileziklerdeki opak siyah renk İslami dönem öncesinde de sıkça karşılaşılan bir renktir. Katalogda bulunan opak siyah renkli bilezik (Kat.No.58) düz yüzeyli olup bezemesi yoktur. Bu bileziğin örnekleri Kadıkalesi buluntularında[610] ve Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Cam Eserler Koleksiyonu'nda[611] görülmektedir.

İslami dönemde opak koyu renkli bilezik üzerindeki bezeme, çoğu kez birbirinden farklı renklerin birlikte kullanılması ile yapılmıştır[612].

Tipolojik olarak katalogda bulunan bilezikler kesitlerine göre; dairesel kesitli, D kesitli, dikdörtgen kesitli ve üçgen kesitli olmak üzere dört başlık altında değerlendirilmiştir. Kataloğumuzdaki bileziklerin tipolojik olarak sınıflandırılmasında, Spaer tarafından, Filistin'de bulunan İslami dönem cam bilezikler üzerine yapılan çalışma yaygın olarak bilindiği için Saper'in tipolojisi esas alınmıştır[613]. Spaer, bilezikleri önce kesitlerine göre ardından bezemesine göre alt gruplara ayırmıştır. Katalogda bulunan bazı cam bileziklerin, bezeme olarak, Spaer'in tipolojisinde karşılığı bulunmadığı için sadece kesitleri ile tipleri belirlenmiştir.

Dairesel kesitli iki bilezikten biri burma (Kat.No.57) ve diğeri (Kat.No.58) düz yüzeylidir. Bu tipe giren bilezikler, ekli teknikte yapılan bileziklerdir.

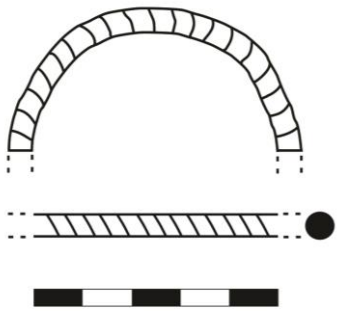
Burma bilezikler İslami dönemlerde yaygın olarak görülen bir tip olup cam liflerinin sayı ve bükümlerine göre alt gruplara ayrılmıştır[614]. Katalogda bulunan burma

---

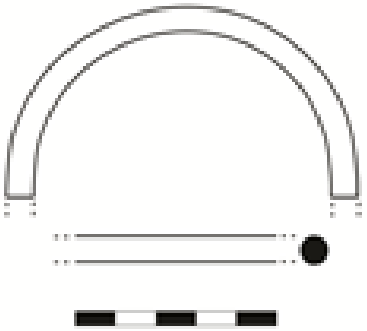
[608] Öztürk, *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, s. 144, Kat.No.78.
[609] Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri*, s. 127, Kat.160.
[610] Oral Çakmakçı, "Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarından Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler",, s. 119, Şek.2.
[611] Canav, *Türkiye Şişe Cam Fabrikası Cam Eserler Koleksiyonu*, s. 95, Kat.167.
[612] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 47.
[613] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 44-62.
[614] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 49-50.

bilezik (Kat.No.57) opak koyu mavi renkli iki cam lifinin burularak ekli tekniğinde yapılmasıyla elde edilmiş olup Spaer C1b tipine girmektedir. Kubad-Abad kazılarında çıkarılan bilezikler içerisinde bu tipte bilezik örneği çoktur[615]. Çapı 5,9 cm, kalınlığı 0,7 cm olan bilezik küçük ölçüleri ile çocuk bileziği olmalıdır.

Dairesel kesitli ikinci bilezik (Kat.No.58) cam lifinin iki ucundan çekilip birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzeyi düz ve sade olup Spaer A1 tipi ile tanımlanmaktadır. Çapı 8,7 cm, kalınlığı 0,7 cm olan bilezik, Kubad-Abad[616] ve Kuşadası Kadıkalesi[617] kazılarında bulunan bileziklerle benzerdir.

Kat.No.57.
Tip A1

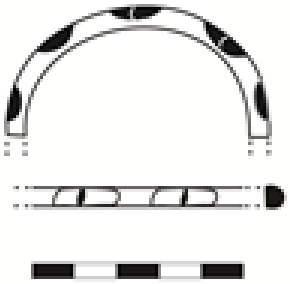
Kat.No.58
Tip A1

D kesitli (yarı yuvarlak kesitli) bilezikler (Kat.No.59-67) dış yüzü yuvarlak ve dış yüzü hafif düzleştirilmiş şekilde görülmektedir.

D kesitli bilezikler içerisinde dış yüzü yuvarlak olan bilezikler (Kat.No.59, 62, 63, 64) Spaer'in tipolojisinde Tip D1(1), dış yüzü hafif düzleştirilmiş olan bilezikler (Kat.No.60, 61, 65, 67) ise Spaer'in tipolojisinde Tip D1(2) ile tanımlanmaktadır. Bu tip bileziklerin çapları 6,5-8,9 cm, kalınlıkları 0,6-1 cm arasında değişmektedir. D kesitli bilezikler içerisinde değerlendirilen bir bilezik (Kat.No.66) ucu keskince olup Spaer tip D3d(b) grubundadır.

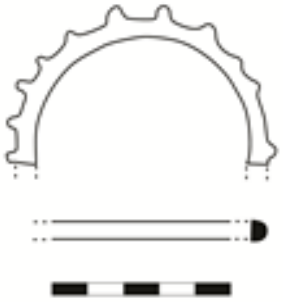
[615] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 336,337,359, Kat.No.252,253,275.
[616] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 472-473, Şek.403.
[617] Oral Çakmakçı, "Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarından Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler", s. 119, Şek.2.

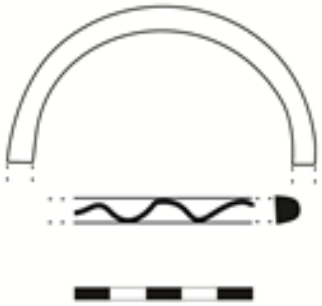
Kat.No.62
Tip D1(1)

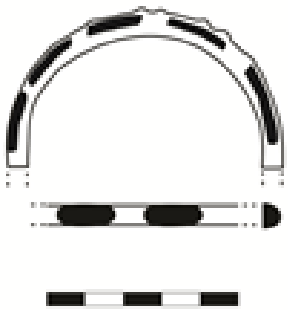
Kat.No. 63
Tip D1(1)

Kat.No. 64
Tip D1(1)

Kat.No. 61
Tip D1(2)

Kat.No. 67
Tip D1(2)

D kesitli bilezik örnekleri XIII. yüzyıla tarihlendirilen Hırbet El-Minyeh[618] ve Kasr El-Kadim[619] buluntularında görülmektedir.

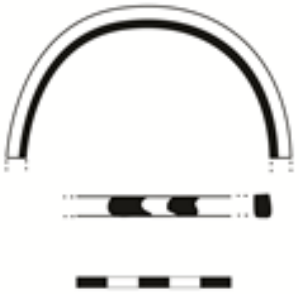
Dikdörtgen kesitli bilezikler (Kat.No.68, 69), Spaer D2(1) ve D2(3) tipinde olup eksiz bileziklerdir. İçten düz olan bilezik (Kat.No.68) dıştan hafif dışa eğim gösterir. Diğer bileziğin (Kat.No.69) dış yüzüne aplike edilen cam ipliği bezemesinden dolayı dikdörtgen formu alt ve üstten dışa çıkıntı yapmaktadır.

Bu tipte olan iki bileziğin çapları 8,4-8,8 cm, bezemenin yapıldığı kalınlıkları ise 1,1-1,2 cm'dir. Erzurum Müzesi'nde bulunan iki bileziğin kesit ve bezemesi ile benzer örneklerin yaklaşık 8,5 cm çapları ve 1 cm'nin üzerindeki kalınlıkları da katalogdaki bileziklere yakındır[620].

[618] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 60, Fig.25.
[619] Whitcomb, "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", 106, Fig.5.
[620] Öztürk, *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, s. 150-151, Kat.No.84-85.

Kat.No. 68
Tip D2(1) ve D2(3)

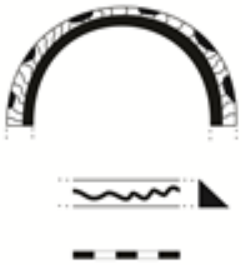
Kat.No. 69
Tip D2(1) ve D2(3)

Üçgen kesitli bilezikler Spaer'in 'obliquely pointed' (Türkçe karşılığı; eğimli uçlu) alt başlığında değerlendirdiği D4 tipindeki çok renkli bilezikler, içten düz, dıştan farklı açılarla üçgen bir kesit göstermektedir. Üçgen kesitli bilezikler genellikle İslami dönemde görülmektedir[621]. Kataloğumuzda bulunan bu tipte bilezikler (Kat.No.70-87) 18 tane olup çapları 8,2-11 cm, kalınlıkları 0,8-1,7 cm arasındadır. Üçgen kesitli bilezikler Spaer D4(5), D4(3) ve D4(1) tipi ile tanımlanmıştır.

Üçgen kesitli bileziklerin 10 tanesinde (Kat.No.74-81, 84-85), bileziğin alt kısmı düz, dış yüzü eğimli bir şekilde aşağı inmektedir ve kesit dik açılı bir üçgen formundadır. Spaer D4(5) tipi ile tanımlanan bu bileziklerde bezeme dış yüze uygulanmış, alt kısım sade bırakılmıştır.

Kat.No. 74
Tip D4(5)

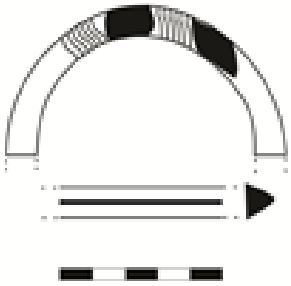

Kat.No. 77
Tip D4(5)

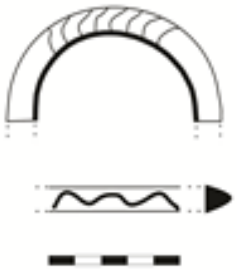
Bileziklerin 5 tanesinde (Kat.No.70-72,86-87) ise alt ve üst kısımlar uca doğru aynı açıda eğim yapmakta olup ikizkenar üçgen formu göstermektedir. Bu gruptaki bileziklerden ikisinde (Kat.No.71-72) üst kısım bezemeli, alt kısım sade, birinde (Kat.No.70) üst kısımdaki bezeme alt kısmın bir bölümünde de uygulanmış, diğer

[621] Spaer, "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine", s. 54.

ikisinde de (Kat.No.86-87) üçgenin iki yüzü aynı şekilde bezenmiştir. Bu tipteki bilezikler Spaer D4(3) ile tanımlanmaktadır.

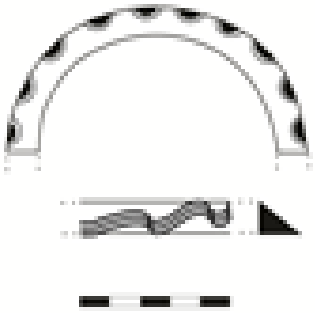

Kat.No. 70
Tip D4(3)

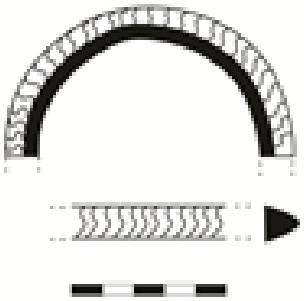

Kat.No. 71
Tip D4(3)

Spaer D4(1) ile tanımlanan üç bilezikte (Kat.No.73, 82-83) üçgen kesitin ucu yuvarlatılmış olup dış yüz aşağı doğru eğimli yapılmıştır. Bu tipteki iki bilezik (Kat.No.73, 82) bezeme olarak Spaer D4(1)e(b) grubu içerisindedir. Üç bilezikte de süsleme alt kısma doğru devam etmektedir.

Kat.No.73
Tip D4(1)e(b)

Kat.No.82
Tip D4(1)e(b)

Süsleme olarak bileziklerde, burma, aplike, aletle şekillendirme ve yedirme teknikleri kullanılmıştır.

Katalogda bulunan **burma** bilezik (Kat.No.57) opak koyu mavi renkli iki cam lifinin burularak yapılmasıyla elde edilmiş olup yapım tekniğine bağlı olarak bezeme işlevini de yerine getirmiştir. Kubad-Abad kazılarında çıkarılan bilezikler içerisinde bu tipte bilezik örneği çoktur[622] (Foto. 170).

[622] Uysal, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)*, s. 336,337,359, Kat.No.252,253,275.

Kat.No.58

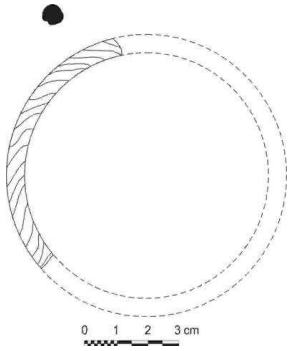

Foto. 170. Kubad-Abad Burma Bilezik (Uysal, 2008)

Aplike tekniğinin uygulandığı bilezikler farklı süsleme özellikleri göstermektedir. Bunlar, renkli cam ipliklerinin aplike edilmesiyle oluşan meyandır motifiyle bezenen bilezikler, iki cam ipliğinin spiral burma şeklinde aplike edildiği bilezikler, yine farklı renklerde cam ipliklerinin dikey olarak aplike edilmesi ile bezenen bilezikler, noktalar şeklinde tek renkli küçük cam kabaraların ve cam çubukların yüzeye aplike edildiği bileziklerdir.

Meyandır motifi D kesitli ve üçgen kesitli bilezikler içerisinde görülmektedir. Bu motif, ya yeşil veya turkuaz renginde tek renkten oluşan cam ipliğinin aplike edilmesiyle (Kat.No.71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 84), ya da sarı-kırmızı, sarı-beyaz, yeşil-siyah renklerindeki iki cam ipliğinin birlikte aplike edilmesiyle (Kat.No.59, 60, 61, 73, 76) oluşturulmuştur. Katalogda bulunan bir bilezik diğerlerinden farklı olarak kırmızı-sarı-siyah-beyaz renkli dört cam ipliğinin aplike edilmesiyle oluşturulmuş meyandır motiflidir. Şam'da bulunan ve Osmanlı dönemine tarihlendirilen bilezikte[623] ve Erzurum Müzesi'nde Memluk veya Osmanlı dönemine tarihlendirilen bileziklerde[624] (Foto. 171-172) ve Hırbet El-Miyeh buluntularında XIII. yüzyıl Memluk dönemine verilen bileziklerde[625] aplike edilmiş meyandır motifi bulunmaktadır.

[623] Stèphanie Boulogne, "Les Bracelets de Verre Colore Polychromes, Des Sites De Damas, Masyaf, Tell Abu Sarbut Et Hırbat Faris au Bilad Al-Sam Mamelouk et Ottoman: Essai de Synthese", Bulletin d'ètudes Orientales, 2008/1, Tome LVII, 2008, s. 152,153.
[624] Öztürk, *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, s. 152, 154, Kat.No.86, 88.
[625] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 60, Fig.25:19.

Kat.No.71 Meyandır Motifli Bilezik

Kat.No.82 Meyandır Motifli Bilezik

Foto. 171. Meyandır Motifli Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013)

Foto. 172. Meyandır Motifli Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013)

İki renkli cam ipliğinin spiral burma şeklinde aplike edildiği bileziklerin ikisinde (Kat.No.63, 69) sarı-siyah renkli cam iplikleri bileziğin yüzünü iki kenardan sınırlandıracak şekilde, birinde (Kat.No.72) yeşil-beyaz renkli cam iplikleri üçgen kesitin ucuna, üçgen kesitli bir diğerinde (Kat.No.81) ise yine yeşil-beyaz renkli cam iplikleri yüzeye uzunlamasına yerleştirilmiştir. Bu bileziklerin en yakın örnekleri

Erzurum Müzesi'nde[626] (Foto. 173), El-Kadim[627] ve Hırbet El-Minyeh buluntularında[628] görülmektedir.

Kat.No. 69

Foto. 173. Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013)

Bileziğin üzerine, beş bölüm şeklinde, kırmızı, sarı, beyaz ve siyah renkli cam ipliklerinin dikey olarak aplike edilmesiyle oluşturulmuş bezemeye sahip katalogdaki tek bilezik (Kat.No.62) bezemesi ile Masyaf'ta bulunan bir bileziğe[629] benzemektedir.

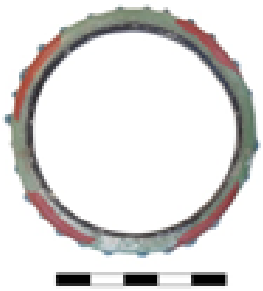
Noktalar şeklinde küçük cam kabaraların tek sıra halinde yüzeye aplike edildiği bilezikler (Kat.No.64, 65, 66, 67) bu özellikleri ile İslami dönemde çok görülen bileziklerle benzerdir. Bunlara örnek olarak Erzurum Müzesi'nde bulunan (Foto. 174) ve El-Kadim[630], Tel Dan[631], El-Şir[632] buluntularında ele geçen bilezikler verilebilir. Hebron'da bulunan XIX. yüzyıla verilen cam kabaralı bilezikler[633] (Foto. 175) ise bu bezemenin uzun süre kullanıldığını göstermektedir.

---

[626] Öztürk, *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, s. 151, 153, Kat.No.85, 87.
[627] Whitcomb, "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", s. 106, Fig.5j.
[628] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 60, Fig.25:15.
[629] Boulogne, s. 153.
[630] Whitcomb, "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", s. 106, Fig.5-k.
[631] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 60, Fig.23:6.
[632] Stephanie Boulagne-Claire Hardy Guilbert, "Glass Bangles of al-Shihr, Hadramawt (Fourteenth-Nineteenth Centuries), a Corpus of New Data for the Understanding of Glass Bangle Manufacture in Yemen", *Proceeding of The Arabian Studies*, Vol: 40, 2010, s. 138, Fig.4b.
[633] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 60, Fig.26a.

Kat.No. 64

Kat.No. 65

Foto. 174. Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013)

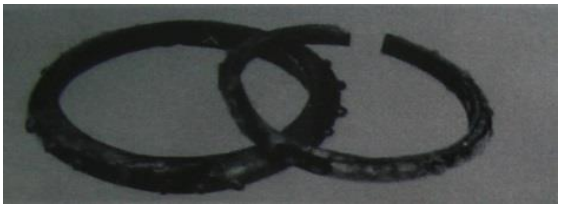

Foto. 175. Bilezik, Filistin (Spaer, 1992)

Bileziklerin bezemesinde görülen yedirme tekniği genelde aletle şekillendirme ile birlikte kullanılmıştır. Önce bir aletin ucuna alınan cam kendi ekseni etrafında çevrilerek tek parça halinde opak siyah renkli cam bilezik elde edilir. Sonrasında cam sıcakken, bileziğin üzerine eklenen kırmızı, turuncu gibi farklı renklerde cam çubuklar veya daha ince olan cam iplikleri ya da cam kırıkları düz bir satıh üzerinde bileziğe yedirilerek düzleştirilir[634]. Bu grup içerisindeki bazı bileziklerde (Kat.No.63, 65, 67-69) cam çubukların yüzeye yedirilmiş ve üzerinde çizgiler oluşturulmamıştır. Diğerleri ise (Kat.No.70-72, 74-81, 83-87) düzleştirilmeden önce bileziğin üzerine eklenen farklı renklerdeki camlar aletle şekillendirilerek bezemede dalgalı çizgiler oluşturulur. Bu tip bezemeli bilezik örnekleri Tel Dan buluntularında[635], Metropolitan Museum'da[636] ve Erzurum Müzesi'nde[637] (Foto. 176) bulunmaktadır.

---

[634] Yedirme tekniği için bkz. Canav Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 20. Yedirme tekniği için 'düzleştirme' terimi de kullanılmıştır. Lightfoot-Arslan, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, s. 12.

[635] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 60, Fig. 23:12-13.

[636] http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/446040 (Erişim tarihi 25.12.2013)

[637] Öztürk, *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, s. 150-154, Kat.No.84-88.

Kat.No. 72

Foto. 176. Bilezik, Erzurum Müzesi (Öztürk, 2013)

Tarihleme konusunda yaşanan genel sorun, cam bileziklerle ilgili yayınların sayısının kısıtlı olmasına ve bu da arkeolojik alanda bulunan bileziklerin küçük buluntular şeklinde ele alınması ve bilezikler hakkında detaylı bilgi verilmemesinden kaynaklanmaktadır[638]. Kataloğumuzda bulunan bileziklerin büyük bir kısmının satın alma yoluyla müzelere gelmiş olması ve bileziklerin buluntu yerinin belli olmaması bilezikleri kesin bir tarihe vermeyi mümkün kılmamıştır. Ancak katalogdaki 31 adet bilezikten iki adedi (Kat.No.57, 58) Samsat kazısından Adıyaman Müzesi'nde ve üç adedi (Kat.No.65-67) Nusaybin Mor Yakup kazısından Mardin Müzesi'ne gelmiştir.

Samsat kazısından çıkarılan cam bilezikler (Kat.No.57, 58) diğer İslami dönem cam eserlerin XII.-XIII. yüzyıla verilmesinden yola çıkılarak aynı tarihlere verilmiştir.

Nusaybin Mor Yakup kazısı hakkında yapılan bilimsel çalışmalarda[639], bu kazıdan çıkan bileziklere (Kat.No.65-67) değinilmemiştir.

Bileziklerin bezeme ve teknik özellikleri göz önüne alındığında, benzerlerine bakılarak eserler (Kat.No.59-87) XIII.-XVI. yüzyıl arasına verilebilir.

---

[638] Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", s. 44; Shindo, "The Classification and Chronology of the Islamic Glass Bracelets from al-Tūr, Sinai", s. 73.

[639] Elif Keser Kayaalp-Nihat Erdoğan, "The Cathedral Complex at Nisibis", *Anat. St.*, Vol: 63, 2013, s. 137-154.

4.11. GÜLABDANLAR

Osmanlı cam sanayiinin merkezi İstanbul'dur[640]. XVIII. yüzyılın sonları XIX. yüzyılın başlarına doğru Osmanlı cam sanatında yeni bir gelişme gözlenmektedir[641]. III. Selim döneminde (1789-1807) yeni bir sanayii merkezi olarak beliren Beykoz bölgesinde, cam üretimine başlanmıştır[642].

'Beykoz İşi' camcılığı adını; cam işyeri ve fabrikalarının kurulduğu Beykoz yöresinden almıştır. Beykoz, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısındaki, bu dönemde İstanbul köylerinden birinin adıdır. Beykoz İşleri, opal camlar, renkli camlar, kristaller ve renksiz camlar ile çeşm-i bülbüller şeklinde dört grupta toplanmış olup ibrik, laledan, şamdan, fincan, tabak, gülabdan, kuş ya da tabanca şeklindeki serpiciler, bardak, daldırma, tuzluk, şişe, karlık gibi cam eserlerden oluşmaktadır[643].

Beykoz işlerinin önemli bir bölümünü teşkil eden opal camlar ismini, doğal 'opal taşına' benzemesinden almıştır[644]. Cam harmanına eklenen katkı maddesinin ölçüsüne, işlemin uzunluğuna ve sonuçta meydana gelen kristallerin büyüklüğüne bağlı olarak yarı saydamdan tam mata kadar istenilen derecede opal cam elde edilir. XVII.-XVIII. yüzyıllarda özellikle Avrupa'da çok beğenilen Çin porseleninin kopya edilerek üretilebilmesi ve porselen üreten sanayinin kurulması için Venedikli cam ustaları, geleneksel cam teknolojileri içinde çözümler arayıp sonucunda özel cam kompozisyonları geliştirerek porselene çok benzeyen opal camı üretmiştir[645]. Opal camlar XVII. yüzyılda Orta Avrupa'da, XVIII. yüzyılda bütün Avrupa'da ve XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaygın bir şekilde günlük hayata girmiştir[646].

Beykoz İşi cam eşyalarda en çok görülen çeşit, gül suyu serpmeye yarayan 'gülabdan'lardır. Ağızları yivli olan gülabdanlara ortası delikli emzik kapakların takılması ile gül suyunun serpilmesi sağlanır. Gülabdanlar, süt rengi, mavi, yeşil, kırmızı renklerinin çeşitli tonlarında, renkli cam, opal cam veya kristal cam gibi farklı

---

[640] Küçükerman, "Camcılık", s. 372.
[641] Şennur Şentürk-Ari İstanbulluoğlu, *Beykoz Camları*, İstanbul 1997, s. 8.
[642] Küçükerman, "Camcılık", s. 373.
[643] Bayramoğlu, "Beykoz İşi Cam Eşya",s. 3-7.
[644] Bayramoğlu, "Beykoz İşi Cam Eşya",s. 4.
[645] Küçükerman, *İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı Türk Cam Sanayii ve Şişecam*, s. 176.
[646] Küçükerman, *200 Yıllık Boğaziçi Camcılık Mirası İçinde Beykoz Camları*, s. 176.

renklerde ve farklı ölçülerde yapılmıştır. Süsleme olarak, şişelerin üzerine işlenmiş meyve, çiçek resimleri, büyük küçük geometrik şekiller, Ayyıldız gibi motifler görülmektedir[647].

Kokular, kokulu sular Türk geleneğinde yaygındır. Cam kaplar da buna uygun bir tamamlayıcı olmuştur. Cam, diğer malzemelere göre kimyasal bakımdan nötr olup içine konulan malzemeyi etkilemediği için önemli bir tercih nedeni olmuştur. Bu yüzden özellikle gülsuyu şişesi olarak yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Gülsuyu sadece gülün suyu olmaktan çok, simgesel özellikler taşıdığı için gülsuyu kapları da birer simge özelliği taşımaktadır[648].

Dairesel bir ayak üzerine oturtulmuş şişkin gövdeli, uzunca boyunlu, gülsuyunun muhafazası veya ikramı için kullanılan gülabdanlar, ayak ve gövde olarak ayrı iki parçanın birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Genelde bu iki parçanın birleşme izi belirgindir[649].

Ramazanlarda, kandillerde, mevlitlerde gülsuyu serpmek için eskiden hemen her evde bulundurulan gülabdanlar, hem Osmanlı Devleti'nin her yanında, hem Avrupa ülkelerinin bazılarında Türk piyasası için yapılıp satılmıştır[650].

Bu çalışma kapsamında Osmanlı cam sanatından 5 adet gülabdan incelenmiştir. İkisi Mardin Müzesi'nde (Kat.No.88-89), üçü Şanlıurfa Müzesi'nde (Kat.No.90-92) bulunmaktadır. Mardin Müzesi'ne gelen eserlerin envanter bilgilerinde müzeye geliş şekilleri belirtilmemiş olup, Şanlıurfa Müzesi'ndekilerden ikisi satın alma, biri Gaziantep Müzesi'nden devir şeklinde müzeye kazandırılmıştır.

---

[647] Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz işleri,* s. 30-31.
[648] Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler,* s. 173.
[649] Şentürk-İstanbulluoğlu, *Beykoz Camları*, s. 18.
[650] Bayramoğlu, "Beykoz İşi Cam Eşya", s. 5.

Kat.No.88 **Kat.No.89** **Kat.No.90** **Kat.No.91** **Kat.No.92**

Teknik açıdan hepsi opal olan gülabdanların (Kat.No.88-92) gövdeleri serbest üfleme tekniğinde yapılmış olup sap ile kaide sonradan eklenmiştir.

Formları gövdeye doğru genişleyen boyun, armudi gövde, sap ve yayvan kaideden oluşan gülabdanların ikisinin üzeri delikli pirinç kapaklı (Kat.No.90-91), biri renksiz emzikli (Kat.No.88) ve ikisi emziksizdir (Kat.No.89,92).

Renk olarak dördü (Kat.No.88-91) turkuaz, biri (Kat.No.92) açık yeşil renklidir.

Süsleme bakımından 5 gülabdan da birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Mardin Müzesi'nde bulunan gülabdanın (Kat.No.88) boyun ve gövdesinde yatay dizilmiş stilize mor çiçeklerle ve gövdeye geçişte üç sıra rozetlerle beyaz mine bezeme olduğu görülmektedir. Diğer gülabdanın (Kat.No.89) gövdesinde sekiz küçük taşın yapıştırılması ile oluşturulmuş üç madalyon ve ortasında üst üste iki meyve ile yanlarında stilize çiçek ve yaprak motifleri ile mine bezeme bulunmaktadır.

Şanlıurfa Müzesi'nde yer alan gülabdanın (Kat.No.90) gövdesi palmetlerle oluşturulmuş yaldız konturlu iki madalyon, madalyonların ortasında, yapıştırılmış dört küçük taşla süslenmiştir. Aynı müzedeki diğer gülabdan (Kat.No.91) yeşil saplı stilize beyaz çiçeklerle mine bezemelidir. Yeşil renkli gülabdanın (Kat.No.92) gövdesinde, yaldız konturlu üç bölüm içerisinde yeşil ve turuncu renkli yaprak ve çiçeklerle mine bezemeli olup yaldızlar hafif silik olarak günümüze ulaşmıştır.

Eserler günümüze sağlam olarak gelmiş, bazılarının süslemelerinde hafif silikler oluşmuştur.

Cam eserler, kırılgan bir yapıda oldukları için müzelerde ve özel koleksiyonlarda saklanmaktadır. Osmanlı Devleti başkenti İstanbul'dan Anadolu'nun farklı coğrafyalarına yayılmış cam sanatının bir parçası olan Beykoz İşi opal gülabdanlara İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Koleksiyonu, Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi, Diyarbakır Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi gibi farklı yerlerde rastlanmaktadır (Foto. 177-182).

Foto. 177. Diyarbakır Müzesi Env. No. 5-1-74

Foto. 178. TŞCF Koleksiyonu (Canav, 1985)

Foto. 179. Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi, Env. No. 281

Foto. 180. Gülabdan (Bayramoğlu, 1974)

Foto. 181. Gülabdan (Bayramoğlu, 1974)

Foto. 182. Gülabdan (Bayramoğlu, 1974)

SONUÇ

M.Ö. III. binin sonlarında Mezopotamya'da keşfedilen cam, insanlık tarihi boyunca çeşitli amaç ve işlevlerde kullanılmıştır. Mısır, Anadolu ve Avrupa gibi geniş bir yayılma alanına sahip olan cam, M.Ö. II. binden itibaren Anadolu'da görülmeye başlamıştır.

Camın Anadolu'ya geliş yolu üzerinde önemli olan bir coğrafi bölgeyi kapsaması itibariyle Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan İslami Dönem Cam Eserler üzerine hazırlanan bu tez, bir katalog çalışmasıdır.

Anadolu'da, İslami dönemden önce cam üretiminin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Ancak İslami dönemde cam üretiminin yapıldığına dair henüz kesin bulgulara ulaşılamamıştır. Adı geçen müzelerde bulunan camların katalog çalışması yapılarak İslami dönemde Anadolu'da yerel üretimin yapılıp yapılmadığı konusu üzerinde durulmuştur. Müzelerdeki camların genel özellikleri dikkate alınmış ve özellikle kazı ile müzelere kazandırılmış örneklerin ışığında İslami dönem Anadolu camcılığı değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın yapılması, Gaziantep ve Diyarbakır Müzelerinin tadilatı ve taşınması çalışmalarına denk geldiği için bu müzelerdeki eserler incelenememiştir. Bu sebeple Güneydoğu Anadolu Bölgesi müzeleri İslami dönem cam eserleri tam bir değerlendirmeye alınamamıştır. Samsat kazı buluntularının Adıyaman, Gaziantep ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde olduğu bilinmektedir. Adıyaman Müzesi'nde bulunan Samsat camları yerel üretim konusunda bilgi sağlamış ancak kesin bir söz söylememize olanak vermemiştir. Bu tez çalışmasının bir sonraki adımı, Samsat kazı buluntularına ulaşılarak, kazı malzemesi yolu ile yerel üretimin varlığını kanıtlamaya çalışmak olacaktır.

Tez çalışmasında müzelerde bulunan camların incelenmesi ile bölgenin İslami dönem camları konusunda genel bir görüşe varılması sağlanmıştır. Katalog Bölümünde 6 adet bardak, 3 kadeh, 3 şişe, 33 minyatür şişe, 2 kase, 4 minyatür kap, 1 kandil, 2 oyun taşı, 2 sikke ağırlığı veya sence, 31 bilezik ve 5 gülabdandan oluşan 92 adet cam eserin tasnifi yapılmıştır. Katalog bölümünde bu eserlerin tanıtımı yapılmış, eserler benzer örneklerine bakılarak tarihlendirilmiş ve kaynaklarda bulunan benzer örnekleri verilmiştir.

Katalogda yer alan, Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa Müzelerinde bulunan cam eserler, genelde bütüne yakın olup, birkaç eser kırık veya parça halinde günümüze ulaşmıştır.

Adıyaman Müzesi'nde 21 adet cam eser incelenmiş olup bunlardan 16'sı Samsat kazısı ve 5'i satın alma yolu ile müzeye kazandırılmış eserlerdir. Benzer örnekler ışığında Adıyaman Müzesi'nde bulunan camlar IX. yüzyıl ile XVI. yüzyıl aralığına tarihlendirilmiştir. Form olarak 6 bardak, 3 kadeh, 1 şişe, 2 minyatür şişe, 2 kase, 2 minyatür kap, 1 kandil, 2 bilezik, 1 oyun taşı, 1 sikke ağırlığı veya senceden oluşmaktadır.

Elazığ Müzesi'nde bulunan 19 adet cam bilezik incelenmiş ve benzerlerine bakılarak bu eserler XIII.-XVI. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. İncelenen tüm bilezikler satın alma yolu ile müzeye gelmiştir.

Hayat Müzesi'nde bulunan 14 adet İslami dönem cam eserden 7 tanesi Antakya çevresinde yapılan kazıdan çıkarılmış 7 tanesi de satın alma yolu ile müzeye getirilmiştir. Eserlerden 11 tanesi minyatür şişe, 1 tanesi minyatür vazo ve 2 tanesi bilezik olup bilezikler XIII.-XVI yüzyıla diğerleri IX.-X. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Mardin Müzesi'nde bulunan 35 adet İslami dönem cam eserin 30 tanesi satın alma yolu ile 5 tanesi de Nusaybin Mor Yakup kazısı sonucunda müzede bulunmaktadır. IX. yüzyıl ile XIX. yüzyıl tarih aralığına verilen eserler 2 şişe, 20 minyatür şişe, 1 minyatür kap, 1 oyun taşı, 1 sikke ağırlığı veya sence, 8 bilezik ve 2 gülabdandan oluşmaktadır.

Şanlıurfa Müzesi'nde bulunan, tez çalışması kapsamında değerlendirilen İslami dönem cam eserler, XIX. yüzyıl Osmanlı döneminden kalan üç gülabdandandır. Müzede sergilenen ve Harran kazısından çıkarılmış olup Nurettin Yardımcı tarafından incelenen mineli kadeh parçası ve bilezik kazı malzemesi olduğu için müze yetkililerince bu eserlerin incelenmesine izin verilmemiştir.

Bu çalışma, üzerinde fazla araştırma yapılmamış olan Anadolu İslami dönem cam sanatı konusunda bilinenlere katkıda bulunmak amacı ile yapılmıştır.

Anadolu İslami dönem camcılığı konusunda çalışmalar kısıtlı olup cam üzerine yapılan araştırmalar yoğunlukla Roma ve Bizans dönemlerine aittir. Bunun en büyük sebeplerinden biri arkeolojik kazıların daha çok bu dönemlere yönelik olmasından

kaynaklanır. Diğer taraftan arkeolojik kazılar, daha alt ve erken tabakalara yönelik olmasından dolayı günümüze daha yakın ilk tabaka buluntuları önemsenmemiş, özellikle cam gibi daha çok kırık olarak çıkarılan eserler kayıt altına alınmamıştır. Bununla birlikte son zamanlarda Anadolu Selçuklu ve Osmanlı tabakalarını içeren alanlarda yapılan arkeolojik kazılarda cam eserler önemsenmiş ve Sanat Tarihinde aydınlatılması gereken bir konu olarak gündeme getirilmiştir. Bu konu ile ilgili çalışmaların en önemlisi Kubad-Abad Sarayı'nda gerçekleştirilen Selçuklu dönemine ışık tutan kazılardır. Bu kazılarda bulunan önemli sayıda cam eser Zekiye Uysal tarafından doktora tezi olarak çalışılmış, öncesinde Anadolu cam sanatında önemli bir yere sahip olan ve Kubad-Abad'dan çıkarılan mineli tabak Mehmet Önder tarafından tanıtılmıştır. Marmaray kazılarında ortaya çıkan Osmanlı cam üretimine ait malzemeler de Üzlifat Canav Özgümüş tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır.

Anadolu, üretim anlamında verimli bir coğrafyadır. Bununla birlikte cam üretimi konusunda kesin bir yargıya varmak henüz mümkün değildir. Cam üretiminin yapıldığını kanıtlayan en büyük veri cam fırınlarıdır. Ancak Anadolu'da, İslami dönemden kaldığı ya da daha önceden yapılmış olup İslami dönemde de kullanıldığı bilinen cam fırını sayısı oldukça azdır. Diğer bir kanıt da cüruflardır. Ancak bu konuda da veriler oldukça kısıtlıdır.

Katalogda tanıtılan 92 adet eserden 16 adedi Adıyaman Samsat kazısından, 7 adedi Antakya çevresinde yapılan kazıdan ve 5 adedi Nusaybin Mor Yakup kazısından müzeye kazandırılmış eserlerdir. Adı geçen kazılarda yalnız Samsat'ta cüruf ve cam fırını olduğu belirlenmiştir. Ancak kazı ile ilgili rapor ve yayınlarda, bu fırının İslami dönemde kullanımına dair bir veri yoktur. Bununla birlikte Goel tarafından 'cam odası' şeklinde isimlendirilen kazı alanından çıkan camları inceleyen Scott Redford, Samsat'ta bulunan mineli ve yaldızlı eserlerin Suriye'den ithal edildiğini ve günlük kullanımdaki basit kapların yerel üretim olabileceğini ifade etmiştir. Samsat camlarını inceleyen Gönül Öney de bulunan camların yerli üretim olabileceği gibi lüks tüketimde kullanılan mineli ve yaldızlı camların da ithal olabileceğini ileri sürmüştür. Samsat kazısından çıkarılan eserlerin hepsi Adıyaman Müzesi'nde olmadığı için bir yargıya varmak mümkün olmamakla birlikte, yapılan çalışmalar ve katalogdaki eserler dikkate alınarak Redford ve Öney'in görüşlerini desteklemekteyiz. Bununla birlikte Redford, incelediği eserleri Eyyubi dönemine tarihlendirmektedir. Ancak bizim Eyyubi döneminden önce,

IX.-X. yüzyıla tarihlendirdiğimiz cam eserler bulunmaktadır. Bu eserler daha çok basit özellikler göstermekte olup İran camlarına benzemektedir. Adıyaman ve civarı bu tarihlerde Abbasi ve Bizans arasında el değişen bir yerdir. Abbasiler aynı tarihlerde İran'a da hükmettiği için eserlerin İran'dan geldiği veya İranlı cam ustaları tarafından burada yapıldığı görüşünü ileri sürmekteyiz. Özellikle kesme tekniğinde süslenmiş silindirik bardak (Kat.No.6) İran'da form ve süsleme olarak yaygınlık gösteren benzerleri ile görüşümüzü desteklemektedir. Adıyaman Müzesi'nde bulunan kandil (Kat.No.52) katalogdaki tek kandil olup benzerine çok az rastlanmıştır. Hasankeyf'te yapılan kazıda bulunan cam eserleri inceleyen Nurşen Özkul Fındık'la yapılan görüşmede buna benzer bir kandil görülmediği öğrenilmiştir. Yapılan çalışmalarda ve bazı dünya müzeleri ile yapılan görüşmelerde de buna benzer bir kandil bulunamamıştır. Ancak Antep'ten giden TŞCF Koleksiyonunda ve Hüseyin Kocabaş Koleksiyonunda benzerleri bulunan kandilin de bölge özelliği gösteren bir kandil olduğu ve yerel üretim olduğu görüşünü savunmaktayız.

Hatay Müzesi'ne Antakya çevresinde yapılan kazılarla getirilen eserler de cam üretimi konusunda fikir vermektedir. Antakya, Antik dönemden itibaren cam üretim merkezi olmuştur. Yayınlarda daha çok "Suriye'nin kuzeyinde bulunan Antakya" şeklinde Suriye medeniyetine mal edilen şehir, Suriye camcılığında önemli bir yere sahip olmalıdır. Antakya çevresinde yapılan kazı raporlarında cam fırınından bahsedilmemiştir. Al Mina kazısında çıkarılan cam eserleri inceleyen Arthur Lane, Al Mina'yı Suriye sınırları içerisinde değerlendirmiş ve cam eserlerin Suriyeli ustalar tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

Hatay Müzesi ve Mardin Müzesi'nde bulunan minyatür şişelerin birbirine benzerliği dikkat çekicidir. Bu tip şişeler IX.-X. yüzyılda İslam coğrafyasında yaygın olarak görülmektedir. C. Johan Lamm tarafından Mısır'da üretilip diğer ülkelere ihraç edildiği ileri sürülen bu şişeler, parfüm kapları olarak yapılmış olup şişelerin boş olarak değil de içinde parfüm olduğu halde ihraç edildiği düşünülebilir. Ancak İslam coğrafyasında yapılan kazılarda sıkça karşılaşılması bir merkezden yapılıp dağıtılması gibi bir görüşü çürütmekte ve fazla işçilik gerektirmeyen bu tip basit kapların yerel üretimle yapıldıklarını düşündürmektedir.

Mardin Müzesi'ne Nusaybin Mor Yakup kazısından gelen cam eserler içerisinde IX.-X. yüzyıla tarihlendirdiğimiz 1 adet şişe ve 1 adet minyatür şişe ile XIII.-XVI. yüzyıla tarihlendirdiğimiz 3 adet bilezik, kazı hakkında bir rapor bulunmadığı için, kazı verileri ışığında değerlendirilememiştir.

Elazığ, Mardin, Hatay müzelerinde bulunan toplam 29 adet bilezik, eksiz bilezikler grubunda olup yedirme tekniği ile farklı renklerde süslemeleri tamamlanmış takılardır. Bu bileziklerin benzerleri Filistin bölgesinde olup Anadolu'da özellikle Erzurum Müzesi'nde çok sayıda benzer örnek bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu ve Memluklu dönemlerine ve XIII. yüzyıl ile XVI. yüzyıl aralığına tarihlendirilen bu tip bileziklerin İslami coğrafyada yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tip bileziklerin Anadolu'da yaygınlık göstermesi, Anadolu'da üretilmiş olduklarını düşündürmekle birlikte kesin yargıya varmak, bu konudaki araştırmaların azlığı sebebi ile şimdilik mümkün değildir.

Kronolojik açıdan, katalogda bulunan 92 adet cam eser, IX. yüzyıl ile XIX. yüzyıl aralığına tarihlendirilmiştir.

IX. yüzyıla verdiğimiz kandil olarak da kullanıldığını düşündüğümüz bardak (Kat.No.5) ve Abbasi dönemi özelliklerini yansıtan kesme bezemeli bardak (Kat.No.6), benzer örneklerine bakılarak IX.-X. yüzyıla verilmiştir.

Yuvarlak gövdeli ve prizmal gövdeli 3 şişe (Kat.No.10-12) ile 33 minyatür şişe (Kat.No.13-45), 2 kase (Kat.No.46-47) ve 3 minyatür kap (Kat.No.48,50-51) da IX.-X. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır.

İslam coğrafyasında cam oyun taşlarının IX. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında kullanıldığı bilinmektedir. Katalogda bulunan iki oyun taşı da (Kat.No.53-54) satın alma yolu ile müzeye geldiği ve üzerlerinde herhangi bir tarih yazısı bulunmadığı için IX.-XII. yüzyıl aralığına tarihlendirilmiştir. Aynı sebeplerden dolayı sikke ağırlığı veya senceler de (Kat.No.55-56), İslami dönemde kullanımda kaldıkları IX.-XVI. yüzyıl aralığı gibi, geniş bir tarihlendirilmeye tabii tutulmuştur.

Mineli ve yaldızlı bardaklar (Kat.No.1-4) ile kadehler (Kat.No.7-9) XII.-XIII. yüzyıla ait, dönem özelliği gösteren önemli cam eserlerdir. Eserlerin kazı malzemesi olması ve birinin (Kat.No.2) üzerinde kitabenin bulunması, tarihlendirme konusunda yardımcı olan unsurlardır.

Bileziklerden ikisi (Kat.No.57-58) Samsat kazısında çıkmış olmasından dolayı XII. yüzyıla, diğerleri ise (Kat.No.59-95), bu tip bileziklerin İslami dönemde XIII.-XVI. yüzyıllar arasında görülmesinden dolayı bu tarihlere verilmiştir.

Katalogda bulunan 5 adet gülabdan (Kat.No.88-92) XIX. yüzyıldan kalmış olup Osmanlı dönemini eserleridir.

Bu çalışma ile Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa müzelerinde bulunan İslami dönem cam eserler incelenmiş, Anadolu'da İslami dönemin erken tarihlerinden Osmanlı dönemine kadar cam kapların ve süs eşyalarının kullanıldığı anlaşılmıştır. İslami dönemde, bu bölgede yerel üretimin olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varılamamış, ancak incelenen eserlerden, bölgenin kazı sonuçları ve tarihçesinden faydalanılarak yerel üretimin kuvvetle muhtemel olduğu görüşüne varılmıştır.

KAYNAKÇA

Adıbelli, Işık Adak, "Tarsus Roma Hamamı Cam Fırınları", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 93-101.

----------, "Tarsus Roma Hamamı Kazısı", *15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, 28-29.

AIHV, Association Internationale pour 1 'Histoire du Verre (International Association for the History of Glass)

Ainsworth, William, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia,* Vol.II, London 1842.

AJA, American Journal of Archaeology (Archaeological Institute of America)

Akat, Yücel-Fıratlı, Nezih-Kocabaş, Hüseyin, *Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1984.

Al-Hassan, Ahmad Y., "An Eighth Century Arabic Treatise on the Colouring of Glass: Kitab al-Durra al-Maknuna (The Book of the Hidden Pearl) of Jabir ibn Hayyan (c. 721–c. 815)", *Arabic Sciences and Philosophy*, Cambridge University Press, Vol.19, 2009, 121–156.

Allan, James W., *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1982.

Anat, Hacı Yakub, *Karahanlılar Tarihi*, Oku Yayınları, İstanbul 2003.

Anat. St. *Anatolian Studies,* British Institute at Ankara

And, Metin, *40 Gün 40 Gece Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*, Toprakbank, İstanbul 2000.

Arık, Rüçhan, "Selçuklu Saray ve Köşkleri", Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, (Haz. Doğan Kuban), İstanbul 2002, 251-266.

Arseven, Celal E., "Bardak" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 1, MEB, İstanbul 1965.

----------, "Cam" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 1, MEB, İstanbul 1975.

----------, "Kandil" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 2, MEB, İstanbul 1965, 936-937.

----------, "Kase" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 2, MEB, İstanbul 1965.

----------, "Kavanoz" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 2, MEB, İstanbul 1965.

----------, *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1970.

Atasoy, Nurhan, "Belgelerde Osmanlı Camı", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, s.87-94.

Atik, Şeniz, "İç Kalıp Tekniğiyle Yapılmış Anadolu Kaynaklı Cam Kaplar", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, s. 16-29.

----------, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan İ.Ö. II-I. Bin Yıllarına Ait Mezopotamya Cam Eserleri", *XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi, 6-10/VII/1987-İstanbul* TTK, Ankara 1998, s. 365-376, Lev.97-108.

----------, "İstanbul Yenikapı Kazılarından Yerel ve İthal Cam Kaplar", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, 180-198.

----------, "Late Roman/Early Byzantine Glass Finds from the Marmaray Rescue Excavation at Yenikapı in İstanbul", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 1-16.

----------, "Müzemizdeki Turgut Menemencioğlu Koleksiyonundaki Antik Camlar", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı,* 17, A Turizm Yayınları, İstanbul 2001, 425-440.

----------, *M.Ö. I. Binde Anadolu'da Cam Üretimi ve Tasarımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı, İstanbul 2004.

Atilla, Cenker-Gürler, Binnur, *Bergama Müzesi Cam Eserleri*, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, İzmir 2009.

Bağcı, Serpil-Çağman, Filiz-Renda, Günsel-Tanındı, Zeren, *Osmanlı Resim Sanatı,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2006.

Bakırer, Ömür, "Akdeniz'de Cam Ticareti ve Osmanlılar", *Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Günsel Renda'ya Armağan (Tradition, Identity, Synthesis: Cultural Crossings and Art),* Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2011, 69-76.

----------, "Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, 70-80.

----------, "Glass from the Seljuk Palace at Alanya", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 199-212.

----------, "Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı", *Osmanlı*, Cilt: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 480-489.

----------, "Tekfur Sarayı Cam Buluntuları", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 19-20 Nisan 2001,* T.C. Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulu, Ankara 2001, 41-57.

----------, "Tekfur Sarayı Kazısı Buluntularında Bir Cam Kap", *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 7-8-9 Nisan 2003 İstanbul* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2006, 42-48.

----------, "Tuğla, Ahşap ve Cam", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, (Haz. Doğan Kuban), YKY, İstanbul 2008, 301-318.

Barag, Dan, "Mesopotamian Core-Formed Glass Vessels (1500-500 B.C)", *GGAM,* New York 1970, 131-199.

----------, "Mesopotamian Glass Vessels of the Second Millenium B.C., Notes on the Origin of The Core Technique", *JGS,* Vol.IV, 1962, 8-27.

Barber, Edwin A., "Mosaic and Millefiori Glass", *Bulletin of the Pennsylvania Museum,* Vol.13, No. 51 Philadelphia, 1915, 31-40.

Barışta, H. Örcün, "Cam İşleri", *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2005.

Barkan, Ömer Lütfü, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557),* TTK, İstanbul 1972.

Başaran, Sait, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu,* Graphis Yayınları, İstanbul 2000.

Bass, George F., "The Ulu Burun Shipwreck", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara-20-24 Mayıs 1985,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986, 619-636.

Bass, George H., Gölönü, Gündüz, "Excavations at Serçe Liman (1977) a Cargo of Eleventh-Century Glass", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XXV-2, Ankara 1982, s.49-54, Levha XXIX-XXXVI.

Bates, Michael L., "The Function of Fatimid and Ayyubid Glass Weights", *Journal of the Economic and Social History of the Orient,* Vol. XXIV, No.1, 1981, 63-92.

Bayraktar, Nedret, *İstanbul Cam ve Porselenleri (Topkapı Sarayı Müzesi),* Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri, İstanbul 1982.

Bayramoğlu, Fuat, "Beykoz İşi Cam Eşya", *Türkiyemiz*, Sayı: 38, İstanbul 1982, 1-7.

----------, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996.

Beşer, Elif-Demirci, Şahinde, "Arkeometrik Çalışmalar Işığında Renkli ve Renksiz Cam Üretimi", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, 47-56.

Blair, Sheila-Bloom, Jonathan, "Irak-İran ve Mısır:Abbasiler--Bezeme Sanatları", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007, 118-123.

Boulagne, Stephanie-Hardy Guilbert, Claire, "Glass Bangles of al-Shihr, Hadramawt (Fourteenth-Nineteenth Centuries), a Corpus of New Data for The Understanding of Glass Bangle Manufacture in Yemen", *Proceeding of The Arabian Studies,* Vol.40, 2010, 135-148.

Brosh, Naama, "Islamic Glass Finds of the Thirteenth to Fifteenth Century from Jerusalem-Preliminary Report", *AIHV du 16e Congrès, London 2003,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham, 2005, 186-190.

Buckley, Wilfred, "Two Glass Vessels from Persia", *The Burlington Magazine for Connoisseurs,* Vol.67, No.389, 1935, 66-67, 70-71.

"Cam" mad., *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: IX, Ankara 1958, 218-239.

"Çeşmibülbül" mad., *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul 1994.

Çakmakçı, Zeynep, "A Typological Approach to the Glass Goblet Production from Late Antiquity to the Middle Ages in the Light of Recent Finds", *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 49-66.

----------, "Kültürlerarası İletişim ve Etkileşim Açısından Ortaçağ Bizans Camcılığına Bakış", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 1(2), İzmir 2002, 107-132.

----------, "Kuşadası Kadıkalesi/Anaia Kazılarından Ortaçağ Bizans Camcılığına Yeni Bir Grup: Cam Unguentariumlar", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik*

Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010, (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 151-164.

Çakmaklı, Ömür Dünya, "Uşak Arkeoloji Müzesi'ne Kazı Dışı Yollardan Kazandırılmış Roma Dönemine Ait bir Grup Cam Kap", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 65-81.

Campbell, William A., "The Fourth and Fifth Seasons of Excavation at Antioch-on-the-Orontes: 1935-1936", *AJA*, Vol.42, No.2, 1938, 205-217.

----------, "The Sixth Season of Excavation at Antioch-on-the-Orontes: 1937", *AJA*, Vol.44, No.4, 1940, 417-427.

----------, "Excavations at Antioch-on-the-Orontes", *AJA*, Vol.38, No.2, 1934, 201-206.

Canav Özgümüş, Üzlifat, "Late Roman/Early Byzantine Glass Finds from the Marmaray Rescue Excavation at Sirkeci, İstanbul", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 17-24.

----------, "Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cam Üretimi", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, 67-79.

Canav Özgümüş, Üzlifat, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

----------, Üzlifat-Kanyak, Serra, "Nif (Olympos) Dağı Kazıları Cam Buluntuları", *Türkiye'de Arkeometrinin Ulu Çınarları*, (Edit. Ali Akın Akyol), İstanbul 2012, 295-301.

Canav Üzlifat, "Osmanlı-Batı İlişkilerinde Cam'ın Yeri", *Türkiyemiz*, Sayı: 50, İstanbul 1986, 5-12.

----------, *Çağlar Boyu Cam*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1984.

----------, *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*, İstanbul 1985.

Caner Saltuk, Emine N., "Arkeometrik Çalışmalar Işığında Belirlenen Cam Bozulmaları", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye*

Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı, Ankara 2012, 57-66.

Carboni, Stefano, "The Use of Glass as Architectural Decoration in the Islamic World", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 127-132.

----------, *Glass from Islamic Lands*, Thames&Hudson Ltd, London 2001.

Carboni, Stefano-Whitehouse, David, *Glass of the Sultans*, Metropolitan Museum of Art, New York 2001.

Caron, Beudoin, "A Roman Figure-Engraved Glass Bowl", *Metropolitan Museum Journal*, Vol.28, 1993, 47-55.

Carswell, John, "The Baltimore Beakers", *Gilded and Enamelled Glass from the Middle East,* (Edit. Rachel Ward), British Museum Press, London 1998, 61-63.

Cenab Ağa-yi Doktor Gulemali Hatımi, *Seminer Çalışması*, Abgine Müzesi, Tahran Üniversitesi, 1969.

Ceren Baykan-Daniş Baykan, *Eskiçağ'da Cam*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2012.

Charleston, Robert J., "A Group of Near Eastern Glasses", *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, Vol.81, No.474, 1942, 212-218.

---------- "Glass Furnaces Through the Ages", *JGS*, Vol.20, 1978, 9-33.

Çizmeli Öğün, Zeynep- Özcan, Ayça, "Çorum Müzesi Cam Eserleri", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 53-63.

Çömezoğlu, Özgü, *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2007.

Çoruhlu, Yaşar-Oktay, J. Özlem, "2006-2009 Kars-Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine", *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Ekim 2010,* Kömen Yayınları, Konya 2011, 155-171.

Costa, Kate da-O'Hea, Margaret-Mairs, Lachlan-Sparks, Rachel-Boland, Pat, "New Light on Late Antique Pella: Sydney University Excavations in Area XXXV,

1997", *Annual of the Department of Antiquutties of Jordan, Vol.46, Jum'a Kareem Memorial Volume*, Amman 2002, 503-533.

Crowfoot, Grace M. - Harden Donald B., "Early Byzantine and Later Glass Lamps", *JEA*, Vol.17, No.3/4, 1931, 196-208.

Davidson, Gladys R., "A Medieval Glass Factory at Corinth", *AJA*, Vol.44, 1944, 297-325

----------, "A Medieval Glass-Factory at Corinth", *AJA*, Vol.XLIV, No.3, 1940, 297-324. (Archaeological Institute of America)

Day, Florence E., "An Umayyad Pharmacist's Measuring Cup", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol.11, No.9, 1953.

Demirci, Şahinde, "Şimdiye Kadar Yapılan Arkeometrik Çalışmalarda Cam Hammaddeleri, Üretimi ve Çeşitliliği Üzerine Elde Edilen Bilgiler", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, 14-33.

Demirci, Şahinde-Bakırer, Ömür, "Alanya Selçuklu Sarayı Kazısı Cam Buluntularının Malzeme Özellikleri", *25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı-25-29 Mayıs 2009 Denizli*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2010, 213-226.

Deniz, Bekir, "Aksaray- Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı-1997", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II 25-29 Mayıs 1998-Tarsus*, Ankara 1999, 593-612.

Dimand, Maurice S., "An Enameled-Glass Bottle of the Memluk Period", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, Vol.3, No.3, 1944, 73-77.

DOP Dumbarton Oaks Papers, Trustees for Harvard University

D'Ottone, Arianna, "Umayyad and 'Abbasid Glass Stamps from a Private Collection", *The 3rd Simone Assemani Symposium on Islamic Coins, Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste*, 2012, 302-323.

Duruel, Nursel, *Cumhuriyet'in Çocukları Arkeolojinin Büyükleri Nimet Özgüç-Tahsin Özgüç*, TÜBA, Ankara 2011.

Dussart, Odile, "Les Verres Islamiques De Qal'at Sem'an", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 171-179.

Edward, Thomas Rogers, "Unpublished Glass Weights and Measures", *JRAS*, 10(1), 1878, 98-112.

Eisen, Gustavus A., "Antique Glass", *The Art Bulletin*, 2(2), 1919, 87-119.

Eker Güneş, Fevziye, "Camın Tarihi Serüveni", *Camgeran Uluslararası Katılımlı Uygulamalı Cam Sempozyumu (11-21 Ekim 2010) Bildiri Kitabı*, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2010, 147-151.

Emiroğlu, Kudret, Gündelik Hayatımızın Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Enderlein, Volkmar, "Suriye ve Filistin: Emevi Halifeliği-Yapı Bezemeleri", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Hazırlayanlar Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev. Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007, 80-87.

Eremin, Katherine-Al-Khamis, Ulrike, "Mamluk and Pseudo-Mamluk Glass in The National Museums of Scotland", AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001, J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 193-198.

Erten Yağcı, Emel, "İ.Ö. İkinci Binde Anadolu'da Cam", *OLBA I*, KAAM, Mersin 1998, s.29-40, Lev.7-8.

----------, *Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 1993.

Erten, Emel, "A Glass Bottle with Three Pinched Feet in the Marmaris Museum", *OLBA IV*, KAAM, Mersin 2001, s.183-188, Lev.43.

----------, "Anadolu'da Erken Bizans Dönemi Camcılığı ve Roma Kökenleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi VIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (26-28 Nisan 2004/Sakarya),* 7(1), Sakarya Üniversitesi Matbaası, Sakarya 2005, 226-235.

----------, "Anadolu'dan Örneklerle Demir Çağı'nda Cam", *OLBA IX*, KAAM, Mersin 2004, s.95-110, Lev.13-15.

----------, "Eskiçağ Camcılığında Renk ve Biçim İlişkileri*", II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2012, 80-101.

----------, "Silifke Pazarbaşı Kaya Mezarı Cam Buluntuları", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 41-51.

Eryılmaz A., Ayşe Şule, "Türk Cam Sanatında XIX. Yüzyıl Üretimi 'Beykoz İşleri'", *IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri,* Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya 2010, 411-418.

Ettinghausen, Richard, "An Early Islamic Glass-Making Center", *Record of the Museum of Historic Art,* 1(2), 1942, 4-7

----------, "The Uses of Sphero-Conical Vessels in the Muslim East", *Journal of Near Eastern Studies, Vol.24, No.3, Erich F. Schmidt Memorial Issue. Part One*, 1965, 218-229.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.1-2, (Sadeleştiren Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986.

Eyice, Semavi, "Bizans'ta ve Osmanlı Devri Türk Sanatında Aydınlatmada Cam", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988*, İstanbul 1990, 51-57.

----------, "Uluslararası Balkanlarda Ortaçağ Camcılığı Sanatı Konferansı-Belgrad 24-26 Nisan 1974", *Belleten*, C.XXXIX, No.153, TTK, Ankara 1975, 197-199.

Foy, Danièle, "Un Atelier de Verrier à Beyruoth au Dèbut de la Conquête Islamique" *Syria*, 77, 2000, 239-290.

Foy, Daniele-Picon, M.-Vichy, M., "Verres Omeyyades Et Abbassides D'origine Egyptienne: Les Temoignages De L'archeologie Et De L'archeometrie", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 138-143.

Freestone, Ian C. - Gorın Rosen Yael, "The Great Glass Slab At Bet She'arim, Israel: An Early Islamic Glassmaking Experiment", *JGS*, Vol.41, 1999, 105-108.

Garner, Harry, "An Early Peace of Glass From Eridu", *Iraq 18,* 1956, 147-149.

Geyik Karpuz, Gül, "Cam Bilezik Araştırmaları Üzerine Bir Deneme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU Armağanı*, 6(25), Ordu 2013, 249-255.

GGAM, *Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia*, Corning Museum of Glass, New York 1970.

Goldstain, Sidney Michael, *Pre-Roman and Early Roman Glass in Corning Museum of Glass,* Corning Museum of Glass, New York 1979.

Gorin Rosen, Yael, "The Islamic Glass Vessels", *QEDEM Monographs of the Institute of Archaeology The Hebrew University of Jerusalem 51, Oren Gutfeld Ramla Final Report on The Excavations North of the White Mosque,* Ahva Press, Jerusalem, 2010, 213-264.

Grabar, Oleg, *İslam Sanatının Oluşumu*, (Çev. Nuran Yavuz), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Grose, David F., "The Origins and Early History of Glass", *The History of Glass*, (Edit. Dan Klein-Ward Lloyd), Orbis Publishing Limited, London 1984, 9-38.

----------, *The Toledo Museum of Art Early Ancient Glass*, The Toledo Museum of Art, New York 1989.

Grossmann, Richard A., *Ancient Glass a Guide to the Yale Collection*, Yale University Art Gallery, New Haven 2002.

Gudenrath, William, "A Survey of Islamic Glassworking and Glass-Decorating Techniques", *Glass of The Sultans*, The Metropolitan Museum of Art, New York 2001, 46-67.

Gueit, Ele´onore-Evelyne, Darque-Aucouturier, Marc, "Glass Gilding Process in Medieval Syria and Egypt (13th–14th Century), *Journal of Archaeological Science,* Vol.37, 2010, 1742–1752.

Gültekin, Eser, "Aksaray- Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı-2002", *Sanat Tarihi Dergisi (Aydoğan Demir'e Armağan),* S.XIII/1, İzmir 2004, 43-60.

----------, "The Excavation of the Hangah (Darphane) Melik Mahmud Gazi Conducted in Aksaray in 2002, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.I, 26-30 Mayıs 2003-Ankara* T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2004, 319-330.

Güray, Çiğdem Gençler, "Antik Dünyada Cam", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, 102-107.

----------, *Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Ankara 2009.

Gürler, Binnur, *Tire Müzesi Cam Eserleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2000.

Gusta, Lehrer Jacobson, "Glass Bottles of the Early Islamic Period", *Tel'IRA: A Stronghold in the Biblical Negev. Edit. Itzhaq Beit-Arieh*, Kudüs 1999, 442-444.

Hadad, Shulamit, "Incised Glass Vessels from the Umayyad and Abbasid-Fatimid Periods at Bet Shean, Israel", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No.317, 2000, 63-73.

Hamilton, Hans Claude, (the remainder by) William Falconer, *The Geography of Strabo (Literally Translated, With Notes. The first six books) Vol. III,* George Bell & Sons, London 1892.

Harden, Donald B., "The Glass of the Greeks and Romans", *Greece&Rome*, Vol.3, No.9, Cambridge University Press, 1934, 140-149.

Harrison, R. Martin, "Amorium Excavations1991: The Fourth Prelimary Report", *Anat*. St., Vol. 42, 1992, 207-222.

Hayes, John W., *Excavations at Saraçhane in İstanbul Vol.II, The Pottery*, Princeton University Press and Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Princeton 1992.

----------, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, The Hunter Rose Company-Canada, Toronto 1975.

Hazinedar, Tümay Coşkun, "Kadıkalesi'nde Cam Üretimi", *Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar,* (Edit. Zeynep Mercangöz), Ege Yayınları, İstanbul 2013, 125-134.

Heidemann, Stefan, "The History of the Industrial and Commercial Area of 'Abbasid Al-Raqqa, Called Al-Raqqa Al-Muhtariqa", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol.69, 2006, 33-52.

Henderson, Julian: "The Production of Early Islamic Glass in al-Raqqa, Syria" *Levant*, Vol.31, 1999, 225-240.

Henderson, Julian-Challis, Keith-O'Hara, Sarah-McLoughlin, Sean-Gardner, Adam-Priestnall, Gary, "Experiment and Innovation: Early Islamic Industry at Al-Raqqa, Syria", *Antiquity*, Vol.79, 2005, 130-145.

Henderson, Julian-McLoughlin, Sean, "Glass Production in Al-Raqqa: Experimentation and Technological Changes", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001*, J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 144-148.

Henderson, Julian-McLoughlin, Sean-McPhail, D. S., "Radical Changes in Islamic Glass Technology: Evidence For Conservatism and Experimentation with New Glass Recipes from Early and Middle Islamic Raqqa, Syria" *Archaeometry*, Vol.46-3, 2004, 439–468.

Honey, William Bowyer, *Glass, A Handbook for the Study of Glass Vessels of All Periods and Countries & A Guide to the Museum Collection, Victoria and Albert Museum*, Shenval Press, London 1946.

Humann, Karl-Puchstein, Otto, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890.

IEJ, Israel Exploration Journal

İnal, Güner, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar),* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995.

İndirkaş, Zühre, "Türk Kültüründe Bir Hükümdarlık Simgesi; Kadeh", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, İzmir 2002, 353-36.

Isings, Clasina, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen 1957.

Israeli, Yael, "The Invention of Blowing", *Roman Glass: Two Centuries of Art and Invention*, (Edit. Martine Newby-Kenneth Painter), The Society of Antiquaries, London 1991, 46-55.

İzmirligil, Ülkü, "Samosata (Samsat) Su Yolu Araştırması-1982", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23-26 Mayıs 1983,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, 21-24.

----------, "Samsat (Samosata) Su Yolu Araştırması, 1981", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, 8-12 Şubat 1982,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, 345-356.

Jackson Tal, Ruth E., "The Early Islamic Glass Finds from Khirbat el-Thahiriya", *Atiqot*, Vol.71, Israel Antiquities Authority-e-journal, 2012, 57-72.

Jackson, C.M.-Nicholson, P.T.-Gneisinger, W., "Glassmaking at Tell El-Amarna: An Integrated Approach", *JGS*, Vol.40, 1998, 11-23.

JAOS, Journal of the American Oriental Society

JEA, The Journal of Egyptian Archaeology, Egypt Exploration Society

Jenkins, Marilyn, "Islamic Glass: A Brief History", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 44(2), 1986, 1, 10-56.

JGS, Journal of Glass Studies, Corning Museum of Glass, Corning-New York

JRAS, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, (Cambridge University Press)

KAAM, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları

Kallek, Cengiz, "Kadeh" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul 2001, 55-56.

Kanyak, Serra, "Late Roman/Early Byzantine Window Glass from the Marmaray Rescue Excavations at Sirkeci, İstanbul", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 25-47.

----------, *Cam Fırınlarının Tarihsel Gelişimi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı Seramik Tasarımı Programı, İstanbul 2009.

Karaduman, Hüseyin, "Delice Selçuklu Köskü Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, V, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1995, s.189-220.

Kavaz, Berna, *Tralleis Cam Fırınlarının Geleneksel Cam Fırınları İle Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2011.

Keser Kayaalp, Elif-Erdoğan, Nihat, "The Cathedral Complex at Nisibis", *Anat. St.*, Vol.63, 2013, 137-154.

Kinder Jr., Joseph T.-Fletcher, Rebecca L.-Holod, Nancy Yu-Reneta-Chalmers, Alan-Badler, Norman I., "Recreating Early Islamic Glass Lamp Lighting", *The 10th International Symposium on Virtual Reality, Arcaeology and Cultural Heritage VAST-2009,* Eurographics Association, 2009, 33-40.

Kitson, Joy-Mack, Mim, "Beakers", *Serçe Limanı Volume II: The Glass of an Eleventh-Century Shipwreck,* Texas A&M University Press, Texas 2009, 41-76.

Kocabaş, Hüseyin, "Renkli Selçuk Camları", VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara:11-15 Ekim1976), Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt: 2, TTK, Ankara 1981, 907-909, lev.405-406.

Köroğlu, Gülgün, "Selected Medieval Glass Artifacts from Yumuktepe Mound", *Studi di Antichita,* Vol.11, 1998, 283-294.

----------, "Yumuktepe Höyüğü 1997 Yılı Ortaçağ Kazı Çalışmaları ve İslami Döneme Ait Bir Cam Kandil", *OLBA (I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri) II/1,* KAAM, Mersin 1999, 241-252.

----------, "Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri", *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, (Yayına Haz. Nermin Şaman Doğan), Hacettepe Üniv. Edeb. Fak. Sanat Tarihi Bölümü, Ankara 2002, 355-372.

----------, "Yumuktepe Höyüğü'nden Ortaçağ Camları", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları Ankara 2013, 143-150.

Kröger, Jens, *Nishapur-Glass of the Early Islamic Period,* The Metropolıtan Museum of Art, New York 1995.

Kucharczyk, Renata, "Early Roman Glass from Marina El-Alamein", *Polish Archaeology in the Mediterranean XVI, Reports,* 2004, 93-99.

Küçükerman, Önder, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

----------, "Boğaziçi Camcılığının Ünlü Eserleri: Çeşmibülbüller", *Türkiyemiz*, Sayı: 22, 1992, 4-12.

----------, "Cam" mad.,, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul 1997.

----------, "Camcılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul 1994, 372-374.

----------, *200 Yıllık Boğaziçi Camcılık Mirası İçinde Beykoz Camları*, TŞCFAŞ, İstanbul 2002.

----------, *İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı Türk Cam Sanayii ve Şişecam,* TŞCFAŞ, İstanbul 1998.

----------, *Türk Cam Sanayi ve Şişecam*, TŞCF, Ankara 1998.

Küçükpazarlı, Nalan, *Konya Arkeoloji Müzesinde Bulunan Roma Çağı Cam Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Konya 2006.

Kunina, Nina, *Ancient Glass in the Hermitage Collection*, ARS Publishers Ltd, St. Petersburg, 1997.

Kurnaz, Cemal, "Câm" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1993, 41-42.

Lamm, Carl Johan, "Les Verres Trouvés à Suse", *Syria,* Tome 12, Fascicule 4, 1931, 358-367.

----------, *Das Glas von Samarra*, Berlin 1928.

----------, *Mittelalterliche Glaser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten, Band I-II,* Alle Rechte Vorbehalten, Berlin 1929-1930.

----------, *Oriental Glass of Medieval Date Found in Sweden and the Early History of Lustre-Painting*, Wahlstrom&Widstrand, Stokholm 1941.

Lane, Arthur, "Medieval Finds at Al Mina in North Syria", *Archaeologia*, LXXXVII, Oxford 1938, I9-78, Pl. XVI-XXVIII, Figs. I-I 5.

Lane, Arthur-Serjant, R. B., "Pottery and Glass Fragments from the Aden Littoral", JRAS, No.2, 1948, s.103-133.

Lauwers, Veerle-Degryse, Patrick-Waelkens, Marc, "Middle Byzantine (10th-13th Century A.D.)", Glass Bracelets at Sagalassos (SW Turkey)", *Glass in Byzantium-Production, Usage, Analyses*, Mainz 2010, 145-152.

Lightfoot, Chris, "A Group of Roman Perfume Bottles from Asia Minor", *Erol Atalay Memorial, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi I,* İzmir 1991, 107-112.

----------, "The Pendant Possibilities of Core-Formed Glass Bottles", *Metropolitan Museum Journal*, Vol.36, 2001, 59-66.

----------, *Ancient Glass in National Museums Scotland*, NMSE Ltd National Museums Scotland, Edinburgh 2007.

Lightfoot, Chris-Arslan, Melih, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu,* Ünal Offset Ltd.Şti., Ankara 1992.

Lightfoot, S. Christopher, "Amorium Excavations1993: The Sixth Prelimary Report", *Anat. St.*, Vol. 44, 1994, 105-128.

----------, "Cesnola Koleksiyonu'nda Yeralan Kıbrıs Cam Eserleri", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 83-93.

----------, "Glass Finds at Amorium", *DOP*, Vol. 59, 2005, 173-181.

----------, "The Amorium Project: The 1997 Study Season", *DOP*, Vol. 53, 1999, 333-349.

Lightfoot, S. Christopher-Ivision, Eric A., "The Amorium Project: The 1998 Excavation Season", *DOP*, Vol. 55, 2001, 371-399.

Lilyquist, Christine-Brill, Robert H.-Wypyski, M. T., *Studies in Early Egyptian Glass*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1993.

MacDonell, A. A., "The Origin and Early History of Chess", *JRAS*, 1898, 117-141.

Mack ,Rosamond E., *Doğu Malı Batı-Sanatı İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı 1300-1600*, (Çev.Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

Mayer, Leo Ary , "Islamic Glassmakers and Their Works", *IEJ*, Vol.4, No.3/4, 1954, 262-265.

Mazot, Sibylle, "Fatımiler-Tarih", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev. Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007, 141-143.

----------, "Tunus ve Mısır: Ağlebiler ve Fatımiler-Bezeme Sanatları", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev. Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007, 154-157.

Megaw, Arthur H. S., "Notes on Recent Work of the Byzantine Institute in Istanbul", *DOP*, Vol.17, 1963, 333-337.

----------, "Suplementary Excavations on A Castle Site at Paphos, Cyprus, 1970-1971", *DOP*, Vol.26, 1972, 322-343.

Mehlman, Felice, *Phaidon Guide to Glass*, Phaidon Press Ltd., Oxford 1982.

Merson, Percival, *Glass and Glass Manufacture*, Sir Isaac Pitman & Sons, Ltd., London 1919.

Meyer, Carol, "Crown Window Panes: Constantinian or Justinian", *Studies in Ancient Oriental Civilization, No.47, Essays in Ancient Civilization Presented to Helene J. Kantor,* The Oriental Institude of the University of Chicago, 1989, 213-219.

----------, *Glass from Quseir Al-Qadim and the Indian Ocean Trade, Studies in Ancient Oriental Civilization,* No.53, Chicago 1992.

----------, "Glass From the North Theter, Byzantine Church and Soundings at Jerahs, Jordan 1982-1983", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research Supplementary Studies*, No. 25, 1988, 175-222.

Miles, George C., "Early Islamic Glass Weights and Measures in Muntaza Palace, Alexandria", *Journal of the American Research Center in Egypt*, Vol.3, 1964, 105-113.

----------, “Umayyad and Abbasid Glass Weights and Measure Stamps in the Corning Museum” *JGS*, Vol.XIII, 1971, 64-76.

Morey, Charles R., “The Excavation of Antioch-on-the-Orontes”, *Parnassus,* Vol.7, No.4, 1935, 9-12.

----------, “The Excavation of Antioch-on-the-Orontes”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol.76, No.5, 1936, 637-651.

Mortimer, C. E., Modern Üniversite Kimyası, Cilt: 2, (Çev.: T. Altınata vd.), Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1999.

Morton, A. H., “A Glass Dinar Weight in the Name of Abd al-Aziz B. Marwan”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 49(1), 1986, 177-182.

Nicholson, Paul T.-Jackson, Caroline M.-Trott, Katherine M., “The Ulu Burun Glass Ingots, Cyldrical Vessels and Glass”, *JEA*, Vol.83, 1997, 143-153. (Egypt Exploration Society)

O’Hea, Margaret, “The Glass”, *Sanctuary of Lot at Deir ‘Ain ‘Abata in Jordan Excavations 1988-2003*, Jordan Distribution Agency, Amman 2012, 293-315.

----------, “Some Problems in Early Islamic Glassware”, *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 133-137.

O’Hea, Margaret-Patricia, L Lachlan, “Glass in Early Islamic Palaces; The New Age of Solomon”, *AIHV du 16e Congrès, London 2003,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2005, 167-170.

Olcay, Uçkan, Yelda-Burgulu, Vera-Çömezoğlu, Özgü, “Lüks Üretimde ve Günlük Kullanımda Cam Sanatı”, *Kalanlar 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye’de Bizans,* (Edit. Ayla Ödekan), Ofset Yapımevi, İstanbul 2007, 42-47.

Olcay, B. Yelda, “Ancient Glass Vessels in Eskişehir Museum”, *Anat. St.,* Vol.51, 2001, 147-157.

----------, “Bizans Dönemi Pencere Camları ve Kullanım Biçimleri Üzerine Bazı Bulgular”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), Eskişehir 2000, 259-275.

----------, “Lighting Methods in the Byzantine Period and Findings of Glass Lamps in Anatolia”, *JGS*, Vol.43, 2001, 77-87.

----------, “Ortaçağ Cam Sanatında Lüster Tekniğinin Kökenine ve Tarihlendirilmesine Yönelik Bazı Düşünceler”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr.*

Gönül Öney'e Armağan (10-13 Ekim 2001, İzmir), Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir 2002, 423-427.

----------, *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 1989-1995 Yılları Cam Buluntuları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1997.

Olcay, Yelda, "Cam Sanatı Tarihi İçinde Bizans Döneminin Yeri", *Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Süreli Sanat ve Kültür Dergisi Anadolu Sanat,* Sayı: 8, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1998, 145-166.

Oliver Jr, Andrew, *Ancient Glass in the Carnegie Museum of Natural History,* Pittsburgh 1980.

Oliver, P., "Islamic Relief Cut Glass: A Suggested Chronology", *JGS,* Vol.III, 1961, 9-29.

Önder, Mehmet, "Selçuklu Devrine Ait Bir Cam Tabak", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II,* İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1969, 1-5.

Öney Gönül, "12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, 64-69.

----------, "1978-79 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", *Ege Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi I,* İzmir 1982, 71-80.

----------, "1978-79 Yılı Samsat Kazısı 12.13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları", *IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981,* Cilt: II, TTK, Ankara 1988, 715-716.

----------, "Bir Grup Selçuklu Seramiğinde İnsan Tasviri", *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi II,* İzmir 1983, 86-105.

----------, "Thoughts on Glass Beaker Fragments Found During the Samsat (Samosata) Excavations in Adıyaman", *Nimet Özgüç'e Armağan Aspects of Art Iconography: Anatolia and Its Neighbors,* TTK, Ankara 1993, 461-466.

----------, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1992.

Oppenheim A. Leo, "Towards a History of Glass in the Ancient Near East", *JAOS*, Vol.93, No.3, 1973, 259-266.

Oppenheim, A. Leo-Brill, Robert H.-Barag, Dan-von Saldern, Axel, *GGAM*, New York 1970.

Oral Çakmakçı, Zeynep, "Anaia Camcılığının Geç Bizans Dünyasındaki Yeri", *Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar,* (Edit. Zeynep Mercangö), Ege Yayınları, İstanbul 2013, 135-152.

----------, "Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarından Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler", *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar) Bildiriler Kitabı,* Ankara 2012, 114-135.

Oransay, Alptekin, "Roma İmparatorluk Devri Cam Endüstrisinde Madeni Kapların Etkisi", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 117-126.,

Otto Dorn, Katharina-Önder, Mehmet, "Kubad-Abad Kazıları 1965 Yılı Ön Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XIV-1-2, Ankara 1967, 237-248.

Özdemir, Rifat, "Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fizikî ve Demografik Yapısı 1705-1860", *Belleten,* Cilt: LVIII, TTK, Ankara 1994, 119-157.

Özen, Soner, "Cam Mezar Hediyelerinin İşlevi", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 15-24.

Özet, Aynur, "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Cam Örnekleri İle Antik Çağda Cam Yapımı", *Belleten,* LI(200), TTK, Ankara 1987, 587-610.

----------, *Dipten Gelen Parıltı Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998.

Özgüç, Nimet, "1985 Yılında Yapılmış Olan Samsat Kazılarının Sonuçları", *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 26-30 Mayıs 1986,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986, 297-304.

----------, "Samsat 1984 Kazıları", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 20-24 Mayıs 1985,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985, 221-228.

----------, “Samsat Kazıları 1982”, *V. Kazı Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 1983,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, 111-112.

----------, “Samsat Kazıları 1987”, *Belleten,* LII(202), TTK, Ankara 1988, 291-294.

----------, “Samsat Mühürleri”, *Belleten,* LI(200), TTK, Ankara 1987, 429-440.

----------, “Sümeysat Definesi”, *Belleten,* XLIX(195), TTK, Ankara 1985, 445-450.

----------, *Samsat,* Ankara 2009.

----------, *Samsat,* TTK, Ankara 2009.

Özgümüş, Üzlifat, “Anadolu’da Bizans Dönemi Camcılığı”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, İstanbul 1993-94, 39-43.

----------, “Byzantine Glass Finds in the Roman Theater at İznik (Nicaea)”, *Sonderdruck aus Byzantinische Zeitschrift,* Band 101, Heft 2, New York 2008, 727-735.

----------, “Cam” Mad.,, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1993, 38-41.

----------, “Marmaray Sirkeci Kurtarma Kazıları Cam Buluntularının Değerlendirilmesi”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008,* İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, İstanbul 2010, 121-134.

----------, “Marmaray-Metro İnşaatı Sirkeci Kurtarma Kazılarında Bulunan Osmanlı Camları”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, Pamukkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul 2010, 501-506.

----------, “Osmanlı Vitrayı”, *Tarih-Toplum,* S.64, Ayhan Matbaacılık, İstanbul 1989, 24.216-25.217.

----------, “Surname Camları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı*, Sayı: 183, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009, 325-330.

----------, *Anadolu Camcılığı,* Pera Yayıncılık, İstanbul 2000.

Özgümüş, Üzlifat-Kanyak, Serra, “Marmaray-Sirkeci Kazıları Cam Buluntuları”, *Camgeran Uluslararası Katılımlı Uygulamalı Cam Sempozyumu (11-21 Ekim 2010) Bildiri Kitabı,* Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 2010, 35-40.

Özkul Fındık, Nurşen, "Son Dönem Osmanlı Cam İmalatı Sektörünün Oluşumu ve Avrupa Etkisi", *Dini Araştırmalar*, Sayı: 10, Ankara 2007, 163-195.

Özyar, Aslı-Danışman, Günhan-Kuruçayırlı, Emre-Ünlü, Elif, " Tarsus-Gözlükule 2007 Yılı Kazısı", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, 26-30 Mayıs 2008*, TTK, Ankara 2009, 47-60.

Painter, Kenneth-Whitehouse, David B., "The Portland Vase", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention,* (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), The Society of Antiquaries of London London 1991, 33-45.

Pamir, Hatice, "Doğu Akdenizde Bir Liman Kenti: Seleukeia Pieria", *Hatay'da On Sıcak Gün,* (Edit. Yaşar Ergün), Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya 2006, 111-117.

Parani, Maria G., "Representations of Glass Objects as a Source on Byzantine Glass: How Useful Are They?", *DOP*, Vol.59, 2005, 147-171.

Philippe, Joseph, "Reflections on Byzantine Glass", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu, 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, 40-46.

Pinder Wilson, Ralph, "Cut-Glass Vessels from Persia and Mesopotamia", *British Museum Quarterly*, Vol.27, No.1/2, 1963, 33-39.

Pinder Wilson, Ralph, "The Islamic Lands and China", *Five Thousand Years of Glass,* (Edit. Hugh Tait), University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 2004, 112-144.

Pinder Wilson, Ralph. H.-Scanlon, George T., "Glass Finds from Fustat 1972-1980", *JGS*, Vol.29, 1987, 60-71.

Pollak, Rachel, "Early Islamic Glass from Caesarea: A Chronological and Typological Study", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 165-170.

Pollak, Rachel, "Early Islamic Luxury Glass Vessels from Ramla Local Production or Imported?", *AIHV du 16e Congrès, London 2003,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2005, 171-173.

----------, "Excavation in Marcus Street, Ramla: The Glass Vessels", *Contract Archaeology Reports II Excavation in Marcus Street, Ramla, Reports and Studies of the Recanati Institute for Maritime Studies Excavations,* Enterprise Print LTD, Haifa 2007, 100-133.

Pradell, Trinitat-Molera, Judit-Smith, Andrew D.-Font ,Aurelio Climent - Tite Michael S., "Technology of Islamic Lustre", *Journal of Cultural Heritage,* Vol.9, 2008, 123-128.

Price, Jennifer, "Decorated Mould-Blown Glass Tablewares in the First Century AD", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention,* (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), The Society of Antiquaries of London, London 1991, 56-75.

----------, "Glass-Working and Glassworkers in Cities and Towns', *Roman Working Lives and Urban Living,* Oxbow Books, Oxford 2005, 167-190.

Pulak, Cemal, "Ulu Burun (Kaş) Batığı Kazısı: 1991 Kampanyası", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.I, Ankara-25-29 Mayıs 1992,* Ankara 1993, 347-364.

Rahmani, Levi Yizhaq, "Jason's Tomb", *IEJ,* Vol.17, No.2, 1967, 61-100.

Redford, Scott, "Ayyubid Glass from Samsat, Turkey", *JGS,* Vol.36, 1994, 81-91.

----------, "Excavations at Gritille (1982-1984): The Medieval Period, A Preliminary Report", *Anat. St.,* Vol.36, 1986, 103-136.

Rehren, Thilo, "Geç Tunç Çağı'nda Cam Üretimi", *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti,* (Edit. Ünsal Yalçın-Cemal Pulak-Rainer Slotta), (Çev. H. Gönül Yalçın), Deutsches Bergbau-Museum Bochum Yayınları, Bochum 2006, 535-542.

Rice, David Storm, "Early Signed Islamic Glass", *JRAS,* No.1/2, 1958, 8-16.

----------, "Medieval Harran: Studies on Its Topography and Monuments I", *Anat. St.,* II, Ankara 1956, 36-84.

Riis, P.J., "Les Verreries", *Hama-Fouilles at Recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938 (Les Verreries et Poteries Medievales),* Nationalmuseet Kobenhavn, Copenhague, 1957, 30-116.

Robertson Martin, "The Excavations of Al Mina, Suedia. IV. The Early Greek Vases. A Postscript", *The Journal of Hellenic Studies,* Vol.66, 1946.

----------, "The Excavations at Al Mina, Sueidia IV. the Early Greek Vases", *The Journal of Hellenic Studies,* Vol.60 1940, 2-21.

Roger, Peter S. Moorey, *Ancient Mesopotamian Materials and Industries (The Archaeological Evidence),* Clarendon Press, Oxford 1994.

Rütti, Beat, "Early Enamelled Glass", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention,* (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), The Society of Antiquaries of London London 1991, 122-136.

Saatçi, Tahsin, "Samsat'ta Türk İslam Sikkeleri", *X. Türk Tarih Kongresi, 26 Eylül 1986,* C.III, Ankara 1991, 941-943.

----------, "Sümeysat Definesi Sikkeleri", *Belleten,* XLIX(195), TTK, Ankara 1985, s.451-465.

Sahillioğlu, Halil, "Antakya" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi,* Cilt: 3, İstanbul 1991, 228-232.

Schwarzer, Holger, "Spätantike, Byzantinische und İslamische Glasfunde aus Pergamon", *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 85–109.

----------, "Säpantantike und Byzantinische Glasfunde aus Alexandreia Troas", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009, 67-84.

Şentürk, Şennur-İstanbulluoğlu, Ari, *Beykoz Camları,* Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1997.

SERES Seramik, *Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*

Sevin, Veli, *İmikuşağı* I, TTK, Ankara 1995.

Shalem, Avinoam, "Fountains of Light: The Meaning of Medieval Islamic Rock Crystal Lamps", *Muqarnas XI, An Annual on Islamic Art and Architectures,* 1994, 1-11.

Shindo, Yoko, "Islamic Lustre-Stained Glass from Raya between the Ninth and Tenth Centuries", *AIHV du 16e Congrès, London 2003,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2005, 174-177.

----------, "The Classification and Chronology of the Islamic Glass Bracelets from al-Tūr, Sinai", *Cultural Change in the Arab World, Senri Ethnological Studies,* No.55, National Museum of Ethnology, Edited by Tetsuo Nishio, Osaka, 2001, 73-100.

----------, "The Islamic Glass Beaker with Wheel-Cut Decoration from Raya, South Sinai", *Orient,* Vol.XXXIX, 2004, 18-38.

Spaer, Maud, "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings", *JGS,* Vol.34, 1992, 44-62.

----------, “The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine”, *JGS*, Vol.30, 1988, 51-61.

Stern, E. Marianne, “Core-Forming in the Second Milleeium B.C.:Recent Practical Experiments”, *OLBA* I, KAAM, Mersin 1998, 45-48, Lev.9-10.

----------, “Roman Glassblowing in a Cultural Context”, *AJA*, Vol.103, No.3, 1999, 441-484

----------, *The Toledo Museum of Art Roman Mold-blown Glass the First Through Sixth Centuries*, L’Erma di Bretschneider, Rome 1995.

Stern, Eva Marianne , *Ancient Glass at the Fondation Custodia (Collection Frits Lugt),* Publishing Elinkwijk B.V., Paris 1977.

----------, “Adana Bölge Müzesinde Sergilenmekte Olan Cam Eserler”, (Çev. Emel Erten Yağcı), *Belleten*, LIII(207-208), TTK, Ankara 1989, 595-616.

----------, “Roman Glass Blowing in a Cultural Contex”, *AJA*, Vol.103, No.3, 1999, 441-484.

Tait, Hugh (Edit.), *Five Thousand Years of Glass*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 2004.

Tatton, Veronica-Andrews, Brown-Andrews, Carol, “Before the Invention of Glassblowing”, *Five Thousand Years of Glass,* (İEdit. Hugh Tait), University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 2004, 21-61.

Tek, Ahmet Tolga, Antik Dönemde Anadolu’da Cam Üretimi”, *SERES*, Eskişehir 2005, 108-123.

Tekkök, Billur, “Hellenistik ve Roma Döneminde Seramik ve Cam”, *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 103-116.

Tekocak, Mehmet, “Akşehir Nasrettin Hoca Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Cam Eser”, *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 127-142.

Tırpan, A. Ahmet, “Samosata Aşağı Şehir Sur Duvarları”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 26-30 Mayıs 1986,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986, 183-202.

Tolunay, Elif Tül, "Nif (Olympos) Dağı Kazı ve Araştırma Projesi:2006 Yılı Kazısı", *29. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.III, 28 Mayıs-1 Haziran 2007-Kocaeli,* T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2008, 79-98.

Tümsü Polat, Rahşan, "Stratonikeia Akdağ Nekropolü Cam Buluntuları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 25-40.

Uysal, Zekiye, "Kubad-Abad Kazılarında (2005-2010) Bulunan Cam Kadehler", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Vol.8/3, Ankara 2013, 609-623.

----------, "Kubad-Abad Kazılarında Bulunan Cam Kandiller", *Konya Kitabı, C.X, Konya Ticaret Odası'nın Kuruluşu'nun 125. Yıldönümüne Armağan,* Konya Ticaret Odası, Konya 2007, 725-734.

----------, "Kubad-Abad Sarayı Kazılarında (1981-2004) Bulunan Cam Bilezikler", *Türk Dünyası Araştırmaları, Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009, 493-504.

----------, *Kubad-Abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2008.

----------, *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı,* TTK, Ankara 2013.

Uzuner, Bilgehan, *Bulunuşundan Üflemeye Uygulamalı Cam Teknikleri Akantaş,* İnkılap Kitabevi, İstanbul 2004.

Vaggelli, G.-Lovera, V.-Coelssio, R.-Mirti, P., "Islamic Glass Weights from Egypt a Systematic Study by Non-destructive μ-XRF Technique", *Journal of Non-Crystalline Solids,* Vol.363, 2013, 96-102.

von Doorninck, Fredick H., "The Serçe Limanı Shipwreck: An 11th-Century Cargo of Fatimid Glassware Cullet for Byzantine Glassmakers", *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988,* İstanbul 1990, 58-63.

von Folsach, Kjeld, "What the Basket Contained: Some Datable Glass Bottles from the Eastern Islamic World", *Facts and Artefacts: Art in the Islamic World: Festschrift for Jens Kröger on His 65th Birthday,* (Edit. Annette Hagedorn-Avinoam Shalem), Koninklijke Brill NV, Leiden 2007, 3-11.

von Gladiss, Almut, "Suriye, Filistin ve Mısır: Eyyubiler, Memluklar ve Haçlılar-Akdeniz: Doğu ve Batı Arasındaki Köprü", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007, 172-173.

----------, "Suriye, Filistin ve Mısır: Eyyubiler, Memluklar ve Haçlılar-Bezeme Sanatları", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* (Yayına Haz. Markus Hattstein-Peter Delius), (Çev.: Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007, 194-205.

von Helmuth Moltke, Graf, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839,* Posen und Brombert E. S. Mittler, Berlin 1841.

von Saldern, Axel "Achaemenid and Sassanian Cut Glass", *Ars Orientalis,* Vol.5, 1963, 7-16

----------, "An Islamic Carved Glass Cup in the Corning Museum of Glass", *Artibus Asiae,* Vol.18, No.3/4, 1955, 257-270.

----------, "Glass from Sardis" AJA, Vol.66, 1962, 5-12.

----------, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis,* Harvard University Press, London 1980.

Vose, Ruth Hurst, "From the Dark Ages to the Fall of Constantinople" *The History of Glass,* (Edit. Dan Klein-Ward Lloyd), Orbis Publishing Limited, London 1984, 39-68.

Ward, Rachel, "Glass and Brass: Paralles and Puzzles", *Gilded and Enamelled Glass from the Middle East,* (Edit. Rachel Ward), British Museum Press, London 1998, 30-34.

Watson, Oliver, "Pottery and Glass: Lustre and Enamel", *Gilded and Enamelled Glass From the Middle East,* (Edit. Rachel Ward), British Museum Press, London 1998, 15-19.

Weinberg, Gladys D., *Glass Vessels in Ancient Greece,* Archaelogical Receipts Funds, Athens 1992.

Wenzel, Marian, "Islamic Gold Sandwich Glass: Some Fragments in the David Collection, Copenhagen", *JRAS (New Series),* Vol. 120, 1988, 45-72.

Whitcomb, Donald S., "Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt", *JGS,* Vol.25, 1983, 101-108.

Whitehouse, David "Early Islamic Cameo Glass in the Corning Museum of Glass", *AIHV du 15e Congrès, New York-Corning 2001,* J. W. Arrowsmith Ltd, Nottingham 2003, 149-152.

----------, "Cameo Glass", *Roman Glass Two Centuries of Art and Invention,* (Edit. Martin Newby-Kenneth Painter), The Society of Antiquaries of London London 1991, 19-32.

----------, *Islamic Glass in the Coning Museum of Glass, Volume One,* The Coning Museum of Glass, New York 2010.

----------, *Sasanian and Post Sasanian Glass in the Corning Museum of Glass,* Corning Museum of Glass, New York 2005.

Wilkinson, Charles K., "Chessmen and Chess", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series,* Vol.1, No.9, 1943, 271-279.

Woolley Leonard, "The Excavations at Al Mina, Sueidia II", The Journal of Hellenic Studies, Vol.58, Part 2, 1938, 133-170.

Woolley, Sir Leonard, "Excavations near Antioch in 1936", *The Antiquaries Journal,* Vol.17, Issue 01, 1937, 1-15.

Yaraş, Ahmet-Yaraş, Candan, "Glass Bracelets from Güre-Ilıca (Mysia)", *Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean,* TÜBİTAK, İzmir 2009.

Yardımcı, Nurettin, "1986 Dönemi Harran Kazı Restorasyon Çalışmaları", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı 6-10 Nisan 1987 Ankara,* Cilt: I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, 135-168.

----------, "1987 Dönemi Harran Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.I, 23-27 Mayıs 1988,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1989, 287-306.

----------, *Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran,* Ege Yayınları İstanbul 2007.

Yeğingil, Zehra, "Obsidyen ve Anadolu'daki Farklı Yerleşim Bölgelerine Ait Obsidyenlerin Kaynak Belirleme Çalışmaları", *III. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987, 193-201.

Yenişehirlioğlu, Filiz, "Camcılık" içerisinde "Tekfur Sarayı Camcılığı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* Cilt: 2, İstanbul 1994.

----------, "Tarihsel Belgeler Işığında Osmanlı Camı (16-18. Yüzyıl)", *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu 17-20 Haziran 2010,* (Edit. Çiğdem Gençler Güray), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2013, 165-173.

Yücel, Erdem, "Türk Sanatında Cam İşleri", *Türkiyemiz,* Sayı: 12, 1974, 21-29.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr (Erişim tarihi 10.12.2012)

http://www.alalakh.org/report_2004.asp (Erişim tarihi 12.01.2013)

http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/451938 (Erişim tarihi 25.12.2013)

http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/446040 (Erişim tarihi 25.12.2013)

www.antikalar.com Erişim tarihi 08.08.2013)

SÖZLÜK

Aletle Şekillendirme: Cam kabın bir alet kullanılarak (kıskaç, maşa ya da kerpeten) şekillendirilmesidir.

Altın Sandviç (Altın-Cam): Mozaik tekniğinin bir başka çeşidi olan bu teknikte iki cam tabakası arasına yerleştirilen altın varaklarla yapılan süslemedir.

Aplike (Applied): Sıcak cam üzerine, yine sıcak cam parçaların yapıştırılmasıyla yüzeyde motiflerin oluşturulmasıdır. İbrik, kandil gibi kapların kulpları da bu teknikle gerçekleştirilir.

Ateşle Parlatma: Cam kabın ağız kenarı ve dış yüzeylerindeki pürüzlerin giderilmesi için yapılan son ısıtma işlemidir.

Atmosferik Aşınma: Zaman aşımı, iç çürüme, matlaşma, camın yüzeyinde veya dokusunda görülen kötüye giden değişimler.

Baskı (Impression, Pres): Cam kap sıcakken, üzerine negatif bir şablon bastırılarak desenin elde edilmesidir. Madalyon, sence ve sikke ağırlıkları bu teknikle elde edilmiştir.

Beaker: Beher, dışa doğru açılan yayvan ağızlı silindirik bardak.

Cam İpliği: Cam eserlerin üzerlerini süslemek amacıyla, potadan çekilen ince şerit halindeki camın sıcak iken kap yüzeyine uygulanmasıdır.

Cameo Tekniği: Cam kabın üzerine farklı renkte sarılan camın kesme tekniği ile kabartma desenlerin oluşturulması işlemidir

Çimdikleme (Pinced, Tonged): Cam kap şekillendirilirken, bir maşa veya kerpetenle çeşitli yerlerinin sıkıştırılmasıdır. Bu yöntem, bezeme veya kabın belli bölgelerini şekillendirmek amacıyla kullanılır.

Döküm Tekniği (Casting): Eritilen cam, tek veya iki parça halinde hazırlanan kalıp içerisine dökülerek kalıbın biçiminin alması sağlanır; ya da kalıba koyulan toz halindeki veya parçalar halindeki cam, eriyip kalıbın formunu alana kadar fırında bırakılır.

Ezme: Düz bir zemine ya da iki parçalı kalıbın alt parçasına dökülen camın, bir üst kalıp ile ezilerek şekillendirilmesi.

Frit: Cam üretiminin ilk aşamasında, temel maddelerin belli bir oranda ortak bir potada karıştırılıp yüksek ısıda fırınlanması ile elde edilen ham camdır.

Habbe (Bubbly): Camın içerisinde görülen çeşitli büyüklüklerdeki hava kabarcıklarıdır.

Hedwigsglas: XI.-XII. yüzyıllarda kesme tekniği ile yüksek kabartmalı, kaya kristali taklidi olarak yapılmış Fatımi dönemi cam eşyalara denir.

İç Kalıp Tekniği (Core forming): Kum, kömür, gübre ve kuvars tozlarından yapılan iç-kalıp, metal bir çubuğun ucuna tutturulur. Isıtılan bu kalıbın etrafına başka bir çubukla kalın cam lifi dolanır, düz ve sert bir satıh üzerinde yuvarlanır. Elde edilen formun üzerine bezeme amacıyla daha ince renkli cam iplikleri dolanarak istenilen şekle göre, sivri uçlu bir araçla, farklı motiflerde bezemeler yapılır, tekrar düz ve sert bir zeminde yuvarlanan kabın yüzeyi düzleştirilir. İç-kalıp tekniğinde uygulanan diğer yöntemde de iç kalıp yüksek derecede ısıtılarak, toz halinde bulunan camın üzerinde yuvarlanır veya kalıp üzerine cam tozu serpilir. İç-kalıp yeterince ısınmışsa küçük cam tanecikleri eriyip kalıbın yüzeyi camla sıvanır. Çekirdek üzerindeki cam, tekrar ısıtma ve sert bir satıhta yuvarlamayla çekirdeğin şeklini alır

İrrizasyon: Cam yüzeyinin değişik renkler alarak aşınmasıdır. Önce bulanık parçalar, sonra ilerlemiş safhada pul pul parçalar şeklindeki dökülmeler olur. Sonuçta kap toz haline gelerek dağılır.

Kalıba Basma Tekniği (Moulding): Potada eritilen cam, dış kalıbın içerisine koyulur ve bir pistonla camın üstüne bastırılarak sıkıştırılır. Kalıptan çıkarılan camın tavlandıktan sonra parlatılması veya rötuşlanması gerekir.

Kalıba Üfleme Tekniği (Mould-blowing): Üfleme çubuğunun ucundaki erimiş camın, pişmiş toprak, taş veya tahtadan yapılmış olan kalıp içerisine üflenerek biçimlendirilmesi işlemidir.

Kesme, Kazıma ve Traslama (Cast, Incised, Engraved) Teknikleri: Kesme çarkı ucunda bulunan elmas, madeni vb. yardımıyla, soğuk yüzey üzerinde kesme yöntemiyle bezeme yapılması işlemidir.

Konkav: İçbükey.

Konveks: Dışbükey

Lüster (Lüstre): Tekniğin esası kap yüzeyinin bakır ve gümüş gibi metal oksitli boyalarla süslenmesidir. Boyamadan sonra kap düşük ısıda ve oksijensiz ortamda tekrar fırınlanarak, boyanın yüzeyle kaynaşması sağlanır.

Matlaşma: Dış etkenler nedeniyle camın geçirgenliğini ve parlaklığını kaybetmesidir.

Mineleme (Enamel): Bu teknikte dövülmüş cam tozları ve metal oksitlerden hazırlanan boya, kabın yüzeyindeki daha önceden çizilmiş konturların içine sürülür ve düşük ısıda fırınlanır.

Mozaik Cam Tekniği (Millefiori, Binçiçek): Döküm tekniğinin bir diğer şekli olarak görülen mozaik cam tekniği, çok renkli cam çubuklardan kesilmiş küçük parçaların düzgün sıralar halinde veya düzensiz olarak kalıba dizilmesiyle oluşturulur

Necef: Doğal kuvars, kaya kristali.

Noble (Pontil): Cam üretiminde kullanılan içi dolu yardımcı çubuk.

Obsidyen: Volkanik cam.

Pota: Cam ergitmesinde kullanılan haznedir.

Potas camı: Hammaddesinde, ergimeyi kolaylaştırmak amacıyla, bitkisel katkılarla elde edilen K2O kullanılan cam türü.

Qumqum: Arapça, parfüm şişesi anlamına gelmektedir. Küresel göveli ve ince uzun boyunlu kap biçimindedir.

Revzen: Selçuklu ve Osmanlılarda alçı şebeke pencere.

Sarkıtma Yöntemi (Sagging): Yumuşak cam levha bir kalıbın üzerine bırakılarak, sarkıtılması ile kalıbın biçimini alması sağlanır.

Serbest Üfleme Tekniği (Free-blowing): Çubuğun ucuna potadan cam alınır ve sürekli döndürülüp üflenerek şişirilir. Bu arada işleme masasında yuvarlanarak kap biçimlendirilir. Sonra ucunda birazcık cam bulunan noble kabın dibine yapıştırılarak kabı tutması sağlanır. Sonra bir makasla kesilerek kap pipodan ayrılır ve kesilen bu uç islenerek ağız şekillendirilir. Son işlem olarak kap nobleden ayrılır.

Soda Camı: Hammaddesinde, ergimeyi kolaylaştırmak amacıyla, tuzdan elde edilen sodyum (Na2O) kullanılan cam türü.

Üfleme Çubuğu (Blowpipe): Sıcak camı potadan almada ve üfleyerek şişirmede kullanılan ortası boş, uzun metal çubuktur.

Vitray: Ortaçağ Avrupa yapılarında kursun kayıtlarla tutturulmuş renkli cam parçalarıyla oluşturulan pencere camı.

Vurma (Kick-up base): Bazı cam kapların tabanında çubukla oluşturulmuş iç bükey kavisli kısım. Aynı zamanda bu uygulamayla kap tabanının oluşturulma biçimi.

Yaldızlama (Gilding): Altın tozu cıvayla karıştırılır, kabın yüzeyine fırça ile uygulanır ve düşük ısıda fırınlanır.

Yedirme tekniği (Marvering): Farklı renkteki cam kırıklarının sıcak cam yüzeyine yedirilmesi ile oluşturulur. Başka bir tarife göre yumuşatılmış camın üzerine ilave edilen cam ipliği bezemenin, düz bir yüzey üzerinde yuvarlatılarak düzleştirilmesi şeklinde tanımı yapılan bu teknik ‘düzleştirmek’ olarak geçmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Gül GEYİK KARPUZ
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZURUM-1979
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	Araştırmacı: **Sanat Tarihi Bölümü Derslikleri ve Eğitim Araçlarının Modernizasyonu** (Atatürk Üniversitesi destekli-2009) Araştırmacı: **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Müzelerinde Bulunan İslami Dönem Cam Eserler** (Atatürk Üniversitesi destekli-2012)
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	gul.geyik@atauni.edu.tr
Tarih	18.04.2014